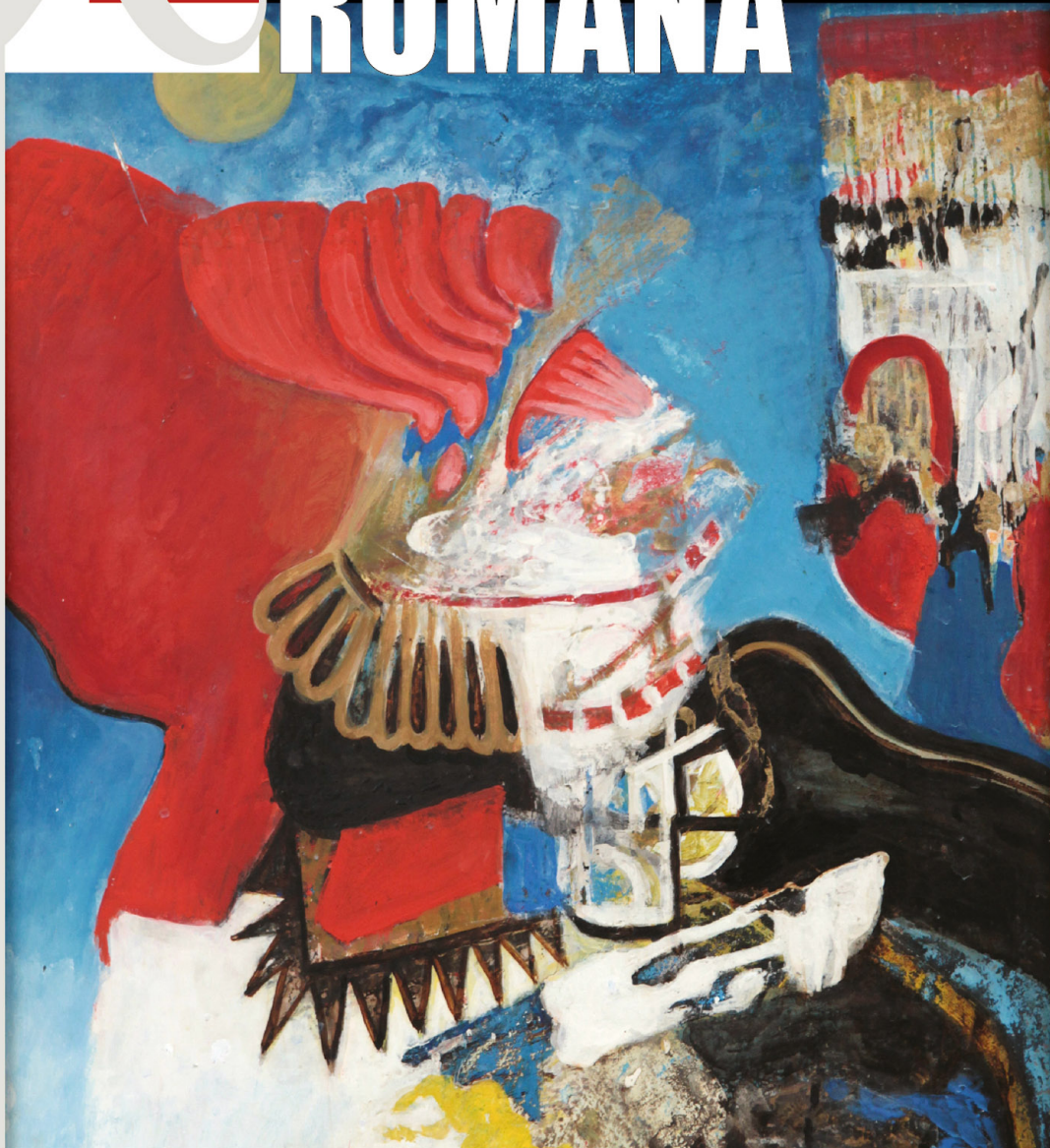

Limba ROMÂNĂ

Nr. 11-12 (185-186) 2010

ANUL XX · CHIȘINĂU

INSTITUTUL
CULTURAL
ROMÂN

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Nr. 11-12 (185-186) 2010
NOIEMBRIE-DECEMBRIE
CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Institutului Cultural Român*

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Editor Echipa redacției

ISSN 0235-9111

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Viorica-Ela CARAMAN

Redactor Tatiana FISTICANU

Lector Veronica ROTARU

**Procesare
computer** Oxana BEJAN

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

**Coperta
și interior** Valentina RUSU CIOBANU (I-IV – *Motiv medieval* [fragment];
Compoziție – Cub) I–XVI (pagini color)

**Colegiul
de redacție** Ana BANTOȘ, Vladimir BEȘLEAGĂ, Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș),
Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București),
Dorin CIMPOEȘU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU,
Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Nicolae DABIJA,
Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași),
Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Iulian FILIP, Gheorghe
GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ (Iași),
Nicolae MĂTCAȘ, Ion MELNICIUC, Cristinel MUNTEANU (Brăila),
Eugen MUNTEANU (Iași), Vlad POHILĂ, Adrian Dinu RACHIERU
(Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București),
Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

*Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al A.Ș.M.,
prin Hotărârea nr. 61 din 30 aprilie 2009, a recunoscut calitatea științifică
de profil a revistei „Limba Română”.*

**Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.**

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 84 58, 23 87 03

e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com

pagina web: www.limbaromana.md

SUMAR

AUTOGRAF

Emil BRUMARU	BAȘTINA MITOLOGICĂ	6
--------------	--------------------	---

	STRĂMOȘEASCĂ	7
--	--------------	---

POESIS

Emil BRUMARU	REPERE BIOBIBLIOGRAFICE	8
--------------	----------------------------	---

	PUCK; JURNAL; CÂNTEC NAIV; CE CAZNĂ DULCE ÎNCERCAM SPRE SEARĂ...; DACĂ MI-AI DAT...; PREZENTARE; ERAI ATÂT DE FRUMOASĂ...; ISUSE, TU EȘTI OM CUM SUNT ȘI EU; MĂ TEMEAM SĂ-ȚI FIU ÎNGER DE PAZĂ...; MĂ-NGROZEAM SĂ-ȚI FIU ÎNGER DE PAZĂ; GÂND; NE ȚINEAM DE MÂNĂ MERGEAM...; RUGĂCIUNE; SFÂȘIAT DE UMBRA UNUI ÎNGER; ȘI MĂ DUREA ÎN PIEPT. POATE ERA...; SĂ FIE O PLĂCERE ÎN A-ȚI DA...; CÂNTEC NAIV; ÎȚI TRIMIT CAVALERI RĂTĂCITORI; CÂND FLUTURII DAU IAMA PESTE TRUPUL...; DĂ-I ZILEI SUFLET DE COPIL...; E UN CASTEL; MĂ CHEMAI PRIN PĂDURI...; MĂ UIT TOAMNA ÎN LUMINĂ...; CÂNTEC NAIV	11
--	---	----

Mircea A. DIACONU	EMIL BRUMARU. EXISTENȚA CA TEXT ȘI SPAIMA CREPUSCULARĂ	26
-------------------	---	----

CUM SCRIA EMINESCU?

Nicolae GEORGESCU	O NUNTĂ FĂRĂ SOACRE	31
-------------------	---------------------	----

Mioara KOZAK	STRUCTURI STILISTICE. OCHIUL EMINESCIAN ÎNȚRE FIINȚA UMANĂ ȘI FIINȚA LUMII	35
--------------	---	----

CRITICĂ, ESEU

Viorica-Ela CARAMAN	EMILIAN GALAICU-PĂUN. POEZIA CA ITINERAR CĂTRE ELEMENTARITATE (anexă: poemul <i>passagère</i> [2])	41
---------------------	---	----

Mircea A. DIACONU	MIHAI URSACHI, „MÂNTUITORUL IRONIC” ÎN „CETATEA PUTREZICIUNE”	49
-------------------	--	----

4 Limba ROMÂNĂ

Gheorghe MANOLACHE	ESHATOLOGIE ȘI SECULARIZARE ÎN STRAIE POSTMODERNE	54
-----------------------	--	----

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU	LIMBAJUL POETIC: TRĂSĂTURI ȘI MODALITĂȚI DE INTERPRETARE ÎNTR-UN DEMERS DIDACTIC	69
--------------------	---	----

ITINERAR LEXICAL

Ioan MILICĂ	MODELE NAIVE ȘI MODELE SAVANTE ÎN REPREZENTAREA LINGVISTICĂ A REALITĂȚII: DENUMIRILE DE PLANTE	77
George RUSNAC	ETIMOLOGII (I)	88
Anatol EREMIA	DICȚIONAR TOPONIMIC (IV)	95

COȘERIANA

Cristinel MUNTEANU în dialog cu Nicolae SARAMANDU	„EU ÎL CONSIDER PE COȘERIU UN LINGVIST CLASIC, ÎN SENSUL CLASICISMULUI AȘA CUM L-A DEFINIT CĂLINESCU ÎNTR-UN FAIMOS ARTICOL”	103
Cristinel MUNTEANU	LINGVISTICA INTEGRALĂ CA ORGANON PENTRU CERCETĂRILE PRIVIND LIMBAJUL	110

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Theodor CODREANU	AURELIA RUSU ȘI „MATERIALISMUL” EMINESCIAN	124
Anatol EREMIA	ION DUMBRĂVEANU, <i>STUDIUL DE DERIVATOLOGIE ROMANICĂ ȘI GENERALĂ</i> , CHIȘINĂU, 2008, 250 P.	135

FORUM

Dorin CIMPOEȘU	CONTRAREACȚIA RUSIEI LA TRANSFORMĂRILE NAȚIONALE ȘI DEMOCRATICE DIN BASARABIA	139
Anatol PETRENCU	MONOGRAFIE DESPRE FENOMENUL POLITIC BASARABEAN	148
Mihai RETEGAN	UN DEMERS ISTORIC DEPĂȘIND TIPUL PUBLICISTIC	155

	DIALOGUL ARTELOR	
Tudor BRAGA	VALENTINA RUSU CIOBANU. PRECURSOARE A POSTMODERNITĂȚII	<u>158</u>
	VALENTINA RUSU CIOBANU ȘI GEOMETRISMUL LIRIC	<u>I-XVI</u>
	PORTRET	
Vlad POHILĂ	MARELE NOSTRU NOROC DE A-L AVEA PE VALENTIN MÂNDĂCANU	<u>164</u>
Iulian BOLDEA	PAVEL CHIHAIĂ. EXERCIȚII DE SUPRAVIEȚUIRE	<u>171</u>
	PROZĂ	
Cristinel MUNTEANU	MITOLOGICĂ	<u>174</u>
Erast CĂLINESCU	NOUĂSPREZECE MĂRTURII DESPRE „CIUMA” COLECTIVIZĂRII	<u>178</u>
	DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE	
Leons BRIEDIS în dialog cu Grigore VIERU	„LETONII, DAR ȘI CEIALȚI BALTICI, LUCREAZĂ ÎN CULTURĂ AIDOMA NATURII”	<u>185</u>
Andrei PROHIN	TEIUL, LEMN AL ICOANELOR	<u>190</u>
	SIMPOZION	
Nicolae FELECAN	CONGRES INTERNAȚIONAL DE LINGVICĂ ȘI FILOLOGIE ROMĂNICĂ LA VALENCIA	<u>196</u>
Vladimir ZAGAEVSCHI	SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE DIALECTOLOGIE LA CLUJ	<u>200</u>
	IN MEMORIAM	
Ana BANTOȘ	ÇA ME TOUCHE BEAUCOUP!	<u>203</u>
	AUTORI	<u>205</u>

6 Limba ROMÂNĂ

Emil BRUMARU

BAȘTINA MITOLOGICĂ

Probabil atmosfera din satul de naștere al tatei, Fundurii Vechi (jud. Bălți – n.r.), să-mi fi dat o asemenea viziune „strămoșească”. Am fost acolo, într-o vacanță de vară, în Basarabia, pe la vreo 18 ani, înainte de a mă îmbolnăvi de t.b.c. O lume fabuloasă! Fratele tatei era paznic la o bostănărie, pur și simplu păzea bostanii colosali, galbeni, concentrând în ei soarele acela de neuitat al amiezilor, îi păzea fără întrerupere, zi și noapte, ca pe o comoară! Adică dormea, toropit de samahoncă, o țuică vânăță, fabricată la alambic, din surcele, sforăia lângă dovlecii aceia ca-n basme, încât te așteptai să iasă din ei balauri duioși, cu solzii neglijent-ruginiți, roiuri de zâne date-n zambila mă-sii, vrăjitori și vrăjitoare matlasate apetisant, călărind știuleții de porumb ai însuși Domnului Ion Creangă! Armata de verișoare (mă înrudeam cu tot satul!) dansa săltat, îmbujorată de plăcere, la orice mică întâlnire, incitată de admiratori, chiuind scurt, răsfățat, impudic – parcă erau străpunse toate deodată și învărtite într-o frigare uriașă, alegorică. Tractoriști comuniști și beți conduceau tractoarele lor comuniste, deh!, cu remorcile doldora de pâini cât roata, pe traiectorii putrede ca și capitalismul, în zig-zag, în bisectoare, în secante teribile cu gospodăriile vraiște, în teorema lui Pitagora! La mesele gemând de bucate se mânca, prețios, prune cu furculița. Stalin murise demult. Enorm, vorba bătrânului Flaub!

Fragment din interviul *M-au eliminat de la grădiniță pentru că, iarna, trânteam fetițele în nămeți...*, acordat Ioanei Revnic, „România literară”, nr. 8, 2009

Strămosească

Pe măciulii gustoase de maci, într-a amiezii,
 Urca domol cireda de lăluvarze roșii
 Umflați cu stiv și steve se lucrău strămoseii
 Că se împlinesc 'dovleci în fărâncă și ieșii.

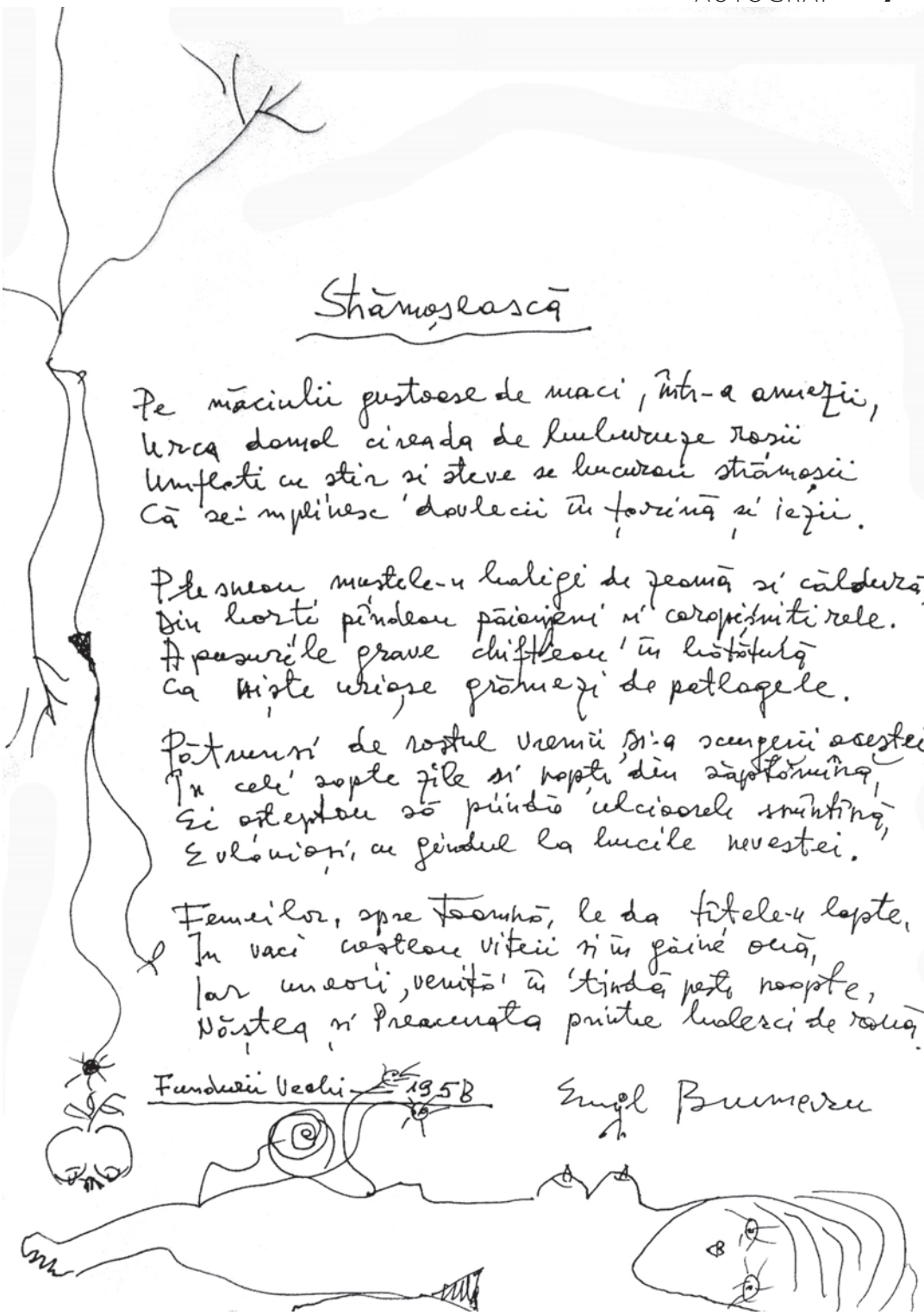
Pleșeau mustele-u lălupe de jeamă și căldura,
 Din horti pînoleau păienjeni și carapășuti reale.
 A pasurile grave chifteau 'în lătuțuț
 Ca miste urioase grămizi de petlagele.

Păturași de roșul vrenii și-a scurpenii acestei,
 În cele șapte zile și nopți din săptămîna,
 Și așteptau să pîndă 'ulcioarele smîntîna,
 Evoluționii, cu gîndul la lucile nevastei.

Femeilor, spre tîmho, le da fitele-u lapte,
 În vaci costeau viteii și în găine ouă,
 Iar uneori, venită 'în tîndă, pe to nopțe,
 Năstera și Precurata pînă la lălușci de roșu.

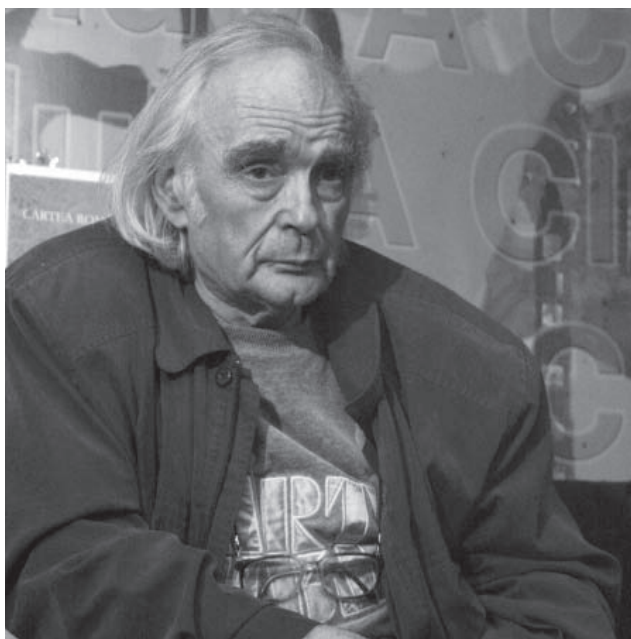
Funduși Ueali 1958

Emil Brumaru

EMIL BRUMARU. REPERE BIOBIBLIOGRAFICE

Născut la 1 ianuarie 1939 în comuna Bahmutea, județul Tighina, Basarabia (actualmente Republica Moldova). Studii medii: Liceul Național „Mihail Sadoveanu” (actualmente Colegiul Național). A absolvit Facultatea de Medicină Generală din Iași, în 1963. A fost medic în comuna Dolhasca (județul Suceava), 1963-1975. 1975-1983, fără serviciu. Corector cu jumătate de normă la „Convorbiri literare”, 1983-1989. Redactor șef-adjunct, redactor la „Convorbiri literare”, 1990-1996.

Debut în presă, „Luceafărul”, decembrie 1967. Debut editorial, 1970.

Volume: *Versuri*, Editura Albatros, 1970; *Detectivul Arthur*, Editura Cartea Românească, 1970; *Julien Ospitalierul*, Editura Cartea Românească, 1974; *Cântece naive*, Editura Cartea Românească, 1976; *Adio, Robinson Crusoe*, Editura Cartea Românească, 1978; *Dulapul îndrăgostit*, Editura Cartea Românească, 1980; *Ruina unui samovar*, Editura Cartea Românească, 1983; *Dintr-o scorbură de morcov*, Editura Nemira, 1998; *Poeme alese (1959-1998)*, Editura Aula, 2003; *Opera poetică*, vol. 1-2, Editura Cartier (Chișinău), 2003; *Poezie (Cartea-Borcan)*, Editura Humanitas, 2003; *Fluturii din pandișpan*, Editura Cronica, 2003; *Cerșetorul de cafea (Scrisori către Lucian Raicu)*, Editura Polirom, 2004; *Infernala comedie*, Editura Brumar, 2005; *Opera poetica*, Editura Cartier, 2005 (ediția a doua revăzută și mult adăugită, în 3 volume); *Submarinul erotic*, Editura Cartea Românească, 2005; *Commedia dell'Arte*, vol. 1, Editura LiterNet, 2005; *Commedia dell'Arte*, vol. II, Editura LiterNet, 2006; *Commedia dell'Arte*, vol. III, Editura LiterNet, 2006; *Dumnezeu se uită la noi cu binoclul*, Editura Polirom, 2006; *Cântece de adolescent*, Editura Brumar, 2007; *Ne logodim cu un inel din iarbă (carte-obiect)*, Editura EIS ART, Iași, 2008; *Povestea boiernașului de țară și a fecioarei...*, Editura Trei, 2008; *Opere I Julien Ospitalierul*, Editura Polirom, 2009; *Opere II Submarinul erotic*, Editura Polirom, 2009; *Basmul Prințesei Repede-Repede*, Editura Polirom, 2009 (autori: Emil Brumar, Veronica D. Niculescu).

Rubrici: Din noiembrie 1992 – decembrie 2009 rubrică săptămânală la „România literară” – „Cerșetorul de cafea”. La „Ziarul de Iași”, rubrică săptămânală – „Gulliver”; rubrică la „Plai cu boi”. Rubrici săptămânale la „Suplimentul de cultură” – „Dumnezeu se uită la noi cu binoclul” din 13 noiembrie 2004, „Crepusculul civil de dimineață”, în prezent „Diabloguri” (scris împreună cu Veronica D. Niculescu).

Nominalizări: Nominalizare la „România literară” pentru Cartea anului 2003 cu *Opera poetică*, vol. 1-2, Editura Cartier. Nominalizare la „România literară” pentru cartea anului 2005 cu *Opera poetica*, vol. 1-3, Editura Cartier. Nominalizare la revista „Cuvântul”, pentru *Poezie*, 2005. Nominalizare pentru Premiul Uniunii Scriitorilor, *Poezie*, 2005. Nominalizare Radio România Cultural, pentru *Poezie*, 2005. Nominalizare pentru Premiul Uniunii Scriitorilor, *Poezie*, 2007. Nominalizare la revista „Observator Cultural”, pentru *Poezie*, 2007. Nominalizare la Marele Premiu Prometheus pentru *Opera Omnia*, 2010.

Premii: Premiul Uniunii Scriitorilor pentru Debut, *Versuri*, 1970. Premiul Festivalului Mihail Eminescu, ediția I, 1970, din partea Uniunii Scriitorilor, *Versuri*. Premiul Uniunii Scriitorilor pentru *Poezie*, *Ruina unui samovar*, 1983. Premiul Inspectoratului de Cultură Călărași, *Dintr-o scorbură de morcov*, 1998. Premiul Național de *Poezie* Mihail Eminescu pentru *Opera*

10 Limba ROMÂNĂ

Omnia, 2001. Premiul Opera Omnia, 2003, pentru *Opera poetica*, vol. 1-2, Republica Moldova. Premiul de excelență George Bacovia al revistei „Ate-neu”, 2005. Premiul revistei „Flacăra”, pentru literatură, 2005. Premiul pen-tru *Opera Poetică* la Colocviile revistei „Transilvania”, 2006.

Cărți despre: monografia *Emil Brumaru* de Rodica Ilie, Editura Aula, Co-lecția Canon, 2003.

Interviuri: „România literară”, „Ziua literară”, „Dacia literară”, „Observator cultural”, „Dilema veche”, „Timpul”, „Suplimentul de cultură”, „Ziarul de Iași”, „Formula Aș”, „Evenimentul zilei”, „Cotidianul”, „Jurnalul Național” etc.

Din 1972 este membru al Uniunii Scriitorilor. Este membru PEN-Club. În 2001 este făcut Cetățean de onoare al orașului Botoșani (cu ocazia Premiului Național de Poezie Mihai Eminescu). Trimis de Ministerul Culturii și Cul-telor, 1998, la Washington și New York. Este trimis de Ministerul Culturii și Cultelor, în 2003, la Paris, pentru manifestarea Primăvara Poetilor (12 mar-tie – 12 aprilie). Este trimis de I.C.R. în Luxemburg (2007), Praga (2008).

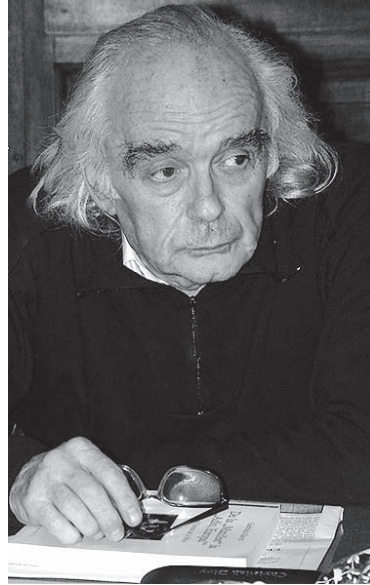
Compact Disc, recită Horațiu Mălăele, 2003.

Blog: www.hobbitul.ro

E.B.

Emil Brumaru și Tudor Jebeleanu. Foto de Mihai Cucu

Emil PUCK
BRUMARU

Dă-mi mâna, Puck. Pădurile-s a' noastre
Pline cu zâne mici cât degetarul.
Pe prunduri fine scârțâie cleștarul
Izvoarelor rotunde și albastre.

Vezi, Puck, aci-s știubeiele cu miere
Din care puii urșilor, de-o șchioapă,
Când viespiile-s duse, se îndoapă,
Ca să mai crească-n minte și putere.

Pe gresiile calde dorm șopârle
Subțiri, strânse-n pieptare de mătasă.
Nu le trezi. De ce te sperii? Lasă
Vântul în față fluturi să-ți azvârle.

Vom prinde libelule, buburuze,
Și greieri în pahare, și lăcuste...
Roua s-o bem din florile înguste
Și să uităm poemele ursuze.

12 **Limba ROMÂNĂ**

Hai, Puck. De-acum e seară și-i departe
Pân' la culcușul moale dintre file.
Să sărutăm miresmele fragile
Și să pătrundem, obosiți, în carte.

JURNAL

Trecerea mea prin lume era o aventură
Cu sute de primejdii în fiecare clipă,
Îmi atârna, albastră, în iarbă o aripă
Pe când cealaltă-n soare se-nfășura mai pură.

C-un măr zvârlit în mine putea orice fecioară
Să mă doboare palid în fragedele plante
Și să mă lege-n lanțuri subțiri de diamante
Ca să-mi sărute trupul dumnezeiesc de ceară.

O pânză de păianjen mi se părea pe umăr
Atât de grea, dar mâna n-o ridicam s-o scutur.
Și mă mâhnea o găză și zile fără număr
Simțeam pe suflet umbra lăsată de un flutur.

Iar uneori, din trestii, priveam cum lung își spală
Coapsele mari, mânjite cu zeamă de căpșune,
O nimfă... Și la tâmple prindea ușor să-mi sune
Sângele alb de spaima că o văzusem goală.

CÂNTEC NAIIV

Dulcea mea prietenă din rouă
Lasă-mă să-ți fiu prieten lin
În lumina caldă care plouă
Sufletul tău moale ca un crin

Fața să ți-o mângâi trist cu fața
Măinile cu mâinile să-ți prind

Când sporește-n ceruri dimineața
Rana grea căzută pe pământ

Cu sărutul carnea mi-o-mblânzește
Lepădat am fost și m-ai găsit
Prietenă mea blândă din miresme
În povestea fără de sfârșit...

CE CAZNĂ DULCE ÎNCERCAM SPRE SEARĂ...

Ce caznă dulce încercam spre seară
Purtam în spate soarele care coboară

Și însoțit cu îngerii dam drumul
Cuvintelor frumoase cu duiumul

Să-ți laude și sufletul și trupul
Mirositor și-mbelșugat ca stupul

Și să-ți ridice mintea-mpărătească
Unde lumina știe doar să crească...

DACĂ MI-AI DAT...

Dacă mi-ai dat atâta frumusețe.
De ce mi-o iei, tu, îngere,-napoi?
Cum de te lasă gândurile moi
Să-mi vrei sfârșitul? Cine-o să-ți învețe
Mereu aoreola pe de rost?
Și cine fulgii de pe piept o să-ți mângâie?
Și cine o să-ți tânguie-n tămâie
Sfințenia și-n preajm-o să-ți rămâie
Cu trupu-i omenesc drept adăpost?

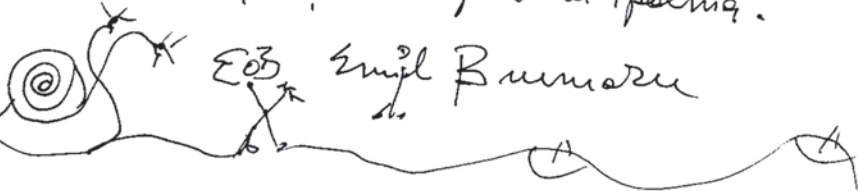
Prezentare

Trăiem în lăluian, trăiem în fructe,
 În dulci lătrine cu hirtii murdare,
 În outdelemn duceam naive lepte,
 Sticlele mele aveau dop de soare.

Îubeam păianjeni fână ce să- mi pese
 Și lângă ziduri mirosul de var;
 Pe țâvi dormeam alături de mari fese
 De pierice rozalbe ce transpăz.

Iar perna mea, ca laptele de moale,
 Puf de cocor ce plouă- u ea avea,
 Piperete cu rângele sale
 Vechi pretendute- au fost la maro mea.

Și pentru- a- mi fi stăpînă și sepiță
 Peste imperial vast de lene calmă,
 În fața mea cestei Ciuperca fiță
 Cu reverențe și cu spori în palmă.

ERAI ATÂT DE FRUMOASĂ...

Erai atât de frumoasă!
Mă gândeam c-o să pleci, o să pleci.
Se zbăteau ca o caldă mătăasă
Peste trupul tău alb raze reci.

Purtai umerii plini de-ndrăzneală
Și rotunzi și doar îngeri puteau
Să-i atingă c-o gravă sfială
Ce triști dâșii de-o vreme o au.

Mă priveai cu ochi verzi de femeie,
Neștiind că ești poate-un copil
Care-n joacă mari fluturi descheie
Peste sufletu-mi blând și umil.

Și râdeai chiar de pletele tale
Că sunt lungi și te gădilă-n ceafă.
Le prindeai să nu-ți cadă spre șale
Cu o galbenă, veche agrafă.

Și-așteptai să fii iarăși aleasă,
Pe pământ lin prelinsă din rai.
Erai 'naltă și-atât de frumoasă!
Mă gândeam c-o să stai, o să stai...

ISUSE, TU EȘTI OM CUM SUNT ȘI EU

Isuse, tu ești om cum sunt și eu
Și-ți plac femeile și ție,
Cruci de tămâie între sâni să ție
În cinstea ta. Și-s aplecate greu
De trupul alb spre-o veșnică rușine
Ce uneori te năruie-n mânia
Care se urcă pân' la Dumnezeu.

16 **Limba ROMÂNĂ**

Isuse, tu ești om cum sunt și eu
Și-ți plac coapsele lor cum iscusit te-mbie...

MĂ TEMEAM SĂ-ȚI FIU ÎNGER DE PAZĂ...

Mă temeam să-ți fiu înger de pază
Aveai coapse și sâni orbitori
Când ferită de lume în casă
Mă chemai din amurg până-n zori

Te izbeai plutitoare de lucruri
Pete vinete-n carne-ți creșteau
Flori ciudate anume să-mi bucuri
Pofta-n care cuvintele-mi stau

Mă temeam să-ți fiu înger de pază
Aveai coapse și sâni orbitori
Când ferită de lume în casă
Mă chemai din amurg până-n zori...

MĂ-NGROZEAM SĂ-ȚI FIU ÎNGER DE PAZĂ

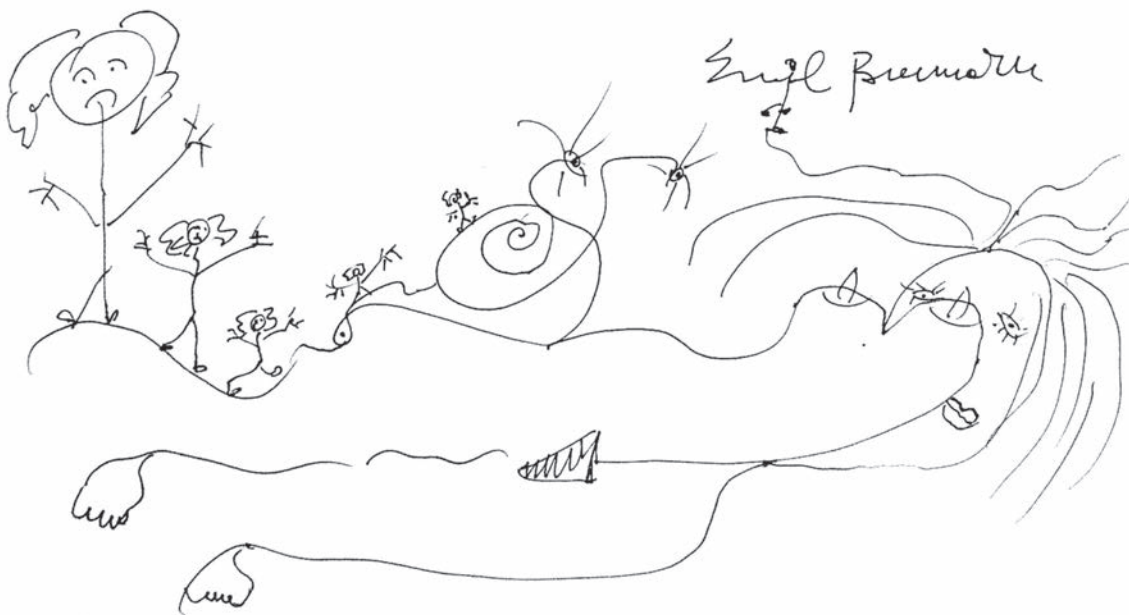
Mă-ngrozeam să-ți fiu înger de pază
Cine știe-n ce iad mai cobori
Cu subțirele vânt de amiază
Prins în părul de la subsuori

Și-ncercam să-ți leg umbra de iarbă
Măcar dânsa să-mi fie iubită
Pe pământ când începe s-o fiarbă
Roua-n cercuri albastre de plită

Și lumina s-o pipăi la rază
Și s-o șterg cu dulci miezuri de flori
Mă-ngrozeam să-ți fiu înger de pază
Cine știe-n ce iad mai cobori...

Gînd

Să intri în odăi din care nimeni
 Nu te mai scapă,
 Unde e fotelul proaspăt ca-n mărar,
 Unde sînt căni cu apă!
 Încît să te scufunzi pîn' la mătasa
 unui vesmînt uitat de o femeie
 Deosupra cîrui se zluote străvezie casa...

NE ȚINEAM DE MÂNĂ MERGEAM...

Ne țineam de mână mergeam
Prin locuri atât de ciudate
Tu spuneai că e-n rai eu spuneam
Că raiul e mult mai departe

Acum e doar câmpul și-n zori
Verzui și subțiri ierburi nalte
Râzând le certai uneori
Și blând pân' la sâni să nu-ți salte

Ci numai lin palma-mi primeai
Să-i mângâie fără sfială
Mergeam și mergeam tu erai
Alături de mine și goală

Căci orice veșmânt e-un păcat
Greoi când iubești și-o rușine
Și îngerii cu nimbul lor lat
Tăcuți te-nveleau în lumine

Să fim mai aproape de cer
Treceam prin păduri cu izvoare
Prin vechi văgăuni cu mister
Din tufe rupeai câte-o floare

Sau câte-o ciupercă-n venin
Umflată și-având pălărie
De fetru și-apoi c-un suspin
Vroiai să mi-o dărui chiar mie

Căci dulcea otravă-mi plăcea
S-o iau fiind alături de tine
Și-atunci oh atunci de abia
Simțeai că îți este rușine

Și-n grabă un crin îți trăgeai
Pe trup sau un fluture mare
Pitindu-ți cu chiu și cu vai
Prelungile albe picioare

În roua sfărmată în preajmă
 Paingilor pânzele moi
 Furai să te-acoperi cu caznă
 Și iarăși plecam amândoi

De mâini ne țineam și mergeam
 Prin locuri atât de ciudate
 Tu spuneai că e-n rai eu spuneam
 Că raiul e mult mai departe...

RUGĂCIUNE

Doamne, poate e-o greșeală
 Că-ți mai rup lumina albă
 Cu trupul murdar de boală
 În după amiaza calpă,

Amânat moale prin uliți
 De-o mireasmă de femeie.
 Roura, Doamne, îndură-ți
 Sufletul să mi-l înceleie

Într-un miez rotund de nalbă
 Ce petala-n rai și-o duce
 Fără chin și fără grabă

SFÂȘIAT DE UMBRA UNUI ÎNGER

Sfâșiat de umbra unui înger
 Care moare-ncet și-atât de blând

Că de-abia mai pot să văd cum iese
 Roua dimineții din pământ,
 Mi-amintesc alene mârșăvia
 Ce-am momit-o ca să-ți mângâi sânii,
 Către-amurg, când ți-ai prelins duioasă
 Spermanțetul degetelor mâinii.
 Și tânjesc, la pieptul meu, de plete,

20 **Limba ROMÂNĂ**

Să te legeni, dulce spânzurată;
Sufletu-mi plăcerea să-ți desfete
În cărnita-i moale, aromată,
O, femeie rătăcită-n plângeri
Ca-ntr-un crâng de stânjenei sedus.

Sfâșiat de umbra unui înger
Care moare-ncet și-atât de sus...

ȘI MĂ DUREA ÎN PIEPT. POATE ERA...

Și mă durea în piept. Poate era
Chiar îngerul, trist cuibărit în mine,
Nemaiștiind cuvinte spre-a striga
De-atâta rouă rea și de rușine.
Se închircise-n sufletul meu cald,
La adăpost de carne omenească,
Să-și șteargă răbdător nimbul înalt,
Aripile să și le îngrijească.
Vai, sărbătoarea lui fusese tristă
Și de nepovestit. Sângele meu
Lin îl spăla, spunându-i că există
De-a pururi blândul Dumnezeu...

SĂ FIE O PLĂCERE ÎN A-ȚI DA...

Să fie o plăcere în a-ți da
Și sufletul, și-aoreola grea
Unei femei precum unui copil
Ce te așteaptă să-l mângâi, fragil,
Cu ochii ridicați spre tine dulce,
Nainte-ntre cearceafuri să se culce?
Să fie despuierea ta de-aripe
Un cântec începând să se-nfiripe
Acum, parcă în prag de despărțire
De tot ce-a fost sfială și uimire?
Să fie o ciudată pregătire
De a pleca?...

Întec năiv

↑
 În carnea noastră frăgilită doar vîntul
 ↑
 Îmi pune gura moale ca un crein
 Și străvezii doar sufletele vin
 Și ronașă ne mîngîie vesmintul.

Pōsim uimiti alătura de cerului
 Călifelati, cu hotărîre crede
 Și pasul nostru umed îl aude
 Numai urechea flărilor n'-a ierlii

Dar uneori tu stetea ne încercă
 Primejdios, cum miezul unor suferi
 Topala de pe-o margine de lucră.
 O, prospectimeă de-o putea să suferi!

ÎȚI TRIMIT CAVALERI RĂTĂCITORI

Îți trimit cavaleri rătăcitori de lumină prin aer,
Iubito cu fustele largi cât un turn.
Vor să îți fluture-n lăncii vestite, spre seară,
Intrarea victorioasă în spațiul nocturn.

Acolo vei prinde cu mâinile tale,
Pe degetul mic, iarba rece.
Și-n intime, calde, rotunde izvoare
Lăsa-vei o urmă verzuie de suflet – pe care
Sufletul meu către coapte comori îl va petrece.

Și o să se caște în preajmă iar scorburi de pofte.
Căci zâna ce pufăie tandre zefire tu ești
Și chiar s-or vădi influențele faste-ale sânilor tăi,
Prevăzute-n alchimic registru,
Asupra mașinărilor celor cerești...

CÂND FLUTURII DAU IAMA PESTE TRUPUL...

Când fluturii dau iama peste trupul
Tău alb și alungit a dezmiardare
Și melcii se strecoară-ntre picioare
Fin arcuind în aer șoldul suplu,
Îngenunchez și eu și-ți mângâi părul
Prelins în cârlionții dezvățați;
Nu îți cunoaște-aieva adevărul
Nici mintea a o mie de-nvățați!
Ci tu îmi ceri să-ți înțeleg orbește,
Fără-ntrebări și gesturi de prisos,
Oh, locul mirosind dumnezeiește
A taină putrezind suav în sos?
Îngăduie-mi un timp, mai dă-mi din mierea
Ce-o tănuiește-n scorburi moi muierea...

DĂ-I ZILEI SUFLET DE COPIL...

Dă-i zilei suflet de copil,
Las-o să-ți umple iar odaia
De unde chemi, trist și umil,
Îngeri cu-aripile-n văpaia
Sincerității...

Și află-ți rostu-n lucruri mici,
În amănuntele ascunse,
Din care, proaspăt, îți ridici
Viața de-atunci...

Nu-ți alunga fluturii, roua,
Lumina albă de pe ziduri
De cărămizi, ci-ncet în noua
Singurătate intră...

E UN CASTEL

E un castel în care nu mai pot intra.
La porți paingii au țesut zăvoare
Mai tari decât e fierăria grea.
Și înăuntru zac pe coridoare
Preșuri de aur fără urma ta
Care s-a șters de-atâta-ndepărtare.
Și doar a fost lăcaș ferit cândva
De oameni, pentr-o dragoste ce doare
Și-acum în spaima sufletelor noastre,
Dar nu mai știm să poposim în el
Spre zori de zi cu păpădii albastre
Suflate de un înger, din crenel...

MĂ CHEMAI PRIN PĂDURI...

Mă chemai prin păduri să-mi arăți mesteceni pustii și izvoare de miere,
Râuri de-alviță, bulboane de lapte, cascade repezi de rouă,

24 **Limba ROMÂNĂ**

Îți împărțeau dup-amiaza, cu dărnicie, sfoasă, trupul în două
Fese rotunde și albe de-adâncă și caldă muiere.

Și-ți clocotea pe burta dospită de poftă buricul cleios,
Drojii bogate creșteau în carnea ta dulce și moale,
Oh, îți lăsași sufletu-n vântul verzui străpuns de lumini și agale
De o săgeată cu coada din pene de flutur și vârful de os.

Și era o izbândă a noastră!
Ne dădeam unul altuia razele late-n pahare.
Eu aveam un cal galben, tu aveai o iapă albastră,
Și-amândoi ne pierdeam în amurg pe sub frageda zare.

Și-acolo ne aștepta într-o scorbură cu putregai un duh blând
Să ne unească-ntr-o singură, clară ființă, îngenunchind...

MĂ UIT TOAMNA ÎN LUMINĂ...

Mă uit toamna în lumină
Și nu-mi găsesc nicio vină

Că mi-a fost dat să te-aud
Și-a crescut din mine-un dud

Cu dudule negre, mari
Cât gura de la pahar

Cu dudule albe, dulci
Cât perna unde îți culci

Capul cu ochii deschiși
În spaima zorilor stinși

Ochii cu cearcăne largi
În care lacrima-ți spargi

În bucăți limpezi și grele
Ca să speli dudule mele
Prelinse pe dușumele...

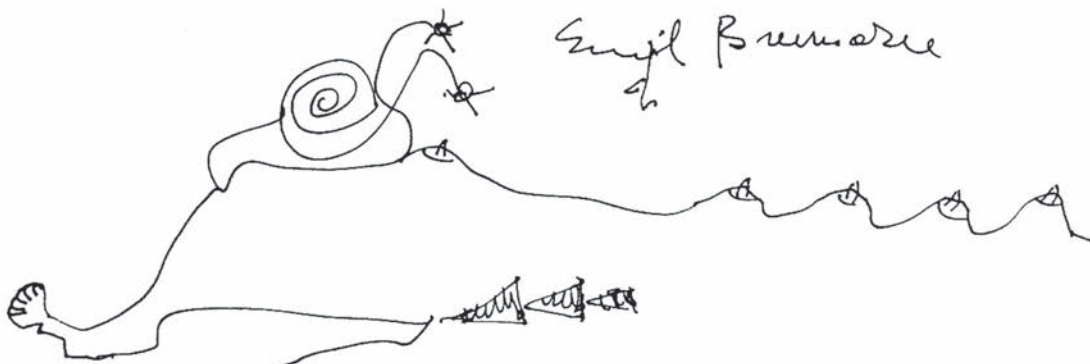
Cîntec nou

Cînd treci prin oraș ca
 Înele prin cetăț -
 Pupa-ti-^{oș} caleșca
 Pe rînta din față -

Sufletul din mine
 Iese-n străie fine
 Si-p ia supra-tine
 Pe ulite pline,

În ochii cît ceas ca
 Si fluturi pe coate -
 Pupa-ti-^{oș} caleșca
 Pe rînta din spate.

Enil Brumare

Mircea A. EMIL BRUMARU.
DIACONU EXISTENȚA CA TEXT
ȘI SPAIMA CREPUSCULARĂ

Poate că nu există titlu mai potrivit – și mai provocator – pentru poezia lui Emil Brumaru decât *Infernala comedie*. Nu-i vorbă, nu e un titlu inventat de noi; cu el, Emil Brumaru însuși își numește una dintre ultimele apariții editoriale, gândită ca o sinteză a liricii sale pe teme, dacă putem să spunem așa, erotomane. E vorba, nu mai mult, de 43 de sonete; *sonete* zice poetul, lăsând impresia că se înscrie astfel într-o formulă a înstrăinării de sine, cumva parnasiană; notate cu cifre romane, ele ar trebui să dea seamă tocmai de o astfel de situație a eului în lucruri. În fine, nu aici aș căuta deocamdată pretextul notelor mele dispartate, ci, pentru a reveni iritant, în titlu.

Așadar, *Infernala comedie* zice Emil Brumaru (așa cum altădată spune, simplu și denudat, *Versuri*, ori, trimitând la decadența unei utopii intimiste și livrești, *Ruina unui samovar*), gândind la comedia veche a lui Dante, supranumită, o știm prea bine, divină. Trimitere nu tocmai lipsită de teme, cuprinzătoare pentru întreaga-i creație, din moment ce spațiul comediei e unul paradisiac și euforic. Diafanul și genuinul îi sunt, mai mult decât dovezi, părtașe. Și despre genuin, candid și diafan s-a tot vorbit în legătură cu poezia lui Emil Brumaru, deși nu cred că în contexte care să depășească suprafața. De aceea vom reveni. Deocamdată însă oximoronic, titlul vorbește tocmai despre o altă natură a paradisiacului. La Emil Brumaru, el are atributul și esența infernalului: e deopotrivă coșmaresc și hipertrofiat. Așa cum diafanul și angelicul își asociază visceralul și materialitatea grea. Orice am spune, o atrofiere a senzualității face ca paradisiacul și infernalul să fie una. Cel puțin așa ar părea lucrurile la o privire care nu

e nici ea decât la marginea teritoriului pe care fervoarea imageriei lui Emil Brumaru o instituie. Căci mie mi se pare că această depășire a contrariilor (într-o sinteză) e mai aproape de Urmuz decât de Dante. Sau, mai exact, se-ntâmplă la Emil Brumaru ca Urmuz să-l înghită pe Dante; textul, adică, să înghită experiența, litera să înghită și să devoreze existența. Așa încât paradisiacul și infernalul sunt ornamentele decadente și manieriste ale unei existențe care se topește tocmai prin exces. Cum nimic nu există, în afara melancoliei și cinismului, cum existența e o simplă ipoteză, reconfirmată mereu prin înscenări burlești, Emil Brumaru joacă pe cartea materiilor care înfloresc într-o proiecție fantasmagorică pentru că nu-i interesat decât de miezul impalpabil al lucrurilor. Poate tocmai de aceea, oricâtă gratuitate ar suporta imaginarul lui, el nu-i lipsit de un suport elegiac.

Pe de altă parte – o confirmare, în fond, chit că ea ar suna mai degrabă a diferență și ruptură –, iată-ne în plin modernism retro, cum ar spune Paul Cernat. Căci textul este mărturia unei lumi în descompunere, pe care versul o restaurează. Suavul, candidul, angelitatea sunt, toate, mărci ale idilicului; spațiul rustic, în expansiune, proiectat cumva suprealist, ca în viziunile naivilor, corelat singurăității, izolării, melancoliei generate de obiecte vechi, de lucruri care poartă, ca o amenințare secretă, când și când dezvăluită, amprenta timpului. De fapt, amenințarea lui. Desolemnizat, deși mimând o solemnitate ingenuă, versul lui Brumaru descinde din senzorialitatea impresioniștilor, în căutare de transparență și diafanitate. O lume dematerializată, devenită tot mai pregnant text, realitate strict textuală, deși onirică deopotrivă, care-și asociază corporalul. Poate că, dincolo de proiecția în iluzie, cu rădăcinile în estetizarea barocă, va fi de găsit în poezia lui Emil Brumaru și ceva din preocuparea renașcentistă pentru trup. Dar e vorba de un renașcentism pe dos, căci nu perfecțiunea, ci urâtul, diformul, o materie în metamorfoză umple imaginarul poetului. Căci diafanul e aplicat visceralului, transparența stă alături de materialitatea grea; e ca și cum poetul ar coborî într-un infern al materiei, o coborâre în elementaritatea pură a naturii. Oricum, urâtul acesta n-are nimic din solul poeziei argheziene; mai degrabă, descinde din Isarlâkul barbian: lumea în descompunere, cu micile perversități, fac obiectul unui joc secund, mai pur. Reparata, emblema lumii în descompunere, dar și a lumii restaurate prin vers, este prilejul nostalgiei față de timpul ingenuității absolute. Astfel încât materialitatea grea nu-i decât prilejul nostalgiei față de puritatea însăși. Așa citim fragmente dintr-un poem numit *Defăimarea Reparatei (II)*: „Cum crezi că unui Domn tu poți Destinul / Să i-l înghiți cu lacomii tăi nuri, / Cătuie dătătoare de miasme, / Tu care faci și dintr-un fruct bordel / Și născocеști iubiri tot mai altfel / Pânțe plămânii și se-neacă-n astme? // La tine vin ca la un Antihrist / Și-apoi promulg bule de aur, trist!”. În aceste „bule de aur” stă întreaga artă de bijutier a lui

Emil Brumaru care contrapune vieții arta. Sau care, mai exact, salvează viața prin artă.

În această ipostază, iată-l pe Emil Brumaru, în toată lunga lui splendoare, într-un text emblematic: „O, vechi și dragi bucătării de vară, / Simt iar în gură gust suav de-amiază / Și în tristețea care mă-nconjoară / Din nou copilăria mea visează: / Ienibahar, piper prăjit pe plită, / Pești groși ce-au adormit în sos cu lapte, / Curcani păstrați în zeama lor o noapte / Spre o delicatete infinită, / Ciuperci cât canapeaua, în dantele, / Icre cu bob bălos ce ochiu-și cască, / Aluaturi tapisate crescând grele / Într-o dobitocie îngerească, / Moi miezuri de ficați în butoiase / De ou de melc, înlăcrămate dulce, / Mujdeiuri ireale, șunci gingașe / Când sufletu-n muștar vrea să se culce, / Și-n ceainice vădindu-și eminența / Prin fast de irizări și toarte fine / Ceaiuri scăzute până la esența / Trandafirie-a lucrului în sine!” (*Elegie*). Că materia – indiferent că se încarnează în bucătării medievale, carnavalești, ori în trupuri feminine burlesc-sublime – este, tocmai prin excedare, forma care ascunde o idee, pare de la sine înțeles. Numai că ideea (a se citi *adevăru*l) lipsește și-n aceste condiții și ea, ca și materia, lunecă în text și devine text. De aici candoarea poeziei lui Emil Brumaru și a imaginarului, situat dincolo de bine și de rău, în plin spațiu pur (și spun asta pentru a nu invoca, deși ar fi poate mai exact în sugestie, stereotip, mântuitul azur). Un spațiu care nu există în afara timpului. „Ce corp subțire are clipa! / Eu sunt naivul ei copil”, citim într-un loc. Esența trandafirie a lucrului în sine face dovada mutării materialității într-un plan ontologic: cu cât mai multă materie, cu atât mai puțină ființă. Oricum, materia, excedentară, seamănă mai degrabă unei amenințări permanente la adresa unui sine originar. De aici, cruzimile unui personaj precum Julien Ospitalierul, dar și ingenuitatea morală a lui Brumaru însuși, așa cum se conturează în poezia lui. De aici, de asemenea, disperarea eroului său. „Campion al cruzimii”, acest alter-ego al poetului poartă emblema exasperării. „Exasperat de monotonia faldurilor”, de jocul ornamentației baroc-onirice, Julien Ospitalierul, un narcisist care ascunde neliniștea originară privind rostul ființei, își găsește salvarea în luciul verzei, amintind de copilărie, al fântâniei construite de ziua lui. Semn că nașterea e de fapt o celebrare a morții. Nu știu cât se va fi vorbit despre exasperare, cruzime și narcisism în imaginarul poeziei lui Emil Brumaru, dar mi se pare că toate acestea țin de chiar esența lirismului său. Este semnificația pe care o are celălalt erou al liricii lui Emil Brumaru, detectivul Arthur. În căutarea semnelor care să certifice existența, chiar propria-i existență (a se vedea poemul *Detectivul Arthur*: „Și sprijinindu-se-ncet cu o mână subțire, prelungă și stranie / De pianina pensiunii, deodată, spre-a-și dovedi că există, / El va muia, surâzând dureros, o caisă-n șampanie!”), el nu e străin disperării. Un scenariu idilic sfârșește anarhic: „Iar către-amurg, făr-a mai ține minte / Cine suntem,

aproape de mătăasă, / Îngenunchind pe paturile sfinte / Am da cu sufletele foc la casă!”. De altfel, despre ce vorbește, printre altele, testamentul detectivului Arthur? Despre faptul că, în spatele imageriei bogate, se află „o spaimă imensă” („Undeva trebuie să ducă aceste cuvinte. Poate la funte de ceară pe-acoperișuri subțiri. Și iată: pajiști cărlionțate, vipere-n vânt, picături de aur pe șapca de înger, fluturi înghesuiți sub genunchii fecioarelor și-acolo, departe, o spaimă imensă”) și despre cheia care „desface frica” („Mica mea pungă cu gânduri de veghe, mica mea cheie pentru desfăcut frica!” – *Testamentul detectivului Arthur*).

Și totuși, ceea ce se vede pregnant este purificarea însăși a golului, a absenței, a fricii, a disperării. *Infernala comedie*, imagine emblematică pentru Emil Brumaru, instituie un paradis al senzualității. Progenitură a unui artist fin, senzualitatea se naște și acum dintr-o absență care generează euforii. Aici, cu o sintagmă abuzivă, orice atrocitate fiziologică, fie chiar escatologicul și scabrosul, exprimă – și nu doar prin parnasianismul discursului, retorica înaltă a eului și solemnitatea tonului – o candoare de imn păgân. Până la urmă însă nu-i aici, la modul de a fi al adevărului, nici candoare, nici păgânătate, ci numai artificiu. Lumea, așa hipertrofiată și spumoasă, formele, așa cuprinse de beție, nu-s nici măcar proiecții fictive, ci pure construcții textuale de care poetul e conștient, prea conștient. De-aceea, de exemplu, o vază putea fi „îndrăgostită de o catifea”; dulapul era el însuși îndrăgostit. Idile de felul acesta sunt și proiecțiile, ipotetice adesea, din poezia așa-zis licențioasă a lui Emil Brumaru. Idile care fac dovada unei libertăți totale pe care textul o permite. În interiorul lui, fiziologicul exacerbă e o euforie, bălăceala în trupul femeii, un semn al ei. Firește, e mult pitoresc și multă slavă în toate acestea, dar și pitorescul, și slava mărturisesc despre absență și nu despre prezență. Și o fac adesea cu umor.

De fapt, pentru Emil Brumaru absența devine prezență: pe această metamorfoză se întemeiază poetica lui. Iată de ce feminitatea e la el tutelară. Iată de ce poetica lui exprimă o decadență euforică. De n-ar fi umorul (în legătură cu care ar trebui să glosăm mai mult), versul eminescian „Că vis al morți-eterne e viața lumi-ntregi”, prezent în finalul unei poezii aici de nereprodus, ar fi devenit prilejul unei apocalipse. Așa, el încununează un teritoriu al iluziei, urmuzian în morfologia lui implacabilă. Marchizul de Sade îi este totuși rudă, deși îndepărtată, lui Emil Brumaru. Printre *postume*, iată *Cruzimile lui Julien Ospitalierul*: „Cu timpul, plictisindu-mă efortul inutil și anost pe care mi-l cerea bunătatea, istovit de o prea lungă așteptare a fericirii ce credeam că-mi va fi dăruită drept răsplată, am început să exersez timid, apoi tot mai îndrăzneț, mai necruțător, mai rafinat, cruzimea – ultim deliciu al singurătății mele”. Cruzimea lui e, în fapt, a unui „înger jongler” care joacă pe cartea nimicului. Cruzimea lui – să mă ierte Emil Brumaru – inventează femei și istorii păgâne. Dar toate-mi amintesc de bătlanul

30 Limba ROMÂNĂ

lui Alecsandri; luntrea ce răspândește „fiori de moarte” pe el nu-l sperie, întrucât știe (o și spune): „Nu-i peirea lumii... vânătorul e poet!”. La școala hedoniștilor, poetul inventează universuri fabuloase, femei a căror voluptate nerușinată e semnul unor fine explorări ale naturii, peisaje euforice și bete iluzii, însă plăcerile lui au ca obiect nu lumea, ci textele. Cruzimea lui e un deliciu la pătrat. Detectivul Arthur sau Julien Ospitalierul sunt măști ale acestui erou pe care „nimeni și nimic” nu-l poate opri să desfacă-n amurg „un ceasornic de fată” ori să dezbrace-n pielea goală un fruct, o portocală, pentru a-i vedea miezul adânc. Doar că miezul e o iluzie, de care poetul e prea conștient. Iată de ce, ca și detectivul Arthur, Emil Brumarul e „visător și integru” – imaginația lui nu ucide, chiar dacă explorează infinitezimal materia. Speranța lui, așa, de dragul celorlalți, adică numai jucată, este că finalmente va înțelege „sfintele taine”. Ce crede poate în sinea lui, fără s-o recunoască totuși, e că va pune pe picioare Reparata, imagine candidă a unei lumi restaurate. Dar și visul acesta nu-i mai mult decât visul unui „poet de duminică”, pentru care poezia e angajare în ludic. Până și nostalgia – ce titlu *Ruina unui samovar!* – rămâne în spațiul pur de din afara cărnii. Cum să-nțelegi altfel faptul că tocmai aici, în această ruină, sunt multe din *cântecele naïve* ale lui Emil Brumarul. Și mai ales aici sunt *Numărătoare-le pentru puștoaice și babalâci*, poeme care-l așază pe Emil Brumarul alături de Mihai Ursachi și de celebrul său poem *Post scriptum. Transversaliile mari sau cele patru estetici. Poezie pe care a scris-o magistrul Ursachi pe când se credea Pelican* („Un om din Tecuci avea un motor / dar nu i-a folosit la nimic”). Ar trebui un devotat care să citească mai de-aproape poezia lui Ursachi, a lui Dimov, a lui Șerban Foarță și a lui Emil Brumarul, pentru a le desena, credibil, careul pe care, împreună,-l construiesc... Și de ce-ar lipsi de-aici Virgil Mazilescu?! Pur și simplu pentru că ne e teamă să vorbim despre o chintă regală?

Nicolae O NUNTĂ GEORGESCU FĂRĂ SOACRE

Vă mai amintiți de *Nunta în codru* a lui Eminescu? În 1884, imediat după apariția ediției Princeps, colonelul Ioan Alecsandri, diplomat, fratele poetului, îi scria lui Titu Maiorescu să-și arate admirația față de volum și evoca, între altele, momentul citirii poemului *Călin* în cenaclul „Junimii”, zice el: „Sunt acum vreo zece ani”. Poemul a fost publicat în noiembrie 1876 (după ce fusese citit în public prin 1874-1875, ca să iasă numărătoarea temporală a colonelului). Și Mite Kremnitz amintește că Eminescu a citit acest poem după o cină, în casă la ea. Insistăm, pentru că iată ce mai spune colonelul despre versurile din finalul poemului: „Au fost recitate de autor nu mai știu de câte ori”. Eminescu își citea, așadar, de mai multe ori poeziile, ori anumite pasaje din poeziile mai lungi. Motivația ar putea fi simplă: asistenței îi plăcea textul ori autorul cum și-l citește. De ce însă poemul nu a fost publicat între 1874-1876, când era citit de atâtea ori în cenaclu?

Cred că este mai degrabă o chestiune de interpretare a textului, de accente în recitare, de sensuri pe care numai autorul le subliniază, și mă bazez exact pe text, care conține câteva zone de neclaritate pe care edițiile succesive ale poeziilor lui Eminescu încearcă să le netezească. Iar noi trecem pe lângă ele fără a sesiza nepotrivirile, parcă fermecați de cuvinte, de imagini, de idei. Iată, de pildă, portretul Craiului din *Călin* în prima apariție: „O, tu crai cu barba 'n noduri ca și călții când nu-i perii, / Tu în cap nu ai grăunțe, numai pleavă și pusderii, / Bine-ți pare să fii singur, crai bătrân fără de minți, / Să oftezi după ta fată, cu ciubucul între dinți? / Să te primbli și să numeri scânduri albe în cerdac? / Mult bogat ai fost

odată, mult rămas-ai tu sărac, / Alungat-o ai pe dânsa, departe de părinți / În coliba împistrită ea să nasc'un pui de prinț. / În zadar, ca s'o mai cate tu trimiți în lume crainic / Nimeni n'a afla locașul, unde ea s'ascunde tainic". Las deoparte faptul că poetul spune „departe de părinți”, deci presupune părinții fetei, tatăl și mama. Iată însă portretul craiului în final: „El pe capu-i poartă mitră și-i cu barba peptănată, / Țapăn, drept, cu skiptru 'n mână șade 'n perine de puf / Și cu crengi îl apăr pagii de muscuțe și zăduf”. Observați însă că n-am dat primul vers din această descriere simetrică. Acest vers ne pune în mare încurcătură, căci zice așa: „Iată craiul socru mare rezimat în jilț cu spată”.

Cum să fie *socru mare*, când este tatăl fetei? Ar fi trebuit: *Iată craiul socru mic* (pentru ritm: *iată craiul socru micu*, unde *-u* final se citește). Pe de altă parte, dacă este cu adevărat socru mare, înseamnă că este tatăl lui Călin. Nunta este în codru, nu în palatul fetei, unde urcase Călin ca Sburător pe stânci. Are, apoi, mitră pe cap, skiptru în mână, stă rezimat în jilț: este un adevărat împărat. Însuși colonelul Ioan Alecsandri ne spune că pasajul a fost înțeles, la recitarea de către poet, ca *O nuntă împărătească*.

Și iată o observație de punctuație care ne atrage atenția. În edițiile noastre actuale avem așa: „Căci din patru părți a lumii împărați și-mpărătese / Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese”. În „Convorbiri literare” însă este așa: „Căci din patru părți a lumii împărați, și împărătese, / Au venit ca să serbeze...”. În textul original, din „Convorbiri”, nu este vorba de perechi: împărați și împărătese, împărați cu împărăteșele lor. Această virgulă înainte de *și*, repetată la final de vers, înseamnă că au venit împărați din toate părțile și împărătese din toate părțile, să zicem împăratul de Cluj și împărăteasa de Brăila. În fond, și Muma pădurii este o împărăteasă, dar nu are pereche, nu există un „tatăl pădurii”. Această virgulă ne atrage atenția asupra celorlalte personaje mitice care vin la nuntă. Într-adevăr, cum stau alături fără să se certe *feții frumoși cu păr de aur și zmeii cu solzii de oțele!*

Este o lume a contrariilor încă neîmperecheate, neantagonice. Dar cum să înțelegem pasajul cu *nunul mare* care este *soarele* și *nuna mare* care este *luna*?! Pot să cunune soarele și luna, când lor înșile li se interzice nunta pentru că sunt frate și soră?! Încă o dată deducem că perechile nu sunt însă organizate, aranjate în cupluri, nu au conștiința dublului ontologic. Abia această nuntă din codru le ordonează, pentru că este nunta munților, este prima nuntă din cosmos, nunta primordială.

Am anticipat concluzia, dar să privim, în continuare, aranjamentul acestei *mese mari* întinse în poiană: „Socru roagă'n capul mesei să poftască să se pună / Nunul mare, mândrul soare, și pe nună, mândra lună / Și s'așază toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul”. Care este, aici, aranjamentul, ordinea pe vârste și ani? Stau nunii, soarele și luna, alături în capul mesei?

Dar... capul mesei este cap pentru doi? Dar craiul unde stă? Nouă ni se suprapun imaginile, ne apare în minte fluturul din nunta găzelor care este tras în cojița de alună, care se mișcă așadar. În realitate, socrul mare este nemișcat de la început, stă în jilț cu spată, are skiptru, paji: este împăratul așezat în tron. Nu este posibil ca el să ocupe alt loc la o masă mare întinsă decât capul mesei. Urmează că trebuie să recitim textul – și într-adevăr jocul apostrofurilor ne-a scăpat până acum. Vedeți: el e cu skiptru 'n mână (apostrof larg, cu spațiu: se accentuează *skiptru*) *șade 'n perine de puf* (la fel: se accentuează *șade*, cu sensul „este bine așezat, țapăn” etc.). Dar apoi: *roagă'n capul mesei*, apostroful este strâns, nu mai e pauză, se citește expresia legat și se accentuează *capul mesei*. Cu alte cuvinte: nu roagă să se pună în capul mesei soarele și luna, ci roagă *din capul mesei* să poftească, să se pună, să se așeze mesenii: soarele la dreapta lui, să zicem, luna la stânga, iar apoi ceilalți, pe ani și ranguri. Acest apostrof strâns are sens și trebuie păstrat și înțeles în mod dialectic, în sistem cu apostroful larg. Vedeți cum curge fraza: roagă să se pună *nunul* mare, (...) și *pe nună*. Nu este același regim: să se pună *nunul* și *nuna*, articulat, sau roagă *pe nun* și *pe nună*, cu regimul prepoziției. Îmi pare rău pentru editorii lui Eminescu, dar iarăși netezesc textul, scoțând iarăși virgula: *Să poftească să se pună / Nununl mare, mândrul soare și pe nună, mândra lună*. Regimul verbului trebuie păstrat, și aici este acesta: *pe nună* dictează. Verbul regent este *roagă*, pentru că nu se poate zice: *să poftească să se pună pe nună*, ci *nuna*. Urmează ca *să poftească să se pună* este expresie cu sensul „să se așeze”. Socrul mare repetă, oarecum, din capul mesei: „Hai, poftiți de vă puneți”.

Toate aceste nuanțe ale textului se găsesc în punctuația originală a poemului, dar sunt șterse de editările succesive. Dl. profesor Adrian Voica, ilustrul eminescolog ieșean, îmi spune (comentăm mult pasaje obscure) că nu se poate, trebuie să fie o greșeală a lui Eminescu, o atracție de la *nunul mare* către *socrul mare*, ori că acesta e „mare” pentru că este important etc. Aceleași argumente mi le aduce dna profesoară Lina Codreanu, atrăgându-mi atenția, în plus, că „greșeala” lui Eminescu a fost sesizată și că dânsa chiar le explică elevilor nepotrivirea. Refuz să accept. Un martor al lecturii poemului ne spune că asistența l-a rugat pe autor să reia pasajul „nu mai știu de câte ori”. Cum să fi greșit din neatenție autorul de tot atâtea ori? În „Junimea” erau oameni cu carte între care Lambrior, un filolog strălucit, Vasile Burlă, clasicist, Vasile Pogor: față de o asemenea asistență nu greșești – ori, dacă ai greșit, revii cu scuzele de rigoare. Tot colonelul Alecsandri: „Acea întrunire a fost ilustrată (...) și prin demonstrațiile mele cam zgomotoase în favoarea acelei poezii”. Au fost deci discuții, dezbateri – chiar zgomotoase: iată adevărul, iată de ce n-a fost publicat poemul prin 1874-1875, când s-a citit. Pentru aceeași perioadă (anul 1876 când a fost publicat poemul) avem mărturia lui Nicu Gane: el împreună cu Eminescu și Ion Creangă mergeau

34 Limba ROMÂNĂ

săptămânal la tipografia „Convorbirilor...” să urmărească textele, să corecteze. Avem o mărturie indirectă că Eminescu era extrem de exigent cu tipărirea poeziilor sale la Iași: Nicolae Iorga semnaleză o greșeală de tipar la *Melancolie* (același an, 1876) și, independent de el, indică aceeași greșeală de tipar în același loc Mihail Dragomirescu, apoi Gr. Scorpan (e vorba de *spâlpi* în loc de *stâlpi*): ei bine, exemplarul din Biblioteca Academiei Române nu are această greșeală, aici citim corect: *stâlpi*, ceea ce înseamnă nu că s-au înșelat trei editori ai lui Eminescu, ci că există și exemplare cu greșeala respectivă. Păi... asta înseamnă că cineva a sesizat, a oprit procesul de tipărire, a corectat și a dat drumul mai departe mașinii, rezultând exemplare cu greșeala respectivă și exemplare corectate. (Pe unde am avut ocazia, prin bibliotecă, am verificat, dar n-am găsit încă volumul cu greșeala...).

Nu pot accepta, aici, neatentia autorului. Jocul virgulelor și al apostrofulor, adică basorelieful textului, este șters de editorii succesivi, pentru a simplifica, pentru a păstra textul în basm, în poveste. Mai degrabă ne e greu nouă să acceptăm că Eminescu trece dincolo de pastel, poveste etc., discutând nunta din punct de vedere metafizic. Căci tatăl lui Călin-Sburătorul nu poate fi altcineva decât Demiurg, iar acesta nu are soție. Codrul, pe de altă parte, este categoria filozofică grecească *hylé*, cu sensul materie, natură. În *Călin (file din poveste)* se anunța prima așezare în cupluri a cosmosului, Demiurg întemeiază în lume nunta ca idee, de la astre până la găze. Prezența sa în capul mesei, între soare și lună, le întrerupe (interzice) unirea, ca în tradiția populară. Unde mai este această tradiție dacă cei doi aștri sunt nuni adevărați, deci uniți prin nuntă ei înșiși?

Dar... unde este apostroful în scrierea limbii române? Povești sunt toate în lumea asta...

Mioara KOZAK **STRUCTURI STILISTICE.
OCHIUL EMINESCIAN ÎNTRE
FIINȚA UMANĂ ȘI FIINȚA LUMII**

Ochiul – oglindă a sufletului, se află între semnele poetice frecvent folosite de Eminescu, acesta conotând cu multiple semnificații câmpul semantic al ființei. „Ochiul” poate fi al sufletului, al minții, al timpului, al naturii, în strânsă dependență cu sentimentul de iubire, îmbrăcând în imaginarul eminescian o multitudine de sensuri, cele mai multe în relație cu ființa umană.

G. I. Tohăneanu consideră că, „în poezia noastră de până la Eminescu, ecourile acestei teme sunt firave și lipsite de semnificație artistică. Tema poetică a ochilor se conturează și se rotunjește ca atare abia odată cu Eminescu”¹. Poetul abordează acest motiv, în opinia lui Tohăneanu, din dublă perspectivă: estetică și gnoseologică. Din punct de vedere estetic, „întreaga noastră viață interioară – atât de bogată și de complexă – se concentrează nu o dată în privire. Frumusețea și strălucirea ochilor – în care triumfă, adesea, sensibilitatea și inteligența – pot radia asupra întregului chip, înnobilându-l. Există, așadar, un *grai* al ochilor, pătrunzător și dens; există, mai cu seamă, o privire a prieteniei și a iubirii, care poate umple, cu tâlcurile ei adânci, răstimpurile, chiar prelungite, ale tăcerii”².

Gnoseologic, ochii îi apar lui Eminescu drept „principale porți ale cunoașterii”. „Crainici ai luminii și ai culorii, ochii ne dau, totodată, vești despre vastitatea și adâncimea lumii. Larg deschiși spre lumină și zi, ei sunt un simbol al existenței înseși.” Privirea este sălaș al tainei, conotație întâlnită în lirica eminesciană, unde „ochiul” are varii semnificații.

* Toate sublinierile ne aparțin – M.K.

În structuri cu determinative ante- și postpuse numelui, așezat în asocieri surprinzătoare, lexemul „ochi” generează forță artistică tocmai prin ineditul asocierilor în care se regăsește.

A. Construcții cu (1) determinant antepus:

- a) „Fața-i roșie ca mărul, de noroc *i-s umezi ochii*^{*3}” (*Călin [file din poveste]*);
- b) „Păinjenit e *ochiu*-i de-al morții glas etern” (*Strigoii*);
- c) „Dară galeși îi sunt *ochii*” (*Pajul Cupidon...*);
- d) „A lui frunte uscată, *adâncii ochi* ai săi” (*Povestea magului călător în stele*);
- e) „Și noi minuni *uimiții ochi* văzură” (*În căutarea Șeherezadei*).

„Ochii umezi” numesc candoarea iubirii, dar și înfiriparea dorinței. E emoția primei iubiri: „Fața-i roșie ca mărul, de noroc *i-s umezi ochii*” (*Călin [file din poveste]*). Sintagma „*i-s umezi ochii*” cu regentul substantival „ochii” (morfem al articulării hotărâte enclitice) are epitetul adnominal nume predicativ, în topică subiectivă (inversiune), accentuând starea de grație a iubirii. Receptare similară poate fi și în versul „Dară galeși îi sunt *ochii*” (*Pajul Cupidon...*), unde epitetul adnominal „galeși” numește, în plan semantic, „îndrăgostirea”, primii fiori ai iubirii. „Păinjenit e *ochiu*-i” (nume predicativ) în fața eternității morții. Privirea nu poate pătrunde *dincolo*, deoarece simțurile sunt anihilate în fața Marii Treceri. E semnul neputinței, al neodihnei existențiale: „Păinjenit e *ochiu*-i de-al morții glas etern” (*Strigoii*).

Semnul înțelepciunii, al adâncului ontologic al ființei apare în versul: „A lui frunte uscată, *adâncii ochi* ai săi” (*Povestea magului călător în stele*). Mirarea, primul sentiment al ființei, se răsfrânge în ochi, sursă a înțelesului adânc: „Și noi minuni *uimiții ochi* văzură” (*În căutarea Șeherezadei*). Prin antepunerea epitetului (adjectiv provenit din participiu verbal) acesta preia articolul substantivului regent „ochi”, sporind, astfel, expresivitatea construcției.

B. Construcții cu (1) determinant postpus:

- a) „Căci el i se uită în *ochii*⁴ de rază” (*O călărare în zori*. Variantă);
- b) „Ea-și plecă *ochii timizi* – și eu am stat pe loc” (*Din străinătate*. Variantă);
- c) „Ca un smintit ce cată cu *ochiu-ngălbenit*” (*Amorul unei marmure*);
- d) „Ea apleacă gene lunge / Peste *ochii cuvioși*” (*Făt-Frumos din tei*);
- e) „Numai *ochiul e vorbareț*, iară limba lor e mută” (*Călin [file din poveste]*);
- f) „Las’ să mă uit în *ochii-ți ucizător de dulci*” (*Strigoii*);
- g) „*Ochii* tăi mari caută-n frunza cea rară” (*Sara pe deal*).

Ochiul, semn poetic specific imaginarului eminescian, e convertit în metaforă în structura „*ochii de rază*” (*O călărare în zori*); epitetul substantival „de rază” (atr. adj., Ac.) dezvoltă în semantica luminii imaginea solară,

condiție a „iluminării” ființei. „**Ochii timizi**” (*Din străinătate*) – ipostază umană a sficiunii celei care închide sub pleoape dorul, chemarea și negăsirea iubirii. „**Ochiu-ngălbenit**” are aici conotația luminii difuze, generată de starea disperată a ființei: „Ca un smintit ce cată cu **ochiu-ngălbenit**” (*Amorul unei marmure*). „**Ochii cuvioși**” (*Făt-Frumos din tei*) revelează sufletul ființei încărcate de evlavie iubirii, de sfințenia ei. Adjectivul epitet „cuvioși” este înscris în sfera semantică a sacrului, condiție esențială a ființei ce se vrea înscrisă în absolutul iubirii.

Coordonarea adversativă realizată prin conjuncția „iară” (forma veche / poetică pentru „iar”) ambiguizează prin paradox construcția semantică: „**ochiul vorbăreț**” (*Călin [file din poveste]*) creează o sinestezie; e ochiul ce transmite prin limbajul privirii. „**Limba lor e mută**” (nume predicativ) suspendând legile firescului prin neîntemeierea prin cuvânt. Limba „e mută”, dacă ochiul „vorbește”.

„**Ochii tăi mari** caută-n frunza cea rară” (*Sara pe deal*) – e privirea întoarsă înspre teluric. Femeia iubită caută în semnele naturii întâlnirea ipotetică cu cel iubit, percepând în ritmurile acesteia însăși deschiderea sufletului înspre iubire. „Cătarea” în „frunza cea rară” nu e doar un scenariu ludic, ci și nerăbdarea – „frunza cea rară” este expresia poetică a amplificării stării de iubire: dorința.

C. Construcții cu (2) determinative postpuse:

- a) „Cu mutra de vândută, cu **ochi vil și viclean**” (*Împărat și proletar*);
- b) „Împlându-le cu **ochiul ei mândru, triumfal**” (*Împărat și proletar*);
- c) „Când cu **ochii mari, sălbateci** se privește în oglindă” (*Călin [file din poveste]*);
- d) „Dar ea zboară... tu cu **ochiul plutitor și-ntunecos** / Stai cu buze discleștate de un tremur dureros” (*Călin [file din poveste]*);
- e) „Nu-ți mai scurge **ochii tineri, dulcii cerului fiaștri**” (*Călin [file din poveste]*);
- f) „Cu **ochii mari în lacrimi**⁶, cu mâni subțiri și reci” (*Departate sunt de tine...*);
- g) „Cu **ochi negri și cumiți**” (*O, rămâi...*);
- h) „Cu **ochii mari și umezi**, cu zâmbet de copil” (*Despărțire*);
- i) „Dar ades într-al meu vis / **Ochii mari albaștri** / Luminează un surâs” (*Copii eram noi amândoi*).

Ochiul „vil și viclean” (*Împărat și proletar*) prin dubla determinare adjectivală sporește semnificația de ființă cuprinsă de perfidie, semn al zădărniceii, în antiteză cu arta ce durează. Ochiul „mândru, triumfal” numește măreția ființei într-o imagine amplă, realizată prin cele două epitete adnominale. Simbol al reflectării, oglinda devine imagine a sinelui de deasupra: „Când cu **ochii mari, sălbateci** se privește în oglindă” (*Călin [file din poveste]*). „Ochii mari, sălbateci” conotează demonicul ființei. Privirea pierdută și întunecată este redată prin

sintagma „**ochiul** plutitor și-ntunecos” (*Călin [file din poveste]*), unde cele două adjective numesc regretul ființei părăsite. Plânsul nu este salvator... „Nu-ți mai scurge **ochii** tineri, dulcii cerului fiaștri” (*Călin [file din poveste]*) – interesant, aici, este lexemul „dulcii”, adjectiv care, prin topica subiectivă, primește articolul regentului nominal „fiaștri” – apozitie pentru „ochi”. În versul: „Cu **ochii** mari în lacrimi, cu mâni subțiri și reci” (*Departate sunt de tine...*), ochii înlăcmați dezvoltă semnificația unei iubiri stinse, trecute. Aceeași semantică este dezvoltată și în structura „**Ochii** mari și umezi” (*Despărțire*).

Ochii „negri și cuminiți” (*O, rămâi...*) ce „privesc adânc în ape” reîntemeiază paradisul pierdut al copilăriei, univers din care, în plan oniric, „**ochii** mari albaștri” „luminează un surâs”. Pierderea inocenței face imposibilă comunicarea cu Ființa lumii.

D. Construcții cu (3) determinative postpuse:

a) „În **ochi** albaștri plutitori ș-agil” (*Pustnicul*).

Antiteza romantică este dezvoltată în structura trimembră, conturând semantică privirii pierdute în visare; predispuși la reverie, ochii albaștri („*albaștri plutitori*”) numesc, în același timp, privirea vigilentă, agilă – angelicul ce antrenează în dihotomie demonicul. Folosirea singularului se explică prin rațiuni prozodice: rimă cu „*gentil*”.

E. Construcții cu (4) determinative postpuse:

a) „Ochii ei *cei* mari, albaștri, de blândețe *dulci* și *moi*” (*Înger și demon*).

„**Ochii** mari” conotează semantică adâncului: „ochi adânci”. Epitetul metaforic al „ochilor adânci” cumulează în semantică privirii atribute ale „dulcelui” uman: ochii „*dulci* și *moi*” de blândețe (efect de cauzalitate). Structura cu un substantiv regent realizată prin cei patru determinanți adjectivali (atr. adj. – *cei* [art. dem.] *mari, albaștri, dulci, moi*), epitete adnominale, se integrează într-un imaginar ce definește ipostaza angelică a ființei.

F. Construcții cu determinative ante- și postpuse (mixte):

a) „Tu zeu cu **ochii** negri... o, ce frumoși **ochi** ai!” (*Strigoii*);

b) „*Ne-ndurații* **ochi** de gheață?” (*Criticilor mei*);

c) „Un sfânt **ochi** de aur ce tremuri în nori” (*Steaua vieții*);

d) „Și de dor de bătălie *crunt e* **ochiul** strălucit” (*Memento mori*);

e) „Și îndărătnici **ochii** verzi” (*Ah, cerut-am de la zodii*);

f) „Eu te priveam atuncea c-un *rece* **ochi** de mort” (*Gelozie*).

Deși așezată în topică obiectivă, sintagma „**ochii** negri” este echivalentă celei cu topică subiectivă „*frumoși ochi*”, echivalența realizându-se în plan semantic; „ochii negri” sunt „ochii frumoși” prin intensitatea și adâncimea privirii

celui situat deasupra atributelor umane ale frumuseții – *zeul* (Arald): „Tu zeu cu **ochii negri**... o, ce *frumoși ochi* ai!” (*Strigoii*). „Și *îndărătnici ochii verzi*” [*Ah, cerut-am de la zodii*] nu trădează profunzime, doar respingere, încapățănare. „*Ne-ndurații ochi de gheață?*” (*Criticilor mei*) – „*ne-ndurații ochi*” sunt împietriți, lipsiți de afecțiune, „de gheață”. Adjectiv provenit din participiu verbal (cu morfemul determinării hotărâte) – epitetul „*ne-ndurații*”, antepus regentului substantiv „ochi”, alături de determinarea postpusă prin epitetul substantival „de gheață” construiesc imaginea glacială a privirii. Topica subiectivă în care este funcțional epitetul-adjectiv „*ne-ndurații*” determină generarea unei semantici a glacialului uman. Petrecându-și semantica înspre descriptivul privirii, semnul poetic „ochi” suprapune același înțeles în versul: „Eu te priveam atuncea c-un *rece ochi de mort*” (*Gelozie*).

„Și de dor de bătaie *crunt e ochiul strălucit*” (*Memento mori*) – nume predicativ („*crunt e ochiul*”) epitet adnominal antepus, situat în vecinătatea epitetului (atr. adj. din participiu verbal), generează antiteza ce dezvoltă o funcționalitate poetică mai puțin întâlnită: *crunt* vs. *strălucit*.

Metaforă a stelei – „*sfânt ochi de aur* ce tremuri în nori” (*Steaua vieții*) – structura conotează semantica sacralității (viața e un dar sacru) învăluit în lumină („de aur” – atr. subst. prep., Ac.). Proiecția acesteia în celest conturează ideea existenței ce continuă și după moarte, dar și a „stelei cu noroc”, strălucitoare („de aur” – epitet substantival), pe care ființa umană o primește când intră în lume.

Notă. Ca simbol poetic, „ochiul” semnifică atât luciditatea unei conștiințe poetice imaginante, cât și conștiința poetică perceptivă care accede la natura divină – de aici motivele eminesciene raportate la viziunea sofianică: ochiul divin; la orbire: infirmitate intelectuală, trădare. Prin orbire se ajunge la clarviziune: acesta e „lăuntricul ochi” care „închis afară, înlăuntru se deșteaptă”. Prin „lăuntricul ochi” este posibilă percepția imaginativă în trepte; căile sunt înăuntru, niciodată în afară.

Semnul poetic *ochi* este expresie a dinamicii universale și model ontologic. Într-o „singurătate a poeziei”, ființa romantică „acordă valoare imaginației creatoare ori simțului lăuntric” (*ochiul lăuntric* – „ochiu-nchis afară, înăuntru se deșteaptă”). „Cele trei dominante ale reflectării universului eminescian, considerat în *constelații semantice*, pleacă și se întorc în aceeași perspectivă a *privirii* în spațiul căreia corelațiile *naștere – moarte, lumină – întuneric, alb – negru, aproape – departe* devin *una*”⁷, numind, astfel, zbaterea eternă a ființei.

Ființa romantică fuge de timp: „Să scapi de timp, de această risipire de sine în clipe a căror unitate e cu neputință de sesizat, să fii în sfârșit sustras de viața care se desfășoară nedeslușit, să cunoști într-o clipă propria ta identitate concentrată dintr-o dată și înzestrată cu un fel de veșnicie”⁸ – încerc

40 Limba ROMÂNĂ

când mereu „coborârea în sine”. „Trăim prea puțin *înăuntru*l ființei noastre, aproape nu trăim deloc. Ce a devenit acel *ochi lăuntric* pe care ni l-a dat Dumnezeu ca să vegheze fără încetare asupra sufletului nostru?... Sufletul e înzestrat cu o minunată însușire de *a oglindi*”⁹.

În lirica eminesciană *ochiul* aparține unui imaginar inteligibil, fiind principiul poetic al oglinzii vs. oglinzirii: „așteptările” unui eu obiectiv, definind „măștile lirice” în consonanță cu timpul. „Lăuntricul ochi” este simbol al gnoseologicului numind luciditatea, viziunea sofianică.

NOTE

¹ G. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, Editura Facla, Timișoara, 1975, p. 144.

² *Idem, op. cit.*, p. 144.

³ Ca funcție sintactică pentru lexemul „ochi”, în grupajul de versuri A (a, b, c), se află poziția de subiect.

⁴ În grupajul B, lexemul „ochi” ocupă pozițiile sintactice după cum urmează: subiect, în e și g; complemente indirecte în exemplele a, d, f, complement direct în exemplul b, complement circumstanțial instrumental în exemplul c.

⁵ Determinativele postpuse sunt: atr. adj. „tineri” și apozitia dezvoltată „dulcii cerului fiaștri”, grup nominal al cărui centru e lexemul „fiaștri”.

⁶ Determinativele postpuse sunt: atr. adj. „mari” și atr. subst. prepozițional / Ac., „în lacrimi”.

⁷ D. Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 263.

⁸ A. Béguin, *Sufletul romantic și visul*, Editura Univers, București, 1998, p. 431.

⁹ *Idem, op. cit.*, p. 444.

BIBLIOGRAFIE

1. A. Béguin, *Sufletul romantic și visul*, Editura Univers, București, 1998.
2. Gh. Bulgăr, *De la cuvânt la metaforă în variantele liricii eminesciene*, Editura Junimea, Iași, 1975.
3. D. Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979.
4. D. Irimia, *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice. Elemente primordiale*, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”, Iași, 2007.
5. Șt. Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, Editura Științifică, București, 1972.
6. G. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, Editura Facla, Timișoara, 1975.

ABREVIERI

Ac. – acuzativ.

Atr. adj. – atribut adjectival.

Art. dem. – articol demonstrativ.

Atr. subst. prep. – atribut substantival prepozițional.

Viorica-Ela CARAMAN **EMILIAN GALAICU-PĂUN.**
POEZIA CA ITINERAR
CĂTRE ELEMENTARITATE

Moto:

Copacii nu mai vorbesc prin frunze

Prin rădăcini

Ci prin descătușarea furtunii

Cuvântul prin desfrâul poemului

(Sorin Anca, *Pictopoeme*, Editura Argo, Bonn, 2001)

Un studiu pe care l-ar merita cel mai mult poezia lui Emilian Galaicu-Păun ar fi, cu certitudine, unul al substratului intertextual, un pronunțat aspect pe care îl impune receptării acest gen de poezie și care pare a înregistra, prin creația poetului basarabean, o performanță remarcabilă în literatura română, cu totul neîntâmplător invocând Alexandru Cistelean, ironic dar gândindu-se la un adevăr, „algoalminul” postlectural pentru cititorii mai comozi de astăzi, care sunt și cei mai numeroși; ei vor să „fie cum va fi poezia, dar să fie accesibilă numai-decât și să nu fie nevoie de un algoalmin după citirea ei” (Al. Cistelean, *În contra curentului...*). Referindu-ne tot la receptare: pe de altă parte, unii merg, dacă e s-o luăm din alt unghi, chiar contra literaturii (spontaneității catharsisului), apucându-se să destrame firul lecturilor unui autor, neînvins lector, în căutarea programatică a stratului ultim al poeticității, dacă mai poate fi vorba de un astfel de termen la o astfel de etapă. Tânăra poetă Aura Maru se angaja recent într-o asemenea aventură intertextuală, în speranța să-și înțeleagă ca poet colegul mai în vârstă, dar numai pentru a se întreba în final „Până unde dilatabilitatea versului?": „Ca să citesc *Vaca* lui Emilian Galaicu-Păun, a trebuit să trec prin *Cartea tibetană a morților*. Ca să-i citesc *Arme(le) grăitoare* (apărute

la Chișinău în colecția Rotonda a Editurii Cartier în noiembrie 2009), am parcurs *Istoria...* lui Pastoureau (Michel Pastoureau, *O istorie simbolică a Evului Mediu occidental*, trad. de Emilian Galaicu-Păun, Editura Cartier, Chișinău, 2004)”. Cui să dai dreptate? Răspunsul, deși banal, este corect cel puțin: evident, celor care tratează cu mai multă implicare literatural! Unii i-ar putea reproșa acestui „performant devorat de memoria culturală” (Adrian Dinu Rachieru, *Emilian Galaicu-Păun sau „utopia cărții”*), în contra laudelor care i s-au adus, excesul de zel în privința „antecedentelor” literare din corpul poetic de autor, invocând strivirea fiorului liric, subteranizarea poeticului (cf. Mircea A. Diaconu, *Emilian Galaicu-Păun – fervoarea și fascinația vederii integrale*, prefață la *Yin Time, /neantologie/*, Editura Litera Internațional, București – Chișinău, 2004, p. 8). Dar iată și alt fel de reacție de lectură, și nu a unui cititor impresionabil sau inocent: „Trebuie să recunosc că, în vreme ce, fascinat, reciteam fragmente din *Yin Time*, mi-am notat aiurea această frântură de frază, semn dacă vreți al eșecului pe care-l resimte criticul din mine: Tot recitind și conspectând din EGP – și la gândul că voi scrie despre poeziile lui (cine știe dacă voi putea nota ce trăiesc acum) – tremur, simt un fior în degete, o vibrație a cărnii..., dar asta deși concretă e altă poveste”. Este o notă din aceeași prefață, semnată de Mircea A. Diaconu. Maria Șleahțișchi însă notează impresii generale fără a întâmpina dificultăți hermeneutice (dar și fără a le explica la fel de conștiincios ca Mircea A. Diaconu): „Poemele îți produc adevărate bucurii estetice, descoperind luminile multicolore ale adevăratei poezii” (Maria Șleahțișchi, *Yin și Yang sau corpul de femeie și gândirea de bărbat ale poeziei, Cerc deschis. Literatura română din Basarabia în postcomunism*, Editura Timpul, Iași, 2007). Această diversitate a modalităților de receptare se explică mărturisind despre, așa cum observa Șerban Foarță și Alexandru Cistelean, „temperamentul oximoronic” ce constă în simultaneizarea unei „electricități imaginative care se angajează spontan în stihial” cu „o poetică de migală” (Al. Cistelean).

Astfel, nu încapе îndoială în privința faptului că poetul își selectează cititorii, fără a risca pe contul poeticității, dar condamnându-l pe morfologul „prin cumul gropar” ce-și impune o cruntă acțiune: „sensu-ngropat în cuvânt să rămână / nepătruns de prostime și ploi (...)”. În fine, dincolo de faptul că explicit sau implicit un autor își construiește un lector model, așa cum crede Umberto Eco, ținta esențială a imaginației lui rămâne a fi tehnicile de deschidere a universului propriu și a propriei viziuni poetice, în concordanță cu esența lumii ficționale. Iar o modalitate de reprezentare poetică este cea prin care Emilian Galaicu-Păun desființează și „morfologia” (care analizează sensul făcând abstracție de context și deci de funcționalitate), și „sintaxa” (care automatizează sensurile în funcție de context, erodând originalitatea lor), inițiind o orchestrare sofisticată a limbajului prin traseul către elemen-

taritate și pentru, în fine, o convocare totalizatoare a sensurilor posibile și chiar imposibile, făcând o poetică de limbaj cu sacrificiile-i inerente, dar cu o finalitate plenară a inovării verbal-expressive.

Dincolo de declarațiile autorului privind aderența sa la poezia limbajului, și în critica literară s-a afirmat acest lucru: „Poezia lui Emilian Galaicu Păun este o poezie a limbajului. Personajul ei se scaldă în limbaj precum duhul sfânt în apele primordiale se scaldă, rotindu-le roitor, pornindu-le gestația, fertilizând sensuri, imagini și semnificații”, remarcă, de exemplu, aceeași Maria Șteahțișchi.

Despre poezia lui Emilian Galaicu-Păun s-a mai spus că aceasta desface firul gros în fibre subțiri, le amestecă bine, pentru a-i reface împletitura după o formulă proprie. Se resimte o dezmembrare a lucrurilor pe care le aduce în poezie pentru a reface un sens nou, țintind esențe tari, ființiale, adâncimi inestimabile și conexiuni permissive între elementele imaginariului. Concepția lui Heidegger despre ființă se întemeiază pe două aspecte alternative: prezența vizibilă a unui aspect – o parte care se face văzută și judecată, și alta care se ascunde – o prezență prin absență. *Dasein*-ul heideggerian este, după cum bine se știe, o prezență care se arată aici și acum. Filozofia fiind o teorie a realității referențiale cu un maxim grad de obiectivitate are ca suport obiectual o viziune comună asupra lumii. În poezie însă viziunea poetului este cea care se întemeiază și întemeiază o lume posibilă, iar întemeierea are loc prin relevarea unei părți a lucrurilor. Astfel, în noua împletitură a funiei (mu) poetice din creația lui Emilian Galaicu-Păun, firele constituante se arată în noi ipostaze. În acest sens, din aceeași perspectivă heideggeriană invocată, poemul 3. (*schimbarea la față*) din *Neantologia Yin Time* rezumă cu subtilitate un crez poetic de forță: „câte un gest pe secundă se leapădă public de trup / fără durere odată și ultimul gest / fără regrete îl va părăsi străvezii / umblă prin urbe-o mulțime de gesturi pe care / trupuri opace le umplu pe-o clipă și ies din / ele la față schimbate se-ntâmplă / propriul gest să ți-l umpli atunci / zici și tu: «clipa aceasta am mai trăit-o cândva» / până ajungi într-o zi nas în nas / să te ciocnești cu ființa în care / gest după gest ți-ai mutat libertatea ființa din care / câte un trup se desprinde din fiecă gest câte un trup în / care cu scârbă să te recunoști”.

Pornind de la faza des-figurării lucrurilor din opera lui Emilian Galaicu-Păun și de la configurarea unei perspective poetice aerate / aeriene / impalpabile, ce emană terifiantul, vom observa în poem o delimitare a timpului de materialitatea existențială, inseparabile și inter-definibile care reperează căutările poetice ale esenței ființei și care, în urma „dezbrăcării” (sau des-frânării) publice, în poem, de materialitate, se reduce la gest, la o manifestare elementară a ființei. Astfel, gestul, ca simbol exploatat la Emilian Galaicu-Păun, de-

vine o cheie a temporalității ce definește ființa, vorba fiind de o temporalitate circulară care se reîntoarce veșnic la o constantă, o clipă universală, trăită și altă dată, clipa atemporală. Perenul se caută în altă parte decât în spiritul materiei înțelese ca unitate indestructibilă (la Emilian Galaicu-Păun oricând o deconstrucție / o elementarizare este posibilă!), anume într-o *universalie* „grăitoare” (titlul cel mai recent al unui volum de Emilian Galaicu-Păun este *Arme grăitoare*, Editura Cartier, Chișinău, 2009). Când vorbim despre deconstrucție la Emilian Galaicu-Păun, pornim și sfârșim de la / cu unitatea, pentru că dez-membrarea invocă instantaneu o nouă unitate, printr-un semantism aparent aleatoriu, a constructelor lexicale convertite în semne poetice redimensionate. Mircea A. Diaconu vorbește și despre o unitate a contrariilor la poetul basarabean: „Poezia lui Emilian Galaicu-Păun mizează totul pe *coincidentia oppositorum*: crucificarea e înviere, cain și abel sunt una, muntele Venus e propriul mormânt, în fine, tot ceea ce e liliac aparține aceleiași lumi ca și grotescul social care provoacă dezgustul, furia și insurgența morală.” Iar acest lucru se explică prin faptul că sensurile aliate în textul poetic sunt antrenate într-o mobilitate refracțională, generând o nouă unitate prin contaminările intersecțiilor.

Raportând limbajul poetic la trăirea afectivă, ca situare cognitivă specifică a lumii, în itinerarul către elementaritate din poezia basarabeanului optzecist (sau nouăzecist, cum au zis alții că este Em. G.-P.), încadrându-se, credem, în afara oricărei concurențe și în rândurile douămiiștilor, prezența eului liric (termen oarecum impropriu acestui tip de poezie) suportă metamorfoze notabile. De exemplu, furia, insurgența, dezgustul, sau orice alte obsesii care se întreciesc în textura poemului nu aparțin eului poetic, pentru că întreaga energie discursivă se consumă pentru a reface limbajul, eul debarasându-se de egotismul etalării simțirilor intime în stare brută, dar reprezentându-le glaciari în noul limbaj care universalizează trăirile individuale. În acest caz, se resimte la Emilian Galaicu-Păun în mod direct o atitudine transfugă vibrațiilor emoționale, generată tot de un proces de refracție poetică, proprie actului creator – calmitatea aproape impersonală, iar în mod indirect se percepe o serie amplă de atitudini afective care însoțesc perspective diferite asupra lucrurilor, adunate în poem pentru a stoarce din acestea o substanță pură. *Ch-ău-1*, despre care Sorin Alexandrescu observa că este „violent disprețuit și disperat iubit”, se prezintă în poem în imagini regizate succesiv de un eu impersonalizat, atemporalizat, care transferă tu-ului emoția contradictorie a locuirii unui oraș abscons, ale cărui obsesii însuși le-a cunoscut.

Criticul Emilian Galaicu-Păun, în *Poezia de după poezie*, pornind de la o replică din Matei Vișniec, afirmă: „«ăștia (...) din actu' doi» sunt chiar poeții generației '80, postmoderniștii de la Porțile Orientului. Prima generație care nu crede că literatura începe cu ea (...)”. Astfel, numind această poezie *poezia de după poezie*, autorul instituie totodată și un palier *retro* al temporalității,

iar dacă Carlos Busono o numea *poezie post-contemporană*, atunci ne putem gândi lesne la o temporalitate transpusă într-o post-temporalitate care-și recuperează incandescența, configurând un retroproiector asupra timpului în istoricitatea lui poetică. Astfel, timpul ecstateric, în sens heideggerian, devine un timp post-ecstateric, decantat, în care ființa se detașează de propriile trăiri pentru a le re-încerca din perspective contextuale ample, în cazul poeziei lui Emilian Galaicu-Păun, retroactivându-și de pe poziții supra-personale o multitudine de forme proprii de reprezentare afectivă în lume.

Chiar dacă, așa cum crede Mircea A. Diaconu, „poezia aceasta este în același timp consecința unui program, a unor opțiuni, a unui moment din istoria poeziei românești, în fine, a unei voințe de însumare și asumare a existenței și, în același timp, expresia unei fervori care angajează personalitatea umană a scriitorului într-un prezent anume, fie el scris biografic sau social-istoric. Și nu este vorba despre o identitate exclusiv poetică, întrucât Emilian Galaicu-Păun angajează în poezie nu altceva decât un proiect existențial”, latura afectivă cultivată de poet se reduce la, o recunoaște însuși autorul în niște note de jurnal de la sfârșitul volumului critic *Poezia de după poezie*, un „concupinaj acceptabil” cu *spaima*. Aceasta este o sursă declanșatoare a poeziei care se face apoi nevăzută, textul fiind o „diversiune” a „gândirii scheletului împlântată adânc în humusul neantului”: „25 iulie '95. Gândesc cu scheletul în profunzime. Cel puțin două cărți ale mele sunt scoase la suprafață de rădăcina scheletului, împlântate adânc în humusul neantului. Seva ascunsă care-mi hrănește poezia se numește *spaimă*, nu una concretă (de boală, lovitură sau mai știu ce), ci mai degrabă una (deocamdată) literaturizată, una metafizică (totuși imaginea, proiectată într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat al propriului cadavru, a revenit deseori în câte-un *rêve éveillé*...). Mai exact: am gustul sfârșitului (oricărei acțiuni, stări, oricărui lucru etc.) în chiar clipa când acea stare (acțiune etc.) nici n-a început încă. Totul se transformă în gesturi; chiar și cele mai statice lucruri sau concepte «gesticulează», adică se pierd pe sine însele. Această cunoaștere apriorică a sfârșitului îmi oprește deseori mâna în aer, la jumătate de drum de ținta propusă, dar tot ea (cunoașterea apriorică) mă înverșunează să caut desăvârșirea. Poemele nu sunt altceva decât încercarea reconstituirii – după ce am tot îmbrățișat-o – a Frumoasei fără corp. Astfel, odată «literaturizată», *spaima* devine o concubină acceptabilă...” (p. 276-277).

Acceptul *spaimii* „așterne” o calmitate a creației și, de fapt, o evadare împlinitoare în universul compensatoriu al poeziei. Este vorba, de asemenea, de un soi de *cadaverizare* (transcrisă după principiul *morții istoriei*) a eului poticnit în palpabil, în favoarea revivificării intertextuale și mobilității temporale, a timpului cu intrări multiple în istorie, astfel emotivitatea cunoaște o reconfigurare de gradul al doilea în spațiile dense ale poemului, rezervând eului un loc strategic în spatele caleidoscopului, cu mii de oglinzi, ce impune o distanțare re-creatoare a lumii.

passagère (2)

urmărind-o, nu i-am reținut decît trecerea. mersul său, cum ai purta între coapse o rodie (pe franțuzește *grenade*) dată-n pîrg: în bătaia frumuseții ei, nu mai departe de trei generații puteai să-i auzi zvîcnind, la-ncheieturile mîinilor, sîngele ca o brățară de grante încinsă – tot ce i-a rămas după o revoluție, două războaie și-n ultimul timp vremuri văduve, din moștenirea de familie – pe dinăuntru, de-a dreptul pe os – subțiri, oasele: moartea își trage prin ele (seva) cocktailul de măduvă –, c-un lăntîșor adn. o grădină închisă-n semințe de *punica grana-*
tum – prin pulpa rozalb-roșiatică a grăuncioarelor, sîmburii albi se străvăd ca-n vitrinele din cartierul felinarelor roșii din amsterdam fetele – care răspunde la numele – neaoș – rodica

(un cuvînt pe măsură de care lipindu-ți urechea auzi cum pulsează o inimă și, rotunjite pe din interior, două sarcini).

cerc închis. un bărbat urmărind o femeie la fel cum pe mică pe ceas minutarul aleargă secunda.

o femeie în trecere. o trecătoare – sub tălpi i s-aștern, zebra, orele – unsă cu miere prin care-ai văzut *lou-*

mina zilei / la capătul căreia – nu are capăt! – și se dezgolește, de jur împrejur, *vanitas vanitatum et omnia vanitas*. netrecătoare – pe urmele ei caldarîmul luîndu-se, – și zornăie platoșa-ntocmai o coadă

de balaur, a „iată-mă-s!”, solzii –, cu umbra de gît – tot ce are mai material în ea – care o trage

după sine de partea cealaltă – *sic transit...* – pe muzică de – nu mai zi! – noir desir, voce eclesiastul: „*le vent nous*

portera”. în scă-

de-

re, cum ai despărți un cuvînt pe silabe, să-l treci dintr-un rînd în altul, treptele scării rulante pe care-alergînd, să-și dea sufletul, carnea le urcă pieptiș (cernoziom curat, carnea ei – „*nu vă uitați că sunt neagră...*” –, prin care, cu grație, venele-i ies la iveală ca,

după ploaie, umflîndu-se, rîmele trandafirii din pămînt). și expresia ultimă-a scurtei ei treceri:

să cobori în metrou la romană și peste doar cîteva stații să ieși la pigalle.

passagere. un' stă locului, sexul ei taie – 'n carne vie, pe linia Facerii – meridianul de origine. greenwich de-o parte și de-alta a căruia coapsele ei – două fusuri orare–strîns lipite, formează un Y perfect (de la Yin), din al cărui pahar de martini –

48 Limba ROMÂNĂ

măslină-aruncată c-un gest neglijent
care nu mai ajunge odată să cadă, buricul – beau nopțile – „nu-l depărta de la
mine...” – și zilele beau beau și beau.
doar că ea nu stă locului. una cu linia
orizontului – tot așa-i intră în fund chiloței cu numele zilelor
săptămânii: *monday, tuesday, wednesday...* – pe verticală. alături de altele
douăsprezece formînd,
fără voia ei, codul de bare al împărăției cerești. ele care, cînd se-ndepărtează,
duc între picioare – cezura trans-
cendentală se cască-n prostie, lăsînd să se vadă... – sonetul
inocenței pierdute odată cu ultimul vers:

grădină-nchisă, soro, mireaso, puț oprit...
nu-i nimenea de față cînd grădinarul pune
în trupul de fetiță un grăuncior de *puni-*
cum granatum odată cu primul sînge – chit
că fetele în floare sînt visul lui –, veghează
cum prinde rod, răsare... dezlănțuită-n danț
irodiada ca o explozie în lanț
a cărei undă este roșeața din obraz – să
dea peste margini! – umple tot timpul/spațiul *hic*
et nunc. cînd iese-n lume, pe buze neatînse
își pune (sus) cîrmîz/(jos), *de sable*, neant. i se
ghicește pe sub rochia de seară – *dessous chic* –
centura de shakhid. și smuls, inel pe deget

Ch-ău
12 august, 2004

**Mircea A. MIHAI URSACHI,
DIACONU „MÂNTUITORUL IRONIC”
ÎN „CETATEA PUTREZICIUNE”**

În viață fiind, Mihai Ursachi mi se părea un medieval, purtându-și cu superbie stângace nimbul orgolios de cavaler rătăcitor. Un fanatism gratuit, parcă fără obiect, pe care aveai impresia că-l slujește în taină, îi dădea un aer ușor ridicol, deasupra căruia, sublim, el reușea să se înalțe. Azi, când este plecat la „Marea Înfațișare” (iertăți-mi această parafrază inutilă și afectată), enigma lui, înscrisă în poezie, mi se pare, dacă nu mai accesibilă, cu siguranță mai eliberată de geometria scenariului. Așa încât schița unei interpretări posibile își găsește suportul într-un fapt poate nu atât de des amintit, deși de o importanță capitală, care privește *histrionismul* lui Mihai Ursachi, comportamentul manierist, cizelat la școala vanității și deșertăciunii.

Coborât din romantismul german și parcă din fan-tezia lui E. A. Poe, el lasă la vedere un personaj himeric și în același timp morbid, care cultivă extazul morții și trăiește iluminarea marilor transmutații alchimice. În spatele măștii, sfătuit poate de Demon, un alt personaj, unul care știe că se hrănește cu „vedenii” (elocvent, un poem se numește *Vedenie în burgul gotic*) și care deconspiră marile angoase și marile iluzii, fie ele și ale poeziei. Hohotul sinistru e numai ironie.

Mi se pare că aici, în acest raport și mai ales în acest ultim braț al balanței, trebuie căutat miezul poeticii lui Mihai Ursachi, secretul existenței sale. La drept vorbind, *masca* însăși era un îndreptar pe tema neantului. Tonul solemn ori impresia că poetul e un inițiat care oficiază, impresie pe care o construiește cu minuție (cu prea mare minuție ca să nu i se acorde importanța pe care o merită), ascund de fapt un

hohot de râs, poate sumbru, poate sinistru, în orice caz, demascator, chiar dacă mutat tot timpul în oglindă.

Nu poezii pe tema neantului scrie Ursachi, nu elegii pe tema morții, ci un fel de *innuri închinat ironiei* care face ca moartea, neantul, golul să-și piardă semnificația și să hrănească poezia, existența însăși. Magistrul din Țicău, cum se numește de câteva ori, este, orice s-ar spune, un maestru al ironiei (nu întâmplător vorbește într-un loc de „mântuitorul ironic”) care se salvează de amenințarea neantului printr-un sens iluzoriu, hipnotic, rămas în permanentă stare de virtualitate.

În acest context, invocarea lui Socrate, într-o poezie precum *Primăvara socratică*, mi se pare o pledoarie clară în favoarea metodei, și nu a adevărului. Neantul nu există, așa cum nu există nici existența; ci numai iluzia lor, dezvoltată într-un exercițiu al interogației și al melancoliei. Histriionismul lui Mihai Ursachi se naște din această punere în paranteză a ființei ori a sensului, în favoarea logosului, a poeziei.

Rolul pe care încă din prima carte Mihai Ursachi și-l asumă este acela al exhibării spectaculoase, care acoperă și substituie nimicul. Când o scrisoare înseamnă îndeobște instituirea unui mesaj, poezia numită *Prima scrisoare* mizează, aparent paradoxal, tocmai pe substituirea mesajului de către un autoportret care funcționează ironic narcisist: „Noi, Padișahul / întregii melancolii, / Împărat al Singurătății de Sus și de Jos, / stăpânitor / absolut al Regatului Dor / și Prinț Senior / al Tristeții, / dăm știre la toți ca să fie cu luare aminte / cătră solia trimisului nostru Menestrel. / / *Dată azi în cetatea Mâhnire*”. Tentația spectacularului e fundată de un anume cinism, care înseamnă în cazul acesta indiferență totală față de consistența sau inconsistența lumii. Oricum, în maniera lui Emil Botta, „ornamentul” e o pledoarie în favoarea inconsistenței ei. O *A doua scrisoare* duce lucrurile și mai departe, textul ca atare al poeziei lipsind, o paranteză din subsolul paginii precizând doar că „Fiind scrisă în limba melancolică, cu caractere insesizabile, scrisoarea se adresează numai celor care pricep de la sine această limbă”. Nu e vorba de niciun experiment la mijloc, ci de un mod al ludicului de a da seamă despre relația ființei cu neantul.

O *Altă scrisoare*, mult mai târzie, se dezvoltă tocmai pe paradoxul nimicului care instituie sens: „Pot să-ți spun că sunt sănătos, deși am reumă, / podagră, precum și un mic cancer. / Fac neconținute progrese în domeniul / atât de labil, de alunecos și de riscant / al poeziei. Am ajuns atât de aproape / de perfecțiune, încât nu scriu nimic. / Marile mele poeme, marile, unele / din ele în cinci părți, altele-n zece, / datorită acestei desăvârșite virtuți la care-am ajuns, / sper să nu le scriu niciodată. Numai așa / îmi pot menține forma poetică”. Oricum, întregă această „demonstrație” asupra neantului devenit sens și care a instituit decisiv relieful modernilor este dublată de

un hohot de râs. Iată cum continuă poemul: „Dar în fine, / destul despre asta. Mă întreb ce-ți mai face nevasta, / pe care atât am iubit-o. Noaptea îmi amintesc / diferite poziții cu ea, și nu pot să dorm. Sforăie? / La bătrânețe mai toți sforăim. / (Știi și tu povestea cu sfoara.) / Mă gândesc la moguli, îi visez mai tot timpul / pe Gînghis și Stalin. Văd că bat câmpii, / așa că-ți urez cele bune, și mai ales / o moarte plăcută, prin violență și cu surpriză”. Nu alt miez trebuie căutat în celebra poemă cu care se încheie volumul de debut din 1970, *Inel cu enigmă*. Numit savant-prețios și funambulesc *Post scriptum*. *Transversaliile mari sau cele patru estetici*. *Poezie pe care a scris-o magistrul Ursachi pe când se credea Pelican*, poemul nu are decât două, prea bine cunoscute, versuri („Un om din Tecuci avea un motor / dar nu i-a folosit la nimic”). Ei bine, în termenii folosiți mai devreme, versurile acestea funcționează ca simplă metodă în afara adevărului. Se fundamentează aici nu enigma, ci ironia asupra inconsistenței, o ironie care înseamnă deopotrivă superbie vicleană și nihilism trucat, în spatele ei aflându-se libertatea totală și disprețul față de tot ceea ce există. Memorabil, în acest sens, poemul numit *Confidență prozaică*, din care citez ultimele secvențe: „De aceea îți spun, toată baza mea (știi prea bine / că-s mai vanitos decât Lucifer însuși), / este Nimicul. // O glorie fără cusur și inalterabilă / îmi construiesc în secret, folosind ca unelte / disimulația (aplicată îndeosebi mie însumi), / mistificarea și infamia. Prin ele / voi ajunge stăpân absolut al imperiului / fabulos, fără margini în timp sau în spațiu, / nelegat de hazardul nu mai știi cărui / obscur idiom, voi fi autarhul / Nimicului. // mai mult nu-ți mai spun. Confidența aceasta – / în ciuda armoariei mele (*Să nu te încrezi*) – / pentru simplul motiv că te detest”. Este unul dintre marile poeme scrise de Mihai Ursachi, care pune în ecuație poezia („zoile chioare-ale vorbăriei”) și nimicul, acesta din urmă elaborat cu gestualitatea rituală a alchimistului. O gestualitate care, din nihilism ironic, doar mimează solemnitatea, funcționând în gol.

În fond, nimicul și poezia sunt una, iar glorificarea poeziei e validată numai de glorificarea neantului. De aici distanța. De aici hohotul de râs care se-ascunde în fiecare discurs care pastîșează savanteria ori oficierea. A se vedea cazul extrem, probabil – pledoaria evidentă în favoarea nonsensului dintr-o *Profesiune de credință*. Nu cităm acest poem, pentru că ne interesează un altul, *Navigatorul, sau Balada literaturii*, în care, ca în foarte puține cazuri, masca histrionismului ca și orice denunțare ironic-amară e abandonată. Mai mult decât profesiune de credință, *Navigatorul, sau Balada literaturii* aparține textelor fundamentale scrise de Mihai Ursachi: „Literatura o fac autorii de literatură, poezia o fac poeții. Din ce o fac? Îi privește. / Iată unul dintre sărmenele mistere ale vieții. // Moartea anunțată a literaturii nu se poate produce, decât – și nici atunci – când moartea anunțată a speciei umane s-ar produce. // Misterul vieții și al poeziei con-

taminează Universul; aceasta este o lege mai tare decât orice metal existent sau imaginabil. // Din această constatare nu se poate extrage vreun orgoliu sau demnitate pentru acei ce numai incognito sau postum sunt preoții unei religii fără șansă; nici laude și nici înduioșare nu pot să fie partea lor, căci ei de fapt nici nu există, și nici nu au parte la cele ce există, și cu atât mai puțin la cele ce nu sunt. Poezia o face neantul, în întunecata-i dorință de a fi altceva. // Ca nicio dorință, ca nicio dorință adâncă, nici aceasta nu va fi îndeplinită. Poezia o face Neantul, în sine, pentru sine, din groaznica-i substanță. // Iar tu rătăcești, pe oceane de smoală, sub cerul de smoală, și steaua incertă – unica stea – se numește Carnagiu. // Orbecăială guvernată de-o lege mai dură decât orice metal...”

Dacă la un moment dat poezia era numită „hohotul marelui logos”, de data aceasta înțelegem fără undă de ambiguitate că logosul e, de fapt, Nimicul, un Dumnezeu care se instituie în poezie în trecerea sa spre tărâmul propriei identități, acela al morții. Așa încât, dacă vorbeam la începutul acestor rânduri de faptul că ființa și sensul sunt puse în paranteză în favoarea logosului și a poeziei, trebuie acum să precizăm că poziția aceasta, cu toată nota de gravitate, este ea însăși nu consecința unui *laudatio*, ci a unei ironii, de data asta amare și demonice.

Ce-aș putea să spun în finalul acestor rânduri? Aș repeta una din întrebările lui Ursachi: „Unde afla-voi putere / ca să mă-nec în cuvântul Cuvântului? / Când ce e puternic e slab și ce-i slab / e puternic”. Sau aș veni cu unul dintre autoportretele lui: „Auriu, cu bălăiele-i plete, / Șarpele Glykon surâde, mântuitorul ironic”. În fapt, dincolo de mode și timp, Ursachi nu scrie poezie, ci propune, prin chiar intermediul neantului, o etică a înscrierii în neant, un mod de a supraviețui în „Cetatea Putreziciune”.

*

Histrionic, solemn, jucând rolul încununării sale cu nimbul morții, Mihai Ursachi cultivă o erotică fastuos-galantă din care reverberează, mistuitoare, putrefacția, însumând visuri, legende, mituri într-un vizionarism cosmic întemeiat pe ironia sa ontologică. De aici, de fapt, dimensiunea adânc ludică a unui spirit pentru care spectacolul devenise existență, dând, astfel, seama despre miezul precar al existenței. Hohotele sale duc ironia în pragul nebuniei (Poe e un model mai mult decât poetic), dar și în pragul disprețului.

Angajat uneori în social, sarcastic, teatral, Mihai Ursachi preferă postura, mai nobilă, a cavalerului. Ideea de sublim născut din putreziciune aparține, de altfel, unei cosmogonii poetice proprii, cu sursele în alchimia care l-a fascinat. Dar totul e coborât la dimensiunile colocvialității, ale unei famili-

arități care dă tonului său solemn un ce ridicol adăpostind sublimul. Printre poemele mari ale lui Ursachi, una, *Ex profundis*, merită citită în întregime: „Am străbătut toate oceanele lumii și mările; / am rătăcit în dezolantul New Mexico, în Arizona / și Alabama; am înotat / în apele subpământene, m-am agățat / de uriașele alge ale Pacificului; în / Golful Mexic m-am oferit hrană rechinilor / și am încercat să fiu fericit pe această planetă. / Nu am fost. / Și nu sunt. // Aproape bătrân, mă întreb: / stă fericirea-ntre coapsele tale,-n ghiocul / fierbinte al vieții? Sau moartea / cu îmbieri știutoare, de curvă bătrână? // Răspuns la această-ntrebare, iubito, nu voi afla, / e sigur însă că te voi iubi / și voi muri. // Sunt ochiul de foc al neamului”.

Fatalitatea stând sub semnul histrionicului – aceasta e înfățișarea emblematică a lui Mihai Ursachi. Ludicul, jocurile, solemnitatea mimată, formele îmbrăcând neliniștea beată de sine, toate acestea se adaugă pentru a nuanța un chip și un sine ce se hrănește din fascinația lumii. Când e exotic, gratuit și ludic, avem de-a face cu fața luminoasă a histrionului. Citim un *Madrigal estival*: „Am un rac / numit Balzac. / Ce să fac / cu acest rac?”. Sau, iată, un poem numit *Foaie verde*: „Foaie verde unt de lemn, / La biserica de lemn, / Este muzică de jazz. // Haidem toți în acest caz, / Să dansăm, să facem haz / Și să ne-aruncăm în iaz”. Aș repeta doar că aceloră ce văd în el numai inițiatul, solemnul, regele mistic al poeziei trebuie să le arătăm mai des fața sa histrionică, teatrală, superioară în ambiguitatea-i teatrală. El mimează cu superbie fantastă inițierea, semn al unei degradări (în istorie) care alienează, prilejuind totuși mari volute ale imaginației și ale verbului.

Gheorghe MANOLACHE **ESHATOLOGIE
ȘI SECULARIZARE
ÎN STRAIE POSTMODERNE**

1. Confiniile dintre teritoriile mișcătoare ale secularizării și cele ale postmodernismului, ca modele culturale reactante, se (re)cunosc odată cu (re)punerea în discuție a conceptului maxweberian: *Entzauberung der Welt*. Extensia sintoniei dintre secularizare și postmodernism, prin *dezvrăjirea lumii*, se (re) găsește în transparentizarea ecuației noilor mișcări religioase, artistice și politice din anii '60-'70, cele trei determinații ale noii orientări încercând să suplinească expresia matematică a unui anume sincretism cultural suprimat.

Istoric, este cunoscut faptul că, pe fondul acestor noi mutații generalizate, biserica occidentală – cea romano-catolică în special – a fost asaltată de un val de *alternative*, acceptate sub numele generic de *Noi Mișcări Religioase* (N.M.R.), sintagmă preferată, se pare, atât de teologi, cât și de sociologi, pentru „neutralitatea” ei în raport cu termenii canonici de „sectă”, „cult” ș.a.m.d. – din cadrul bisericilor tradițional(ist)e.

Dezvrăjirea lumii, ca un prim-posibil (în)semn al postmodernității, se confirmă și prin acest tip de *secularizare culturală*, în sensul efilării autorității transcendent-autofage și recursul la o serie de practici social-emergente, (pre)dispuse a dobândi caracter normativ.

Chiar dacă majoritatea cercetătorilor (Beckford, 1985) remorchează elanul / dinamica acestor *Nouveau Mouvements Religieux* la fenomene tipice „marii despărțiri”, există și situații în care N.M.R. se vrea restrictivă. În acest caz ea se referă, cu precădere, la grupu(ă)rile care – din cauza provenienței și apar-

tenenței lor la anumite zone cultural-fundamentaliste, marginal-exotice / minoritare sau, mai mult, din cauza „noului stil de viață”, ori a opresiunii exercitate de regimurile politice-totalitarist-atee – s-ar situa în afara ariei de bună practică a creștinismului. Recunoaștem, desigur, și alegații cu privire la faptul că acest tip aparține de realitate nu ar trebui limitată doar la grupu(ă)rile cu adevărat noi, ci, dimpotrivă, s-ar cere luată în considerare și recesivitatea fenomenului, cu încărcătura lui / ei de secundar cultural-religios. Concret, fenomenul ar putea fi remorcat la mișcările neoprotestante, fiind direct-legat de *mondenitatea* unor grupu(ă)ri parareligioase, cochetând cu anumite tehnici orientale sau, mai recent, de unele experiențe ancorate în curentul de reînnoire harismatică (Champion, 1999) din cadrul bisericilor tradițional(ist)e.

Cu alte cuvinte, sintagma *Nouveau Mouvements Religieux* (N.M.R.) rămâne una suficient de echivocă, putând fi aplicată, strategic, spre a se sublinia impactul la nou al fenomenului religios, într-o anumite societate la un anumit moment dat (Needleman / Baker (ed.), 1978; Mayer, 2004). Așa se explică și faptul că succesul *Noilor Mișcări Religioase* poate fi corelat cu *secularizarea* și *postmodernismul*, fenomene confuze, (Manolache, 2004) care au marcat, semnificativ, societatea nord-americană, în general, și pe cea occidentală din anii '60-'70, în particular.

Potrivit sociologului în domeniul teologiei, Rodney Stark (2006; 2007), secularizarea, instaurată într-un anumite segment al societății, produce, în mod paradoxal, o intensificare a religiosului în alt segment al ei. După principiul de funcționare al vaselor comunicante și, indirect, al ecuației dintre *goluri* și *plinuri*, fenomenul este observabil atât în mediul catolic și ortodox, ori în cel protestant, la nivelul bisericilor tradițional(ist)e care încurajează curentele și / sau grupu(ă)urile de reînnoire din interior, pentru a redeștepta credința, cât și la nivelul înfiripării unor *noi tradiții religioase*. Convingerea se rezumă la constatarea că, atunci când *noile credințe* sunt mai bine adaptate „cererii de piață”, adică nevoilor materiale și spirituale ale credincioșilor, vechile religii pot fi, temporar sau definitiv, eclipsate (Stark, 1985).

Dintr-o perspectivă strict religioasă, *secularizarea* se rezumă la fenomenul de *criză a valorilor iudeo-creștine* din bisericile occidentale, (re)cunoscut în confruntarea dintre centru spiritual și margine religioasă. Sociologic aceasta s-ar traduce prin faptul că bisericile tradițional(ist)e, pierzându-și, progresiv, poziția hegemonică, nu au mai putut furniza noii societăți postindustriale, în ansamblul ei, o ideologie religioasă general-acceptată (Berger, 1999). În atari condiții, câmpul religios se (re)modelează și devine, dintr-un univers canonic, osificat-cultural, un relief spiritual deschis, prielnic proliferării *Noilor Mișcări Religioase*, capabile să ofere *noi soluții vechilor probleme* (Wilson, 1990; 1993).

Așadar, suntem (con)strânși să acceptăm *secularizarea* ca întemeiere a unei *lumi postdivine & industriale*, care clamează, după *moartea lui Dumnezeu*, *libertatea și autoritatea supremă a Omului*. Pe acest fond neumanist, *secularizarea* nu subliniază decât clivajul dintre rațiune și credință și nicidecum depășirea religiei, conchide și Marius Jucan (J.S.R.I., nr. 1/2002, 106-122), convins că în procesul de *secularizare* mai putem (re)găsi încă o „continuitate de forme ale religiosului”, care, filozofic vorbind, nu dispare, ci *devine*. Pentru că, în ciuda tuturor disensiunilor și a denivelărilor, în cultura contemporană – postseculariza(n)tă – continuă să existe tendințe endemice de „normalizare a idealurilor religioase” (Blumenberg, 2007).

(Re)Amintim, în acest sens, „dialogul” (de la Academia catolică a Bavariei, 19 ianuarie 2004) dintre *filozoful postmodernității* – Jürgen Habermas – și, la acea dată, *cardinalul romano-catolic* Joseph Ratzinger, *exegetul secularizării*, dialog în urma căruia interpretarea lumii și, mai ales, (auto)interpretarea omului ca „ființă etică” și „cetățean” nu mai sunt acceptate ca „efecte tari”, decurgând, exclusiv, din principiile secularismului – decodificat ca religie publică – și / sau din procesarea, la nivelul imaginarului colectiv, a ipotezelor științifice (de la cele neeuclidiene la cele despre fractali, haos etc.).

Ceea ce acceptă prin sintagma *societate postseculară* este, de fapt, o *societate demonopolizată* care, în numele democrației și al gândirii liberale, se vrea eliberată de presiunea oricărei forme de „totalitarism intelectual”, inclusiv de cel al secularizării. Jürgen Habermas refuză, astfel, orice form(ul)ă de monopol al interpretării pe considerentul că *societățile postseculare* impun recunoașterea faptului că „modernizarea conștiinței publice” înglobează și transformă, în mod reflexiv, atât mentalitățile religioase, cât și mentalitățile profane. Din perspectiva procesului de *învățare complementară* – și sub presiunea unei atari rațiuni cognitive –, ambele părți devin capabile să ia în serios „contribuția *celeilalte* asupra unor teme controversate din spațiul public” (Habermas / Ratzinger, 2004, 16).

În acest caz, fiind vorba despre o responsabilitate comună în construirea și gestionarea proiectului de societate postmodernă în ansamblu – în care ambele tipuri de parteneri acceptă alteritatea celuiilalt ca alteritate augmentativă –, diferitele grup(ă)uri religioase, literare, filozofice etc. pot doar încerca să își susțină, pe cont propriu, „agende” în spațiul public. Astfel, în numele toleranței, al democrației și al liberalismului, atât „actorii seculari”, cât și cei „religioși” se *autolimitează, lăsând*, în spațiul slab / refăcut al reflexiei reciproc modelatoare, *suficient loc liber și celuiilalt*.

2. Relația confină dintre postmodernism – ca model cultural – și secularizare – ca proces spiritual autolimitativ – este observabilă în desemnarea câtorva topoi culturali, ce ar putea fi atașați fluxului de „înaintare”

pornind de la *altar* și ajungându-se, în cele din urmă, la *ecran*. Așa cum se va putea observa, și dintr-un roman ca *Femeia în roșu*, relația dintre *postmodernism* și *secularizare* apare coagulată în topoi – de tipul celor mai sus-amintite – și fixată de / prin ritu(alu)ri specifice.

Mai mult, se poate constata cum *secularizarea*, ca proces cultural, este un fenomen discontinuu, care atinge, mai curând, straturile superficiale ale unor culturi. Relația ei cu *postmodernitatea*, cu ceea ce (de)numim, prin transparență și normalizare și acceptăm prin „indeterminență”, construcție și deconstrucție a (con)sensului sau prin felul în care se creează și se multiplică echilibrele de putere etc. constituie una dintre mărcile *discontinuității*, specifice *secularizării culturale*.

Referitor la *altar*, din perspectiva secularizării religioase, ca topos al manifestării credinței, conceptual, el va rămâne același, *universal*, dar și *diferit* în reprezentările lui.

Scena însă, ca topos al secularizării culturale, ține de imaginarul societății urbane, industriale și *post-*, în care conceptul de *teatron* impune, pe lângă nevoia de vizibilitate, și o anume modificare comportamentală, în sensul că spectatorii nu vor mai (inter)acționa – ca în rugăciune –, ci, paradoxal, vor fi împreună doar pentru a se regăsi mai clar pe sine. Sensul permite (chiar o cere!) „ficționarea de sine”, proces prin care divinitatea poate fi înlocuită cu *persona*, iar libertatea gustului poate crea concurență credinței. Este în joc o interioritate recelată, rescrisă scenic, pentru că în *sală* individul nu mai are transfigurări religioase, și nici nu mai probează catharsisul, ci cunoaște doar efortul textuant, de a-și apropria realitatea, convertind-o în „textistență”, ca să transpunem acest tip de discurs într-un idiolect atât de drag optzeciștilor. Așa cum se va putea observa, în condițiile în care vom decroșa *scena* de la *teatronul* din conacul Șpăiniței, sau cea a „bisericii pe roate”, din lumea metopolitană, acest tip de topos desacralizat rămâne marcat de ușurința cu care simbolurile pot fi substituite și substituibile, iar identitatea spectatorului, negociată și negociabilă, spre a fi, eventual, *răs-* și *deturnată*.

Ecranul, topos al celei mai recente *secularizări culturale*, după cum lasă a se înțelege un „ieromonah postmodern” ca Savatie Baștovoii, (re)pune în joc un altfel de sincretism al senzațiilor, o altă *po(i)etică a mondenizării*.

În ceea ce privește decod(ific)area straturilor translucide din ecuația *secularizare – religie – postmodernism*, cercetătorii români ai fenomenului, Călin Săplăcan, Marius Jucan, Cristian F. Sabău, Viorella Manolache, Radu Mureșan, Iulia Iuga ș.a. – ca să nu îi cităm decât pe cei mai *recent* întâlniți și *mai curajoși* – surprind procesul unei *duble mutații*, în care este implicată *secularizarea*: cel al „mutației religioase a societății” și cel al „mutației soci-

ale a religiilor”. Dacă în primul proces conceptul de *secularizare* este utilizat pentru a (de)semna, global, *un reflux al religiei în societate*, în cel de-al doilea, sintagma vizează *angajarea slabă*, a omului și a lui Dumnezeu, *într-un proces istoric de adopție*, asumat de J. B. Metz (1971) ca „mondenitate a lumii”, rezultat ce include, firesc, *postmodernitatea și / sau secularizarea*.

În lumina unor atari alegații, lumea nu va mai fi văzută ca un obiect exterior Omului sau lui Dumnezeu, pentru că prin „Întrupare” Dumnezeu a adoptat definitiv lumea, acceptând-o așa cum este. Mai mult, Dumnezeu locuiește lumea redându-i autonomia ei – de / ca lume mondenă în devenire, ca istorie, ca spațiu de manevră responsabil-autolimitativă a omului (Metz, 1971).

Deoarece *mondenitatea lumii* este rodul *adopției liberatoare în Cristos*, creștinii nu trebuie decât să participe (să se *implice slab*) în / la această lume ajutând-o, cum ar spune Savatie Baștovoii, să fie ea însăși: *distinctă de Dumnezeu și dăruită ei înseși de Dumnezeu*. Ca atare, în această primă fază, *lumea, istoria și Dumnezeu* vor intra într-un *joc slab*.

Dintr-o perspectivă seculariza(n)tă, *Dumnezeu face Istorie împreună cu Oamenii*. Chiar dacă prezența Lui nu mai este lizibilă (i)mediat în texturile sociale, politice, culturale, religioase. Iar *lumea*, cu toate că a fost adoptată definitiv, poate intra într-o *relație slabă* cu această adopție (ignorând-o / contestând-o / depășind-o etc.). Într-o atare opțiune tolera(n)tă și deschisă, credința oamenilor este doar unul dintre plurirăspunsurile posibile cu privire la evenimentele care se *pro-* și reproduc permanent – la vedere – în Istorie.

Pe acest fond de transparentizare, *mondenitatea lumii / secularizarea culturală* este un fapt pe care bisericile tradițional(ist)e nu-l mai pot ignora. Chiar dacă unii dogmatici(eni) consideră fenomenul secularizării un proces împotriva credinței, lumea postmodernă a devenit o monadă mondenă. Și, chiar dacă, în ciuda transparentizării sale, aparențele sunt înșelătoare, sfârșitul acestui proces nu este încă pe deplin previzibil. Ca atare, credința rămâne, ombilical, legată de mondenitate, fiind chemată să se înțeleagă doar și / sau numai în raport cu această tautomerie (Valadier, 1999; 2007).

Într-un alt dialog, de această dată între Andrei Pleșu și André Scrima, referitor la implicarea religiilor în deschiderea către o „laicitate ospitalieră”, publicat în 1998 în „Dilema” (2004), A. Scrima – în opțiunea căruia tradiția creștin-răsăriteană conduce către *universalul viu* – era convins că fidelitatea față de această axiomă presupune „trăirea creatoare a credinței” și capacitatea de a „descoperi divinul” – imprevizibil și emergent – sub forme cu care încă nu suntem pe deplin familiari. A (re)găsi această prezență a *universalului viu* și în celelalte religii ori în valorile spirituale ale

mondentății, mai cu seamă în fiecare om, echivalează cu gestul de „a oferi ospitalitate lui Dumnezeu liber de orice închidere”. A (re)strânge însă creștinismul la o confesiune, determinată istoric și național, și, mai ales, a avea „certitudinea suficientă a superiorității proprii”, echivalează cu aplatizarea și provincializarea „centralității christice”, izvor al acelei „totalități deschise”, pe marginea căreia glosa André Scrima. De aici, pledoaria pentru o „laicitate ospitalieră” unde actorii se autolimitează – habermasian – spre a lăsa loc liber *celuilalt*¹.

3. „Sinteza nouă”, ca formă specifică de secularizare culturală, de la optzecism încoace, (pre)dispusă la asumarea slabă, ludic-ironică a intertextualității, conduce, simultan, de la o citare parodică a „intertextelor lumii” și ale literaturii, deopotrivă, la o *de-* și *re-*contextualizare infinită. Acest tip de *secularizare literară* i-ar pretinde lectorului nu doar să se ascundă *in fabula* – „ca șoarecele în coltuc”, cum plastic se exprima Mircea Horia Simionescu – și să recunoască / „ronțăie” „urmele textualizate” ale unui trecut cultural, ci să își conștientizeze modul în care, prin intermediul ironiei, parodiei, pastișei, palinodiei *etc.*, aceste urme au fost exhibate și afectate.

Ca atare se va postula primatul unui „text cu memorie”, în care să se (în)scrie, simultan și translucid, atât intertextele istorice cât și arhitextele ficționale. Arhitecți postmoderni și buni-administratori ai secularizării culturale, acești „metaficționari” ai anilor '80 se vor angaja în ceea ce Matei Călinescu (2005) definea prin „dezunificarea” și „desimplificarea” imaginii noastre despre trecut.

Plăcutul, delectarea, senzaționalul, excluse cu bună știință din estetica austeră a ortodoxismului și, indirect, a modernismului românesc postbelic, alături de alte remanente, vor fi pe deplin (re)evaluate și (re)supuse unui nou „tratament fabulatoriu” de ficționari mai temperați – ca Ștefan Bănuțescu – sau mai ludici – ca Mircea Nedelciu –, prozatori ce intuiesc, în acord cu „marginaliile” lui Umberto Eco (1983), faptul că „pentru a câștiga un public larg, căruia să-i populezi visele”, nu presupune doar a-l „consola”, menținându-l protector în „ariergardă”, ci a-l obliga să rămână permanent „în avangardă”, în avalul *inter-* / *arhitextual*; pe scurt, a-l „obseda”.

Un astfel de deziderat se poate, desigur, (re)cunoaște, la un prim nivel al metaficțiunilor *Cartea milionarului* și *Femeia în roșu*, ce pot fi (re)citate chiar și ca „romane senzaționale”, în care delectarea, divertismentul și complexitatea ilustrează principiul dialogal- / plurivoc-postmodern, de care aminteam, de altfel, și „cei trei corei”. Pentru că, din perspectiva „directă”, „piepșă” a prozatorului (eMdoi), „faptele” narate nu sunt *nici* false, *nici* adevărate, așa după cum în romane nu vom întâlni decât „informații care sunt, în același timp, și false și adevărate” (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 20).

„Senzaționalul”, care se declară adevăratul obiect al experimentului din retroversiunea *Femeia în roșu*, se naște, probabil, atât dintr-o prea mare aprop(r)iere de evenimente neobișnuite, cât și din îndepărtarea (în timp și / sau spațiu) de întâmplări comune. Din acest *joc al distanțelor*, din firescul sau (ne)firescul evenimentelor, percepute prin „ecranele improprii ale martorilor”, apare „senzaționalul”, ca rezultat scontat al *secularizării literare* de care vorbeam.

Dacă în *Cartea milionarului* ițele textuale sunt permanent „ținute sub cheie” de *cel care scrie* și protejate în „caja” corinticului, a canonului neomodernist, *ne-adekvarea* permanentă a *scrierii* unei metaficțiuni ca *Femeia în roșu*, la regulile clasice de „compoziție literară”, se recunoaște din / în declanșarea și demontarea, alternativ, la vedere, a mecanismelor de funcționare, a po(i)eticii transparente și a celei (în)cifrate, (între)prindere caracteristică zorilor postmodernismului românesc din anii '80.

4. Abordarea mitului Mileniului în regim muzical – simfonic – din *Cartea milionarului*, (re)orchestrat simbolic și parabolic, postpsihologic, ș.a.m.d., sau pe un ton de rock-razant, parodic-ironic, din *Femeia în roșu*, și implicarea cititorului în (re)constituirea pastișantă, într-un „limbaj voit solemn”, a unor scene anodine, de „un abia ascuns derizoriu”, constituie unul dintre invarianții seculariza(n)ți ai acestor metaficțiuni.

Cu mențiunea că în *Cartea milionarului* trăsăturile genului apocaliptic – *pesimismul* și *fatalismul*, *substituția simbolică* și *ficționalizarea* – sunt asaltate / concurate de aproximația și obscuritatea viziunilor, lăsând impresia că toate evenimentele (istorice, sociale, religioase, militare etc.) se desfășoară cu o putere magică invincibilă, ca și cum ar fi dictate de „voința neîmblânzită a unei fatalități inexorabile” (Nicolaescu, 1949, p. 287-303).

Iminenta așteptare a eshatonului din *Cartea milionarului* se recunoaște nu numai prin panoramările și diviziunile istoriei, prin reflecțiile asupra duratei lumii, prin observarea (în)semnelor timpurilor și angajarea în calcule privind sfârșitul, ci chiar prin accesul la *cartea care se scrie* (de)odată cu vremurile și întâmplările.

Apocalipsa (5, 1-5), „cartea pecetluită” va fi „tratată” – în laboratoarele de încercări po(i)etice din *Femeia în roșu* – cu ironie, spre a fi reconstituită, parodic, din resturile *mitului Mileniului*, amestecate cu celelalte repere ale po(i)eticii postmodernismului românesc din a doua jumătate a deceniului opt. Alegoria „Târfei Babilonului” (Omăt, 1992; Crews, 1967; 1992) sau cea a suprimării Cărții și a deschiderii / autopsierii ei sunt, într-adevăr, „simptomatice” la nivel subversiv-ironic, după cum se insinuează și în parodierea canonului neomodernist din „postfața” la *Femeia în roșu*. Să mai notăm, ca un fapt nu cu totul lipsit de consecințe, apariția (în anii '70!) a

filmului *Zabriskie Point* de Michelangelo Antonioni și a operei rock, *Jesus Christ Superstar* de Andrew Lloyd Webber (muzic) și Tim Rice (lyrics), evenimente pe care intelighentsia românească le-a trăit, pe cont propriu, ca atâtea alte experiențe seculariza(n)te din anii '70-'80 (Manolache, 2004).

Doar în acest context putem conta pe sublinierea lui Northrop Frye (1993; 1999), potrivit căruia ultima carte a *Bibliei* – cea explicit numită *Revelație* sau *Apocalipsă* – este, de fapt, un „mozaic de aluzii” la *Vechiul Testament* în special. Altfel spus, *Apocalipsa* ar fi o *progresie de „anti-tipuri”*. Autorul mărturisește că așterne pe hârtie ceea ce a văzut într-o viziune; dar *Apocalipsa* nu este doar o carte vizualiza(n)tă în sensul obișnuit al cuvântului! (Frye, 1999). Pentru autorul profețiilor, incredibilele minuni reprezintă „înțelesul tainic” sau, potrivit aceluiași N. Frye, „forma lăuntrică” a evenimentului, *tot ceea ce se întâmplă în prezent*. Știut fiind că din ceea ce se numește *Istorie* omul face „o perdea” pentru a ascunde de el însuși „lucrările Apocalipsei”. Așa se explică de ce Sf. Ioan Divinul mărturisește că *ar vedea evenimentele* prevestitoare de rău și pe cele recompensatoare *cu trupul său spiritual*. Dar *trupul spiritual* este, în accepția aceluiași N. Frye, „elementul cel mai puternic reprimat” al experienței într-o atare scriere! Astfel, *căderea* – pe care evanghelistul o *de- / prescrie* – este una *politică*, doar sub „unul” din aspectele sale. Principalul dușman, simbolizat prin „Marea Desfrânată”, este, *spiritual*, numit *Babilon*, dar și *taină*. De altfel, *taină* este folosit extensiv în *Noul Testament*, atât cu un sens pozitiv, cât și negativ, în noua arhitectură (co)existând o „taină a împărăției” (*Matei*, 13, 11) și o „taină a fărâdelegii” (*II Tesalonicieni*, 2, 7) etc.

Această „viziune inspirată” – „am fost în duh” – a Sf. Ioan Teologul (*Apocalipsa*, 10), a celui care *scrie Cartea* la poruncă, va fi (re)luată ludic, ironic-parodic, în secvența „drimului tare curios” al tușei Anghelina („îngereasa”, „grănicereasa priveliștii” din Lunga nr. 42), vis „(re)povestit” și „(de)scris” de ea într-o scrisoare către nepotul Viorel din București:

*/.../ „– Numa ce o picat o carte din cer. Io am văzut cum să sloboade cartea /.../ Și mi-o picat mie în mână. Da' n-am putut s-o desfac din ce era învelită. Parcă un ziar. Așa că n-am putut nici să văd ce era scriat înăuntru, în foi. Nu să desfăcea nicicum /.../ Atunci am zis că o fi un semn. Că a apărut cartea [*Femeia în roșu*]. Au că s-o fi întâmplat ceva. Da' văd că nu s-o întâmplat nimic”* (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 374).

Scena se prelungește în varianta parodic-solemnă a „(re)scrierii” și a „trimiterii” în lume a epistolei: „Am scriat în scrisoarea trecută, că am visat cu o carte care a picat din cer pe mâna mea a stângă și m-am tot gândit că ceva o să se întâmple poate cu cartea care a scris-o Mircea Nedelciu. Am înțeles că încă nu s-a tipărit, numa să tot discută despre ea – parcă ar fi cine știe ce bogătate” (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 372).

Romanul celor trei corei, ca fapt cosmologic, se regăsește atât în (de)construirea veselă, ludic-ironic-parodică, a *Apocalipsei* în fragmente, în „miniapocalipse”, parodiate, cu (în)semnele milenariste inversate, cât și în (re)construirea ludică a expresivității – declanșarea *secularizării literare* – prin ridicarea interdicțiilor. Aceasta se realizează prin dislocări și devieri, prin ceea ce se acceptă a fi discontinuitate și „emisie continuă de fragmente”, prin aglutinare, parodiare și ironie.

Complicitatea parodiei postmoderne este recunoscută atât în „înscrierea”, cât și în „subminarea” obiectului parodiat. În termenii lui Northrop Frye (1999), imagistica apocaliptică, prefigurând o lume ideală, proiectată spre a fi realizată de energia umană, asumată ca o formă a „revelației”, este, simultan, înscrisă și subminată prin (re)activarea însemnelor secularizării, surprinse la modul *parodic* (ca succes pasager al kitsch-ului fabulos, al Chicago-ului prohibiției și al jazz-ului, al lui Al. Capone și al primarului Thompson J. etc.) și *manifest* (ca destrucție / decădere a lumii politice românești și de aiurea).

Așa cum se va putea vedea, fiecare *imagine apocaliptică* va fi asaltată de către o *replică seculariza(n)tă*. Astfel, cei douăzeci și patru de bătrâni (*Apocalipsa*, 4) vor fi destituiți de „femeile-traficante” din Comloș / Lunga (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 374); „mâna dreaptă care ține cartea” (*Apocalipsa*, 5, 1) este substituită de „mâna stângă a tușei Lena” peste care a „picat”! cartea (372). Mesajul emergent al „cărții pecetluite” este și el ocultat de cel „nevăzut” / *împachetat* al „cărții crude”, „învelită” în ziar (374).

De altfel, Umberto Eco (1983, 91-94) insistă asupra „lungilor investigații” legate de crearea anumitor „constrângeri”, pentru a se putea „fabula fără opreliști”. În acest tip de narațiune, constrângerea e dată de „lumea pe care aceasta se sprijină”, fapt ce nu are, de altfel, nicio legătură cu *realismul* – chiar dacă explică *până și realismul* – admit, pe urmele lui Umberto Eco, „cei trei corei”, angajați în (re)scrierea colectivă a *voioasei Apocalipse*. Ideea că se poate construi în întregime o lume, deopotrivă perfect posibilă și ireală, este dublată de străduințele dezvăluite în „autopsii” și în „iter scriptorum-uri”, cu intenția de a deconspira, solemn-parodic și ironic, *structurile definite*, chiar de la *plecare* (în căutarea surselor, a subiectului, a toposurilor postmoderne, a *scriptorium*-ului, în special). Din această lume, cu furniturile la vedere, face parte și Istoria demontată / fragmentată în „mentalități” și „istorioare”, toate luate în „derădere”. Din perspectiva marginalului, a recesivității, a „stării liminale” / de „graniță”, Istoria și lumea sunt exhibate și constant încălcate.

Dezmembrarea „marii Apocalipse” devine posibilă prin *parodiarea solemnă* a împlinirii fragmentare a „(în)semnelor ei” într-o „lume est-etică”, dezghețată spre a fi construită și deconstruită ironic, după un scenariu textual amintind de cel din *Christus Superstar*.

Transtravul acestei *proceduri slabe* este, de fapt, cel care dictează *cum* trebuie sau *până unde* înaintează „(re)povestirea” și care permite modificarea perspectivelor narative, cu menținerea *femeii în roșu* din prim-plan.

5. Parabola despre „femeia în roșu”, „Desfrânata cea Mare”, „beată de sânge” (*Apocalipsa*, 17: 1-6), este telescopată în derizoriul portret în *acquarel* al Iepeii-Roșii sau în cel *diascopic* al Anei Sage (Cumpănaș): amanta și trădătoarea lui Dillinger; „madaranța și fleorțotina” (cum o numește autopsierul Matei); „patroana de bordel în America”, „întreținătoarea lui Ghiță F”; „putrăda” și „cățăloana” etc. (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 204-205). După cum parabola despre „femeia în negru” se poate recunoaște în „povestea adevărată” (376), a Șpăiniței – „Ducesa noastră”, „Cea fără copii” – „arătându-se” și ea după același „semn mare” (*Apocalipsa*, 12, 1): „Numa’ ce-odată văd că oprește lângă noi o trăsură boierească cu doi cai albi. Nici în America n-ai fi putut vedea așa ceva /.../ Ducesa. Am văzut-o. Era mică, slăbuță, îmbrăcată în negru” (377), povestește tușa Lena.

Se poate lesne observa că romanul *parodiază ironic-ludic orice intenție de manipulare* – cum ar fi, spre exemplu, până și tentativele neomoderniste, în vogă, „de a o lua / transmuta” pe Anghelina. Intenția contelui don quijotes Ujvary, ce ar avea ca punct final Viena, vizează o posibilă șansă *marital-civică* în MittelEuropa, în avan(t)post (189). *Prostitutiv*, Ana și-o dorea, în schimb, pentru „treburile ei în America”, promițându-i că o „va mărita numai așa, pă hârtie”. *Parental*, Șpăinița însă și-o visa la castel „pentru a o înfia”: „Stau și mă gândesc câteodată ce s-ar fi ales dacă mă lăsa mama la ducesă. Sau dacă m-aș fi dus cu Ujvary la Viena. Așa, iaca unde am ajuns. Aici, cu voi în prânzitor” (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 377-378) – conchide tușa Lena, *perso(n)a(jul) cărții care se face la vedere*.

După cum lesne se poate observa, *între* „apocaliptic” și „demonic” se află majoritatea *tipurilor* și (*anti*)*tipurilor* din metaficțiunile *Cartea milionarului* și *Femeia în roșu*. Examinând un grup de figuri biblic-feminine, exegetul canadian le regrupa în: *maternal* și *marital*, adică în „figurile Mamei” și ale „Miresei”. Ar mai exista însă, potrivit aceluiași N. Frye, și un grup *matern* și *marital intermediar*, analogic. Acestui grup, din care fac parte „prostituatale iertate” (*Jezechiel*, 23; *Osea*, 1; *Ioan*, 8; *Luca*, 7, 37 și urm.; *Rahab* etc.), ar trebui să i le adăugăm pe Ana C. Sage sau Iapa-Roșie. Și, chiar dacă sintagma legată de *eros* nu apare textual în *Noul Testament*, să nu uităm însă că, în „cele mai multe tablouri ale Crucificării, Fecioara Maria și Maria Magdalena, *una în albastru, cealaltă în roșu*, stau aproape de cruce” (Frye, 1999). Femeia ale cărei păcate au fost iertate, fiindcă mult a iubit (*Luca*, 7, 47), este acolo – consideră N. Frye – „pentru a ne reaminti că dacă există ceva în natura umană, demn de a fi salvat, acel ceva este inseparabil de *eros*”. „Balaurul” care a ur-

mărit-o pe femeie (*Apocalipsa*, 12) – cel care „înșală pe toată lumea” – o va determina pe Ana să treacă *dincolo* de „granița mișcătoare” dintre ea și lume sau pe Iapa-Roșie să evadeze din „purgatoriul” lui Aram-Negriciosul în „împărăția fiarei” (cea a lui Andrei Mortu).

Parabola „femeilor în alb” (Crews, 1992), cu Ana într-o „rochie albă ca de mireasă” (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 130), și ducesa de San Marco, „ca un ghem înfășurat în dantele albe, cu ochii sfredelitori ațintiți spre Ana” (132), va fi violent basculată în *simulacrele maritalului* – „taina căsătoriei” – și ale *eschatologicului* – „Viena valsului și a lui Freud” – etc., toate consumate în contextul seculariza(n)t de pe *scena teatronului* de la castel, în prezența unui „mire pictat” (178); (*re*)prezentat.

„Este evenimentul în care eschatologicul îmbracă alte straie, cu furniturile la vedere, în care granița dinlăuntrul femeii în roșu fusese «spartă pentru totdeauna, și nu mai putea fi regăsită, cioburile ei se măcinaseră și nu mai provocau dureri la niciun fel de mișcare»” (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 134). După cum nici irodiada *Iapă-Roșie* nu se va mai încumeta – și nici nu ar mai putea de altfel – să probeze ghetele-i roșii spre a patina pentru întâlnirea cu „generalul”.

Ceea ce *Apocalipsa* a simbolizat ca „distrugere a ordinii naturii” (Crews, 1967; 1992) se recunoaște în aceste metaficțiuni prin distrugerea obiceiului de a vedea durând acea *ordine narativă*, cea care le ținea pe Femeia în roșu și Iapa-Roșie închise „în lumea timpului și a istoriei”, așa cum le cunoaștem și acceptăm noi ca topoi. În terminologia lui N. Frye (1999, 175) această spargere / „distrugere” este scopul pe care „scrii(p)tura” e menită să-l atingă.

Pe de altă parte, „ritualul prostitutiv” – al „femeii în roșu” – incluzând, printre altele, alfabetizarea org(i)astică a Carolinei, Anei etc. [„speeling, despărțirea în silabe, sintaxa (amorului) și toate celelalte până la stil (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 112)] a Femeii-Paraclisier și / sau acela al Iepeii-Roșii, ori „transmutarea corpului venal”, despre care amintesc Pascal Bruckner și Alain Finkielkraut (1995, 96-106), către „fantasma masculină” – a celor doi băieți, Liviuș și Trăian, dar și a bărbaților Dillinger, Tony Grecul, Ghiță, Peter, Zarcovitch Martin din *Femeia în roșu*, sau Armeanul ori Generalul din *Cartea milionarului* – se constituie într-o replică demonică a „ritualului marital”. Ea va fi recunoscută, inițial, în *Cartea milionarului*, în secvențele în care Iapa-Roșie își va „risipi podoabele împărătești”, neroniene, trăindu-și dragostea „cum vrea și cu cine-i place”: de la nefericitul Aram Telguram la (prea)nefericitul general Glad.

În accepția noastră, „noua dezordine amoroasă” în care sunt implicate Iapa-Roșie și Femeia în Roșu le apropie, substanțial, mai degrabă de modelul

biblic al celor două „femei desfrânate” Ohola și Oholiba din *Iezechiel* (23) sau de cel al „nevastei desfrânate”, Gomer, din *Osea* (1), decât de Marea Desfrânată din *Apocalipsa*, cu replicile ei *consacrat*-secularizate (Manolache, 2004). Chiar dacă scena, în care „Fibula a îmbrăcat-o pe Iapa-Roșie într-o rochie lungă de culoarea purperei”, pare a trimite, neechivoc, la acest din urmă prototip – al Marii Desfrânate –, prin care „generalizarea prostituției distruge toate rolurile consacrate, toate imaginile-model și personajele distincte” (Bruckner / Finkielkraut, 1995, 99)!

6. În concluzie, „Babilonul cel Mare” (*Apocalipsa*, 17; 18) nu poate să-și treacă „urâciunile pământului” dincolo de „graniță” la care veghează Anghelina, această „heruv(im)ă”, străjuitoare a „priveliștii cerești” „de la Lun-ga. *Pe graniță. La graniță* (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 54) *priveghează Anghelina, îngereasa, aievea „ființelor pline de ochi” și „fără de odihnă”, din Apocalipsă* (4, 6-8).

Nu întâmplător Cartea se va „deschide” cu imaginea Anghelinei, poftindu-i în casă pe cei „trei corei”, cu o bucurie nedisimulată. Îngereasa se bucură că „i-au intrat în curte trei oameni, chiar dacă nu știe cine sunt” (56). Apoi (re)învie, pentru acești *scrii(p)tori postmoderni* – ca-ntr-o poveste! –, *transtravul femeii în roșu*: „Hello Anne! How do you feel?”. Și ea-mi răspunde: „I’m sweeping! What else could I do?” /.../ – Mătură. Ce să facă? (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 62).

Și, deloc întâmplător, Cartea se va „închide” cu aceeași imagine a „îngeresei” – Anghelina, spunându-le de această dată „povestea adevărată” – cea a Șpăiniței – ca apoi, în poartă, să le ghicească viitorul în „palma stângă” (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 378) [Orice aluzie la „arsenalul” lui Mircea Eliade din *La țigănci* nu este întâmplătoare!]

Să mai notăm și faptul că, în acord cu Northrop Frye, cele două metaficțiuni parcurg – în ritm și pe cont propriu – două aspecte ale viziunii eschatologice: unul al „apocalipsei panoramice” – o viziune a unor „extraordnare minuni plasate într-un viitor apropiat” sau chiar „înaintea sfârșitului timpului”, ca în *Cartea milionarului* – și altul al „apocalipsei interioare”, care, „ideal, începe în mintea cititorului de îndată ce a terminat lectura”, tipică romanului *Femeia în roșu*. O viziune ce trece prin „purgatoriul legal al chinurilor, proceselor și sentințelor judecătorești, *sfârșind într-o a doua viață*” (Frye, 1999, 176).

Femeia în roșu, ca și *Cartea milionarului*, de altfel, sugerează că Textul înghețat al Cărții ar bloca, deliberat, sensul referențial. Pentru că ele nu sunt cărți care atrag atenția asupra unei „prezențe istorice” din afara lor, ci niște cărți care se identifică, ele însele, cu acea „prezență”. Și spre a completa operația vizionară / eschatologică, prin evitarea erorii de interpretare, cititorul

își rezervă dreptul de a fixa el însuși *azimutele narrative*, fie și „identificându-se el însuși cu cartea”.

Pentru că *Apocalipsa este chipul în care arată lumea după ce eul va fi dispărut* (Frye, 1999). Cu distanța și detașarea cuvenite...! Cu „subminarea”...! Cu sentimentul unei „voioase apocalipse” (Nedelciu / Babeți / Mihăieș, 1990, 412-413)...!

Dar pentru ca această lume să nu-și facă iluzii și să se furișeze afară din Carte, ea va fi consemnată solemn (*Cartea milionarului*) și / sau desolemnizată, coborâtă, uneori, în subsolul paginii / *subtext*, „bruffluluiță”, „persiflată”, „parodiată” (*Femeia în roșu*) și, desigur, (*re*)citată...

NOTE

¹ A se vedea lucrările Colocviului internațional *Rolul religiei în noua construcție europeană* din 19-20 iunie 2006, organizat de Goethe Institut, București, în colaborare cu Institutul Cultural Român, Institutul Polonez din București, Pactul de stabilitate pentru Europa de Sud-Est și New Europe College, București.

BIBLIOGRAFIE

1. Mircea Nedelciu, Adriana Babeți, Mircea Mihăieș, *Femeia în roșu*, Editura Cartea Românească, București, 1990.
2. Ștefan Bănuțescu, *Cartea milionarului. I. Cartea de la Metopolis*, Editura Eminescu, București, 1977.
3. *Biblia* [ediție jubiliară a Sfântului Sinod; diortosirea și adnotarea, Î.P.S Bartolomeu Anania], 2001.
4. *Ieromonah Savatie Bastovoi*: www.savatie.trei.ro
5. James A. Beckford, *Cult Controversis. The Societal Response to the New Religious Movements*, London, 1985.
6. Peter Berger, Thomas Luckmann, *Construirea socială a realității*, Editura Univers, București, 1999.
7. Hans Blumenberg, *Lesbarkeit der Welt, La lisibilité du monde*, du Cerf, Paris (traduction française de Pierre Rusch et Denis Trierweiler), 2007.
8. Alan Brocway and Paul Rajashekar (ed), *New Religious Movements and the Churches*, Amsterdam, 1986.
9. Pascal Bruckner, Alain Finkielkraut, *Noua dezordine amoroasă*, Editura Nemira, București, 1995.
10. Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadentă, kitsch, postmodernism*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași (traducere de Tatiana Pătrulescu, Radu Țurcanu), 2005.
11. Françoise Champion, *Nouveau mouvements religieux et sectes*, Editions du Seuil, Paris, 1999.
12. Joe Crews, *Beast the Dragon and the Woman* (trad. în rom. *Fiara, balaurul și femeia*), Amazing Facts, Online Library, 1967.

13. Joe Crews, *The Scarlet Woman* (trad. în rom *Femeia-în-roșu*), Amazing Facts, Online Library, 1992.
14. Umberto Eco, *Marginalii și glose la Numele trandafirului*, în „Secolul 20”, nr. 8, 9, 10/1983.
15. Northrop Frye, *Dubla viziune*, Editura Fundației Culturale Române, București (traducere de Aurel Sassu), 1993.
16. Northrop Frye, *Marele Cod. Biblia și literatura*, Editura Atlas, București (traducere de Aurel Sassu în colaborare), 1999.
17. Marius Jucan, *Model cultural și secularizare*, în *Journal for the Study of Religions and Ideologies* (J.S.R.I.), No. 1/2002, p. 106-122, Cluj.
18. J. Habermas, J. Ratzinger, *Les fondements prépolitiques de l'État démocratique*, în *Ésprit*, iunie 2004.
19. Jacques Le Rider, Gérard Raullet, *Verabschiedung der (Post-)Moderne?: eine interdisziplinäre Debatte*, Narr, Tübingen, 1987.
20. Jean François Mayer, *La naissance des nouvelles religions*, Genève, 2004.
21. Gh. Manolache, *Degradarea lui Proteu*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2004.
22. J. B. Metz, *Pour une théologie du monde*, du Cerf, Paris, 1971.
23. Radu Mureșan, *Biserica romano-catolică și noilor mișcări religioase*, în *Teologie pentru azi. Un blog creștin-ortodox pentru o lume postmodernă, dinamică și bulversată; Observatoire des Religions*, Université de Lausanne, Suisse, 2006.
24. J. Needleman and G. Baker (ed.), *Understanding the New Religions*, New York, 1978.
25. Nicolae Nicolaescu, *Cheia interpretării istorice a Apocalipsei*, în „Studii Teologice”, an. I/1949, nr. 5-6, p. 287-303.
26. Gabriela Omăt, *A căzut, a căzut Babilonul cel Mare*, în „Viața românească”, 1992.
27. Sorin Pârvu, *Dicționar de postmodernism: monografii și corespondențe tematice*, Institutul European, Iași, 2005.
28. André Scrima, *Teme ecumenice*, Editura Humanitas, București, 2004.
29. Rodney Stark, *Discovering God: The Origins of the Great Religions and the Evolution of Belief*, Harper, San Francisco, 2007.
30. Rodney Stark, *Cities of God: The Real Story of How Christianity Became an Urban Movement and Conquered Rome*, Harper, San Francisco, 2006.
31. Rodney Stark, *De ce au succes sau decad mișcările religioase. Un model general revizuit*, în „Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași” (Serie Nouă) *Sociologie-Politologie*, Tom VI, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, p. 123-137 (traducere de Sebastian Năstută), 2002.
32. Rodney Stark, *From Church-Sect to Religious Economies*, in Phillip E. Hammond, (ed.), *The Sacred in a Post-Secular Age*, University of California Press, Berkeley, p. 139-149, 1985.
33. Valadier, Paul, 1999, *L'Église en procès*, Flammarion, coll. „Champs” n 199, Paris
Valadier, Paul, 2002, *Morale en désordre. Un plaidoyer pour l'homme*, Le Seuil, Paris
Valadier, Paul, 2007, *Détresse du politique, force du religieux*, Le Seuil, Paris.
34. Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 2007.

68 Limba ROMÂNĂ

35. Bryan Wilson, *Les sectes religieuses*, Hachette, Paris, 1970.
36. Bryan Wilson, *Dimensions sociales du sectarisme: sectes et nouveaux mouvements religieux dans la société contemporaine* (paru aux presses universitaire d'Oxford sous le titre anglais *The Social Dimensions of Sectarianism: Sects and New Religious Movements in Contemporary Society*), Clarendon Press, Oxford, 1990.
37. Bryan Wilson, *Secularization, Rationalism, and Sectarianism: Essays in Honour of Bryan R. Wilson*, Eileen Barker, James A. Beckford, Karel Dobbelaere (ed), Clarendon Press, Oxford, 1993.

EDIȚII

1. Mircea Nedelciu, Adriana Babeți, Mircea Mihăieș, *Femeia în roșu*, Editura Cartea Românească, București, 1990.
2. Ștefan Bănulescu, *Cartea milionarului. I. Cartea de la Metopolis*, Editura Eminescu, București, 1977.
3. *Biblia* [ediție jubiliară a Sfântului Sinod; diortosirea și adnotarea, Î.P.S Bartolomeu Anania], 2001.

**Constantin LIMBAJUL POETIC:
ȘCHIOPU TRĂSĂTURI ȘI MODALITĂȚI
DE INTERPRETARE ÎNTR-UN
DEMERS DIDACTIC**

Interpretarea unei opere lirice, în special, din perspectiva limbajului, este un demers destul de complex și complicat totodată, dat fiind faptul că „limbajul poetic, în raport cu alte forme de comunicare, își relevă atributele de construcție elaborată în perspectivă estetică, de creație” (1, p. 23), că el, „limbajul, este «glasul operei», descoperirea acestui glas constituind un «eveniment» echivalent cu nașterea însăși a operei, ființa acesteia trebuind căutată în sistemul de limbaj a cărui instaurare este” (2, p. 9). Constituit prin anumite abateri care contribuie la realizarea sensului poetic, limbajul poetic are capacitatea de a impresiona, de a convinge și a emoționa, de a racorda gândirea și sensibilitatea cititorului la ideile și stările afective ale scriitorului, așa cum se conturează ele prin limbaj. Iată de ce este important ca în procesul de studiere a unei opere lirice la lecțiile de literatură atenția elevilor să fie concentrată asupra statutului acestor trăsături specifice – abateri de la limbajul neutru – implicit asupra modului în care ele trebuie analizate și interpretate. O primă sarcină ce urmează a fi soluționată vizează *afectivitatea* limbajului. Or, în accepția modernă poezia este o expresie a eului, „vorbire” despre eu. Analizând din această perspectivă o operă lirică, elevii vor remarca, în primul rând, complexitatea trăirilor eului în planul sensibilității, subiectivitatea autoexprimării. În acest scop vor fi identificate elementele cu cel mai puternic conținut emoțional. Profesorul va demonstra elevilor că nașterea limbajului poetic este un act de creație, deoarece fiecare poet își alege cuvintele în funcție de condiția sa interioară, de legile interne ale necesității momentului de creație. Descifrarea

limbajului poetic din perspectiva afectivității presupune, în primul rând, descoperirea în fiecare expresie a ceea ce adaugă poetul la semnificația strict intelectuală a cuvântului, adică semnificația afectivă asociată cu cea dintâi, extragerea, reliefaarea acestui adaos conotativ din conținutul semantic al cuvântului. De exemplu, în versul eminescian „Și te-ai dus, dulce minune” adjectivul „dulce” se îndepărtează de semnificația sa primă, cea de gust plăcut al zahărului, sugerând o atitudine, un sentiment de afecțiune. Prin urmare, profesorului îi revine sarcina de a-l ajuta pe elev „să vadă” că poezia e o construcție în interiorul căreia sălășluiește un suflet, că ea e o afirmare a eului într-o continuă încercare de a se defini pe sine. În final, elevul va putea să numească emoția dominantă a poeziei (regret, nostalgie, tristețe, bucurie etc.). Sarcinile ce urmează a fi rezolvate de ei în acest scop pot fi diverse. Propunem câteva:

a) **Întrebarea-problemă cu variante de răspuns:** Alegeți din variantele propuse și argumentați cu referire la poezie că incompatibilitatea celor doi îndrăgostiți din *Floare albastră* de M. Eminescu se exprimă în tristețe / bucurie / decepție / împlinire / dezamăgire / fericire.

b) **Reprezentarea grafică:** Interpretați următoarea reprezentare grafică a stărilor eului liric din *Floare albastră* de M. Eminescu:

„eu am râs, n-am zis nimica”;

„vom șede în foi de mure”;

Iubirea = aspirație, vis „te-oi ținea de după gât”;

„ne-om da sărutări pe cale”;

„ca un stâlp eu stam în lună”

c) **Brainstormingul:** Scrieți o listă de cel puțin 10 stări sufletești care vă trec prin minte. Alegeți din această listă starea eului liric pe care o desprindeți din versurile: „Să nu dea Dumnezeu cel sfânt / Să vrem noi sânge, nu pământ” (*Noi vrem pământ* de G. Coșbuc). Argumentați alegerea.

O activitate incitantă pentru elevi este cea legată de alte două trăsături ale limbajului poetic – **absența sinonimiei și intraductibilitatea**. Grație afectivității și, implicit, subiectivității, expresia poetică nu poate fi substituită, așa cum se poate întâmpla în limbajul științific, unde există calea găsirii de echivalente. „Cuvântul poetic este incomutabil și insubstituibil, datorită unicității sale. El este simultan viziune și dicțiune”, menționează Constantin Parfene (3, p. 62). Absența sinonimiei, la rândul ei, face imaginea artistică intraductibilă. „Traducerea unei poezii dintr-o limbă în alta este ea însăși un act de creație și oricât de talentat ar fi traducătorul, textul tradus pierde mult din poeticitatea originală. Dar nu despre traductibilitatea poeziei în alte limbi este vorba, ci despre intraductibilitatea limbajului poetic, ca discurs specific,

fără echivalent”, afirmă în continuare cercetătorul român (3, p. 66). Având în vedere aceste două trăsături ale limbajului poetic, profesorul va include elevii în activități care să le permită să observe că semnificația imaginii artistice nu se pretează nici a fi înlocuită cu sinonimele sale, nici tradusă în alte limbi. Cel mai la îndemână sunt exercițiile de substituție, de comparare și de restabilire a cuvântului / cuvintelor omis / e dintr-un vers:

a) Înlocuiți cuvântul evidențiat din versul de mai jos cu sinonimele lui: *se înspăimântă, se înfricoșează, se emoționează, se tulbură, se neliniștește* („Nici codrul, o, Doamne, scutit nu-i de vază / Și el e ca roua, și el se-nfioară”, L. Damian, *Ființa iubitei*).

Menționăm că elevii, inițial, vor trebui să pună în discuție fiecare sinonim în raport cu cuvântul *se-nfioară*. În final, ei vor concluziona că acest verb are un statut semantic ambiguu, el putând fi înțeles deopotrivă ca și „se înspăimântă”, „se tulbură”, „se neliniștește” etc.

b) Comparați varianta / variantele de manuscris cu cea finală:

„*Zburat-au anii ca un pâlcc pe presuri*” (variantă de manuscris);

„*Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri*” (varianta finală).

Subliniem că în cazul dat elevii vor scoate din dicționarul explicativ toate sensurile cuvintelor *a zbura* și *a trece*, supunându-le mai apoi comparării, nu fără a insista și asupra forței de sugestie, a sensibilității și intuiției scriitorului în privința termenului *a trece*.

c) Restabiliți textul scriind în locul punctelor adjectivale pe care le considerați adecvate:

„În păduri trosnesc stejarii, e un ger ....., cumplit!

Stelele par înghețate, cerul pare .....

Iar zăpada ..... pe câmpii .....

Pare-un lan de diamanturi ce scârție sub picioare” (*Miezul iernii* de V. Alexandri).

În rezolvarea exercițiului respectiv important este ca elevii să argumenteze varianta lor, raportând-o la alte componente ale textului: stările eului liric, imaginile vizuale, cromatice, perspectiva descrierii, tabloul creat de autor (și recreat de elevi) etc. Ca întrebări de reper pot servi următoarele: „Ce puteți spune despre o zăpadă pufoasă / urâtă / încântătoare / groaznică / zoioasă etc.? Comparați zăpada încântătoare / urâtă / pufoasă / moale etc. cu una cristalină. Ce stare sufletească trăiește eul liric și ce atitudine exprimă el atunci când afirmă că zăpada este zoioasă / încântătoare / cristalină, moale etc.?”

d) Comparați varianta originală cu cea tradusă, pronunțându-vă asupra fidelității și echivalențelor traducerii:

„O, rămâi, rămâi la mine, / Te iubesc atât de mult, / Ale tale doruri toate / Numai eu știu să le-ascult” (M. Eminescu – varianta originală).

„О, останься, будь со мною / Страстно я люблю тебя / Только я понять сумею / Все мечты твои любя” (varianta tradusă).

În procesul comparării acestor două variante elevii vor remarca, de exemplu, intraductibilitatea cuvântului *dor*, care, în varianta rusă a poeziei, are echivalentul *мечта* (*vis*), că verbul *să ascult* este înlocuit cu *понять* (*a înțelege*), prepoziția *la* (la mine) este substituită cu prepoziția *со* (*со мною – cu mine*) etc. Organizarea textului original e una irepetabilă, cuvintele având un loc unic din punctul de vedere al topicii. Schimbarea lor (*Te iubesc atât de mult* și *Страстно я люблю тебя*) distruge oarecum efectele armonice. Astfel, elevii vor concluziona că traducerea „nu presupun decât abstracții echivalente, ceea ce face ca titlul de poet mare să rămână numai cu girul neamului care l-a produs” (4, p. 242).

Limbajul unei poezii se impune prin *muzicalitate*, atestată mai ales ca atribut al structurii de adâncime. Camil Petrescu, întrebându-se „ce dă unitate admirațiilor surprinzător de variat motivate” față de opera lui Eminescu, remarca, în primul rând, armonia eminesciană. „În decurs de două sute cincizeci de ani de scris românesc, subliniază scriitorul român, cuvintele acestei limbi n-au sunat așa cum sună în poezia lui Eminescu” (4, p. 242). Așadar, cercetarea modului de organizare a sonorităților specifice ale cuvintelor în ritmuri variate (troheu, iamb, anapest, dactil, amfibrah), în rime (masculine, feminine, îmbrățișate, încrucișate, împerecheate, monorimă), în asonanțe și aliterații cu efecte armonice, în anafore și epifore, laitmotive / versuri-refren, în diverse măsuri ale versului etc. reprezintă un obiectiv de bază al cercetării limbajului. Ca procedee de lucru ce pot fi utilizate de profesor în vederea analizei de către elevi a limbajului poetic din perspectiva muzicalității pot servi, în primul rând, exercițiile cu caracter creativ: Jocul de-a poezia, Exercițiul de reconstituire a textului poeziei: a cuvintelor din rimă, a ordinii versurilor, a versului cu un anume picior de ritm, Jocul didactic etc. (a se vedea articolul subsemnatului *Studierea elementelor de versificație* // „Limba Română”, 2008, nr. 1-2, p. 201-207).

Desigur, nu vor lipsi și sarcinile de tipul: 1. „Comentați rolul plasării simetrice a cuvântului *plumb* la sfârșitul și în interiorul versului”; 2. „Ce efecte creează repetarea obsedantă a grupurilor de sunete consonantice *mb*, *nt* la sfârșitul fiecărui vers și în interiorul poeziei; a consoanei vibrante *r*; a vocalelor închise *î*, *i*, *u* (poezia *Plumb* de G. Bacovia)?; 3. Susțineți ori combateți

cu argumentele de rigoare afirmația: „În *Decor* cântarea lui Bacovia este obsesivă, monotonă”.

Referindu-se la proprietățile limbajului poetic, R. Jakobson insistă, pe lângă altele, și asupra funcției de autovizare (proprietatea limbajului de a atrage atenția asupra lui însuși), *opacitatea* – o altă trăsătură distinctivă a limbajului poetic, fiind înțeleasă „ca o cortină care îți barează pătrunderea în scenă și, prin atributele deosebite ale construcției sale, îți impune s-o privești cu atenție, pentru ca în liniștea contemplației să poți asculta ecourile vagi de dincolo de ea” (3, p. 68). Din cauza opacității sale, expresia poetică / limbajul poetic creează dificultăți cititorului mai puțin avizat în ceea ce privește înțelegerea semnificațiilor. Profesorul va avea grijă să le demonstreze elevilor că orice sintagmă / construcție sintactică își poate dezvălui semnificațiile numai pusă în relație cu alte elemente ale întregului. Astfel, sensul enunțului „Șuier luna” poate fi descifrat doar în raport cu „o răsar și o prefac într-o dragoste mare” sau sugestia versului „De-atâtea nopți aud plouând” poate fi înțeleasă fiind raportată la „Tot tresărind, tot așteptând”.

Spre deosebire de limbajul științific, limbajul poetic implică o mare *densitate de sugestie*, aceasta din urmă solicitând din plin sensibilitatea cititorului. „Sugestia e singura în măsură să dea expresie structurilor invizibile, care constituie «figura interioară» a universului, a profunzimilor sale”, afirma poetul francez Mallarmé. Având în vedere această trăsătură specifică a limbajului poetic, profesorul va evita întrebările care-l obligă pe elev să parafrazeze, să povestească / să relateze „conținutul” textului, întrebări de tipul: „Unde-și așteaptă iubitul iubita?”, „Cum este lacul?”, „Relatați povestea de dragoste dintre cei doi”, „Ce realizează în final eul liric?” etc. Astfel de formulări tocmai contrazic afirmația că opera lirică / limbajul poetic nu relatează, ci sugerează. Prin urmare, atenția elevilor va fi orientată spre structura de adâncime a operei, spre „complexul emoțional-reflexiv sugerat de unitățile semnificative din planul exprimării realizate / observabile” (3, p. 202). „Descoperiți în poezia *Plumb* de G. Bacovia, în funcție de părerea și intuiția personală, termenii cu o încărcătură semantică deosebită, de la care iradiază întregul text”, „De ce anume pe acestea le considerați ca atare?”, „Precizați cu ajutorul dicționarului explicativ cuvintele *plumb cavou, amor, aripi*. Notați în caiete toate sensurile acestor cuvinte”, „Găsiți pentru cuvintele *plumb, amor, aripi* determinative (ex. *amor trist, soldățul de plumb, aripi mici*)”, „Transformați în comparații următoarele îmbinări: *aripi de plumb, amor de plumb*”, „Imaginați-vă o pasăre cu aripi de plumb. Ce puteți spune despre ea sau, în genere, despre niște aripi de plumb?”, „În ce contexte / circumstanțe putem vorbi despre aripi de plumb / un amor de plumb?”, „Ce stări sugerează în subtextul poeziei *Plumb* expresiile *amor de plumb, aripi de plumb*?” – iată câteva formulări de sarcini-întrebări, pe care profesorul le poate propune elevilor în procesul interpretării limba-

jului poeziei *Plumb* de G. Bacovia. După cum lesne se poate observa din înseși întrebări, elevii, pentru a putea să surprindă semnificațiile îmbinărilor *amor de plumb* și *aripi de plumb*, mai întâi au fost solicitați să precizeze sensurile de dicționar ale cuvintelor respective, ulterior să „observe” posibilitățile de combinare a lor prin găsirea unor determinative, să închipuie niște situații / contexte / circumstanțe în care *aripile*, *amorul* pot fi / sunt *de plumb* și, în final, să comenteze sugestia figurilor de limbaj atestate în poezie. Această modalitate de lucru, cu certitudine, îi va ajuta să descifreze mult mai ușor semnificațiile expresiei poetice.

Datorită densității sugestiei, expresia poetică este *deschisă multiplelor interpretări*. Tocmai din această cauză profesorul va evita adevărurile în ultimă instanță. Or, în practica școlară, dar și într-o serie de suporturi metodice, bareme de evaluare profesorii / autorii de ghiduri insistă asupra unei idei / afirmații ca fiind definitorie. Un text / o expresie poetică e înțeles / înțeleasă doar într-un singur fel, se admite doar o singură interpretare a lui / a ei și aceasta cam simplistă de multe ori. Totul sau aproape totul se reduce la „Ce a vrut să spună autorul în această poezie?” sau „Formulați ideea principală a poeziei”. În vederea evitării unor astfel de întrebări / sarcini de lucru și a afirmării ideii că „opera de artă, formă încheată și închisă în perfecțiunea sa de organism perfect dimensionat, este în același timp *deschisă*, oferind posibilitatea de a fi interpretată în cele mai diferite feluri, fără ca singularitatea ei cu neputință de reprodus să fie prin aceasta lezată” (5, p. 19), profesorul va recurge la un șir de procedee interactive, cum ar fi: *dezbaterea*, *licitația de idei*, *discuția în contradictoriu*, *adoptă o poziție!*, *discuția circulară*, *brainstormingul*, *brainstormingul cu mapa de imagini* etc. În fiecare din acest caz este important ca profesorul, care are rolul de moderator, să ceară de la elevi argumentele de rigoare în susținerea unui punct de vedere, să le propună mai multe variante-idei / opinii de interpretare și, pe parcurs, să sintetizeze ideile enunțate. Astfel, sugestia metaforei „acoperă-mi inima cu umbra unui copac” (poezia *Emoție de toamnă* de N. Stănescu) poate fi discutată din perspectiva mai multor idei: umbra – antiteză a luminii, umbra – imaginea lucrurilor trecătoare, umbra – semn al morții, umbra – cea care menține relațiile cu cei vii, umbra – loc de refugiu din arșița soarelui etc. În final, nu este neapărat nevoie, așa cum se obișnuiește, să se afirme că „metafora respectivă sugerează exclusiv eventuala despărțire”. Or, fiecare dintre afirmațiile de mai sus poate fi acceptată deopotrivă. Însușirea și acceptarea conceptului de operă deschisă va avea / trebuie să aibă neapărat un impact pozitiv asupra elevilor în ceea ce privește renunțarea la „autorul a vrut să redea / să afirme...”, „ideea principală a poeziei este...”.

Modul în care se organizează, sintagmatic, cuvintele în enunțul liric este deosebit de semnificativ, de aceea un alt obiectiv important pe care urmează să-l realizeze elevii în procesul cercetării / interpretării limbajului

poetic vizează tocmai această trăsătură specifică a lui – *neconcordanța între distanța dintre planul paradigmatic și cel sintagmatic al limbajului poetic*. Întrucât „limbajul poetic își are propria sa topică determinată de substanța-i afectiv-emoțională, mobilul celor mai neașteptate asocieri de percepții, senzații și reflecții” (3, p. 70), elevii vor desprinde semnificațiile limbajului analizând modul de plasare a termenilor paradigmatic apropiați (în vecinătate, la mare distanță) sau a celor care aparțin unor paradigme îndepărtate, deplasările topice, asocierile de cuvinte (șocante, firești etc.). Elucidarea în continuare a rolului topicii / a deplasărilor de orice natură, adică a neconcordanței dintre planul sintagmatic și cel paradigmatic, este o operație necesară, mai ales pentru elevi. Drept exemplu de întrebări-sarcini ce îi vor ajuta pe aceștia să analizeze limbajul poetic al aceleiași poezii, *Plumb*, de G. Bacovia din această perspectivă pot servi și următoarele: 1. Numiți formele paradigmatic de număr și de determinare (articulat hotărât / nehotărât – nearticulat) ale substantivului *aripă* (ex.: aripă – aripi, aripa – aripile, o aripă, niște / unele, unor aripi); 2. Precizați cu ce forme paradigmatic de număr și de determinare apare substantivul *aripile* în poezia *Plumb*; 3. Înlocuiți forma de substantiv articulat hotărât, plural, feminin a cuvântului *aripile* cu cea de substantiv articulat nehotărât, plural, feminin (niște aripi) (ex.: *Și-i atârnau niște aripi de plumb*); 4. Comentați varianta originală (*Și-i atârnau aripile de plumb*) cu cea modificată (*Și-i atârnau niște / unele aripi de plumb*), pronunțându-vă asupra rolului formei hotărâte, plural a substantivului în cauză; 5. Substituiți forma de plural a substantivului *aripi* prin cea de singular (articulat hotărât / nehotărât) și rescrieți versul (ex.: *Și-i atârna aripa / o aripă de plumb*); 6. Precizați rolul formei de plural (articulat hotărât / nehotărât) a substantivului *aripi* atestat în poezie, referindu-vă și la varianta modificată a versului respectiv (*Și-i atârna aripa / o aripă de plumb*).

Pentru a sesiza mai bine distanța dintre planurile paradigmatic și sintagmatic, elevilor li se va propune pe parcurs să analizeze sintagmele neordinare, șocante, inedite atestate în poezie (ex.: *amor de plumb, aripi de plumb, ...amor întors*). Astfel, prin diverse sarcini de lucru, ei vor ajunge la înțelegerea că *aripi de plumb* este, de fapt, un oximoron, că asocierea acestor doi termeni este surprinzătoare, întrucât cei doi termeni din start se resping prin înseși sensurile lor primare / de dicționar. Tot în acest context elevii vor sesiza și o altă trăsătură a limbajului – faptul că el este *alogic*. În această ordine de idei, Alexandru Macedonski susținea că „logica poeziei este nelogică față de proză, și tot ce nu e logic, fiind absurd, logica poeziei este prin urmare însuși absurdul”. Anume din cauza că este ilogic, limbajul poetic permite cele mai neașteptate organizări sintagmatice, care nu pot fi trecute pur și simplu cu vederea în procesul interpretării limbajului unei poezii. Afirmatia „acoperă-mi inima cu ceva, / cu umbra unui copac sau

mai bine cu umbra ta” este tot atât de illogică precum și „Șuier luna și o răsar, și o prefac / într-o dragoste mare”. Absurdul, afirmațiile paradoxale dau naștere ambiguității, care înseamnă provocare. Provocarea, la rândul ei, este un bun prilej pentru profesor de a include elevii în diverse activități de lucru pentru a analiza ineditul expresiei, pentru a-i descifra sensurile ascunse și multiple. Iată un exercițiu care poate fi sugerat de caracterul alogic al poeziei *Otrăvuri* de M. Sorescu: „Inversați jocul propus de scriitor în poezia sa, după următorul model:

Eu (eul poetic) am intrat în sângele ierbii, munților, apelor, cerului.

Iarba simte că .....

Munții devin .....

Apele par .....

Cerul .....

Pietrele .....”.

Evident că și în cazul poeziei scriitorului, și în cel al variantelor propuse elevii vor remarca sensul, prin excelență, conotativ al limbajului poetic, caracterul inedit al lui. Astfel, ei vor ajunge să sesizeze originalitatea limbajului poeziei în cauză și, implicit, a creației scriitorului. Or, tocmai această originalitate de expresie / de limbaj îl și deosebește pe un scriitor de altul și nu tema, motivele sau stările sufletești trăite de eul liric. Este o axiomă pe care trebuie s-o ia în considerație fiecare profesor de literatură și, evident, elevii în rol de interpreți ai textului literar liric.

BIBLIOGRAFIE

1. Grigore Țugui, *Interpretarea textului poetic*, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”, Iași, 1997.
2. H. F. Plett, *Știința textului și analiza de text*, Editura Univers, București, 1983.
3. Constantin Parfene, *Teorie și analiză literară*, Editura Științifică, București, 1993.
4. Camil Petrescu, *Eminescu și esențele în Literatura română. Manual pentru clasa a XII-a, liceu*, autori M. Cimpoi și Constantin Șchiopu, Editura Litera Educațional, Chișinău, 2009.
5. Umberto Eco, *Opera deschisă*, Editura pentru Literatură, București, 1969.
6. Constantin Șchiopu, *Metodica predării literaturii române*, Chișinău, 2009.

Ioan MILICĂ **MODELE NAIVE ȘI MODELE SAVANTE ÎN REPREZENTAREA LINGVISTICĂ A REALITĂȚII: DENUMIRILE DE PLANTÉ**

Omul încearcă să domine natura pornind de la idee.

Wilhelm von Humboldt

În paradigma științelor cognitive, noțiunea de «model cognitiv» este valorificată pentru a arăta că același aspect al realității poate fi conceptualizat și exprimat în chipuri diferite de vorbitorii unei limbi. Cunoașterea pe care ființele umane o au despre un anumit fapt din realitate și felul în care această cunoaștere este reprezentată lingvistic formează, de altfel, nucleul în jurul căruia s-au dezvoltat dezbaterile referitoare la principiul relativității lingvistice¹, ceea ce înseamnă că relația între nume și lucruri este una dintre problemele centrale ale științelor limbajului, indiferent de orientarea asumată de oamenii de știință preocupați de această chestiune.

Modelele cognitive, observă Ungerer și Schmid (1996, p. 50), „se întemeiază pe presupunerea că mai mulți oameni au cam aceleași cunoștințe asupra lucrurilor”. Aceste modele „nu sunt universale, ci depind de cultura în care crește și trăiește o anumită persoană”. Fără a fi nouă, ideea existenței unor modele cognitive pe care ființa umană își edifice viziunea asupra lumii se dovedește utilă în deosebirea a două tipuri de cunoaștere: *empirică* și *științifică*. Distincția între cele două tipuri de cunoaștere face posibilă distincția între *modelele naive* (sau populare) și *modelele savante* (sau științifice): „Numesc *model popular* sau *cultural* un ansamblu organizat de cunoștințe comune care, în multe cazuri, este dezvăluit prin intermediul limbajului cotidian. *Mo-*

delele științifice sau savante sunt teorii pe care specialiști precum psihologii, filozofii și alții le dezvoltă într-un anumit domeniu de investigare.” (Kövecses, 2004, p. 114). Admițând că un model cognitiv se formează pe baza unui ansamblu de cunoștințe dobândite și că, în plan lingvistic, modelele cognitive se concretizează în simboluri verbale și relații între simboluri, se poate afirma că limba este tezaurul în care se condensează fapte de cunoaștere și ansamblul de resurse lingvistice pe care vorbitorii le întrebuințează pentru a exprima cunoașterea lor asupra unui aspect al realității.

Cunoașterea și limbajul (subl. n.) – notează M. Foucault (2008, p. 152) comentând legătura dintre cele două forțe ce animă ființa umană – „sunt riguros intersectate. Ele au, în reprezentare, aceeași origine și același principiu de funcționare, se sprijină reciproc, se completează și se critică fără încetare. În forma lor cea mai generală, a cunoaște și a vorbi consistă mai întâi în a analiza caracterul simultan al reprezentării, a-i distinge elementele, a stabili relațiile care le combină, succesiunile posibile după care pot fi derulate: spiritul vorbește și cunoaște printr-o aceeași mișcare”. Teza examinată de Foucault a fost pusă în circulație la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, dar reverberațiile ei sunt înscrise în tradițiile mai multor școli și curente lingvistice actuale, generativismul chomskyan și cognitivismul fiind doar două dintre ele.

Transfigurarea faptelor de cunoaștere în fapte de limbaj verbal articulat pune în lumină rolul crucial pe care semnele limbii îl au pentru conștiința și viața individului vorbitor. În lipsa unui nume, reprezentarea în conștiință a unei realități rămâne o latență indicibilă. Prin cuvânt, cunoașterea se comunică, iar felul în care ea se lasă comunicată permite realizarea deosebirelor între modele cognitive.

Studierea plantelor și a denumirilor acestora reprezintă domenii de cunoaștere în care convergențele și divergențele între modelul empiric și cel științific merită examinate, ținându-se cont că:

a) în istoria culturii umane, modelele denominative naive (populare) preced modelele denominative savante (științifice), pe care, fără îndoială, le-au determinat;

b) influența exercitată de modelele empirice asupra modelelor științifice devine din ce în ce mai slabă pe măsură ce modelele științifice capătă autonomie și devin surse ce influențează modelele populare.

Având în vedere considerațiile de mai sus, prezentarea trăsăturilor celor două modele, naiv și savant, va fi urmată de schițarea celor mai importante surse ale denumirilor populare, scopul demersului fiind de a pune în lu-

mină, din perspectiva elementelor dominante, zonele de continuitate și de discontinuitate între cele două moduri de a numi plantele².

Trăsături ale modelului naiv. Studiul denumirilor etnobotanice³ este o arie de cercetare bine reprezentată în lingvistica românească. Cea mai valoroasă monografie lingvistică de până acum (Bejan, 1991) sintetizează și duce mai departe efortul de a lămuri originea, modul de formare și întrebuințarea termenilor prin care românii denumesc plantele. De asemenea, dicționarul etnobotanic elaborat de colectivul coordonat de Al. Borza (1968) reprezintă, în ciuda câtorva neajunsuri de natură lingvistică, o realizare valoroasă și utilă pentru identificarea tiparelor denominative și pentru observarea domeniilor onomasiologice care au favorizat formarea denumirilor de plante. De altfel, bibliografia românească privind denumirile etnobotanice și savante ale plantelor cuprinde câteva sute de titluri, o prezentare cronologică și critică a celor mai importante contribuții fiind realizată de Bejan⁴ (1991).

Cea mai importantă trăsătură a modelului naiv este *dimensiunea empirică*, potrivit căreia denumirea plantelor se face în acord cu trăsăturile observabile ale acestora (v. Bejan, 1991): 1) aspectul general al plantei sau aspectul unora dintre părțile alcătuitoare: *ghimpoasă* (*Arcticum lappa*); 2) coloritul plantei sau al unora dintre părțile componente: *roșcovan* (*Lactarius deliciosus*); 3) gustul plantei sau al unora dintre părțile componente: *amăruță* (*Picris hieracioides*); 4) „comportamentul”: *adormite* (*Pulsatilla vulgaris*); 5) proprietățile sevei: *lăptuci* (*Lactarius deliciosus*); 6) întrebuințarea, cu subtipurile: a) medicinală: *holeră* (*Xantium spinosum*); b) magică: *ursitoare* (*Chelidonium majus*); c) ornamentală: *bucuria-casei* (*Begonia sanguinea*); d) practică: *măturică* (*Artemisia annua*); 7) locul: a) de creștere: *orzoaică de baltă* (*Vallisneria spiralis*); b) de proveniență: *tutun leșesc* (*Nicotiana rustica*); 8) timpul de maturizare și / sau de înflorire: a) momentul zilei: *zorele* (*Convolvulus arvensis*); b) anotimpul: *primăveriță* (*Galanthus nivalis*); c) sărbătorile: *crăciunile* (*Rhipsalis crispata*).

O altă particularitate este *variabilitatea denominativă*. Aceeași plantă are denumiri care diferă de la o regiune la alta: *brâul Maicii Domnului*, *iarbă șarpelui*, în Transilvania, *iarbă neagră și mare*, în Muntenia (*Phalaris arundinacea*). Variația diatopică a denumirilor etnobotanice se observă, deopotrivă, în plan fonetic și morfologic: *aglice / agrice, agliciu, agliș, agliț, aglicea / agricea, aglicel* (*Filipendula vulgaris*). Existența variantelor denominative poate fi explicată atât prin faptul că, în regiuni diferite, nu se fac distincții denominative foarte clare între plante cu înfățișare asemănătoare, pe de o parte, sau că una și aceeași realitate botanică are mai multe denumiri puse în circulație în diverse perioade istorice, pe de altă parte.

Imprecizia denominativă este consecința variabilității, ceea ce face ca aceeași denumire să fie folosită pentru a numi mai multe plante sau ca aceeași plantă

să aibă mai multe denumiri. De pildă, termenul *argințică* este folosită pentru a denumi plante precum *Dryas octopetala*, *Lithospermum arvense*, *Potentilla anserina*, primele două având flori asemănătoare ca formă și cromatică, iar cea de-a treia având la maturitate flori galbene, dar frunze brumării.

Necesitatea de a face totuși deosebire între plante asemănătoare a determinat *specializarea denominativă* a unor elemente lexical-formative. Astfel, dacă se au în vedere plante ale căror flori au forme și colorit asemănătoare, cum ar fi, de pildă, *Aster tripolium*, *Consolida regalis* și *Centaurea cyanus*, se va observa că deosebirile din planul realității sunt marcate în planul denumirii prin sufixe diminutive diferite: *albăstrică* (*Aster tripolium*) – *albăstrioară* (*Consolida regalis*) – *albăstriță* (*Centaurea cyanus*). Specializarea unor sufixe pentru a forma termeni etnobotanici este mai productivă în cazul plantelor medicinale ale căror denumiri s-au format prin derivare progresivă de la denumirile bolilor pe care le lecuiesc: *bolândariță*, *brâncariță*, *negelariță* etc.

O proprietate foarte importantă a modelului naiv este *denominația vagă*. Dacă imprecizia denominativă reflectă oscilațiile în formarea, adoptarea și punerea în circulație a unor denumiri unice și stabile pentru plante, denominația vagă reliefează limitările în a cunoaște în toate situațiile, prin datele oferite de simțuri, diferențele esențiale între realitățile botanice. Denominația vagă se observă, mai cu seamă, în cazul denumirilor compuse din care fac parte termeni etnobotanici generici, *buruiiană*, *iarbă*, *floare*, cărora li se adaugă diverse determinative ce evidențiază unele trăsături observabile (v. supra, *dimensiunea empirică*). Astfel, în limba română, conform dicționarului coordonat de Al. Borza (1968), modelul [*buruiiană* + determinant] se concretizează în aproximativ 200 de denumiri, modelul [*floare* + determinant] are în jur de 150 de realizări denominative, iar modelul [*iarbă* + determinant] este cel mai productiv, cu peste 400 de realizări. Randamentul ridicat al tiparului formativ [*termen etnobotanic generic* + *determinativ(e)*] accentuează un aspect mai puțin cercetat, anume că termenii generici reflectă „genul”, iar determinativele individualizează „specia”, ca în modelul denominativ savant. Această convergență arată că, în chip empiric, au fost realizate opoziții denominative care, deși nu au rigoarea și precizia celor științifice, pun în lumină orizontul de cunoaștere al vorbitorilor. Astfel, dacă se iau în considerare denumiri etnobotanice precum *buruiiană de brâncă*, *buruiiană dulce*, *buruiiană păroasă*, *buruiiană de sat* (Borza, 1968), se constată că „genul” exprimat prin substantivul *buruiiană* cunoaște mai multe „specii” exprimate prin determinanți care identifică: a) boala pe care planta o lecuiește (*buruiiană de brâncă*); b) gustul unor părți ale plantei (*buruiiană dulce*); c) aspectul (*buruiiană păroasă*) și d) habitatul (*buruiiană de sat*). Pe de altă parte, trebuie arătat că, în limba română, procedeele formative cele mai productive sunt derivarea⁵ și

compunerea⁶ astfel, încât o analiză comparativă a cuvintelor etnobotanice românești și a denumirilor populare de plante din alte limbi, în vederea stabilirii gradului de asemănare între modelul cognitiv naiv și cel științific, trebuie să țină seamă de particularitățile genetice și structurale ale idiomurilor luate în atenție.

Nu în ultimul rând, trebuie amintită *specificitatea culturală* a modelelor naive, întrucât multe denumiri de plante sunt reflectări lingvistice ale unor practici, credințe și comportamente umane specifice unei anumite culturi. De exemplu, între denumirile românești ale plantelor există termeni care oglindesc existența a două straturi culturale, precreștin⁷ și creștin⁸, cu pondere și importanță diferite în imaginarul lingvistic colectiv.

Trăsături ale modelului savant. Naturalistul suedez Carl von Linné (lat. Carolus Linnaeus) este învățatul care a pus bazele științifice ale modelelor denominative existente în botanică și zoologie⁹. La aproape trei secole de când părintele taxonomiei moderne a fixat principiile nomenclaturale care au impulsionat dezvoltarea sistematicii în științele naturale, ideile sale continuă să reprezinte rădăcinile din care s-au dezvoltat trăsăturile modelului savant în botanică.

Una din trăsăturile care desparte modelul științific de cel popular este *sistematicitatea*. În viziunea lui Linné (ed. rom. 1999, p. 89), descrierea sistematică reprezenta fundamentul cercetării științifice: „Prima treaptă a înțelepciunii este să ne cunoaștem pe noi înșine; apoi obiectele pe care putem să le diferențiem între ele și să le cunoaștem bazându-ne pe așezarea lor într-o clasificare și pe denumirea lor corespunzătoare; astfel, clasificarea pe care o facem și denumirea pe care le-o dăm vor forma temeliiile științei noastre. (...) Cel care studiază natura (naturalistul) este cel ce distinge corect părțile ce alcătuiesc natura și pe care le descrie și le numește corect după numărul și forma lor, după așezarea și proporțiile dintre părți”. Descrierea și numirea, notează savantul suedez, trebuie să se facă în chip corect, adică în acord cu esența realității pe care omul de știință o cercetează. Din acest punct de vedere, Nybakken (1959, p. 15) observă că, în modelele științifice din științele naturale, numirea se face în acord cu o schemă de numire (*nomenclatura binară*) și cu o schemă de clasificare (*taxonomie*), iar Stearn (1985, p. 16) comentează că denumirile științifice ale plantelor reprezintă „definiții stipulative”, adică alegeri deliberate și arbitrare ale denumirilor date anumitor realități. Sistematicitatea modelului denominativ științific reflectă *arbitrarietatea* acestuia.

Specificitatea nomenclaturală este o altă trăsătură a modelelor savante prin care se arată că fiecare domeniu de cercetare științifică are necesități denominative specifice (Nybakken, 1959). De pildă, dacă denumirile botanice sunt structuri lingvistice binare, în care primul termen arată genul, iar cel

de-al doilea specia [*Leontopodium alpinum* → lat. *Leontopodium* < gr. leonto-podion ‘piciorul leului’ (Gledhill, 2008, p. 234) + lat. *Alpinus*, -a, -um ‘care crește în Alpi sau în zona alpină a altor munți’ (Stearne, 1985, p. 383)], în denumirile științifice din chimie domină cuvintele compuse ai căror constituenți denumesc substanțele primare și modul lor de combinare [*hexaclorociclohexan*, insecticid pe bază de clor și de benzen hidrogenat].

Precizia denominativă este o proprietate esențială a modelelor savante. Potrivit acestei caracteristici, un termen științific va sugera cât mai clar posibil proprietățile conceptului sau lucrului pe care îl reprezintă. Nybakken (1959, p. 16) arată că, în botanică, numărul mare al genurilor și încrucișarea lor a determinat, ocazional, apariția unor denumiri științifice întemeiate pe anagrame [*Muilla* < *Allium*]. Apariția denumirii formate prin anagramă este motivată de faptul că speciile de plante din genul *Muilla*, deși fac parte din familia crinului, au flori asemănătoare cu ale celor din genul *Allium*, acesta fiind fundamentul cognitiv care generează anagrama. De altfel, precizia denominativă este, în viziunea lui Linné (ed. rom., 1999, p. 108), o condiție fundamentală a alcătuirii unei denumiri botanice: „Termenii tehnici aleși trebuie să fie clari, pentru a evita confuziile și erorile”. Naturalistul recomanda chiar ca numele de gen să reflecte caracteristicile esențiale ale plantelor, să nu existe denumiri comune cu cele din zoologie și mineralogie și să nu se preia în botanică denumiri din medicină (din anatomie și patologie, mai ales). Totodată, în alcătuirea nomenclaturii binare, Linné (ed. rom. 1999, p. 108 ș.u.) respingea *denumirile hibride* (de pildă, compunerea cu termeni grecești și latini pentru a forma o denumire de gen), *denumirile paronomastice* (cu sonorități asemănătoare), *denumirile care nu provin din latină sau greacă*, *denumirile după nume de sfinți* (dar accepta denumirile create după numele unor zeități) și *denumirile după nume de oameni celebri* (excepție făcând poezii, fețele regale și botaniștii). În privința denominativelor pentru specie, învățatul recomanda evitarea denumirii în conformitate cu *dimensiunile plantei*, *locul de creștere*, *culoarea*, *mirosul*, *gustul*, *întrebuințarea*, adică trăsăturile „înșelătoare” (termenul îi aparține lui Linné) pe care se întemeiază denumirile etnobotanice.

Stabilitatea terminologică este considerată, încă din secolul al XVIII-lea¹⁰, poate chiar mai devreme, o condiție fără de care nomenclatura științifică nu s-ar fi putut deosebi de cea populară. Nybakken (1959, p. 23) afirmă că, odată format, un termen științific nu poate fi schimbat nici sub aspectul formei, nici sub aspectul conținutului, în vreme ce Stearn (1985, p. 282 ș.u.) comentează că în *Codul internațional de nomenclatură botanică* unele dintre recomandările lui Linné au devenit prescripții, iar altele au fost respinse.

Economia și eufonia sunt trăsături pe care Nybakken (1959, p. 20-21) le consideră relevante pentru orice terminologie științifică. De altfel, aces-

te caracteristici au fost propuse și de părintele taxonomiei moderne, care nota că în nomenclatura botanică trebuie evitate „numele de gen mai lungi decât 12 litere (*nomina sesquipedalis*), ca și numele dizgrațioase” (Linné, ed. rom., 1999, p. 109).

Realitate și denumiri. O descriere a domeniilor onomasiologice reflectate în planul semantic al denumirilor etnobotanice și științifice ar pune în evidență aspectele comune și cele distinctive ale celor două modele. Problema *continuității și creativității denominative* are o importanță crucială în observarea asemănarilor și deosebiriilor între modelul naiv și cel savant. O comparație aprofundată a celor două tipuri de terminologii, populară și științifică, ar permite observarea faptului că diverși termeni etnobotanici din latină și greacă au devenit, în timp, termeni ai nomenclaturii științifice. Totodată, unii dintre termenii etnobotanici latini au fost moșteniți în limbile romanice și fac parte, astăzi, atât din tezaurul denominativ popular, cât și din terminologia botanică științifică. Un exemplu în acest sens este lat. *al(l)ium* ai cărui urmași romanici, rom. *ai*, it. *aglio*, prov. *alh*, fr. *ail*, cat. *all*, span. *ajo*, port. *alho* (Körting, 1901, p. 42), au drept corespondent științific lat. *Allium*, care denumește genul plantelor înrudite cu ceapa. Pe de altă parte, în terminologia botanică savantă¹¹ denumirea genului are rol asemănător *numelui de familie*, iar denumirea speciei se apropie ca funcționare de *prenume*, însă nu același lucru se poate afirma și despre urmașii romanici ai lat. *al(l)ium*. Pus în circulație pe cale savantă, lat. *Allium* a devenit termen științific universal, întrebuițat de toți botaniștii, indiferent de cultura din care fac parte și de limba pe care o vorbesc, în vreme ce cuvintele provenite din lat. *al(l)ium* supraviețuiesc, ca elemente regionale sau arhaice, doar în spațiul romanic.

Influența modelului empiric asupra modelului științific a fost urmată de influența modelului savant asupra modelului naiv. Un exemplu al forței cu care s-a exercitat această influență este termenul *beladonă*, pătruns în sfera denumirilor de plante pe cale cultă și popularizat ca echivalent pentru mult mai vechiul *mătrăgună*. Înainte de a fi răspândit grație nomenclurii binominale, cuvântul italian *belladonna*, atestat ca termen botanic încă din secolul al XVI-lea, a fost adoptat și pus în circuitul denominativ științific de Carl von Linné, botanistul care a dat mătrăgunii numele științific *Atropa belladonna* < gr. *Atropos*¹² și ital. *belladonna*¹³. Exemplul reflectă specificul cult al surselor terminologiei științifice¹⁴. Din momentul acceptării și adoptării de către comunitatea științifică, denumirea speciei s-a răspândit apoi în multe limbi europene și a pătruns și în uzul nespecialiștilor, ca echivalent al denumirilor etnobotanice: fr. *belladone*, engl. *belladonna*, germ. *Belladonna*, rom. *beladonă* etc.

Spre deosebire de sursele nomenclurii botanice savante, orientate mai degrabă către livresc și originalitate auctorială¹⁵, sursele denumirilor etno-

botanice românești reliefează legătura ființei umane cu universul înconjurător și evidențiază bogăția imaginarului lingvistic popular, prin referire la: 1) părți ale corpului: *limbariță* (*Alisma plantago-aquatica*); *ochișoară* (*Filago minima*); 2) animale: *ursoaică* (*Echium altissimum*); *vulpoi* (*Sorghum halepense*); 3) păsări: *buhă* (*Taraxacum officinale*); *vulturică* (*Hieracium aurantiacum*); 4) insecte: *albină* (*Ophrys cornuta*); *purică* (*Polygonum persicaria*); 5) plante: *grâușor* (*Ficaria verna*); *hrenuț* (*Rumex crispus*); 6) obiecte de îmbrăcăminte: *rochia-doamnei* (*Campanula rotundifolia*); 7) podoabe: *cerceluț* (*Fuchsia coccinea*); *beteala-miresei* (*Cymbalaria muralis*); 8) alimente: *plăcînțele* (*Trollius europaeus*); *unțișor* (*Taraxacum officinale*); 9) obiecte de cult: *cădelniță* (*Campanula carpatica*); *pristolnic* (*Abutilon theophrasti*); 10) obiecte de uz cotidian: *căldărușă* (*Aquilegia vulgaris*); *tășculiță* (*Bidens cernuus*); 11) obiecte militare: *sabie* (*Iris germanica*), *sulițică* (*Dorycnium germanicum*); 12) bani: *bănuți* (*Bellis perennis*), *părăluțe* (*Bellis perennis*); 13) legătura cu sacrul: *mila-Domnului* (*Ajuga laxmanni*); *cheița raiului* (*Commelina communis*); 14) fabulos: *vrăjitoare* (*Circaea lutetiana*); *zmeoaică* (*Laser pitium latifolium*); 15) relații interumane: *cumătră* (*Erodium cicutarium*); *uncheșel* (*Nigella damascena*); 16) apartenența etnică: *unguraș* (*Marrubium peregrinum*); *țigănași* (*Tagetes patula*); 17) timp: *primăveriță* (*Galanthus nivalis*); *zorele* (*Convolvulus arvensis*); 18) spațiu: *dosnică* (*Cerintho minor*); *grohotiș* (*Rhinanthus glaber*); 19) corpuri cerești: *steluță* (*Aster amellus*); *soarele și luna* (*Ranunculus auricomus*) etc.

Considerații finale. O cercetare aprofundată a surselor pe care se întemeiază numirea naivă (populară) și savantă (științifică) a plantelor ar putea aduce multe date noi cu privire la modul în care ființa umană înțelege să conceptualizeze și să numească realitățile din lumea fenomenală. Complexitatea problemelor pe care le ridică o asemenea întreprindere a fost și este un obstacol în calea obținerii de rezultate științifice durabile. În consecință, lucrarea de față este un exercițiu de intenție care urmează a se concretiza într-o descriere mai cuprinzătoare cu privire la denumirile plantelor în limba română. O comparație a terminologiei etnobotanice românești cu alte terminologii romanice ar putea permite evaluarea concordanțelor și discordanțelor de factură lingvistică și conceptuală, mai cu seamă că prestigiul cultural al limbilor romanice occidentale a facilitat trecerea unor termeni din modelul naiv în cel savant și invers, astfel încât calea interpretativă ce trebuie urmată în acest caz este descrierea diacronică. Totodată, cercetarea pe baze lingvistice a terminologiei botanice științifice ar permite o mai bună înțelegere a unor fenomene conceptual-denominative a căror productivitate în terminologia științifică este adesea subestimată sau neglijată, metafora și metonimia fiind exemple grăitoare în acest sens.

Nu în ultimul rând, se cuvine a fi investigată, în acord cu realitatea istorică, influența modelului științific asupra modelului popular pentru a observa

în ce măsură progresul civilizației și lărgirea orizontului de cunoaștere al vorbitorilor contribuie la îmbogățirea limbii cu elemente noi.

NOTE

¹ Principiul relativității lingvistice, „potrivit căruia nu toți oamenii își reprezintă în mod identic universul, pornind de la aceleași realități, decât dacă bazele lor lingvistice sunt similare sau pot fi cumva adaptate (engl. calibrated)”, a fost enunțat de Benjamin L. Whorf (1956, p. 214), însă teza este dezbătută, în istoria interpretărilor privind originea și funcțiile limbajului, încă din Antichitate.

² Un studiu mult mai aprofundat ar putea infirma unele dintre intuițiile de cercetare și sistematizările propuse în această lucrare care se limitează la a problematiza unele dintre dominantele unei chestiuni lingvistice foarte complexe, cu o bogată tradiție de cercetare.

³ Toate denumirile etnobotanice discutate în acest studiu se regăsesc în Borza (1968) și Bejan (1991).

⁴ În prima parte a lucrării, Dumitru Bejan (1991, p. 6) observă că prima atestare scrisă a unor nume românești de plante se află într-un manuscris „de pe la 1700”, care cuprinde un glosar slavo-român, glosar reprodus de M. Gaster în *Chrestomație română*, vol. I, București, Socec & Co., Leipzig, F. A. Brockhaus, 1891. În creștomația lui M. Gaster, documentul menționat, publicat la p. 355-357, este datat în jurul anului 1705, poartă titlul *Glosar de plante slavono-român* și cuprinde două secțiuni: „glosar de erburi” și „glosar de pomi”. Cercetări mai recente arată însă că prima atestare scrisă a unor nume de plante datează de la mijlocul secolului al XVII-lea, nu de la începutul secolului al XVIII-lea, așa cum arată Bejan. În studiul introductiv la *Dictionarium valachico-latinum*, Editura Academiei Române, București, 2008, Gheorghe Chivu (2008, p. 12), editorul textului concluzionează, în baza unor dovezi clare, că dicționarul a fost scris „fără dubiu la mijlocul secolului al XVII-lea (la o dată cuprinsă între 1640 și 1660)”. Cu privire la denumirile de plante, editorul textului comentează că dicționarul „oferă (...) specialiștilor cel mai bogat inventar de termeni etnobotanici dintre scrierile românești alcătuite până la mijlocul secolului al XVIII-lea” (Chivu, 2008, p. 60).

⁵ Principalele modele derivative sunt: 1) derivarea cu sufixe: a) diminutivale: *steluță* (*Aster alpinus*); *pipărușcă* (*Capsicum annuum*); b) augmentative: *brădoaie* (*Abies alba*); *zmeoaie* (*Lingusticum mutellina*); 2) derivarea cu prefixe: *desfăcătătoare* (*Salvia aethiopsis*).

⁶ Procedul compunerii este foarte complex și include următoarele modele denominative: 1) compuse formate prin coordonare: *soarele și luna* (*Ranunculus auricomus*); *ziua cu noaptea* (*Melampyrum bihariense*); 2) compuse formate prin subordonare, cu subtipurile: a) substantiv + prepoziție + determinative: *coadă de găină* (*Stellaria media*); *trifoi de baltă* (*Menyanthes trifoliata*); *floare cu două cozi* (*Tropaeolum majus*); *lemn cu boabe albe* (*Symphoricarpus albus*); *flori ca stelele* (*Coreopsis tinctoria*); *mușcată ca nalba* (*Pelagornium zonale*); b) substantiv + determinative: *ciuperci ouești* (*Polyporus confusus*), *fragi iepurești* (*Fragaria vesca*); c) numeral + determinative: *cinci degete* (*Potentilla alba*); *treizeci de arginți* (*Viola arvensis*), *trei cumnate supărate* (*Aconitum stoeckeanum*); *treizeci de arginți* (*Lunaria annua*); d) compuse propoziționale (mai cu seamă atributive): *iarbă ce moaie vinele* (*Impatiens balsamina*); *văduva ce țipă copii* (*Inula britannica*); *fisaică ce se urcă* (*Phaseolus multiflorus*); *mușcată care miroase* (*Pelargonium odoratum*) etc.

⁷ Numeroase denumiri care fac trimitere la stratul cultural precreștin reflectă credința în existența unor ființe supranaturale [*carul zânelor* (Arnica montana); *floarea smeului* (Aruncus vulgaris); *iarba alor din vânt* (Lycopodium clavatum); *sita ielelor* (Carlina acaulis)] sau credința în efectele unor practici magice [*buruiană de ceas rău* (Lamium purpureum)].

⁸ Denumirile care fac trimitere la stratul cultural creștin subliniază credința în Dumnezeu și în Maica Domnului [*mila-Domnului* (Ajuga laxmanni) > *milostivă* > *creștinească*; *poala Maicii Domnului* (Convolvulus arvensis); *coroana lui Isus Christos* (Passiflora coerulea)], credința în existența raiului [*cheița raiului* (Commelina communis), *poarta raiului* (Tanacetum vulgare), *floarea raiului* (Allium montanum)], credința în existența sfinților [*iarba Sf. Ion* (Chamamenerion angustifolium), *Sfântu Petru* (Iberis amara)] sau teama de existența diavolului: *căruța dracului* (Eryngium campestre).

⁹ Pentru o descriere a condițiilor istorice care au favorizat geneza și răspândirea ideilor lui Linné, v. Greene & Evermann (1912). O mică antologie cuprinzând fragmente din scrierile lui Linné a fost publicată în România de Váczy et al. (1999). Alcock (1876) publică o foarte instructivă și documentată istorie a botanicii de până în secolul al XIX-lea și un glosar consistent în care explică etimologiile unora dintre denumirile științifice cele mai răspândite. Unele din cele mai bune lucrări referitoare la denumirile științifice ale plantelor sunt semnate de William T. Stearn (1966, ediția a treia, revizuită, 1983) și de David Gledhill (ediția a patra, 2008). Pentru valorificarea limbilor latină și greacă în terminologia științifică, v. Nybakken (1959).

¹⁰ „Numele genului trebuie să fie unic în cuprinsul aceluiași grup al genului. Numele genului trebuie să fie desemnat ca durabil înainte de a crea numele speciei. (...) Denumirile de gen care sunt potrivite nu este permis să le schimbăm, chiar dacă s-ar găsi altele mai bune.” (Linné, ed. rom., 1999, p. 108-109).

¹¹ Deși terminologia botanică științifică s-a format pe baza resurselor denominative greco-latine, latina botanică este „o limbă artificială” sau, mai precis, o *lingua franca* a naturalștilor, o variantă specializată funcțional a latinei din secolul al XVI-lea (Stearn, 1985, p. 11). Ea este expresia eforturilor oamenilor de știință de a da, conform dezideratului linnéan nume *corecte* elementelor lumii vegetale.

¹² *Atropos*, notează Kernbach (1989, p. 58), este „una dintre Moire, simbolizând înțelegerea ireversibilă a vieții; era reprezentată figurativ adesea cu o unealtă de tăiat, exprimând astfel operația de rețezare a firului vieții”.

¹³ Termenul *belladonna* ‘doamnă frumoasă’ face trimitere (cf. Alcock, 1876, p. 108; Gledhill, 2008, p. 68) la obiceiul venețienelor de a întrebuința sucul sau decoctul de mătrăgună pentru înfrumusețare, mai precis pentru a da paloare obrăjilor, pentru a face pistrii să dispară și pentru a da strălucire ochilor, prin dilatarea pupilelor.

¹⁴ Printre domeniile specifice terminologiei științifice se numără: 1) ființele din mitologia greco-latină: *Achillea millefolium* (coada-șoricelului) < termenul Achillea s-a format de la numele grecesc al lui Ahile și denumește planta cu care marele erou l-ar fi vindecat pe Telephos (cf. Lyons, 1900, p. 11), fiul lui Hercule, în schimbul promisiunii că acesta din urmă le va arăta aheilor drumul spre Troia; 2) nume de botaniști celebri: *Linnea borealis*; 3) numele descoperitorului sau al cultivatorului: *Gentiana asclepiadea* (lumânărică, Borza, 1968, p. 75) < denumirea științifică a genului este dată în onorarea regelui ilir Gentius (Lyons, 1900, p. 171), despre care se crede că ar fi descoperit proprietățile vindecătoare ale plantelor din genul care îi poartă numele.

¹⁵ Trebuie precizat că nomenclatura botanică savantă este însoțită de numele sau de inițiala celui care a dat denumirea științifică, ceea ce arată că acest model ilustrează

existența creativității individuale, în timp ce modelul popular oglindește existența creativității anonime și colective.

BIBLIOGRAFIE

1. Randal Hilbert Alcock, *Botanical Names for English Readers*, L. Reeve & Co., London, 1876.
2. Dumitru Bejan, *Nume românești de plante*, Editura Dacia, Cluj, 1991.
3. Al. Borza (coord.), *Dicționar etnobotanic*, Editura Academiei, București, 1968.
4. Gheorghe Chivu (ed.), *Dictionarium valachico-latinum* (DVL), Editura Academiei, București, 2008.
5. Edward Lee Greene, Barton Warren Evermann, *Carolus Linnaeus*, Christopher Sower Company, Philadelphia, 1912.
6. Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, Editura Rao Internațional, București, 2008.
7. David Gledhill, *The names of plants*, Cambridge University Press, 2008.
8. Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, traducere de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 2008.
9. Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
10. Gustav Körting, *Lateinisch-Romanisches Wörterbuch*, Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1901.
11. Zoltan Kövecses, *Metaphor and Emotion. Language, culture and body in human feeling*, Cambridge University Press, 2004.
12. A. B. Lyons, *Plant Names, Scientific and Popular*, Nelson, Baker & Co., Publishers, Detroit, 1900.
13. Oscar E. Nybakken, *Greek and Latin in Scientific Terminology*, The Iowa State University Press, Ames, Iowa, 1959.
14. William Stearn, *Botanical Latin*, David & Charles, Newton Abbot, London, North Pomfret, 1985.
15. Friedrich Ungerer, Hans-Jörg Schmid, *An Introduction to Cognitive Linguistics*, Longman, London, New York, 1996.
16. Kálmán Váczy, Aurel Ardelean, Katalin Bartók, *Carl Linné (1707-1778). Viață, operă, destăinuiri*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 1999.
17. Benjamin L. Whorf, *Language, thought and reality*, The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology and John Wiley & Sons, Inc., New York, London, 1956.

George ETIMOLOGII (I)
RUSNAC (A MERGE, MEREU, HOJMA, HOJMALĂU,
 TUREATCĂ, A ALERGA, LER, TOI, LEAGĂN,
 ALEAN, A SCÂLCIA, RÂBAC, RÂBNIȚA,
 RÂMNIC, RÂȘCANI, RECLA, RETENI,
 REVACA, REZINA, COBÂLNEA, COBUSNA,
 COPĂCENI, CUPCEA, SCOBENII,
 SCOBĂLCENII, SCOBĂLȘENI, SCOABĂ)

În pofda dificultăților fonetice (nediftongarea lui *e* accentuat în poziția metafoniei și prezența variantei *mere*, „poco clara” [Al. Ciorănescu]), dar mai ales semantice (nepotrivirea de sensuri), rom. *a merge* „a se mișca dintr-un loc în altul, a umbla” e raportat cvasiunanim latinescului *mergo*, *-ere* „a arunca în apă, a scufunda”; „a arunca”; „a băga”; „a ascunde”; „a face să piară, a ruina”. Din câte suntem informați, până la noi doar G. Giuglea [2, p. 486] a încercat să respingă această ipoteză, fără a renunța însă la sursa latină: „Se susține astăzi, în genere, că românii, trăind mai mult în munți, au putut confunda (ori, să zicem, au putut face să „evolueze”) ideea de a dispărea în văile munților cu aceea de „a merge, a umbla”. Dar, pentru un fenomen atât de important, un popor prin excelență umblător, fiindcă era neam de păstori și de agricultori – prin urmare, de ocupații care pretindeau o mișcare continuă – trebuia să aibă un cuvânt care să exprime această idee. În *merg* poate fi o contaminare de două verbe, care au avut la început sensul comun de „a merge, a umbla”, cum s-a întâmplat și cu formele romanice it. *andare*, fr. *aller* etc., în care, probabil, s-a petrecut o contaminare analoagă și foarte explicabilă. În loc deci de a trece peste cele două greutăți (fonetică și de sens), ne-am putea gândi și la alte verbe latine, destul de numeroase, care aveau ideea de mișcare, căci romanii au fost poporul marșurilor vecinice”. [„Cf. verbele latine *përgo*, *-ere*,

-*rexī*, -*rectum* – cu sensul lui *a merge* – și *mēo*, -*ari*, care, prin contaminare, puteau ajunge la un *merg*, *mergere* (în dial. transilv. *mere*). Participiul lui *pergo*, -*ere* s-ar fi putut reface după forme ca *șterg* (*ștergere*), *curg* (*curgere*) etc. (part. șters, curs), cf. Meyer-Lübke. REW, nr. 5525”.]

Păstrând sursa latină, G. Giuglea se contrazice, evident, în ceea ce le-a reproșat altora: doar păstoria, agricultura și ideea de mișcare nu sunt inovații romane.

O dezlegare etimologică peremptorie nu poate face abstracție de semele verbului *a merge* și de relațiile fonosemantice ale acestui verb cu alte elemente ale vocabularului românesc. În semantica lui *a merge* remarcăm semele < a se deplasa continuu > și < a se deplasa domol > (în opoziție cu *a alerga*, *a fugi* etc.), foarte apropiate de cele ale adv. (adj., subst.) *mereu*: < continuu > și < domol >. Apropierea semantică e susținută și de identitatea fonematică a radicalelor (cf. și varianta lui *a merge*: *a mere* [DLR-3]). Sufixele -g, -ğ- din *merg*, *a merge* au rezultat prin analogie cu forme verbale de tipul: *ajung*, *a ajunge*, *alerg*, *să alerge*, cu -g, -ğ- mai vechi.

În privința lui *mereu* (în sintagma *pod* ~, în opoziție cu *pod umblător*) „care se întinde de la un mal la altul (al unei ape)”; „omogen”; „care este continuu, neîntrerupt, vast”; „care se află în număr mare”; „neconținut, întruna”; „fără grabă, domol”; „epitet dat unui om lipsit de vigoare, de energie, de inițiativă”; „junghi” [DLR-3], V. Bogrea [4, p. 270] emite ipoteza originii maghiare, preluată cu rezervă [Aug. Scriban-5: „comp. ung. *merö* «curat, absolut»”; DLRM-6: „comp. magh. *merö* «absolut»”; DEX-7, Șăineanu-8: „cf. magh. *merö* «rigid, fix»”] sau fără rezervă [SDE-9: „împrumut unguresc: *merö* «compact», «complet», «continuu»”] de unii, neluată în considerație [I. A. Candrea-10, fără etim.] sau respinsă de alții [L. Șăineanu-11, Al. Ciorănescu-5, DLR-3: et. nec.].

Varianta parțială *tereu* „desiș de pădure mărunță”; „întindere foarte mare (de teren, de apă etc.)” [DLR-3: et. nec.], pe care etimologii n-o iau în calcul, ne permite să atribuim fără niciun dubiu aloetele radicale *mer-*, *ter-* fondului indigen și să identificăm semnificația lor primordială (etemel): <continuu> (cf. și verbul *a tereti*, var. *a cherăti* „a ajunge cu greu undeva” [DLR-3: et. nec.]). Seria aloetică *mer* – *ter* e susceptibilă de amplificare cu *tur-* din *turuia* „întruna, mereu”, înregistrat cu sensul acesta numai de D. Bărbuț [Dicționar de grai oltenesc-12] și de D. Udrescu [Glosar regional Argeș-13]. În DLR [3] *turuia* e o variantă a lui *tureacă*, ultimul trimis la *tur* „parte a pantalonilor care acoperă regiunea dorsală a corpului”; „partea dorsală a corpului omenesc”; „bucată de pânză în formă de romb care se coase la împreunarea celor doi craci ai izmenelor (sau ai altor obiecte de îmbrăcăminte de forma acestora), pentru a le lărgi”; „cioareci, ițari”, iar *tur* e raportat, cu rezervă, la scr. *tur*. SDE [9] invocă o altă variantă a lui *tureacă* - *tureac*, sub care notează: „Origine neclară. Prob. estsl. Comp. ucr. *toroki*

«curelușele din partea din urmă a șelei»; *torok* «bucată de pânză cu ciucuri, franjuri, care se unește cu urzeală etc.»».

De fapt, explicația etimologică pe care am dat-o mai sus lui *turuia* „întruna, mereu” (cf. și *bobota* „id.” [D. Bărbuț-12], se potrivește și lui *tureatcă* și variantelor sale: indigen, etem: < întins, neîntrerupt >.

În favoarea aceleiași origini indigene și a aceleiași etem (< neconținut, întins >) pledează o lungă serie aloetică și pentru sinonimul lui *mereu*, *hojma* „întruna, fără conținere” [DA-14] (atribuit, în genere, influenței ucrainene: I.-A. Candrea-10, DA-14, L. Șăineanu-11, Aug. Scriban-5, DLRM-6, Al. Ciorănescu-1, SDE-9, DEX-7: <ucr. *hožma* „id.”): *haj-* (*hajmandău* „băiat mare și voinic” [DA-14: cf. *hojmalău*, dar pe *hojmalău* „haimana”; „om mare la trup”; „neghiob” îl lasă neetimologizat. Doar Aug. Scriban a avut intuiția adevărată ulterior de a-l apropia de *mereu*, atribuindu-i semnificația primordială de <neconținut, deșirat> și cea derivată de <greoi în mișcări și la minte>], cf. și *a hojbăi* „a scotoci, a cotrobăi” [L. Șăineanu-8: <*hojma* + *bojbăi* (= *băjbăi*) – indigen, sugerează o căutare continuă), *hăș-* (*a se hășcăni* „a te mișca cu șezutul, a nu-ți găsi locul pe scaun când șezi” [DA-14, fără etim] – indigen, sugerează o mișcare prelungită), *hos-* (*a hosânci* „a se trudi” [DA-14, fără etim.], *hosmandău* „haimana” [D. Bărbuț-12] – indigen, sugerează o mișcare neostenită), *bâj-* (*a băjbăi* „a bâzâi”; „a bolborosi”; „a mișuna, a fojgăi”; „a umbla încoace și încolo printr-un loc în care nu vezi” [DA-14: „Derivat dintr-o combinație onomatopeică de sunete: *bâj* – *b(ăj)*”], *boj-* (*a bojăcăi* „a lucra la întâmplare” [D. Udrescu-13] – indigen, sugerează o tatonare permanentă), *boș-* (*a boșmondi* „a ameți pe cineva cu vorbe amăgitoare sau cu farmece și descântece”; „a lucra încet, a moșmoli” [D. Udrescu-13] – indigen, eteme: <a turui>, <a acționa domol>), *foj-* (*a fojgăi* [*foșcăi*, *foșăi*] „a produce un sunet ca foile unei cărți când le lăsăm să cadă repede una peste alta”; despre vietăți, care se găesc în mare mulțime pe un loc mic și se mișcă neconținut încoace și încolo – gândindu-ne mai mult la sunetul ce-l produc decât la mișcarea lor – „a mișuna, a roi” [DA-14: <*foșăi* <*făș* (*foș*) „cuvânt onomatopeic care imită sunetul produs de mișcarea frunzelor, a hârtiei, a veșmintelor sau a ierbii tăiate de coasă”]), *moș-* (*a se moșmondi* „a se găti pe îndelete, a se dichisi încet, fără grabă”; „a sta de vorbă în taină”; „a umbla cu farmece” [D. Udrescu-13] – indigen, eteme: <a acționa domol>, <a turui>) etc.

În cazul pretinsei proveniențe latine a rom. *a alerga* (<*allargare <*largus*>), se invocă, în genere, datele altor limbi romanice: it. *allargare* „a lărgi”; „a mări”; „a întinde”; it. *allargatura* „lărgire”; v. fr. *alargier* „a lărgi”; prov. *alargar*, cat. *allargar*, sp., port. *alargar* „a (pre)lungi”; „a întinde”; „a mări” [cf. I.-A. Candrea – Ov. Densușianu-15]. Însă aceste date nu confirmă, semantic, evoluția sensului „larg” > „a alerga”, fapt remarcat de A. Ciorănescu [1], care, fidel preferințelor latine, propune, nesigur, un alt etimon latin,

tot atât de neconvingător sub raportul conținutului: *lęgăre* „a încredința, a da o însărcinare”; „a trimite ca deputat”; „a delega (pe cineva) pe lângă un comandant”; „a lăsa prin testament”.

Ambele ipoteze fac abstracție de contribuția factorului intern în geneza rom. *a alerga*. Prin sensul „toi” („punctul culminant, momentul de maximă intensitate al unei acțiuni sau al unui fenomen în desfășurare”) și prin expresie verbul *a alerga* se apropie de substantivul *ler* „vreme, timp”; „toi”; „farmec, haz” [DA-14: „Poate, același cuvânt ca *ler* din colinde”, ultimul „din Halleluiah Domine, invocație ce revine în Psalmii cântați de preot în biserică”] (indigen, etem: <intensitate maximă>). Această apropiere ne permite să identificăm rad. *-ler-* în *alerga* și în aloetele radicale (-) *lean-* (*alean* „dor” [A. de Cihac-16: <sl. *alinū* „perfid”; DA-14, Al. Ciorănescu-1 ș.a.: <magh. *ellen* „contra” – indigen, etem: <zbucium>, trimiterea la maghiară fiind rezultatul unei confuzii cu prep. regională *alean* „spre”, de origine maghiară; *leana* „învârtită”; „sârba” [DA-14: „De la numele de persoană *Leana*”] – indigen, etem: <mișcare rapidă>; *leancă* „(a)lergătoare” (la țesut); (în expr.) *a o lua leanca* (sau *la leancă*) „la fugă; *a umbla leanca* „fără rost, haimana”; *leanca, băietel!* „tunde-o, pe aici ți-e drumul!”; *leangăn* „leagăn” [DA-14] – v. urm. cuv.), *leag-* (*leagăn* „un fel de pătuc, pentru copiii de țâță, făcut astfel că să se poată balansa”; „scrânciob” [DA-14: „Postverbal din *legăna*”], *leg-* (*se*) *legăna* „a mișca încoace și încolo leagănelul copilului”; „a se mișca încoace și încolo ca un leagăn”; „a se da în scrânciob”; a sta în cumpănă, a ezita” [A. de Cihac-16: < magh. *lengetni, logatni* „a legăna”. Aug. Scriban: < magh. *lengeni* „a adia, a fâlfâi”; „a se legăna”; R. Roesler, ap. N. Drăganu-18 [DR, III, p. 509]: < gr. *lekane, lagona* „strachină”, „lighean”, „cadă”; A. Byhan, ap. DA: < bg. *lęgalo* „cuib”; Fr. Miklosich, ap. Al. Ciorănescu-1: < alb. *lākunt* „a legăna”; A. T. Laurian și I. C. Massim [Dicționarul limbei române, III-17: < gr. *licnon* „pat”; *lehos* „lectică”; I.-A. Candrea și Ov. Densusianu [Dicționarul etimologic al limbii române-15: <lat. **leviginare* <*levis* „ușor” + *aginare* „a se mișca, a se agita”]; I.-A. Candrea-10: <lat. **liginus* <gr. *licnon* „pat”; N. Drăganu-18 [DR, III, p. 511: „Cuvântul trebuie să fie de proveniență autohtonă”. Fără a se referi la sistemul lexical românesc, invocând doar „existența unui radical onomatopEIC indoeuropean *lig-*, *lig-*, *leig-*, *loig-* cu înțelesul de „a clăti”, „a face să se miște”, „a mișca”, „a clătina”, „a legăna”, pe care le ilustrează cu exemple din numeroase limbi indoeuropene (p. 511), N. Drăganu reușește să lanseze unica ipoteză credibilă în noianul atâtor încercări sterile]; S. Pușcanu, ap. Al. Ciorănescu-1, H. Tiktin-20, DA-14, SDE-9: <lat. **liginare* „a agăța” <*ligare* „a lega”, Al. Ciorănescu-1: „Origine neclară, prob. provine din lat. **lecanē, lecanis* < gr. *lekani* „copăiță”, cf. rus. *lochan’* „copaie”] – indigen, etem: <mișcare scurtă>, cf. și aloetul următor), *lic(-)* (*lic* „interjecție care exprimă o mișcare sau o senzație scurtă, care redă o scânteiere, o sclipire, un licăr” [D. Udrescu-13]) etc.

Odată cu aloetele radicale, vom distinge și aloetele afixale: -g- (alerga, leangăn), -c- (*leanca*).

Discrepanța semantică dintre rom. *a scâlcia* „a toci (într-o parte), a strâmba prin uzură (tocurile sau talpa încălțămintei)”; „a pronunța sau a scrie incorect”; „a împinge (cu piciorul)”; a (se) clătina”; a (se) scutura, a (se) zdruncina” [DLR-3] și pretinsele etimoane slave (v. sl. *sŭclŭčiti* „a încreți” [A. de Cihac-16]; bg. *izkulčam* „a deplasa rapid” (S.Pușcariu-19, DR, III, p.689)) sau latine (*calcare* „a călca”; „a străbate”; „a apasă”; „a bătători cu piciorul” [H.Tiktin-20]; *calce[m]* „călcâi” [I.-A. Candrea-10]; *excalceare* „a descălța” [Aug. Scriban-5, DLR-3]) nu-i abate pe susținătorii acestor păreri de la eroarea în care persistă. Doar Al. Ciorănescu [1] a observat înrudirea lui *a scâlcia* cu *a stâlci*, fără a trage concluziile de rigoare în favoarea originii indigene a aloetelor radicale -câl-, -tâl-, căci admite ipoteza provenienței vechi slave a lui *a stâlci* (*sŭtlŭšti*: „a zdrobi, a sfârâma), lansată de A. de Cihac [16] și generalizată ulterior, la care adăugă nesigur: „sau poate din v. sl. *istlačiti* „a lovi”; „a bate”; „a ciocăni”. De fapt, înstrăinarea e infirmată nu numai de aloetele radicale menționate, ci și de întreaga lor serie amplificată: *câl-*, *tâl-*, *chil-*, *mâl-*, *dâl-*, *țâl-* etc.

Desconsiderarea factorului intern înstrăinează nejustificat numeroase creații indigene. Regionalul *leop* „vagabond” e trimis de DLR [3], doar în baza unei vagi apropieri acustice, la magh. *lopni* „a fura”, deși alături, în același dicționar, s.v. interj. *leop!*, e explicat verbul *a leopăi* (despre zgomotul făcut de cel ce aleargă desculț) „a se bălăci prin noroi”. La fel se procedează în cazul lui *talpă* „partea inferioară a labei piciorului la om și la unele animale, care vine în atingere cu pământul” [DLR-3]. Majoritatea etimologilor îl leagă de magh. *talpas*, *talpos*, ignorând originea onomatopeică a cuvântului românesc (<*a tălăpăni* „a merge greu, rar și apăsat” <interj. *talap*)¹. Alăturarea interj. *hodâc!* – vb. *a hodăcâi* „a șchiopăta” în DLR [3] nu-i împiedică pe autorii acestui dicționar să dea următoarea explicație etimologică verbului: „Pare a sta în legătură cu slav. *chodu* „mers, umblet”.

Coincidențele derutante cu limbile străine din imediata vecinătate a arealului românesc sunt mai ușor sesizate decât filonul etimologic din interiorul limbii române, chiar când acesta e la suprafață și se lasă ușor detectat.

Pentru provincialismele *râbac* „om mic de statură” (1), *râbar* „pasăre din ordinul pescărușilor, asemănătoare cu rândunica; trăiește pe malul mării și se hrănește cu pești mici”; chirighiță, rândunică-de-mare (Stema hirundo); „pescărel” (*Cinclus cinclus*) (2) și *râbiță* „nume dat mai multor specii de pești mici” (3) DLR [3] invocă respectiv: cf. ucr. *ribak* „pescar”, „pescăruș” (1), semantic incompatibil cu rom. *râbac*, bg. *rybar*, rus. *rybar*’ ucr. *ribar*’, (2), bg. *rybica*, scr. *ribica* (3), ultimele două regionalisme (*râbar* și *râbiță*) fiind aparent corect etimologizare, incorect însă la o examinare mai atentă. De fapt, toate trei elemente în discuție sunt strâns legate de verbul românesc *a râbâi*

„a scormoni, a rîcâi (pămîntul)” [DLR-3: et. nec.] (formație onomatopeică, ca și *a rîcâi*). Semul care le unește e <mic, fîrîmă>, nu ideea de <pește>, cum pare la prima vedere. În favoarea acestei interpretări și a originii indigene a cuvintelor respective pledează și sinonimia *rîbar* [<*a rîbâi* <*rîb-* indigen] = *scobar* [<*a scobi* <*cob-*, indigen], precum și aloetele: *răbar*, *ribar*, *libar*, *hârbar*; *ranghiță*, *rînghiță* etc. [DLR -3].

Indigenatul se impune și în cazul toponimelor cu rad. *rîb-*, *rîc-*, *cob-* sau cu aloetele acestora: *Rîbnița*, *Râmnic*, *Râșcani*, *Recea*, *Reteni*, *Revaca*, *Rezi-na*, *Cobâlnea*, *Cobusna*, *Copăceni*, *Cupcea*, *Scobenii*, *Scobălcenii*, *Scobâlșeni* etc. [Vl. Nicu-21], [TT-22] (eteme: <râpeni>, <văleni>).

În cazul lui *-cob-* din *scoabă*, toți etimologii, începând cu Fr.Miklosich-23 [Slaw. Elem., 44] și A.de Cihac-16, pornesc de la v. sl. *scoba* „id.” și aproape unanim consideră verbul *a scobi* drept un derivat al substantivului *scoabă* (opinie separată: Aug. Scriban [5] – <v.sl. *skobiti sau *skobliti). DLR [3] glosează substantivul în două articole: *scoabă* „denumire a pieselor metalice îndoite sau a instrumentelor folosite la scobit sau la răzuit”, pe care-l extrage din vechea slavă și *scoabă* „adâncitură făcută într-o piesă de lemn” și „adâncitură de teren” – postverbal de la *a scobi*, ultimul lăsându-l neetimologizat, separare inutilă, căci e vorba de o intersectare a creațiilor indigene românești cu cele similare din limbile slave.

NOTE

¹ Mai amănunțit v. George Rusnac, *Matrice etemice și etememice poliglote (rediscutarea etimologiei rom. talpă)* // LR, 1996, nr. 2, p.74-76.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de la Laguna, 1958-1966.
2. G. Giuglea, P. E. Guarnerio, *Fonologia romanza*, U. Hoepli, Milano, 1918, p. XXIII + 639 // DR, I, Cluj, 1920, p. 482-489.
3. DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie nouă (literele M, N, O, P, R, S, Ș, T, Ț, U, V, W, X, Y, Z), București, Editura Academiei, 1965-2005.
4. V. Bogrea, *Elemente ungurești* // DR, I, Cluj, 1920, p. 269-272
5. Aug. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Editura Presa Bună, 1939.
6. DLRM – Academia Republicii Populare Române, Institutul de Lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.
7. DEX – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
8. L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*. Ediție revăzută și adăugită de A. Dobrescu, I. Oprea, C.-G. Pamfil, R. Radu și V. Zăstroiu, Chișinău, Editura Litera, 1998.

9. SDE – Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești. Institutul de Limbă și Literatură. *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, redactori: N. Raevschi, M. Gabinschi, Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1978.
10. I.-A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic*, ilustrat „Cartea Românească”, București, Editura Cartea Românească, 1931.
11. L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ed. a VI-a, revăzută și adăugită, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1930.
12. D. Barbuț, *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, Editura Mileniul III, 1990.
13. D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967.
14. DA – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie veche (literele A-B, C, F-I, D-De, J, L – Lojniță), București, Socec et comp. și C. Sfetea, 1913-1949.
15. I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Paralela, 2003.
16. A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. I. Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes; II. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Francfort A/M-Berlin-Bucarest, 1870, 1879.
17. A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționarul limbei române*, I-II, București, Societatea Academică Română, 1871-1876; III: Glosariu care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă, București, 1871.
18. N. Drăganu, *Verbele derivate cu suf. -mare (-înare, -anare) și postverbalele lor // DR, III, Cluj, 1924, p. 509-514.*
19. S. Pușcariu, *Etimologii // DR, III, Cluj, 1924, p. 657-692.*
20. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2., Überarbeitete und Ergänzte Auflage von Paul Miron, I-III, Wiesbaden Otto Harrassowitz, 1985-1989.
21. Vl. Nicu, *Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi*, I-II, Chișinău, Editura Universitas, 1991.
22. TT – Academia Română, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” – Iași, *Tezaurul toponimic al României*, Moldova, vol. I, partea 1 (A-O), Partea a 2-a (P-Z), București, Editura Academiei Române, 1991, 1992.
23. Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1862.
24. S. Pușcariu, *Limba română, I, Privire generală*, București, Editura Minerva, 1976.
25. Al. Philippide, *Principii de istoria limbii // Opere alese*, editate de George Ivănescu și Carmen Gabriela Pamfil, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984.
26. G. Giuglea, *Etimologii // DR, II, Cluj, 1922, p. 632-646.*
27. REW – W.Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Dritte Auflage, Heidelberg, Winter, 1935.
28. G. Giuglea, *Crâmpie de limbă și viață străveche românească // DR, III, Cluj, 1924, p. 561-628.*
29. S. Pușcariu, *Etimologii // DR, III, Cluj, 1924, p. 689-690.*
30. Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, Editura Științifică, 1965.
31. G. Rusnac, *Matrice etemice și etememice poliglote (rediscutarea etimologiei rom. talpă) // LR, 1996, nr. 2, p. 74-76.*

Anatol DICȚIONAR EREMIA TOPONIMIC (IV)

„Toponimia poate fi socotită drept istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea atâtor evenimente, întâmplări și fapte, mai mult ori mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor și au impresionat într-un chip oarecare sufletul popular. Tot felul de momente din viața unei colectivități umane: istorice, sociale, economice, politice, psihologice etc., găsesc ecou, adesea foarte prelungit, uneori permanent și definitiv, în toponimie” (Acad. Iorgu Iordan).

Arcaciul, denumirea unor văi și vâlcele situate la est de comuna Slobozia Mare (Cahul): *Arcaciul cu Stuf*, *Arcaciul de la Răsărit*, *Arcaciul de la Loturi*, *Arcaciul lui Simion*, *Arcaciul Stânei*, *Imașul din Arcaci*. Arealul apelativului topic *arcaci* este foarte restrâns, se limitează doar la zona de sud-vest a raionului Cahul. În vorbirea locală circulă cu sensurile „ramificație a unei văi”, „crac de pârâu” (Brânza, Giurgiulești, Slobozia Mare, Văleni) și cu derivatele semantice „adăpost pentru oi pe timp de iarnă într-o vâlcea, într-un hârtop” (Colibași, Văleni), „ramificație a unei ape curgătoare îngrădită pentru creșterea sau păstrarea peștelui” (Brânza, Cășlița-Prut).

Entopicul e rar atestat în dicționare și în lucrările de specialitate: *arcaciu* „vale” [1, vol. I, p. 230], *arcaci* „văgăună mică” [2, p. 45], *arcaci* „loc unde se odihnesc oile după ce sunt mulse” [3, vol. I, p. 88]. Totuși apelativul apare în unele scrieri literare și texte folclorice: „Târla, la Ciobani, în timp de iarnă, este la un loc îndosit, cum e un *arcaciu*, adică o vale. Pe vremuri, iarna, mocanii adăposteau oile pe la stâne, dosite prin văgăuni și *arcaciuri*” [1, vol. I, p. 230; 4, AO-Văleni].

Etimologic poate fi explicat prin tc. *arkaç* „picior de deal”, „versant”, „ramificație de vale”. Sinonimele termenului entopic: *dolie*, *dolină*, *ierugă*, *văioagă*, *vălcună*, *vălicică*, *vâlcea*, *viroagă* (1); *braț*, *ierec*, *gârlă*, *râpă* (2); *câslă*, *dosală*, *odaie*, *stână*, *târlă* (3).

Braniște este numele unui sat din raionul Râșcani, iar *Brăniștioarele* – denumirea unor lacuri mici din lunca Prutului, existente până prin anii '60 ai secolului al XX-lea, când bălțile Prutului au fost desecate în scopul obținerii unor terenuri agricole suplimentare. Acest nume îl poartă și alte locuri din Basarabia: *Braniștea*, parte de sat (Terebna, rn. Edineț), teren agricol (Isacova, rn. Orhei), teren plantat cu vii (Vadul lui Isac, rn. Criuleni), *Dealul Braniștii* (Neculăieuca, rn. Orhei), *Pădurea Braniștii* (Mana, rn. Orhei).

Satul *Braniște* a revenit la denumirea sa autentică doar în anul 1990, până atunci localitatea era notată în mod diferit: *Braniște*, dar și *Brănești*, *Bronești*. Documentele mai vechi fixează pentru această localitate și denumirile *Botești* (*Butești*), *Boteștii-Stavăr*. Numele primar pare să fi fost *Braniște*, *Brănești* fiind o formă refăcută după cea rusificată *Braneștî*, fixată în documentele de redacție rusă din sec. XVII-XVIII, iar *Boteștii* (*Buteștii*), *Botești-Stavăr* – niște denumiri de alternativă ce vizează proprietatea privată a moșiei satului (moșia lui Botea, moșia lui Stavăr). Câteva mențiuni documentare din sec. al XX-lea: *Braniște*, sat pe malul stâng al Prutului [1920, 5, harta]; *Braniște*, sat, plasa Balatina, jud. Bălți [1925, 6, p. 479]; *Braniște*, sat, plasa Fălești, jud. Bălți [1930, 7, p. 48]; *Braniștea*, sat, plasa Glodeni, jud. Bălți [1943, 8, p. 498]; *Braneștî*, sat, rn. Râșcani, 580 de locuitori [1959, denumire cu formă deja rusificată; 9, p. 255]; *Braniște*, sat, rn. Râșcani [1996, 10, p. 55, 81].

Braniște este un cuvânt de origine sud-slavă, în special bulgară (*браниште* „pădure oprită”), fiind de o mai largă circulație pe vremuri, astăzi însă trecut în lexicul pasiv. Sensurile lui de bază sunt: (1) „pădure rezervată în care este interzisă tăierea copacilor”, (2) „fâneață rezervată”. Cu funcție de apelativ îl găsim în scrierile vechi: „Ce îndată au ales o samă de boieri, cu Buhuș visternicul, și l-au trimis la *braniște*, după Alexandru Vodă, să-i îndireptedză calea pe la Huși, pre Bârlad în gios” [Miron Costin, 11, p. 175]. „Umblând oamenii nelipsit prin pădure, s-au împreștiat dihaniile de prin *braniști*” [1718, după 1, vol. I, p. 64]. În terminologia entopică acestui cuvânt îi corespund sinonimele: *apărătură*, *opritură*, *popritură*, *rezervație*. Documentele vechi (sec. XV-XVIII) atestă mai multe nume topice de acest fel: *Braniște* (jud. Neamț), *Braniștea* (jud. Galați), *Braniștea Domnească* (jud. Iași), *Brănișteni* (Brănișteri, jud. Neamț) [12, p. 41-42; 13, vol. I, partea IV, p. 36-37].

Braniștea Domnească se afla în lunca Prutului, de partea dreaptă a râului, între Iași și Țuțora. *Braniști* locale se găseau și în hotarul unor localități

care dispuneau de păduri sau fânețuri de luncă. Slujitorii care aveau în grija lor paza braniștilor se numeau *brănișteri*. Tot astfel se chemau și demnitarii care încasau impozitul pe braniște, pentru cositul, strânsul și căratul fânului destinat curții domnești. De aici provine și antroponimul *Brănișteru* (< *braniște* + suf. *-er*).

Chicera, toponim rar întâlnit în Basarabia, denumind astăzi doar un deal situat la hotarul dintre comunele Trușeni și Durlăști (mun. Chișinău). Înălțimea lui, conform măsurătorilor geodezice, e de aproximativ 300 m deasupra nivelului mării. Apare notat pe hărțile topografice din sec. XIX-XX. Documentele vechi atestă mai multe nume topice de acest fel: *Chicera*, loc lângă Boboioși, pe Cahul [sec. XVI, 14, A, vol. I, p. 150]; *Chicera*, loc pe valea Voinovei [1784, 15, p. 239]; *Chicera*, sat lângă Voloseni [1818, 16, p. 475]. În zona Carpaților Orientali, în Moldova de Nord și Bucovina, în arealul compact al toponimului, mențiunile documentare sunt deosebit de frecvente: *Chicera*, *Chicerea*, *Chicioara*, *Ticera*, *Ticioara* ș.a. [sec. XV-XVII, 12, p. 58; 13, p. 34]. Să se compare și cea mai veche mențiune a numelui topic: *оу нискъ по меже кичеры* [1468, 14, p. 40].

Dicționarul Academiei Române inserează termenul entopic *chiceră* cu sensul „deal înalt, conic, mai înalt decât o colină; munte” [1, vol. I, partea II, p. 346]. Cu anumite precizări de sens îl găsim înregistrat și în unele lucrări de specialitate: „deal înalt și izolat”, „vârf de deal izolat” [17, p. 65]; „vârf de deal”, „deal izolat” [28, p. 20]; „deal stâncos”, „culme mică stâncoasă” [2, p. 24]. Dealul Chicera de sub Chișinău e pomenit adesea în scrierile lui Gheorghe Madan, originar din Trușeni: „Când am ajuns la *Chicera* și m-am urcat la Cruce în deal, am făcut un nou popas... Căci pe lângă cele două mii de hectare, de pe baștinile din Trușeni, mai aveau moșia vecină Chicera răzeșească de două sute de hectare” [19, p. 153, 180]. Apelativului topic îi corespund sinonimele: *bârnaș*, *bâtcă*, *cioacă*, *chiclă*, *chiclău*, *ciocan*, *coclău*, *cucă*, *grui*, *scoc*, *țiglă*, *țiglău*, *țugui*, *țuțuroi* [20, p. 42].

În limba noastră, *chiceră* e considerat un cuvânt moștenit din traco-dacă. Cf. alb. *kikël* < *kikë* „vârf”, „vârf de munte ascuțit” [N. Drăganu în „Dacoromania”, vol. I, p. 117]. În diferite epoci el a pătruns și în limbile slave: bg. *кичер*, *кичера* „pădure pe un loc ridicat”, „pădure tânără și deasă”, „deal în formă de con; holm”, „versant de munte abrupt cu pădurice deasă”, s-cr. *kičer* „vârf de munte” [21, vol. II, p. 404], ucr. *кичера* „munte acoperit cu pădure”, „deal abrupt cu pădure”, „vârf de munte” [22, p. 231], ceh. *kyčera* „pisc, vârf”, slov. *kyčer* „versant de munte”, pol. *kiczera* „munte”, „deal” [23, p. 18; 24, p. 275].

Duruitoarea, în spațiul dintre Prut și Nistru acest nume îl poartă două localități: Duruitoarea Veche și Duruitoarea Nouă (rn. Râșcani). Sunt două sate învecinate, primul așezat pe partea stângă a râului Ciuhur, iar cel de-al

doilea – față în față, de partea dreaptă a Ciuhurului. Aici, la vărsarea lui în Prut, Ciuhurul cu greu își face loc de scurgere printre stânci, străpungând un lanț masiv de coline. Apele unui afluent al său, căzând de la mare înălțime, de pe un strat calcaros pe altul, de pe o lespede stâncoasă pe alta, produc un zgomot puternic, duruital lor făcându-se auzit la mari depărțări. Primii locuitori, care au întemeiat satul vechi, așa și i-au zis acestui râuleț – *Duruitoarea*, după care a fost denumită și așezarea omenească din preajma lui.

Prima mențiune documentară a satului *Duruitoarea Veche* datează din anul 1755 [25, vol. VI, p. 132]. Atestările de mai târziu conțin și unele informații de ordin economic și demografic: cătun la vărsarea Ciuhurului în Prut [1770, 26, harta lui Bawr]; sat al Mănăstirii Sf. Nicolae din Botoșani, cu 28 de familii [1803, 27, p. 337]; 64 de case și 291 de locuitori [1859, 18, p. 66]; 77 de curți și 333 de locuitori [1875, 29, p. 61]; 85 de case, 1038 de desetine de pământ mănăstiresc și 67 de desetine în proprietatea țăranilor [1904, 30, p. 94]; 588 de locuitori [1930, 7, p. 52]; 176 de gospodării individuale, 391 de locuitori, dintre care 386 de români [1994, 31, vol. III, p. 1105]; 378 de locuitori [2004, 25, vol. VI, p. 131].

Duruitoarea Nouă datează documentar din anul 1894, urmând și această așezare o cale de relativă ascensiune: 48 de gospodării și 133 de locuitori în 1910, 142 de curți și 667 de locuitori în 1923, 567 de locuitori în 1930, 660 de locuitori în 1940, 863 de locuitori în 1989, 911 de locuitori în 2004 [25, vol. VI, p. 137-138].

Oiconimul reproduce termenul entopic *duruitoare*, înregistrat în multe localități basarabene cu sensurile: (1) „loc îngust în albia unui râu (pârâu, gârlă), unde apa, prin curgerea sa repede, face zgomot” și (2) „prag într-o apă curgătoare; cascadă”. Entopicul e fixat cu aceleași semnificații în unele dicționare și lucrări de specialitate toponimică, precum și în operele literaturii artistice: „Sub râpa dreaptă a muntelui scânteia o pânză de apă în cădere: acolo era o *duruitoare*” [M. Sadoveanu, după 32, vol. II, p. 190].

Pe teren, cuvântul circulă și cu varianta fonetică *dzuruitoare*. În terminologia entopică românească lui îi corespund sinonimele: *cheie, gâlgâitoare, gât, huruitoare, strâmtoare, strungă* (1); *cadeapă, cascadă, durău, durduc, fierbătoare, huc, prag, săritoare* (2). Unele dintre acestea, ca și *duruitoare*, sunt de proveniență onomatopeică. În microtoponimie asemenea formații sunt destul de numeroase, desemnând în fond pâraie cu ape repezi: *Duruitoarea* (Balasinești, rn. Briceni; Ordășei, rn. Telenești; Ocolina, rn. Soroca, Țipova, rn. Rezina; Vertiujeni, rn. Florești), *Duruitoarea-Turbați* (Dămășcani, rn. Râșcani), *La Duruitori* (Zastânca, rn. Soroca), *Râpa Duruitoarei* (Corjeuți, rn. Briceni), *Dzuruitoare* (Arionești, rn. Dondușeni; Bârnova, rn. Ocnița; Brânzeni, rn. Telenești; Putinești, rn. Florești).

Limbar(i)ul este numele unor părți de pădure din preajma satelor Cinișeuți (Rezina), Cristești (Nisporeni), Drâslăceni (Criuleni), precum și al unor terenuri agricole, în trecut și acestea locuri de pădure, în hotarul satelor Ceadâr (Leova), Pașcani, Sărata Galbenă, Secăreni (Hâncești), Tătărești, Zubrești (Strășeni). Toponimul reprezintă un derivat cu sufixul *-ar* de la apelativul *limbă*, care în idiomul nostru denumește o fâșie lungă și îngustă de pământ sau un colț de pădure. Aici sufixul *-ar* imprimă derivatului un sens spațial, cu referire la un teritoriu care conține sau cuprinde ceva (o pădure, un pământ arabil, niște vii), sporindu-i prin aceasta valoarea onimică a formației. Apelativul *limbă* apare utilizat frecvent în operele literare: „Străbătură o *limbă* de pădure și începură a urca și coborî” [M. Sadoveanu, 33, vol. I, p. 520]; „*Limba* de pământ între aceste două gârle a fost odinioară domeniul Iuga” [L. Rebreanu, 34, vol. I, p. 71]. Îl găsim folosit adesea și în funcție de nume topic, însoțit de determinative: *Limba Lupului*, *Limba Codrețului*, *Limba Rediului*. Un deal cu pădure din țin. Orhei, denumit *Dealul Limbarului*, este menționat într-un document din anul 1762 [16, p. 252].

Pentru entopicul *limbă* specialiștii au înregistrat și semnificațiile: „fâșie de mal care înaintază mult într-o apă stătătoare”, „mal jos care intră adânc în albia râului și pe care îl ocolește apă” [17, p. 29, 49], „fâșie de pământ cuprinsă între două ape” [35, p. 34], „fâșie îngustă de ogor rămasă nearată” [36, p. 44]. În terminologia entopică ambelor apelative le corespund sinonimele: *chingă*, *clin*, *colț*, *corn*, *fâșie*, *halcă*, *hașchină*, *hliză*, *partal*, *hon*, *sfoară*, *șușeniță*, *unghi* (1); *cosa*, *cosac*, *coscă*, *grind* (2) [20, p. 106].

Lișteva, lacuri în lunca Prutului, la vest de Manta și Vadul lui Isac și la vest de Zărnești (Cahul); *Liștavul*, loc mocirlos în valea Răutului, la Furceni (Orhei). Hidronime similare au fost înregistrate în zonele inundabile ale Dunării și în luncile râurilor care se varsă în Dunăre, pe cursul inferior al fluviului. Aici circulă și entopicul *liștevă* (*lișteavă*) cu sensul „depresiune de teren cu apă și stufării” [37, p. 348]. În sursele de specialitate terminologică îl găsim inserat cu semnificațiile: „apă care se revarsă dintr-un râu”, „pământ subțiat, îndoit cu apă” [17, p. 33, 101], „lac mic și neadânc”, „loc mai lăsat; mlăștinos”, „loc umed cu fânețe” [43, B, p. 180, 185, 193, 208], „loc jos, umed, cu glod” [3, vol. III, p. 17], „baltă noroioasă, mocirloasă” [20, p. 107]. Documentele vechi atestă numele topice: *Lișteva* (1490), *Liștevile* (1502), *Lișteavu* (1517) [14, p. 125].

Apelativul topic *lișteavă*, cu varianta *liștavă*, a fost înregistrat de noi în localitățile prutene din raionul Cahul (Brânza, Vadul lui Isac ș.a.), sensul lui de bază fiind „baltă noroioasă”. În terminologia entopică lui îi corespund sinonimele: *bahlui*, *bahnă*, *boloată*, *mlaștină*, *mocirlă*, *mociură*, *ploștină*, *smârc*, *tău*. Aici e cunoscut și adjectivul *lișteav* (*liștav*), de la care s-a format entopicul *lișteavă* (*liștavă*) prin substantivizare. Cu mențiunea „adj. popu-

lar” *lișteav* „(despre ape) murdar, tulbur, mocirlos, mlăștinos, nămolos” e fixat în „Dicționarul limbii române literare contemporane” [București, vol. II, p. 770], cu un exemplu de utilizare în operele literare: „Dinspre munți pogoară o funie de apă *lișteavă*, nămolosă, printre maluri mărunte” (Zaharia Stancu, *Desculț*).

Termenul nu a fost explicat din punct de vedere etimologic, dar, ținând cont de structura corpului sonor, un etimon slav ar fi de presupus în cazul dat.

Repedea, denumire pentru unele văi și pâraie din regiunile de coline, precum și pentru unele gârle din luncile Prutului, Nistrului și Dunării: *Repedea*, vale (Drăgușenii Noi, rn. Hâncești); *Repedea*, vale cu pârau (Bumbăta, rn. Ungheni); *Repedea*, pârau (Piatra, rn. Orhei); *Repedea*, gârle (Crihana Veche, rn. Cahul; Cioburciu, rn. Ștefan-Vodă, Lărjanca, rn. Ismail, reg. Odesa, Ucraina). Gârle cu acest nume se întâlnesc și în partea dreaptă a Prutului: *Gârla Repedea* (Șivița, Tulucești, jud. Galați), precum și în bălțile Dunării: *Repedea*, lângă Galați, menționată în 1757 [37, p. 340].

Repedea este un hidronim descriptiv, referindu-se la o particularitate a cursurilor de apă repezi, cu curgere iute, violentă, aceasta fiindu-le caracteristică pâraielor de pe văile de mare înclinare, de pe povârnișuri. Și unele gârle de luncă, cu debit mare de apă, au cursuri repezi, mai ales dacă se varsă în râuri din bălți și lacuri mari. Onimicul s-a format prin substantivizarea adjectivului de proveniență adverbială. Toponimia românească cuprinde numeroase nume de râuri, râulețe și pâraie de formație similară sau identică: *Repedea*, *Repedele*, *Repegioara*, *Repejoara*, *Repejorul*, *Crișul Repede*, *Pârâul Repede* ș.a. Se presupune că și *Bistrița*, afluentul de dreapta al Siretului, s-ar fi numit inițial *Repedea*, mai cu seamă că o ramificație a văii râului, pe cursul superior al acestuia, se numește și astăzi *Repedea* și *Valea Repede* [39, p. 459; 38, p. 121-122].

Zănoaga, *În Zănoagă*, *Pe Zănoagă*, nume de locuri în diferite raioane. Sensul general al termenului *zănoagă* este „depresiune circulară, cu versanți abrupti în zonele muntoase și colinare”. Local au fost înregistrate și semnificațiile: „hârtop mare într-o regiune cu relief muntos” [2, p. 33], „adâncătură, vale între munți” [35, p. 79], „groapă mare sub creasta muntelui” [17, p. 87], „adâncitură”, „vale între munți” [28, p. 39], „adâncitură de teren” [40, p. 254].

Cuvântul e utilizat de scriitori, îl găsim folosit și în textele folclorice: „Ghețari, din a căror înceată topire i-au rămas pe *zănoagele* de la Găuri turme de stânci” [Al. Vlahuță, 41, p. 53]. „Ș-am zis verde trei vâzdoage, / La o crâșmuța din *zănoage* / Bea haiducul Tobultoc” [*Folclor din Bugeac*, 42, p. 246]. Sinonimia entopicului este destul de bogată: *adâncătură*, *adâncitură*, *afundătură*, *așezătură*, *cazan*, *căldare*, *ceanac*, *găvan*, *gropană*, *hârtop*, *lăsătu-*

ră, văgăună, zăvoi. Documentele vechi îl atestă în limba noastră din anul 1451 [14, p. 268]. La origine reprezintă un împrumut vechi slav (*занога). Cf. bg., rus., ucr. *занога* „loc dosit între dealuri sau munți”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Dicționarul limbii române*, Academia Română, București, vol. I, 1906 și urm.
2. Teodor Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia* (Extras), Chișinău, 1931.
3. *Dicționar dialectal (Cuvinte, sensuri, forme)*, Chișinău, vol. I-V, 1985-1986.
4. *Arhiva onomastică a Institutului de Filologie al A.Ș.M. (AO)*, Chișinău, 1968-2008.
5. *Harta topografică a României. Basarabia*, București, 1920 (1930).
6. *Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură*, București, 1925.
7. *Enciclopedia României*, București, vol. II, partea I, 1935.
8. *Împărțirea administrativă a României*, București, 1943.
9. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959-1970 годов по Молдавской ССР*, Chișinău, vol. I, 1972.
10. Anatol Eremia, Viorica Răzvanț, Lilia Stratu, *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova*, Chișinău, 1996.
11. Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace // Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990.
12. Alexandru I. Gonța, *Documentele privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990.
13. Dragoș Moldovanu, *Tezaurul toponimic al României. Moldova. Vol. I, partea IV. Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (1395-1789)*, Iași, 2005.
14. *Documente privind istoria României. A. Moldova*, București, vol. I, 1954 și urm.
15. Aurel Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937.
16. Aurel Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944.
17. Dragoș Moldovanu, *Chestionar toponimic și entopic general cu un glosar de entopice onomasiologic*, Iași, 1978.
18. *Списки населенных мест Российской Империи. Бессарабская область*, Sankt-Petersburg, 1861.
19. Gheorghe Madan, *Văzute și trăite*, Chișinău, 1989.
20. Anatol Eremia, *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006.
21. *Български етимологичен речник*, Sofia, vol. I, 1971; vol. II, 1979.
22. Т. А. Марусенко, *Материалы к словарю украинских географических апеллятивов // „Полесье”*, Moscov, 1968.
23. Peter Nitsche, *Die geographische Terminologie des Polnischen*, Köln, 1964.
24. Эдуард М. Мурзаев, *Словарь народных географических терминов*, Moscov, 1984.

102 Limba ROMÂNĂ

25. *Localitățile Republicii Moldova*, Chișinău, vol. I-VIII, 1999-2008.
26. F. G. Bawr, *Carte de la Moldavie pour servir a l'Histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turcs*, Amsterdam, 1781.
27. *Condica liuzilor pe 1803* // Uricariul, Iași, vol. VIII, 1886.
28. Vasile Ioniță, *Glosar toponimic*, Caraș-Severin – Reșița, 1972.
29. *Перечень населенных мест. Бессарабская губерния (1870-1875). Составитель А. Н. Езунов*, Chișinău, 1912.
30. Zamfir Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, Chișinău, 2001 (după ediția București, 1904).
31. *Dicționarul statistic al Republicii Moldova*, Chișinău, vol. I-IV, 1994.
32. *Dicționarul limbii române literare contemporane*, București, vol. I-IV, 1955-1957.
33. Mihail Sadoveanu, *Opere*, București, vol. I-VIII, 1940-1953.
34. Liviu Rebreanu, *Răscoala*, București, 1932.
35. Petre V. Rotaru, George A. Oprescu, *Lexicon toponimic*, București, 1943.
36. V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, București, 1986.
37. Paul Păltănea, Valentin Țurlan, *Din toponimia bălții Brateșului* // Anuar de lingvistică și istorie literară, tomul XXXI, A, 1986-1987.
38. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.
39. Nicolae Drăganu, *România în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933.
40. I. T. Stan, *Toponime din comuna Sohodol (jud. Alba)* // Studii de onomastică, Cluj-Napoca, 1976.
41. Alexandru Vlahuță, *România pitorească*, București, 1956.
42. *Folclor din Bugeac*, Chișinău, 1982.
43. Gheorghe Bolocan, *Dicționarul entopic al limbii române* // Studii și cercetări de onomastică, vol. I, an. II (B), 1996.

**Cristinel „EU ÎL CONSIDER PE COȘERIU
MUNTEANU UN LINGVIST CLASIC, ÎN
în dialog cu SENSUL CLASICISMULUI AȘA
Nicolae CUM L-A DEFINIT CĂLINESCU
SARAMANDU ÎNTR-UN FAIMOS ARTICOL”**

Notă introductivă: Dacă n-ar fi dispărut, la 7 septembrie 2002, secerat de o maladie necruțătoare, Eugeniu Coșeriu ar fi împlinea, pe 27 iulie 2010, 89 de ani. N-ar fi fost o vârstă prea înaintată pentru un lingvist (Iorgu Iordan a trăit 98 de ani, Al. Rosetti – 95), cu atât mai mult pentru o personalitate de talia sa. A fost cel mai erudit și cel mai coerent dintre lingviștii lumii, pătrunzând în adâncime esența limbajului, în studii exemplare prin ținuta științifică și prin vastitatea materialului investigat. Considera că „limbajul este, pe de o parte, baza culturii, a întregii culturi și, pe de altă parte, este o formă a culturii. Adică, numai limbajul are această posibilitate de a fi limbaj și realitate, în același timp, și de a vorbi și despre sine însuși. Muzica nu poate vorbi despre muzică, nici sculptura despre sculptură” (E. Coșeriu, *Lingvistica integrală*).

Din păcate, cum nimeni nu este profet în țara lui, nici teoria sa lingvistică nu a avut efectul cuvenit în lingvistica românească. Recuperarea și valorificarea gândirii sale științifice (grație unor entuziaști precum Mircea Borcilă, Eugenia Bojoga, Nicolae Saramandu, Eugen Munteanu, Dorel Finaru, Stelian Dumistrăcel) se află abia la început. Am avut privilegiul de a-l vedea și auzi pe E. Coșeriu de două ori, în 2001: în luna mai, când a fost făcut *doctor honoris causa* la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, onorându-ne cu prezența și la banchetul de absolvire – ne-am autointitulat, atunci, „Promoția Coșeriu” –, și în octombrie, când a participat la *Colocviile filologice gălățene*, ce i-au fost consacrate. Concepția sa lingvistică m-a sedus (a fost și un mare Profesor și acest lucru se vedește și în scrierile sale) și mă călăuzește în cercetările mele asupra limbii. Așa ar trebui să se întâmple cu fiecare tânăr lingvist. Așa s-a întâmplat și cu profesorul Nicolae Saramandu, director adjunct la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București, căruia, pentru a-l evoca pe Eugeniu Coșeriu, i-am luat un interviu pe data de 12 iunie 2006. Redăm aici textul, transcris de noi de pe banda reportofonului.

Cristinel MUNTEANU

– Stimată domnule profesor Nicolae Saramandu, ați avut șansa de a-l cunoaște personal pe Eugeniu Coșeriu încă de la începutul carierei științifice și undeva evocați cu emoție aceste întâlniri¹. Ce impact a avut omul Coșeriu și, mai ales, teoria sa asupra dezvoltării Dumneavoastră ca lingvist?

– E adevărat că l-am cunoscut pe Coșeriu la începutul carierei mele științifice, când am obținut o bursă Humboldt în Germania și domnul profesor Coșeriu a acceptat să fie conducătorul meu științific la Universitatea din Tübingen. Contactul cu el a avut un impact extraordinar asupra mea din mai multe puncte de vedere. În primul rând, m-a pus să citesc în domeniul romanistici și al lingvisticii generale, am urmat cursurile și seminarele lui. La cursuri vorbea liber în mai multe limbi, fără să facă greșeli în niciuna din limbile pe care le folosea! M-a învățat două lucruri: (1) *că la baza oricărei investigații sau interpretări a faptelor trebuie să stea o concepție teoretică pe care ți-o însușești în prealabil și, ulterior, vezi dacă se verifică sau dacă trebuie corectată, nuanțată prin fapte*. În primul interviu, pe care i l-am luat atunci, în 1974², chiar a fost o întrebare – care este raportul între teorie și fapte – pentru că există tendința, sau exista atunci tendința, de a pune foarte mare bază pe teorii făcute în altă parte. Și el dădea exemplul gramaticilor generativ-transformaționale, în care autorii noștri români nu aduceau, practic, o contribuție la teorie, ci prezentau ideile lui Chomsky și le ilustrau cu exemple românești, foarte sumar, sau adaptau propozițiile englezești la limba română. Or, nu așa trebuie să se facă, trebuie să se pornească de la fapte și trebuie să ai o concepție teoretică întemeiată pe cunoștințe foarte largi, nu numai din domeniul lingvisticii. Coșeriu n-a fost numai lingvist, a fost și filozof al limbii, filozof în general. A făcut două teze de doctorat; în afară de cea în lingvistică, a făcut o teză în filozofie și logică. Desigur, nimeni nu poate să pretindă să aibă orizontul de cunoștințe al lui Coșeriu, dar am învățat de la el ca, alături de teorie, să pui și faptele la bază și, un al doilea lucru, în ceea ce privește limba română, (2) *întotdeauna să plasezi limba română într-un cadru romanic și dialectele românești în cadrul istoric de dezvoltare a românei, de la latină până în vremea noastră*, pentru că, așa cum spune [Coșeriu] în repetate rânduri, nu se poate înțelege bine nimic din niciunul din dialecte, de pildă din daco-română, dacă nu ai cunoștințe despre celelalte dialecte, cum s-au dezvoltat, cadrul istoric ș.a.m.d. El, personal, avea cunoștințe extraordinare în domeniul aromânei, avea o

memorie extraordinară: îmi recita versuri din autorii aromâni, de exemplu, știa pe dinafară citate din toate lucrările de lingvistică românească și putea în orice moment să te corecteze dacă greșeau. Deci, în această perspectivă a plasării faptelor în domeniul romanic și a faptelor din dialectele românești la nivelul istoric al limbii române, am încercat și în lucrările mele (în unele din ele am dezvoltat unele din ideile lui, de pildă în ceea ce privește tipul lingvistic) să aplic tipologia limbilor romanice la tipul lingvistic balcanic, să vedem dacă există, în primul rând, un tip lingvistic balcanic și în ce măsură acest tip balcanic este determinat de influența exercitată de latină în sud-estul Europei în timpul stăpânirii romane, până în secolul al VII-lea, cât limba latină a fost limba oficială a Imperiului Roman de Răsărit.

– Nu cu mulți ani în urmă, E. Coșeriu constata, cu vădită nemulțumire, că în România este „mai mult citat decât citit”. În ce măsură apreciați că este asimilată, aplicată sau măcar cunoscută ideologia sa lingvistică în țara noastră? La Cluj există o școală coșeriană (Lingvistica integrală), sub conducerea profesorului Mircea Borcilă, iar la Iași o alta, mai recentă (Tehnica liberă a limbajului și discursul repetat), sub îndrumarea profesorului Stelian Dumistrăcel. Se poate vorbi de o astfel de școală și la București?

– La București probabil că nu am fost așa de vrednici să-i zicem *școală*, dar, de la o vreme, și la București foarte multe din tezele de doctorat care se susțin la Universitate și chiar aici, la Institutul de Lingvistică, cele din domeniul semioticii, de pildă, sau al romanisticii, pornesc de la lucrări de bază ale lui E. Coșeriu privind sistemul, privind raportul dintre normă, sistem și vorbire, contextul lingvistic, lingvistica textului ș.a.m.d. S-a zis, de către mulți (și nu numai în România, chiar în Germania), „De ce nu se aplică sau nu se folosesc lucrările lui Coșeriu?”. Motivația care s-a adus acolo (ca și în România) a fost că nu sunt cunoscute, în sensul că nu sunt traduse. E adevărat că lucrările lui Coșeriu au circulat în România foarte puțin, pentru că foarte puțini aveau lucrările lui. Unul era Iorgu Iordan, de pildă, altul era Al. Rosetti și ei împrumutau edițiile în limba spaniolă diverșilor cercetători (și eu am profitat de acele lucrări în tinerețe). După aceea s-a făcut acel reviriment, în sensul interesului manifestat pentru traducerea în românește a lucrărilor lui Coșeriu, ca să nu existe motivul că nu se cunosc sau nu se află în biblioteci. Așa s-a făcut că eu am tradus cele două lucrări importante, *Sincronie, diacronie și istorie* [București, 1997] și *Teoria limbajului și lingvistica generală* [București, 2004], și, în plus, am publicat manuscrisele lui Coșeriu la Editura Academiei, acum un an [2005]³, sub titlul *Limba română – limbă romanică*, pentru că E. Coșeriu nu a avut timp să valorifice tot ceea ce scrisese și rămăsese doar schițat. În interviul pe care i l-am luat, al doilea după *Lingvistica integrală* [București, 1996], el a dezvoltat ideile despre limba română și le-am publicat. În felul acesta,

în prezent, și prin alte traduceri (nu numai ale mele – s-au făcut la Cluj, la Chișinău, la Iași, s-au publicat conferințele lui, și eu am publicat o serie din conferințele lui), nu se poate spune că nu este cunoscut sau nu există un acces la lucrările lui Coșeriu. Revirimentul s-a putut constata, practic, la *Dicționarul de științe ale limbii* [București, 1997], care a apărut cu câțiva ani în urmă, în care Coșeriu este foarte prezent și foarte citat, la foarte multe articole, de către autoarele acestui dicționar. Eu, personal, consider că nu s-a făcut suficient și mă bucur că la Cluj, și la Iași, și la Galați, există interes pentru ideologia lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu, care este cunoscută la noi sub titlul de *lingvistică integrală* (în referatul pe care l-am făcut⁴ am și spus povestea acestui titlu al cărții: oscilam între două titluri, între *Realismul lingvistic* și *Lingvistica integrală* și, împreună cu domnul Dumistrăcel și cu Coșeriu, care era de față la o reuniune lingvistică la Barcelona, am căzut de acord să-i dăm acest titlu de *Lingvistică integrală*, care – și eu, și Domnia Sa – am considerat că este cel mai potrivit ca să illustreze ideologia sa lingvistică, ce s-a cristalizat și s-a dezvoltat în timp. Nu este o ideologie care a pornit din capul locului. Ea s-a cristalizat în acest fel, în sensul că, pentru Coșeriu, folosind un dicton latinesc, „nimic din ceea ce privește limbajul nu este străin pentru lingvist” și trebuie să pornești de la fapte și să spui lucrurile așa cum sunt. Deci în acest sens „lingvistica integrală”, în sensul că, parafrazându-l pe Terențiu [*Homo sum, humani nihil a me alienum puto*], „Nimic din ceea ce este uman (în cazul de față, nimic din ceea ce este lingvistic) nu este străin de mine”. Asta înseamnă *lingvistica integrală*: introducerea tuturor fenomenelor care privesc limba, ca limbă vorbită în primul rând, dar și ca sistem, într-o concepție de ansamblu, căreia să nu-i scape nimic din ceea ce este lingvistic, adică din ceea ce este limbaj, mai întâi ca activitate și apoi ca produs, pentru că limba există în primul rând ca activitate, ca *enérgeia*, și nu ca *érgon*, ca produs. Aici vreau să subliniez faptul că ideile lingvistice ale lui Coșeriu au rădăcini în Antichitate. Foarte puțini dintre lingviștii contemporani au avut o asemenea curiozitate și o asemenea cultură, care pornește de la primele lucrări în care apar preocupări de lingvistică: la Aristotel, la Platón (așa pronunța el: Platón, noi îi zicem Pláton), ulterior la Sf. Augustin și, foarte mult, a fost influențat de școala lingvistică italiană (Giambattista Vico) și de școala lingvistică germană (W. von Humboldt, Leibniz ș.a.m.d.). A fost un investigator extraordinar a tot ceea ce s-a scris și a tuturor contribuțiilor privind filozofia limbajului și a ținut cursuri la Universitatea din Tübingen; le-a și publicat în 3 sau 4 volume: *Geschichte der Sprachphilosophie* [*Istoria filozofiei limbii*], care, chiar așa, sub formă de cursuri, sunt foarte utile, întrucât, foarte concentrat, prezintă evoluția conceptelor privind filozofia limbii și teoria limbajului pentru toate epocile importante: Antichitate, Evul Mediu, Renaștere, Iluminism, perioada premodernă – până în zilele noastre. Era foarte bun cunoscător al tuturor teoriilor, inclusiv al celor actuale, pe

care le combătea atunci când nu aveau un fundament teoretic serios și, în primul rând, era împotriva formalismului gratuit, nu avea o părere foarte bună (aș spune chiar proastă!) despre Chomsky, care, practic, nu are o concepție teoretică la bază, ceea ce și explică de ce, în ultima vreme, nu mai există așa mulți adepți care să[-l] aplice. Cred că nici nu mai există interes pentru generativism sau pentru lingvisticile generativ-transformaționale.

– Sunteți unul dintre puținii lingviști români preocupați de traducerea și editarea unor volume ale operei coșeriene. Ce proiecte mai aveți, în acest sens?

– Aici ar fi un proiect la care m-am gândit de foarte multă vreme și, la o întâlnire de la Iași, unde au venit și colegi din Republica Moldova, domnul Gh. Popa din Bălți, care era rector (nu știu dacă mai este și acum)⁵, a avut această idee, pe care o am și eu, de a face o ediție integrală cu operele lui Coșeriu. Acest lucru nu este imposibil de făcut, mai ales că o foarte bună parte din aceste lucrări ale lui Coșeriu s-au tradus deja în românește, dar, bineînțeles, ca să faci o ediție integrală nu e ușor. O merită pe deplin Coșeriu: opere complete, luate cronologic sau tematic. Eu, personal, am aproape toate articolele lui în extras. Trebuie să găsim un colectiv de traducători, căci eu nu am timp să traduc din germană, din spaniolă, din italiană, din franceză – a scris în foarte multe limbi. Este un proiect care aș dori să se realizeze și m-aș angaja la un asemenea proiect. Am nevoie de colaboratori. S-ar putea ca, în timp, să reușesc să fac un colectiv de lingvistică coșeriană și aici, la București. Nu mă grăbesc, pentru că eu îl concep altfel, îl concep, la început, ca un fel de pregătire a tinerilor; ei trebuie să citească opera lui Coșeriu, s-o înțeleagă și să traducem ceea ce nu s-a tradus și, apoi, bineînțeles că se poate organiza materia în volume. Este o datorie pentru lingvistica românească, pentru lingviștii români, pentru mine, care consider că l-am cunoscut cel mai bine pe Coșeriu și personal, într-o perioadă de 30 de ani, până pe patul morții. Rămâne un obiectiv de realizat și aș fi bucuros să se realizeze. Eu regret că nu s-a putut face până acum, dar e ceva realizabil. Poate că prin unirea forțelor noastre, de la București, de la Cluj, de la Iași, a celor care se interesează, să facem acest început măcar și să ne prezentăm la următoarele aniversări ale lui Coșeriu, de 90 (că deja 85 se împlinesc anul acesta [2006]), dar, măcar până la centenarul nașterii lui, dacă am pune în șantier editarea operei lui, ar fi un lucru extraordinar. Odată începutul făcut, să sperăm că se va și încheia, prin entuziasm mai mult decât prin alte mijloace de atracție, pentru că, din punct de vedere financiar, nu există un interes (tot ce am publicat eu ca traducere sau editare din Coșeriu nu am făcut-o pentru vreun interes bănesc; ceea ce plătesc editurile este absolut nimic față de costurile și timpul pe care-l consumi ca să faci aceste cărți).

– **Într-un articol afirmam, parafrazând, că „lingvistica românească a secolului XXI va fi (și) coșeriană sau nu va fi deloc”⁶. Credeți că este o exagerare?**

– Este posibil ca una din direcțiile lingvisticii secolului XXI să meargă pe această concepție integralistă. Trebuie să avem însă în vedere că tot timpul apar concepții noi și cei care le formulează nu au toți cunoștința de opera lui Coșeriu; și pot apărea și alte concepții, nimic nu este oprit în lingvistică. Dar eu îl consider pe Coșeriu un lingvist *clasic*, în sensul *clasicismului* așa cum l-a definit Călinescu într-un faimos articol, adică trainic, durabil și care este în afara modelor, nu devine vetust. Întotdeauna vom găsi la Coșeriu – de acest lucru sunt absolut sigur – idei fecunde, utile. Și ar mai fi ceva aici de făcut, poate înainte de a se face acea ediție completă din operele lui Coșeriu, să se facă un dicționar al termenilor și al ideilor [sale]. Dacă iei cărțile lui Coșeriu, aproape fiecare propoziție poate fi extrasă ca o maximă sau ca o axiomă sau ca un lucru deja dovedit. Dacă s-ar lua, s-ar putea face un foarte interesant dicționar de concepte coșeriene...

– **Am înțeles că se lucrează deja unul la Cluj, în baza unui grant⁷.**

– Ar fi foarte bine, ar fi o idee extraordinară, fiindcă pentru asta n-ai nevoie să ai toate operele traduse, mai ales că trebuie citat după primele lucrări, după cele originale. Ar însemna un pas mult mai avansat față de interviul acela maraton [*Lingvistica integrală*], pe care i l-am luat tot în această idee: nefiind cunoscute toate lucrările lui Coșeriu în România, m-am gândit că este bine ca el însuși să-și prezinte ideile principalelor lucrări și să fie această *Lingvistică integrală*, această carte-interviu, un stimulent și un îndemn pentru cercetători, pentru lingviști, de a le stârni curiozitatea față de opera lui Coșeriu, care, încă o dată, nu este suficient de bine cunoscută, nu este încă suficient de bine înțeleasă și aplicată în România. Dar timpul va lămurii lucrurile.

În încheiere, vreau să mai spun că ideologia lui Coșeriu nu-i o tehnică, nu te învață cum să faci sau cum să aplici; tu trebuie să te gândești cum folosești ideile lui și cum pot fi ilustrate, confruntate, verificate sau, eventual, amendate și nuanțate. De aceea, e și greu să se spună, de pildă, că în Germania există o școală Coșeriu. Există discipoli ai lui Coșeriu, care au aplicat unele din ideile lui – nu pe toate, că nici nu se putea –, dar nu există o școală Coșeriu, cum ar fi, de exemplu, o școală structuralistă: iei principiile lui Saussure, conceptul de «sistem» și faci descrierea la nivelul morfologiei sau al foneticii, chiar al sintaxei sau poate chiar al lexicului, pornind de la preceptele lingvisticii structurale, care este o concepție, dar este și un fel de tehnică. Eu am o mare încredere că ideile lui Coșeriu vor rămâne.

– **Vă mulțumesc pentru amabilitatea cu care mi-ați răspuns la întrebări.**

NOTE

¹ Nicolae Saramandu, *Întâlniri cu Eugeniu Coșeriu*, în volumul *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 19-30.

² Este vorba despre un interviu pe care Nicolae Saramandu i l-a luat lui E. Coșeriu în luna august din 1974, la Tübingen, și care a fost publicat în două părți, în „România literară” din 29 aprilie 1975 și în „Cronica” (Iași) din 17 iulie 1981. A fost republicat în întregime în „Limbă și literatură”, 1991, nr. 3-4, p. 320-327. Ample fragmente din același interviu au fost preluate, ca *Anexă*, în *Lingvistica integrală. Interviuri cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 161-171.

³ Reamintim că acest interviu datează din 2006.

⁴ Asupra tezei noastre de doctorat, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, susținută public la Iași, în luna iunie, 2006.

⁵ În realitate, pe atunci prof. Gheorghe Popa era doar decan. Dar, de curând, a devenit rectorul Universității din Bălți.

⁶ Cristinel Munteanu, *Nu există sinonimie interlingvistică (cu referire la sinonimia frazeologică)*, în „Limba română”, Chișinău, anul XVI, nr. 4-6, 2006, p. 106-111 (citatul, la p. 106).

⁷ Respectivul dicționar nu a fost încă, din câte știm, publicat.

Cristinel MUNTEANU **LINGVISTICA INTEGRALĂ
CA ORGANON PENTRU
CERCETĂRILE PRIVIND
LIMBAJUL**

0. Titlul articolului meu, care poate părea „pretențios”, se cuvine a fi explicat. Analogia dintre *lingvistica integrală* coșeriană și *Organon* îmi aparține. Am întrebuițat-o în formularea unei întrebări adresate profesorului Eugen Munteanu, într-un interviu despre Eugeniu Coșeriu¹.

0.1. Spuneam acolo că „în privința teoriei (...), doctrina lui Coșeriu se prezintă ca având o remarcabilă coerență încă de la începuturi. Pentru studierea corectă a limbajului, lingvistica lui Coșeriu mi se pare a fi ceea ce este *Logica* lui Aristotel (*Organon*) pentru gândire, așadar un instrument indispensabil, un suport epistemologic obligatoriu pentru orice cercetare de limbă”². La aceasta, Eugen Munteanu (după ce anterior afirmase că, pentru Domnia Sa, ca lingvist și ca profesor, „lingvistica integrală coșeriană* reprezintă lingvistica pur și simplu”³) a dat replica următoare: „Ca adepți și admiratori ai doctrinei coșeriene, pentru noi ea reprezintă un veritabil «organon», după cum spuneți”⁴. În același timp, E. Munteanu declara că trebuie evitate „tentațiile «idolatre» și exclusiviste, căci coșerianismul nu este o «credință» și nicio castă”⁵.

0.2. Nu este aici locul pentru a explica ce înseamnă conceptul de „lingvistică integrală” (vom face, totuși, câteva precizări – vezi *infra* 2.) și de unde vine termenul respectiv⁶. Aș reaminti însă la ce anume făcea referire termenul *organon* și aș insista asupra acestui

* Eugen Munteanu ortografiază numele ilustrului lingvist așa cum este cunoscut în Occident: Eugenio Coseriu.

aspect. După cum se știe, numele de *Organon* (gr. ὄργανον ‘instrument’) a fost dat lucrărilor de logică ale lui Aristotel mai târziu, după moartea sa. Pentru Stagirit, scopul logicii era exclusiv *metodologic*; prin logică se învăța arta cercetării științifice, a cunoașterii și a demonstrației. Ea nu era o știință ca oricare alta, ci știința tuturor științelor, un *modus scientiarum*. Fiind o logică a universalului și o logică ontologică, logica lui Aristotel și-a câștigat statutul de *logica perennis*⁷.

1. Revenind la analogia mea din titlu, aceasta ar părea una fericită, aflată însă la îndemâna oricui, și menită să conducă la o altă formulă superlativă (ca multe altele⁸) de tipul „Coșeriu – un Aristotel al lingvisticii”. Nu aceasta mi-a fost intenția. În realitate, trăsăturile comune ale celor doi termeni comparați (*lingvistica integrală* coșeriană și *Organon*-ul aristotelic) sunt mai numeroase și mai profunde.

1.1. În primul rând, metodologia lingvisticii se bazează în cea mai mare parte pe logica lui Aristotel, iar Coșeriu a susținut acest lucru încă de la venirea sa în Uruguay. La Montevideo, în 1950, făcând propuneri pentru organizarea activității facultății de litere de acolo (într-un fel de „plan managerial”, cum i-am zice astăzi), tânărul savant afirma că „la Lógica es una ciencia fundamental y es fundamental hasta la lógica clásica, aristotélica. En efecto, no obstante las reformas de Leibniz y de Hegel, las críticas de John Stuart Mill y las de los matemáticos, como Frege o Russell, no obstante la constitución de una nueva lógica, toda nuestra metodología está todavía basada, por lo menos en gran parte, sobre la lógica aristotélica”⁹. De altminteri, într-un alt loc, combătându-i pe cei care amestecau planul limbajului cu planul lingvisticii, Coșeriu aserta cu fermitate: „Orice știință este logică pentru că este *știință* [subl. lui E.C.] și nu pentru că este știința unui obiect *logic* [subl. lui E.C.] (...). Până și studierea unui obiect «irațional» – dacă este studiu și nu contemplare – este în mod necesar rațională”¹⁰.

1.2. În al doilea rând, chiar nucleul concepției coșeriene asupra limbajului este, în mare măsură, de proveniență aristotelică, după cum o declară Coșeriu cu diverse ocazii. Eugen Munteanu, în două articole (ultimul fiind, de fapt, o reluare, cu unele amplificări și ușoare modificări, ale celui dintâi), *Componenta aristotelică a gândirii lingvistice coseriene*¹¹ și *Eugenio Coseriu. Fundamentele filozofice ale unei „lingvistice integrale”*¹², a examinat această problematică subliniind că unele dintre „principalele teze ale teoriei lingvistice coseriene relevă un punct de plecare în Aristotel, fie direct, fie mediat prin Humboldt, Hegel, Bühler sau Heidegger”¹³. În acest sens, erau enumerate și comentate: esența procesuală a limbajului (limbajul este *enérgeia*, și nu *érgon*), explicarea schimbărilor lingvistice, raportul formă – substanță în limbă, definirea semnului lingvistic drept *logos semantikos*, distincția între semnificare și desemnare și problema arbitrarității semnului lingvistic¹⁴.

Mai mult decât atât, aş adăuga că E. Coşeriu are meritul (înaintea lui Chomsky şi mai riguros decât acesta) de a fi punctat în toată complexitatea ei problema şi importanţa *competenţei lingvistice* (pentru toate cele trei niveluri ale limbajului – *universal, istoric şi individual*), *el saber lingüístico* (cum se numea, iniţial, în spaniolă)¹⁵. Ca atare, pe lângă termenul *dýnamis* ‘potenţă / competenţă’ (ce nu se găsea la Humboldt), lingvistul român a mai preluat de la Aristotel, prin A. Pagliaro, termenul şi conceptul de *téchne* ‘tehnică’ – ce însemna la Stagirit o dispoziţie orientată spre producere (*poietike*), şi nu spre acţiune (*praxis*), o cunoaştere sigură, dar nejustificată¹⁶ –, punându-l în valoare, în teoria sa, pentru caracterizarea unor aspecte ale limbajului. De exemplu, limbile sunt *tehnici* istoric determinate, în cadrul limbii „sincronice” trebuie făcută deosebirea între *tehnica* liberă a discursului şi discursul repetat etc.

De maximă însemnătate pentru Coşeriu este chestiunea *universalului* (*tò kathólou*), definit de Aristotel (în *Despre interpretare*, 17a) drept „ceea ce, prin natura sa, este enunţat despre mai multe subiecte”. Ca şi Aristotel, Coşeriu insistă că numai universalul poate fi definit şi constituie adevăratul obiect al ştiinţei (*epistéme*)¹⁷, principiu pe care şi-l însuşise şi Hegel, ce mergea mai departe afirmând că în ştiinţă onticul se identifică cu deonticul, *a fi cu a trebui să fie*. Aceasta i-a permis lui Coşeriu să distingă cu claritate, printre altele, un nivel universal al limbajului, să trateze magistral tema universalilor lingvistice¹⁸ şi tema universalilor limbajului etc.

Chiar şi dezvoltările ulterioare în această privinţă (pe care Coşeriu le-a asimilat temeinic şi critic în acelaşi timp) ale unor gânditori precum G. Vico, Hegel sau Husserl se revendică, direct sau indirect, tot de la Aristotel¹⁹. De altfel, fără o profundă înţelegere a problemei universalului, nici teoria lingvistică a savantului român nu poate fi pătrunsă în esenţa sa şi înţeleasă în sensul ei real. Ar putea mira, bunăoară, faptul că prin opera sa întâlnim, în diverse locuri, enunţuri similare ce diferă doar prin subiectul definit. De pildă, atât *semnificatul*, cât şi *literatura*, ba chiar şi *teoria* reprezintă fiecare *aprehensiunea (sau intuiţia / captarea) universalului în faptul / faptele concret(e)*. Numai că în modalităţi şi în planuri diferite.

Semnificatul (ca *analogon* lingvistic al *conceptului*) este intuirea unui mod universal de a fi (de exemplu, a modului-de-a-fi *arbore*), care permite recunoaşterea şi catalogarea unei infinităţi de obiecte / indivizi ca fiind acest „ceva” şi nu „altceva”. O asemenea operaţie a gândirii, de captare a unitarului, este anterioară operaţiilor de analiză şi sinteză (cum bine observase acelaşi Aristotel).

Şi literatura se defineşte la fel, doar că în acest caz avem de-a face cu nişte *universalii fantastice* (în terminologia lui Vico). Constatând că cineva se comportă ori acţionează dostoevskian sau kafkian, nu facem altceva decât

să identificăm tot niște moduri universale de a fi, moduri pe care marii scriitori (Dostoievski, Kafka etc.) le-au surprins și ilustrat admirabil. Tocmai de aceea un continuator al lui Vico, B. Croce, nu vedea nicio diferență între limbaj și poezie. Coșeriu a arătat însă că această identitate funcționează numai atunci când vorbim de limbajul absolut, altminteri poeziei îi lipsește o universalie esențială a limbajului: *alteritatea* (adică necesitatea de a fi înțeles de celălalt, de a fi, prin limbaj, cu celălalt).

Definiția *teoriei* necesită și ea precizări suplimentare. Coșeriu era convins că *teoria* – în sensul său primar și autentic – este, mai întâi, *aprehensiunea sau intuiția universalului în faptele concrete și, apoi, formularea explicită și reflexivă a acestui universal*. Lingvistul trebuie să pornească de la intuiția sau cunoașterea sigură (de tip *téchne*) a vorbitorului, căutând să ajungă la ultimele justificări, adică la o cunoaștere completă, reflexivă (*epistème* ori [după Leibniz] *cognitio clara distincta adaequata*).

Autoritatea lui Aristotel este frecvent invocată, deoarece reprezintă o călăuză sigură pentru omul de știință: „Adică eu spun așa, că, dacă ceea ce ne pare o greșeală o întâlnim la Aristotel, atunci trebuie să spunem că probabil nu-i o greșeală, că n-am înțeles noi, și să vedem ce spune într-adevăr Aristotel. Dacă găsim ceva care ne pare o greșeală la Bertrand Russell, atunci e mai probabil că e într-adevăr o greșeală și că este o hotărâre arbitrară a lui Bertrand Russell. (...) Și Aristotel poate greși, însă greșește mai puțin decât alții, mult mai puțin”²⁰.

1.3. Într-un alt sens decât cel discutat până acum, o legătură între Coșeriu și Aristotel se poate face și din perspectivă pedagogică (să nu uităm că E. Coșeriu a fost și un profesor cu reală vocație). Pe de o parte, Coșeriu concepea educația tot ca pe o *enérgieia*, ca pe o formă de creativitate²¹, principiul său pedagogic fiind acela de a lăsa libertate discipolilor, de a nu le impune teme de cercetare („întotdeauna am încercat, dincolo de o pregătire unitară, să le păstrez și să le dezvolt nota de originalitate”²²). Pe de altă parte, merită a fi relevat că savantul român se aseamăna, întrucâtva, cu Aristotel și în ceea ce privește predarea. Se știe că lecțiile lui Aristotel erau de două feluri: unele *exoterice* (la care puteau asista toți tinerii – la „plimbarea de seară”) și unele *acroamatice* (ținute în timpul „plimbării de dimineață”, la care erau admiși doar acei în care magistrul „recunoscuse dispoziții bune naturale, gust pentru studiu și ardoare pentru muncă”²³). Nu întâmplător, Jürgen Trabant, un strălucit discipol coșerian, a scris un articol care se intitulează chiar *Akroamatische Aspekte der Coseriuschen Lehre*²⁴. Este totuși o analogie care nu merge până la capăt... Cu certitudine, cei care formau cercul de discipoli ai lui Coșeriu („Școală” de la Tübingen) aveau avantajul de a fi în permanent contact cu profesorul lor, asimilând corect ideile acestuia și fiind, astfel, feriți de pericolul de a comite erori în cercetare, însă pentru Coșeriu știința

constituia „o formă de împărtășanie”²⁵, și nu o formă de egoism sau de „zgârcenie” intelectuală. Transmiterea învățaturii, în orice condiții, s-ar fi făcut și indiferent către cine s-ar fi îndreptat, presupunea pentru lingvistul român nu „vulgarizarea”, ci păstrarea nivelului înalt (excluzând însă formalismul), întrucât el era de părere că ascultătorul / cititorul trebuie respectat. În acest sens (preluând un principiu al unui important pedagog și filozof italian, Giovanni Gentile), considera că mai mult se înțelege dintr-un text dificil, care forțează învățarea să progreseze, decât dintr-un text simplu, în care se găsește, de altminteri, ceea ce știm deja.

Totodată, Coșeriu susținea implicit că și cercetătorul autentic ar trebui să fie înzestrat cu *enérgeia* (creativitate), de vreme ce făcea deosebire între *cercetătorul minor de tip academic*, ce nu are o filozofie proprie și nici principii explicite, limitându-se la aplicarea celor mai elementare aspecte ale disciplinei pe care o cultivă, și *cercetătorul creator*, „care manifestă totdeauna o independență fermă de gândire”²⁶.

Desigur, mai există și alte elemente ale teoriei coșeriene ce-și au originea în gândirea lui Aristotel²⁷, dar relevarea lor aici ar depăși cadrul lucrării mele. Pentru acestea, trimit iarăși la articolele amintite ale lui E. Munteanu. Încheind această primă secțiune, cred că este necesar, cu scopul de a preîntâmpina eventuale neînțelegeri, să mai fac două precizări: [a] cu referire la influența lui Aristotel asupra lui Coșeriu, trebuie subliniat că este vorba de (acel) Aristotel interpretat creator de Coșeriu, într-un extraordinar efort hermeneutic, ce implică o cunoaștere detaliată și profundă a operei Stagiritului, cu surprinderea coerenței acesteia; [b] doar unele aspecte (esențiale, ce-i drept) au fost postulate de Aristotel exclusiv cu privire la limbaj²⁸; celelalte au fost adoptate și adaptate de Coșeriu la realitatea limbajului pornind de la distincțiile aristotelice referitoare la realitatea însăși sau la obiectele culturale în general, între care se află și limbajul.

2. Este momentul să explic aici ce înseamnă *pentru mine* lingvistica integrală coșeriană ca „organon” pentru cercetările privind limbajul. Pentru mine, *my Coșeriu* (ca să mă exprim metonimic: autor pentru operă) reprezintă, în primul rând, acel Coșeriu „al marilor distincții”²⁹, al distincțiilor fundamentale. Subliniez însă că deosebirile sale privesc mai multe paliere, ce țin de filozofia limbajului și de filozofia științei (sau epistemologia lingvisticii), de teoria limbajului și de lingvistica generală³⁰, ceea ce face ca *organon*-ul de care vorbeam – fie-mi permise analogiile – să se constituie din straturi concentrice suprapuse pe nucleul reprezentat de limbaj, acest nucleu aflându-se în relație și cu alte forme de cultură, toate gravitând în jurul omului, creatorul lor, asemeni unor planete într-un sistem solar – cu mențiunea că limbajul este „cea mai apropiată planetă de soare”.

2.1. În concepția lui Coșeriu, un prim palier îl constituie filozofia limbajului, ce caută să determine esența și locul limbajului în raport cu celelalte manifestări omenești. Astfel, limbajul este o formă a culturii (precum arta, știința și filozofia, religia și mitologia), dar și baza culturii înseși, întrucât conține în germene toate celelalte forme (de unde și constatarea lui Hegel că „limbajul e grăbit”). Fiind, categoric, un obiect cultural, limbajul aparține lumii libertății și finalității, și nu lumii necesității și cauzalității³¹.

2.2. Nefiind un obiect formal (cum susținea L. Hjelmslev, a cărui teorie este un fel de algebră a limbajului încadrabilă în lumea ideilor platoniciene) și nici un obiect natural (care se supune cauzelor și necesității)³², rezultă că limbajul trebuie studiat dintr-o perspectivă antipozitivistă. Ca atare, de data aceasta la un alt palier – cel al filozofiei științei (sau al epistemologiei lingvisticii) –, Coșeriu stabilește foarte clar care este sensul și rolul lingvisticii și unde se situează ea între celelalte categorii de științe³³.

2.3. Odată determinate locul limbajului între celelalte activități omenești și locul lingvisticii ca știință, rolul lingvisticii integrale coșeriene este acela de a poziționa exact diferitele domenii sau sectoare ale lingvisticii. După cum declara J. Kabatek, sarcina lingvisticii integrale (sarcină care nu poate fi dusă la capăt de o singură școală) este aceea de a recepta și încadra critic toate contribuțiile, fie că vin dinspre lingvistica vorbirii, dinspre lingvistica normei, dinspre semantica lucrurilor etc. După cum lingvistului ideal (spre care aspira Coșeriu prin totalitatea preocupărilor sale) i se potrivește parafrazarea pe care R. Jakobson o făcea după formula lui Terentius (*Linguista sum: linguistici nihil a me alienum puto*)³⁴, la fel și lingvisticii integrale îi revine – aș adăuga eu – ca obligație să nu neglijeze („să nu-i fie străină”) nicio tendință sau orientare lingvistică.

2.4. Dar a cunoaște locul în care se plasează, în ansamblul lingvisticii integrale, fiecare domeniu lingvistic în parte presupune, de fapt, cunoașterea distincțiilor fundamentale pe care Coșeriu le face în privința limbajului. De vreme ce recunoaștem că limbajul cuprinde un nivel universal (al vorbirii în general), un nivel istoric (al limbilor) și un nivel individual (al discursului / textului), se impune cu necesitate că trebuie să existe o lingvistică a vorbirii, una a limbilor și una a textului. De vreme ce limbajul cunoaște atât varietate internă (dată de creativitate), cât și omogenitate (dată de alteritate), atunci rezultă că trebuie să avem, pe de o parte, întrucât varietatea internă este tripartită (diatopică, diastratică și diafazică), trei discipline care să o studieze (dialectologia, socio-lingvistica și stilistica idiomatice) și, pe de altă parte, o disciplină (lingvistica structurală sau „gramatica”) care să se ocupe de omogenitate (de structuri). Și în același mod se procedează și cu justificarea celorlalte discipline.

2.4.1. Cardinală, ca punct de urgență pentru gândirea coșeriană, mi se pare a fi definiția pe care savantul român o dă limbajului: „Limbajul este

o activitate umană *universală* care se realizează *în mod individual*, dar totdeauna conform unor tehnici *istoric* determinate («limbi»)³⁵. De aici se desprinde acel „cadru de referință epistemologic” (reprezentat de Coșeriu într-un tabel sinoptic celebru, v. *infra*), care i-a fost genialului lingvist „de mare ajutor în interpretarea nu numai a diferitor probleme lingvistice începând cu schimbarea lingvistică și terminând cu traducerea și corectitudinea lingvistică, ci și a structurii disciplinelor lingvistice și a evoluțiilor recente în lingvistică”³⁶.

În concepția sa (articulată pe gândirea lui W. von Humboldt), limbajul este, în esență, o *activitate productivă*. În cazul activităților productive (o știm încă de la Aristotel), se deosebesc trei aspecte: activitatea ca atare (*enérgeia*), competența sau tehnica (*dýnamis*), adică „a ști să faci”, și produsul (*érgon*). *Enérgeia* este, din principiu, anterioară oricărei tehnici (*dýnamis*), fiind creativitatea însăși. Limbajul este *enérgeia*, funcționând în baza unei tehnici învățate, dar, tocmai pentru că este o activitate creatoare, depășește, adesea, tehnica învățată. După cum arătam, lingvistul român distinge în limbaj, pe de altă parte, trei niveluri: unul *universal*, altul *istoric* și altul *individual*.

Schema coșeriană a reprezentării limbajului

puncte de vedere niveluri	<i>enérgeia</i> activitate	<i>dýnamis</i> competență	<i>érgon</i> produs
universal	vorbire în general	competență elocutională	totalitatea „vorbitului”
istoric	limba concretă	competență idiomatică	(limba abstractă)
individual	discurs	competență expresivă	„text”

Sursa: Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, p. 237.

În consecință, limbajul, în totalitatea sa, îmbrățișează toate aceste aspecte redată în tabelul de mai sus, aspecte care se prezintă simultan într-un text / discurs / act de comunicare, căci ceea ce se vorbește este întotdeauna o limbă (româna, engleza etc.) și se vorbește întotdeauna numai în discursuri. Coșeriu atrăgea atenția, totodată, că *a distinge* nu înseamnă ‘a separa’: obiectele se separă, iar noțiunile se disting. Nu putem separa ziua de noapte (pentru că alcătuiesc un continuum), dar putem distinge „ziua” de „noapte”. Știința are nevoie de distincții, deoarece „a cunoaște înseamnă a distinge” (Benedetto Croce), sau, după cum postula un cărturar medieval (contemporan cu Abelard), Gilbert de la Porrée, „ori de câte ori întâlnim o dificultate rațională, trebuie să facem o distincție”.

În cadrul „competenței”, E. Coșeriu distinge și trei tipuri de norme corespunzătoare celor trei niveluri: la nivel universal – *congruența*, dată de regulile generale ale gândirii, precum și de cele legate de vorbirea în general și cunoașterea lumii, la nivel istoric – *corectitudinea*, dată de sistemul de tradiții ale vorbirii dintr-o comunitate (a ști să vorbești o limbă), la nivel individual – *adecvarea* (sau *tò prépon*), dată de cunoașterea care se referă la comunicarea în anumite situații sau privind elaborarea discursurilor / textelor. Norma adecvării le poate suspenda pe celelalte două, iar cea a corectitudinii pe cea a congruenței.

2.4.2. O altă serie de distincții capitale devine necesară atunci când vrem să ajungem la limba funcțională, la acea *langue* a lui Saussure bazată numai pe diferențe. Este nevoie să se deosebească între: 1) cunoașterea limbii și cunoașterea „lucrurilor”; 2) limbaj primar și metalimbaj; 3) sincronie și diacronie; 4) tehnică liberă și „discurs repetat”; 5) „arhitectura” și „structura” limbii (sau *limba istorică* și *limba funcțională*)³⁷. Limba istorică / arhitectura cunoaște varietate internă (diatopică, diastratică și diafazică), iar în cadrul limbii funcționale / structurii trebuie relevate tipul, sistemul, norma și vorbirea.

O aplicație a tuturor acestor distincții (inclusiv a celor de la 2.4.1.), dovedindu-le utilitatea practică, o face Coșeriu, de pildă, cu privire la problema sistemului verbal romanic³⁸. Această metodologie a fost transmisă și discipolilor, care i-au confirmat valabilitatea în diverse câmpuri ale cercetării³⁹.

2.4.3. Și s-ar cuveni amintite aici și alte deosebiri fără de care cercetarea lingvistică riguroasă nu se poate face. Cea mai complexă clasificare a contextelor îi aparține lui Coșeriu. De asemenea, cea mai completă clasificare a structurilor lexematice și, apoi, cea mai bună tipologie a câmpurilor lexicale au fost făcute tot de Coșeriu. Foarte importantă este distincția (ce corespunde celor trei niveluri ale limbajului) pe care o introduce Coșeriu în legătură cu conținutul lingvistic: *desemnarea* (referința la realitatea extralingvistică), *semnificatul* (conținutul din limbă, dat exclusiv de aceasta) și *sensul* (conținutul unui act lingvistic, al unui discurs / text). Și multe altele... Am folosit superlative pentru că, într-adevăr, fie că ne place sau nu, încă nu a elaborat nimeni o teorie lingvistică mai coerentă și mai unitară, în care să-și găsească locul toate aspectele limbajului și care să răspundă mai bine neliniștilor noastre referitoare la acest fapt de cultură.

Ar părea că teoria lui E. Coșeriu (în pofida stilului său clar, dar profund) este dificilă (pentru unii) tocmai datorită numeroaselor distincții introduse. În realitate însă, distincțiile sunt impuse de complexitatea limbajului însuși⁴⁰. Mai mult decât atât, efortul de coerență, pe care clădirea unui astfel de edificiu conceptual îl presupune, merită măcar un efort analog de interpretare / de înțelegere, care cere să te situezi în interiorul teoriei respective⁴¹.

3. Ar fi necesar ca (cel puțin) acest „cadru de referință epistemologic”, revelat și relevat de Coșeriu (v. *supra* 2.4.1.), să fie cunoscut și avut în vedere, ca formă minimă a „organon”-ului, de către lingviștii români, pentru a-i călăuzi în cercetările lor. Teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu este, la noi, mai puțin asimilată și aplicată decât în alte părți (de pildă, în Spania și Germania). În România, nu sunt prea mulți cei care au pătruns lingvistica integrală coșeriană în sensul ei real. Și mai redus este, poate, numărul celor care o întrebuițează concret pentru rezolvarea unor probleme lingvistice sau pentru studierea unor aspecte spinoase ale limbajului. De altfel, cu privire la receptarea lui Coșeriu în România, se constată trei atitudini: [a] de ignorare completă a concepției sale (motivele fiind, în general, extraștiințifice); [b] de cunoaștere parțială / superficială (lingviștii în cauză preluând doar ceea ce le convine din teoria sa); [c] de cunoaștere profundă și (eventual) de aplicare consecventă a metodologiei sale în cercetare (adică atitudinea celor care gândesc: „mai întâi Coșeriu și apoi ceilalți”, și nu „... și Coșeriu”).

Cred că pentru un tânăr cercetător (în special⁴²) cea mai profitabilă atitudine este cea din urmă. Eugen Munteanu avertiza că trebuie evitate „tentațiile «idolatre» și exclusiviste, căci coserianismul nu este o «credință» și nici o castă” (v. *supra* 0.1.). Are dreptate, însă cred că acest pericol nu îl pândește pe cel care, alături de teoria lingvistică a lui Coșeriu, aplică și principiile recomandate de același savant pentru cercetare: *principiul realismului* (sau *al obiectivității absolute*), ce se vedește în efortul de „a spune lucrurile așa cum sunt” (Platon), *principiul tradiției*, prin demersul de recuperare a celor descoperite de înaintași, *principiul antidogmatismului*, prin receptarea critică (păstrând ceea ce este bun) a teoriilor celorlalți oameni de știință (considerați „oameni de bună credință”) și *principiul responsabilității sociale* (sau *al binelui public*), ce reiese din preocuparea și pentru temele care îi interesează pe vorbitori. Și, desigur, *principiul cunoașterii originare*, specific doar disciplinelor umaniste, care postulează că în sfera culturii (al cărei subiect este omul) pornim întotdeauna de la intuiții sigure, de vreme ce noi creăm obiectele culturale⁴³.

4. În ceea ce mă privește, am încercat și încerc să aprofundez teoria lui Coșeriu, după puterile mele, din dorința de a cunoaște / de a-mi explica cât mai bine această realitate complexă pe care o numim „limbaj” și pentru a aborda eficient faptele lingvistice, aplicând atât distincțiile, cât și principiile pe care le-a stabilit⁴⁴. M-am convins de valabilitatea teoriei coșeriene punând-o efectiv „la lucru” în cercetări referitoare la semantică, frazeologie, teoria traducerii, jurnalism și comunicare etc. Ar fi necesară – poate chiar într-o teză de doctorat – o inventariere și o evaluare a contribuțiilor lingvistice românești realizate din perspectiva ideilor lui Coșeriu (bine reprezentate la Cluj [mai ales] și la Iași, dar sporadice în restul țării).

5. În magistralele sale *Lecții de lingvistică generală*, Eugeniu Coșeriu declara că „în lingvistica mondială e dificil să nu-i datorezi nimic lui Saussure”⁴⁵. În contextul actual, propriile cuvinte i se potrivesc savantului român și operei lui, „fără cunoașterea căreia nu se mai poate face astăzi lingvistică, nicăieri în lume”, după cum apreciau și cei care i-au îngrijit și prefațat volumul de *Prelegeri și conferințe*. În aceeași ordine de idei, ne permitem să anticipăm că lingvistica românească a secolului XXI va fi (și) coșeriană (sau nu va fi deloc?), fără să înțelegem prin aceasta că, în viitor, cercetătorul trebuie să fie un *homo unius linguistae* (*vel linguisticae*). Din contră, conform spuselor aceluiași lingvist (vezi *supra* 1.3.), adevăratul cercetător trebuie să manifeste independență în gândire, valorificând în mod creator achizițiile disciplinei noastre. *Se impune însă ca suportul epistemologic pe care se articulează întregul demers să fie unul solid, altminteri efortul duce la rătăcirii fără sens.*

Mircea Borcilă afirma că „opera lui Coșeriu a învins deja veacurile”⁴⁶. Despre logica lui Aristotel s-a spus că este o *logica perennis* (v. *supra* 0.2.). Am convingerea că lingvistica integrală a lui Eugeniu Coșeriu este o *linguistica perennis*. Sarcina noastră și a generațiilor viitoare este de a o dezvolta și de a o duce mai departe.

ADDENDA

Spre luare aminte (vezi și *supra*, 1.3.), îmi permit să citez din Aulus Gellius (*Noctes Atticae*, XX, 5)⁴⁷ două scrisori: una a lui Alexandru cel Mare și una a lui Aristotel (preluate de Gellius dintr-o lucrare a filozofului Andronicus):

„Alexandru lui Aristotel, salut. Ai făcut rău publicând lucrările acroamatice. Prin ce ne distingem noi de ceilalți, dacă învățăturile care ne-au format devin un bun comun al tuturor? Din partea mea aș prefera să mă disting prin cunoașterea a ceea ce este mai elevat în lume mai curând decât prin putere. Fii sănătos”;

„Aristotel regelui Alexandru, salut. Mi-ai scris cu privire la învățăturile mele acroamatice, pentru a-mi spune că ar fi trebuit să le țin secrete. Ei bine, să știi că ele sunt publicate și în același timp nepublicate; fiindcă ele sunt inteligibile – ξυνετοὶ γὰρ εἰσὶν – numai aceluia care au urmat cursurile mele. Fii sănătos”.

N-aș vrea să mai atrag atenția, prin interogații (mai mult sau mai puțin retorice), decât asupra următoarelor aspecte: Oare câți conștientizează că, citindu-l pe Coșeriu, se află în fața „a ceea ce este mai elevat” în lingvistică? Și, chiar înțelegând acest lucru, oare câți sunt dispuși să studieze, să asimileze și să aplice astfel de idei?

NOTE

¹ Vezi „O lectură integrală și atentă, «cu creionul în mână», a scrierilor lui Coseriu este calea cea mai directă și mai sigură către profesionalizare” (interviu [cu Eugen Munteanu] despre Eugenio Coseriu și lingvistica integrală realizat de Cristinel Munteanu), în „Limba Română”, Chișinău, anul XVIII, nr. 9-10, 2008, p. 55-66.

² *Interviul citat*, p. 58.

³ *Int. cit.*, p. 57. Afirmăția este reluată și dezvoltată la p. 61: „Pentru mine, cum am mai spus, doctrina coseriană reprezintă lingvistica modernă pur și simplu, în expresia ei completă, cea mai credibilă și mai eficientă, deoarece satisface nu doar criteriul coerenței interne, ci și pe cel al aplicabilității practice; căci nu trebuie să uităm adevărul fundamental că orice teorie își află confirmarea ultimă în confruntarea cu obiectul său, în vederea cunoașterii căruia a fost formulată”.

⁴ *Ibid.*, p. 59.

⁵ *Ibidem*. Respectăm aici opțiunea lui Eugen Munteanu referitoare la grafia numelui Coșeriu → Coseriu (cu s, nu cu ș) și a derivatelor acestuia doar în citatele care îi aparțin.

⁶ Pentru aceasta, vezi interviul acordat de Mircea Borcilă lui Vitalie Ciobanu, Opera lui Coșeriu a învins deja veacurile, în „Contrafort” (supliment), Chișinău, nr. 10-11, 2003 (<http://www.contrafort.md/2003/108-109/616.html>) sau comunicarea Dinei Vîlcu, A Plea for „Integral Linguistics”, prezentată la Coseclus 2009 (Coseriu: perspectives contemporaines. Congrès international de linguistique intégrale, Cluj-Napoca, 23-25 septembrie 2009). De altfel, Coșeriu însuși a explicat, într-o prelegere inedită ținută la universitatea clujeană, conceptul și a precizat momentul în care a adoptat termenul.

⁷ Pentru o descriere excelentă a logicii aristotelice, vezi Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969, p. 130-186.

⁸ Care n-ar fi nici ea lipsită de teme, dacă avem în vedere că, după cum Aristotel a scris cam despre tot ce se putea scrie în vremea lui, și Coșeriu s-a ocupat cam de toate aspectele importante ale limbajului și ale teoriei limbajului. În rest, știm prea bine că E. Coșeriu nu ducea lipsă de supranume: „un gigant” (Hans Helmut Christmann) – „Gigantul de la Tübingen”, „un rege al lingvisticii” (Silviu Berejan), „printrul științei lingvistice” (Anatol Ciobanu) etc., ba chiar „un Bourbaki al lingvisticii” (cum l-a numit [nepotrivit, aș zice] Petru Soltan [cu referire la grupul de tineri matematicieni francezi din prima jumătate a sec. XX, ce s-au autointitulat Nicolas Bourbaki], în „Limba română”, Chișinău, XII, nr. 10, 2002, p. 41).

⁹ Vezi *Dos documentos coserianos de la época de su llegada a Montevideo*, în „Energiea” (Zeitschrift für Sprachwissenschaft und Sprachphilosophie), Ausgabe 1, 2009, p. 135 (<http://www.coseriu.de/energeia>).

¹⁰ Eugeniu Coșeriu, *Logicism și antilogicism în gramatică*, în *idem*, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 256-257; cf. și *Lingvistica și idealul unei semiotici integrale* (interviu cu Ioan S. Cârâc, realizat de Cristinel Munteanu), în „Limba română”, Chișinău, anul XVII, nr. 4-6, 2007, p. 27-28. Pentru rafinări ulterioare ale acestei probleme, vezi E. Coșeriu, *Logica limbajului și logica gramaticii*, în *idem*, *Omul și limbajul său*, p. 255-281.

¹¹ În vol. *Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, număr special din AUI, lingvistică, tom. XXXVII XXXVIII (1991-1992), Iași, 1993, p. 73-81.

¹² În Ștefan Afloroaei (coord.), *Ideea europeană în filozofia românească* (I), revista „Hermeneia” (număr special), 2005, p. 126-135.

¹³ E. Munteanu, *Componenta...*, p. 73.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Vezi, pentru tratarea *in extenso*, Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Editorial Gredos, Madrid, 1992 (varianta germană originară: *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens* [1988]).

¹⁶ Vezi Aristotel, *Etica nicomahică*, VI, 1140a și *Metafizica*, 981a-b.

¹⁷ Cf. Francis E. Peters, *Termenii filozofiei grecești*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 147-148.

¹⁸ Nu este exclus ca până și clasificarea universaliiilor lingvistice în *posibile, esențiale și empirice* (vezi Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 76) să fi fost influențată de împărțirea pe care o face Aristotel în cazul judecăților (în *Primele analitice*, I, 13, 32a; cf. și A. Dumitriu, *op. cit.*, p. 153-154).

¹⁹ Indirect la Husserl, întrucât principiul universalității individului, ce capătă în fenomenologia sa o deosebită vigoare, îi venea dinspre Aristotel prin intermediul lui F. Brentano, maestrul său (cf. Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000, p. 36).

²⁰ *In memoriam Eugeniu Coșeriu* (Extras din „Fonetică și Dialectologie” XX-XXI, 2001-2002, p. 5-192), Editura Academiei Române, București, 2004, p. 122. Cu diverse prilejuri, Coșeriu arată deficiențele raționamentelor lui B. Russell, față de care avea, pesemne, și o aversiune, fiindcă acesta desconsiderase logica aristotelică (când, de fapt, nu o înțelesese). În același sens, B. Russell este criticat și de reputatul logician român A. Dumitriu (*op. cit.*, p. 184). Punctele de vedere ale lui E. Coșeriu și ale lui A. Dumitriu concordă în multe locuri atât în privința lui Aristotel, cât și a logicii în general. Amândoi respingeau și formalismul, atunci când era gratuit și nu avea suport ontologic.

²¹ Vezi „*A gândi independent este cel mai prețios lucru pentru un tânăr*”. *Un dialog cu Eugeniu Coșeriu despre idealul paidetic, realizat de Eugen Munteanu*, în „Cronica”, nr. 11, 11-15 iunie 1992, p. 6-7, 15 (I) și nr. 12, 15-30 iunie 1992, p. 12, 15 (II).

²² Eugeniu Coșeriu, *Universul din scoică* (interviuri), Editura Știința, Chișinău, 2004, p. 37-38.

²³ A. Dumitriu, *op. cit.*, p. 132-133.

²⁴ În *Eugenio Coseriu als Professor an der Universität Heidelberg*, Tübingen, 1997, p. 18-25 (cf. „Principiul tradiției ne obligă să transmitem mai departe învățătura lui Eugeniu Coșeriu”. Dialog cu Reinhard Meisterfeld, realizat de Eugenia Bojoga, în revista „Sud-Est”, nr. 3, 2007 - http://www.sud-est.md/numere/20070901/article_15/).

²⁵ E. Coșeriu, *Universul...*, p. 61.

²⁶ Coșeriu, *Lecții...*, p. 57.

²⁷ Bunăoară, cu referire la „adecvare”, ca normă a elaborării discursurilor, Coșeriu trimitea la *tò prépon* ‘potrivirea’ din *Retorica* lui Aristotel.

²⁸ De pildă, ideea că „tot limbajul semnifică ceva”, că este *logos semantikós* (expresie semnificantă), anterior distincției dintre adevăr și fals, dintre existență și non-existență (*Despre interpretare*, 16a-b și 17a). Prin determinări ulterioare (după cum deduce Coșeriu din diverse texte aristotelice), limbajul (ca act lingvistic) poate fi *logos apophantikós*, *logos poetikós* sau *logos pragmatikós*.

²⁹ Pentru cunoscători, este evidentă aluzia mea la cele două texte coșeriene, *My Pagliaro* (1994) și *My Saussure* (1995). În cel din urmă, Coșeriu afirma: „*Mon Saussure*,

c' est donc le Saussure des grandes distinctions du *Cours de linguistique générale*" (am utilizat versiunea franceză, *Mon Saussure*, în Van Deyck, R.; Sornicola, R. & Kabatek, J., *La variabilité en langue*, Communication & Cognition, 2004, p. 19).

³⁰ Pentru precizări privind obiectul acestora, vezi E. Coșeriu, *Lingvistica generală, teoria limbajului, filozofia limbajului*, în *idem, Omul și limbajul său*, p. 28-35.

³¹ Deosebirea dintre cele două lumi a fost făcută de I. Kant.

³² Clasificarea obiectelor în *formale, culturale și naturale* provine de la Aristotel, ce luase drept criteriu raportul dintre formă și substanță (v. *supra* 1.2.). De aici, apoi, valorificând și contribuția lui G. Vico, Coșeriu clasifică științele plecând de la întrebările pe care acestea le pun cu privire la esența lucrurilor și a ființelor. Lingvistica se încadrează printre științele umaniste sau ale culturii, care, la rândul lor, fac parte din științele generalului.

³³ Sunt întru totul de acord cu „pentalogul” integralismului lingvistic prin care Mircea Borcilă a sintetizat parametrii cardinali ai paradigmei coșeriene: „(1) întemeierea întregii lingvistice pe un fundament epistemologic antipozitivist; (2) schimbarea radicală a perspectivei de abordare și constituirea lingvisticii, pe această bază, ca știință integrală a *vorbirii* și nu doar a *limbilor*; (3) definirea obiectului noii lingvistice ca fiind reprezentat de «funcția semnificativă», i.e., a *creației de semnificații* și / sau de «competența lingvistică», în sensul coșerian; (4) delimitarea subdomeniilor fundamentale («vorbirea în general», limbile, textul), corespunzătoare celor trei planuri ale competenței (elocuațională, idiomatică, expresivă) și straturii de conținut (designație, semnificație, sens); (5) dezvoltarea, în acest cadru, a investigațiilor sistematice preponderent descriptive sau «empirice»” (M. Borcilă, *int. cit.*, <http://www.contrafort.md/2003/108-109/616.html>).

³⁴ Această parafrazăre i-a plăcut lui Coșeriu, care susținea că lui i se potrivește într-o măsură mult mai mare decât lui Jakobson, atrăgând însă atenția că „lingvistica nu e, în realitate, posibilă decât în cadrul științelor culturii și că lingviștii mai buni sunt cei care au o cultură mai vastă decât numai cultura lingvistică”. Altminteri, „dacă spui *Linguista sum...*, atunci ar părea că m-am izolat, m-am delimitat ca lingvist, și tot ceea ce e lingvistică mă interesează, restul nu mă mai interesează” (Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 148).

³⁵ Coșeriu, *Lecții...*, p. 233.

³⁶ E. Coșeriu, *Competența lingvistică. Ce este ea în realitate?*, în *idem, Omul și limbajul său*, p. 302.

³⁷ Vezi Coșeriu, *Lecții...*, p. 250.

³⁸ E. Coseriu, *Das romanische Verbalsystem* (1976), în versiunea spaniolă *El sistema verbal romanico*, Siglo XXI Editores [s.l., México], 1996.

³⁹ Vezi, bunăoară, interviul pe care mi l-a acordat Rudolf Windisch: „*Pentru noi, romanistica a fost, așa cum am învățat-o de la Coseriu, catalizatorul care ne-a dezvăluit problemele și metodologia lingvisticii romanice și generale*”, în „Limba română”, Chișinău, anul XIX, nr. 5-6, 2009, p. 65-77. Prețioasă este, printre altele, și mărturisirea lui R. Windisch referitoare la coerența internă, încă de la începuturi, a viziunii coșeriene: „Îmi amintesc bine că el a spus, într-un cerc restrâns – aceasta se întâmpla însă mai târziu, în anii '80 – că concepția sa lingvistică s-a consolidat încă devreme, similar cu sistematica timpurie a edificiului filozofic al lui Hegel” (*int. cit.*, p. 66).

⁴⁰ În acest sens, nu putem decât să subscriem cuvintelor lui Eugen Munteanu: „Idealul oricărei teorii științifice este simplitatea, deoarece, o știm de la Aristotel iar scolasticii nu au încetat să o repete, Ființa supremă reprezintă simplitatea absolută. Numai că,

pentru a ajunge la esența simplă a lucrurilor, rațiunea noastră este nevoită să-și găsească jaloane ferme, inventând mereu criterii și operând distincții. Criteriile și distincțiile raționale numai atunci sunt prea multe, când nu sunt necesare («entia non sunt multiplicanda sine necessitate», ne învață Occam!). Apreciat pe baza acestui principiu epistemologic fundamental, discursul teoretic coșerian este simplu și în grad înalt inteligibil, implicând exact atâtea distincții câte îi sunt necesare” (*int. cit.*, p. 60.).

⁴¹ Vezi cele spuse de Coșeriu, cu admirație nedisimulată, despre glosematica lui Hjelmslev, în *Formă și substanță în sunetele limbii* (în *idem, Teoria limbajului...*, p. 177-178), deși îi critica teoria în punctul ei de plecare.

⁴² Spun asta, întrucât este greu pentru cineva „crescut” la școala structuralismului saussurean sau a generativismului chomskyan (și ajuns la o anumită vârstă) să mai „schimbe macazul” către lingvistica integrală coșeriană. Să renunțe la ceea ce a învățat și aplicat atâta vreme? Să recunoască faptul că timp de atâția ani a „rătăcit”? Judecata nu trebuie să fie așa de severă. Ceea ce ne învață, printre atâtea altele, Coșeriu sunt limitele, dar și posibilitățile acestor orientări.

⁴³ Vezi Eugeniu Coșeriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în Cristinel Munteanu (editor), *Discursul repetat între alteritate și creativitate. Volum omagial Stelian Dumistrăcel*, Editura Institutul European, Iași, 2008, p. 17-27.

⁴⁴ Inclusiv principiul tradiției: vezi Cristinel Munteanu, *Un vechi precursor al lui Eugeniu Coșeriu în privința tehnicii colajului: (Pseudo)Hermogenes din Tarsus*, în Cristinel Munteanu (editor), *Discursul repetat...*, p. 175-197.

⁴⁵ Coșeriu, *Lecții...*, p. 118.

⁴⁶ Vezi *interviul citat*.

⁴⁷ *Apud* Dumitriu, *op. cit.*, p. 132.

**Theodor AURELIA RUSU
CODREANU ȘI „MATERIALISMUL”
EMINESCIAN**

Se întâmplă în eminescologie un fapt extraordinar: femeile-critici nu numai că se ridică la înălțimea celor mai de seamă editori și interpreți ai operei, dar, adesea, iau un ascendent surprinzător, cu intuiții remarcabile, uneori fundamentale pentru exegeză și editologie. Există un exemplu încă de la originile criticii eminescologice, dacă nu luăm în seamă faptul că Veronica Micle, ca și Ion Creangă, n-a așteptat verdictul maiorescian pentru a recunoaște geniul poetului. Este vorba de momentul consemnat de Mite Kremnitz în *Amintiri fugare despre Eminescu* (1893). El datează de la un schimb de replici pe marginea poeziei *Melancolie* (1879), când Maiorescu i-a citit poema, bănuind că acolo se ascunde un soi de „nebunie”. Atunci, Mite Kremnitz a emis, probabil, cel mai profund gând al ei: „Nebunie? Poate că concepția noastră, a tuturor, este nebunie, și Eminescu a prins adevăratul sens al lumii și al vieții”¹. Indiscutabil, observația Mitei are un ascendent, confirmat de timp cu asupra de măsură, în fața a ceea ce a scris, glorios, Titu Maiorescu despre poet. Iar exemple de eminescologi-femei de primă speță sunt destule: Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Rosa del Conte, Svetlana Paleologu-Matta, Ioana Em. Petrescu, Ilina Grogari, Aurelia Rusu.

Am încheiat cu Aurelia Rusu, fiindcă locul ei în eminescologie are o dublă valență: un eminent editolog dublat, în ultimii ani, de un tot atât de important interpret al operei. Și, spre deosebire de toate celelalte nume, mai are un ascendent moral excepțional, dramatic în același timp. Despre editoare, am consemnat, în Jurnal (*Numere în labirint*), la 6 octombrie 2010: „Eminescologia va trebui să admită

că Aurelia Rusu este cea mai exigentă și mai profesionistă editoare a lui Eminescu, alături de Perpessicius, împiedicată însă, în chip iresponsabil, să-și ducă la bun sfârșit munca, deși ar fi putut să ne dea cea mai bună ediție integrală Eminescu”. Obstaculată nu doar de regimul comunist, care i-a interzis semnătura, obligând-o, fără succes, să dea divorț de Valeriu Rusu, autoexilat în Franța, dar și de unii colegi eminescologi din țară, între care, din nefericire, s-a aflat și Petru Creția, acesta, în pofida a ce se mai crede încă, dovedind un surprinzător diletantism în materie de editologie eminesciană! O atestă, cu o rigoare benedictină, nu doar Aurelia Rusu, ci și alt editolog de vocație, Nicolae Georgescu. Metoda editologică a lui Petru Creția este, în bună măsură, arbitrară, mizând pe reconstituiri care încalcă voința auctorială, cu lecțiuni adesea fanteziste. Este, în definitiv, prostul exemplu al primului editor eminescian, Titu Maiorescu, cel care a nemulțumit atât de profund pe Eminescu însuși, dar și pe un alt exigent cunoscător al limbii române și al poeziei eminesciene, I. L. Caragiale. Ultimul scria, la scurt timp de la moartea poetului, în *Două note*: „Mai târziu, pe când artistul era cu mintea bolnavă, s-a făcut în opera lui îndreptări, purgări și omisiuni cu desăvârșire arbitrară. Eu crez că asta trebuie relevat”. Meteahna a supraviețuit până în zilele noastre, după cum rezultă limpede din ampla critică a tuturor edițiilor eminesciene realizată de Nicolae Georgescu². Iar faptul a fost posibil fiindcă eminescologia n-a fost recunoscută niciodată de statul român ca știință autonomă, de unde și lipsa unui Institut „Mihai Eminescu” merit să aibă în centrul preocupărilor și editarea *ne varietur* a operei scriitorului. Tentativele unor critici și istorici literari, de la Pompiliu Constantinescu, I.E. Torouțiu, Perpessicius până la Dimitrie Vatamaniuc și N. Georgescu, de a obține înființarea unui asemenea institut au eșuat. (Și se mai vorbește, în chip pervers, că statul român ar întreține un „cult” Eminescu, condamnat pompieristic de ultimii „demitizanți”, în corul cărora s-a afiliat, din păcate, și Petru Creția, printr-un capitol din *Testamentul unui eminescolog*³). Nu e grăitor faptul că în București există un Institut „Goethe”, altul „Cervantes” (ceea ce e foarte bine!), dar nu există un Institut „Eminescu”? Așa se și explică de ce germanii l-au editat pe Goethe numai în douăzeci și cinci de ani, în 125 de volume, modele de cercetare și editare științifică, pe când Eminescu a trebuit să aștepte peste un secol pentru cele 16 volume care se vor a fi „ediție națională”, în vreme ce sunt doar o ediție incompletă, cu multe defecțiuni, între care și lipsa coerenței metodologice de ansamblu. Aurelia Rusu a încercat să atragă atenția asupra acestei situații încă pe când lucra, pe cont propriu, la ediția Eminescu, înainte de 1989 (pe „când toți compozanții colectivului de la Muzeul Literaturii erau în viață”⁴). Studiul care se voia un semnal de alarmă privitor la modul defectuos al editării dramaturgiei, vol. VIII, a fost stopat de cenzură, fiind reluat și adus la zi în recenta carte a autoarei, *Eminescu – ipoteza atomilor*.⁵ Aurelia Rusu deplânge faptul că editorii profesioniști nu s-au constituit,

după 1989, într-o „breslă” care să apere modul restituirii patrimoniului național: „O altă catastrofă a decurs din incapacitatea constituirii unei asociații a breslei; căci o asociație a cercetătorilor de profesie editori ne-ar fi protejat, poate, de lichidarea celei mai prestigioase edituri de literatură patrimonială, Editura Minerva, încăpută pe mâna unor neajutorați traficanti de avuție națională și ne-ar fi scutit de jefuirea arhivelor eminescologilor decedați, de risipirea sau pervertirea unor ediții deja realizate, de dispariția manuscriselor, fișierelor, bibliografiilor ca și de acapararea peste noapte și prin dictat a moștenirii unor pasionați autosacrificați, și care, stipulând normativele obligatorii, ar fi creat cadrul de încredere și degajat condițiile informării unanime și tipăririi după cum s-ar fi convenit a operei marelui înaintaș. Fără o ediție sigură, adevărată nu este posibilă nici studierea istorico-literară, nici activitatea educativă în școli și universități, nici credibilitatea în schimburile culturale din afara țării”⁶.

Dimpotrivă, schimburile culturale eminesciene, în afara țării, sunt falsificate prin campania de „demitizare” a lui Eminescu, un veritabil „linșaj mediatic”, similar cu acela care s-a declanșat împotriva lui Heidegger⁷. Metafora *cadavrului din debara* a fost utilizată pentru ambii gânditori. „De ce Eminescu și Heidegger?”, se întreabă Aurelia Rusu și răspunde: „Mai întâi, pentru anumite afinități moral-filozofice și ținuta axiologică a gândirii lor, și apoi, pentru că, prin ei, se încearcă a fi compromis destinul unor popoare ale căror valori esențiale au fost reprezentate prin operele respective, adevărate piscuri de gândire și creativitate pentru secolele XIX și XX. / Neapărându-se, popoarele dispar odată cu eroii, martirii și geniile lor înaintemergătoare”⁸. Se vrea, prin lipsa de reacție a cercurilor politice și culturale oficiale, dispariția *românității*, care constituie substanța eminescianismului? Evident, nimeni nu ar recunoaște așa ceva, dar aceleași oficialități, indoctrinate „corect politic”, sapă cu sârg la năruirea temelior națiunii. *Maladie a urii de sine*, urmată cu plecăciune față de cei considerați a fi decidenții destinului popoarelor.

Cum despre profesionalismul editoarei Aurelia Rusu am mai vorbit cu alt prilej, comentând cartea *Eminescu. Orizonturi succesive*⁹ (și aceasta ca prim volum pentru abordarea ontologică prin drama eminesciană *Gruie Sângere*), voi marja, în continuare, pe tema centrală a lucrării, gândirea filozofică eminesciană, anunțată în titlu – *ipoteza atomilor* – care o plasează pe autoare în rândul celor mai temeinici exegeți eminescieni, alături de Mircea Eliade, Constantin Noica, Rosa del Conte, Svetlana Paleologu-Matta, Constantin Barbu, ca să-i amintesc doar pe aceștia, care au abordat, ceea ce am numit într-o carte, *Modelul ontologic eminescian* (1992). De astă dată, punctul de purcedere spre ontologic este *ipoteza atomilor* formulată de Eminescu în mai multe contexte, cele de bază fiind intitulate *Substanța imaterială din univers* și *Despre nemurirea sufletului și a formei individua-*

le, coroborate însă cu ansamblul operei. Am putea spune că repunerea în discuție a „atomismului” eminescian constituie temeiul originalității demersului Aureliei Rusu. În primele două cărți ale mele despre Eminescu (1984, 1992), am mers pe reconstituirea unei *ontologii a arheității*, care se dovedește consonantă cu viitoarea *ontologie generală* a lui Martin Heidegger, cel care a pus capăt limitării în sistemele metafizice particulare care au dominat timp de peste două milenii gândirea filozofică europeană. Puțini știu însă că un prim pas, de o rară cutezanță, l-a făcut Eminescu, redimensionând conceptual ideea de *arheu*. Doamna Aurelia Rusu demonstrează că atomismul filozofic eminescian, repunând în discuție pe cel al vechilor greci și trecându-l prin gândirea stoică, prin pitagorism, platonism, aristotelism, până la criticismul kantian, cu ecouri „pancronice” din Kierkegaard și Nietzsche, este asimilabil perfect *ontologiei arheității*, ca transcendere a sistemelor metafizice tradiționale. Desigur, ar fi fost interesant ca autoarea să confrunte atomismul eminescian și cu atomismul științei din secolul al XX-lea, aparent incompatibil cu al filozofilor materialști, piatra de încercare fiind *insecurabilitatea* atomului, năruită de fizica modernă, făcând caduc visul filozofilor de a găsi „cărămida” universului. Eminescu a avut geniul de a preîntâmpina chiar și o asemenea înfundătură ontologică, cu argumentul pe deplin valid în modernitate că, de la un anumit nivel, atomul material este divizibil *idealiter*, scăpând de sub incidența simțurilor noastre.

Arheul eminescian se ipostaziază în zeci și mii de fețe, în fond, nenumărate, ca în identitatea numerică din budism. Ca geniu-arheu, bunăoară, Shakespeare, zice poetul, se arată, „ca Dumnezeu”, „în mii de fețe”. *Arheul e atom, punct matematic, embryo, ghindă, sămânță, sămbure, strat de cultură, formă perfectă, punct gravitațional, suflet, Dumnezeu, punctul cosmogonic „mult mai slab ca boaba spumii”* etc. În fine, *substanța imaterială*, concept de o cutezanță extraordinară, închizând în sine suprema *antiteză împăcată*. Academicianul Mihai Drăgănescu (1929 - 2010), gânditor venit de pe tărâmul științelor, creator al informaticii românești, se arăta uimit, în *Ortofizica*¹⁰ și în alte cărți, de profunzimea gândirii eminesciene, neezitând să recunoască în *substanța imaterială* propriul concept de *informaterie*. O revelație similară trăiește și Aurelia Rusu, investigând, cu o rară rigoare filologică și filozofică, „ipoteza atomilor”, care conduce inevitabil la însemnările eminesciene despre *Substanța imaterială din Univers dovedită din punct de vedere materialist* (în mss. 2257). Este evident că sintagma nu mai ține de spiritul tradițional al *disciplinarității* occidentale, care, în plan filozofic, a dus la crearea de sisteme filozofice. Eminescu, am dovedit-o și cu alte ocazii, trăia într-un ethos *transdisciplinar avant la lettre*. Pentru a ajunge la acest gând *înnoitor*, el recurge la o *înțoarcere în cerc, în-cerc-are*, la o *reprisă*, în sens kierkegaardian, observă Aurelia Rusu, și descoperă *arheal*: „Mirarea cea mare a oamenilor vine de acolo că filozofia are multe siste-

me, din care poate nici unul nu-i adevărat. ...Dintr-un același *embrio* (s.n.) originar iese pe de o parte un câne (cinismul), un elefant (materialismul), o călugăriță (idealismul absolut) și un om cu judecată dreaptă și încăpătoare (criticismul). Sau precum dintr-același *embrio* au ieșit, într-o epocă a Pământului, hipopotami, într-alta oameni, tot așa într-una din epocile experienței omenești va ieși o filozofie, într-altă epocă o alta...” (mss. 2258, 154).

La întrebarea dacă Eminescu se postează, *disciplinar*, de partea vreunui sistem filozofic anume, răspunsul nu poate fi decât că el se plasează în plin ethos *transdisciplinar*, fără a respinge, *da capo*, vreunul. Eroarea de până azi a eminescologilor e că l-au asimilat fiecare după *cum i-a venit mai bine*, vorba lui Ion Creangă, încât Eminescu a putut fi socotit ba *idealist*, ba *materialist*, ba *existențialist*, ba *platonician*, ba *budist*, ba *pitagorician*, ba *stoic*, ba *eleat*, ba *schopenhauerian*, ba *kantian* ș.a.m.d. Or, deja intrăm într-o stare inflaționară, denaturantă, fiindcă, în acest mod, Eminescu este redus la „complexele de cultură” ale criticilor, ocultându-se tocmai *modelul ontologic al arheității* care e o punte de trecere către *ontologia generală* a lui Heidegger. Fiind totuși vorba de o „opțiune” eminesciană, aceasta s-ar îndrepta mai mult către *criticismul kantian*, după cum rezultă și din citatul reproduș mai sus și asta din cauză că filozofia kantiană se găsea în anticamera unei ontologii generale pe care Eminescu o va descifra străbătându-l pe Schopenhauer, cel dintâi filozof european care va descoperi ceva din gândirea orientală. De aceea, Kant este definit „un om cu judecată dreaptă și încăpătoare”, „crengat” (lecțiune a Aureliei Rusu) tocmai în trecerea spre modernitate a gândirii europene, un echivalent *canonic* al lui Shakespeare în filozofie. Un asemenea exemplar de geniu, *atotincăpător*, a fost însuși Eminescu. Pentru a ne convinge, Aurelia Rusu îl invocă pe Pompiliu Constantinescu, eminescolog care n-a mai apucat să ducă la bun sfârșit o proiectată carte despre personalitatea lui Eminescu: „Geniul eminescian merge la rădăcinile pozitive și negative, în același timp, ale vieții, ale morții, ale creației și haosului, ale instinctului și ale inteligenței, ale voluptății și ascezei, ale relativului și absolutului, ale oarbei «voințe» și ale lucidei reflecții. De aceea nu poate fi creștin, ci păgân, fiindcă nu cunoaște niciun păcat, care este o frână în securitatea existenței. El vede Feeria acestei existențe (cosmogonie, amor, natură, civilizație etc.), dar vede și destrămarea ei; cu o față exaltă, cu alta coboară, usucă ce-a exaltat: în acest joc de contrarii, între real și feerie, pendulează geniul eminescian. Viziunea e turnată în budism, platonism, demonism – fără elemente creștine – nicăieri Eminescu nu mângâie cu mila, cu iluzia vieții de apoi, cu învierea, cu idila lui Dumnezeu. Demiurgul este înfricoșător, și-a dat și însuși un spectacol grandios, omul e un instrument al legilor oarbe, tiranice, geniul este capabil să guste deliciile, femeia și neantul vieții. Atât; e singura grație pe care o acordă

Geniului. ...Geniul este actorul instinctiv și conștient, în același timp, pe scena cosmică, jucând legea Demiurgului, întrupând-o, experimentând-o până la limitele ei maxime... / Problema pesimismului lui Eminescu este falsă, exterioară; *demiurgismul* este atitudinea lui, căci în Eminescu există plăcerea, voluptatea de a trăi, în iubire, pământ, natură, dar în același timp cu deliciile instinctului funcționează și conștiința vanității vieții, a plăcerilor etc. Nu este poet român mai adânc, în ceea ce privește deliciile iubirii, îndrăgostit mai patetic, mai voluptuos, fericit, mai legănat în egoismul în doi, ca Eminescu...”¹¹.

Pompiliu Constantinescu figurează aici imaginea unui Eminescu de forță și cuprindere shakespeariană. Shakespeare este considerat de Harold Bloom¹² *centrul iradiant* al *canonului literar occidental*, transgresând și spațiile filozofiei, în frunte cu Platon, Kant și Heidegger. Pompiliu Constantinescu ne dă imaginea similară, prin Eminescu, a unui *centru canonic iradiant* în literatură și în gândirea părții *orientale* a Europei. „Păgânătatea” eminesciană despre care vorbește Pompiliu Constantinescu este și a lui Shakespeare. Ea nu are sensul încorsetării poetului în păgânătatea precreștină sau în mentalitatea materialismului ateist din iluminism și din marxism-leninism. Ar fi cea mai nefericită restricționare a geniului eminescian, care, din păcate, s-a produs în unele capete strâmte din proletcultism și chiar din zilele noastre. Sensul e unul „*transdisciplinar*”, de transcendere nu numai a poeticilor de până la el, ci și a sistemelor filozofice și a religiilor, fapt argumentat mai sus. Situația e atât de complexă, încât orice interpretare a „păgânismului” eminescian ca „ateu”, în realitate, *a teu / a tēu / a tău* („în lipsă de Dumnezeu”, vezi lecțiunea corectă din *Mortua est!*, stabilită de N. Georgescu¹³), duce spre denaturarea viziunii eminesciene despre lume și divinitate. Iar această viziune nu se află în contradicție cu creștinismul oriental, ci în consonanță cu ceea ce Constantin Noica a numit *omul deplin al culturii românești*, sintagmă la care au atentat toți cei care au pierdut sau sunt pe cale de a pierde rădăcinile arheale ale ființei românești. Or, Eminescu nu a rupt niciodată *cultura românească (stratul de cultură de la gurile Dunării)* de ortodoxia strămoșească, de creștinismul european, în genere. Dimpotrivă, a deplâns „ireligiozitatea” din secolul său materialist și ateu: „Ireligiozitatea, abstracție făcând de dogme, se întinde într-un mod înspăimântător în secolul nostru”¹⁴. *Moartea lui Dumnezeu*, la Eminescu, are alt sens decât la Nietzsche, fiindcă *ființa-ca-ființare* poartă în adâncuri pe Dumnezeu, încât „nihilismul” eminescian este o invenție a reducționismului critic. Aurelia Rusu citează din mss. 2292, 55v.: „Cine neagă pe Dumnezeu neagă ordinea morală a universului. Dar e dovedit că oricine neagă ordinea morală este pierdut... pe acest pământ”. Eminescu afirmă insistent că Dumnezeu este în *inima* noastră, că deci este *iubire*. Altfel spus, el recuperează ca *eternă întoarcere* arheitatea creștină, echilibrând însă antiteza dintre *inimă* și *mințe*

și denunțând fanatismul credinței care duce la războaie și crime în numele religiei. Aceasta este perspectiva din *Preot și filozof*, în care poetul revendică întoarcerea la divinitate dinspre filozofie. Adăugând, bunăoară, dimensiunea religios-filozofică a budismului la creștinism, dar nu la modul eclectic, Eminescu trăiește *potențarea* ființei creștine, de unde enigmatică mărturie de pe fila 8 a mss. 2275 bis: „Eu sunt budist. Nefiind creștin simplu, ci creștin ridicat la puterea a 10-a”. Că el nu este, în realitate, „budist”, cum au crezut unii, o spune limpede: „Eu nu cred nici în Iehova, / Nici în Buddha-Sakya-Muni, / Nici în viață, nici în moarte, / Nici în stingere ca unii”.

Catrenul este o excepțională mărturie „transdisciplinară” a unui geniu care a intuit „nivelurilor de realitate” ca antiteze în stare să ascundă *terțul* ca în filozofia transmodernului Ștefan Lupașcu, la care Dumnezeu este profund eminescian, ca *afectivitate* ridicată la infinit: „*Noi nu avem ca transcendență a energiei decât afectivitatea ontologică*. Pentru că afectivitatea – și sunt primul care o definește astfel – este un dat ontologic. (...) Atunci se poate spune că, în măsura în care se consideră că Dumnezeu este ființă, *Dumnezeu ar fi afectivitate*”¹⁵. Lupașcu își revendică protocronismul definirii ontologice a afectivității, necunoscând în adâncime opera eminesciană.

Ni-nismul eminescian nu duce la „necredință”, cum lasă a se înțelege Pompiliu Constantinescu în remarcabila sa descriere a universului poetului-gânditor, prin faptul că, spre exemplu, Eminescu n-ar crede în Înviere. Sunt texte poetice și în proză care contrazic faptul. În realitate, Eminescu are o viziune originală și asupra *nemuririi sufletului*, dincolo de vulgata naiv-creștină, dar și dincolo de metempsihoza și palingeneza de sorginte orientală, perspectiva lui rezultând tot din ontologia atomului-arheu și asupra ei Aurelia Rusu zăbovește pe mai multe pagini. Iar *nemurirea sufletului* este întrevăzută chiar din punctul de vedere al materialismului atomist, în contra materialiştilor înșiși. Încă din *Argument*, Aurelia Rusu atrage atenția că Eminescu „în-corporează nemurirea sufletului în perpetuitatea ființei, sub ordinul ființării în număratoarea Naturii”, căci noi înșine suntem „formula unei eterne treceri a materiei”, dat fiind că „Lumea este Universul Cuvântului și Cugetării, «abstracție făcând de identitatea materiei, în care se reprezintă!»”¹⁶. În mss. 2257, 82, poetul definește divinitatea ca „atom” și „punct matematic”, iar, mai departe, comentează autoarea, „punctul unui organism atotcuprinzător denumit sistemă cosmică, în care imaginația științifică și poetică pune în ecuație cauza primă a mișcării, lumina și eternitatea timpului, legitatea suverană și ordinea universală, în raport cu organismul omenesc, la rândul său tot un «atom împrejurul căruia se cristalizează simțire fiziologică, simțământ intern, cugetare funcțiuni trupești și psichele: *sufletul*»”, care suflet este incidența întâlnirii omului cu Demiurgul, aparent absent, dar care e „însuși atomul începuturilor în natura umană cu care împarte chilia sufletului”, ceea ce

implică și chestiunea „separării”, care este „genunea dintre imortalitatea și efemeritatea trecerii”¹⁷. Viziunea eminesciană, apreciază Aurelia Rusu, se datorează îmbrățișării „cu fervoare” a „câștigurilor fizicii și matematicii”, a „progreselor cercetărilor antropologico-sociale”¹⁸ din secolul al XIX-lea, fără a cădea pradă scientismului. În *separarea* ontică, Eminescu vedea răul radical, care constituie tema centrală din *Gruie Sânger*, tragedie concepută a parcurge etapele „renașterii părinților prin fiul destinat risipirii mântuitoare – ceea ce ar coincide cu o hermeneutică a speranței. Căci oricât de adânc ar fi abisul, răul nu poate fi niciodată definitiv”¹⁹, deci ontologic. Speranța ontologică devine nu *răzbunare*, ci „*răz-bunarea* de după furtună”, sufletul poetului năzuind către „plenitudinea și armonia formei originare”, acea *sete de forme perfecte*, căci formele țin totdeauna de biruința rațiunii asupra haosului și răului („În cap sunt formele”, nota poetul inspirat de Kant), armonizându-se cu *inima* (ceea ce nu mai este inspirat de Kant!). „Forma cea dintâi”, hyperionică, este cea mai înaltă formă de iubire: „El zboară, gând purtat de dor”. Dumnezeu, spune poetul, „e *pretutindeni*, are spațiul; / e etern, are timpul; / e atotputernic, dispune de întreaga energie a universului” (mss. 2267). Iată de ce *cosmogonia hyperioneană*, spune autoarea, cumulează veșnicia, ubicuitatea, atotputernicia. Când Hyperion iese din dinamismul formelor, „el devine un punct static, poate un reper, însă complet ineficient întocmelilor lumești, datorită incapacității sale de a mai întâlni existența contingentă”²⁰. Ceea ce dă dreptate lui Noica privitor la sensurile separării ontologice a lui Hyperion de „cercul strâmt” fără de care *cercul mare* al Ființei apare sărăcit prin reducția la *general*, la rațiune. Încât, numai „hipostaziat în perfecțiunea eternă, Hyperion semnifică esențialul, asimilat echilibrului dintre cer și pământ, dintre spiritul nemuritor și persoana trecătoare”²¹. Cosmogonia, ca și *ivirea* lui Hyperion, „realizează scenarizarea unei irupții primordiale, din sânul substanței materiale – nimic nu se naște din nimic”²². Spre deosebire de scenariul hindus, „Hyperion se descoperă purtătorul unui straniu sentiment, autodefinitiv: el e «*gând purtat de dor*» și nu «a facerii sămânță», ca în cosmogonia hindusă”. „Coloniile de lumi pierdute” trimit la nicasiana *devenire întru devenire*, în simetrie cu *devenirea întru Ființă* care aparține geniului ca *unicitate*, privită de Eminescu cioranian ca „l'inconvénient d' être né”, sub zodie tragică²³.

Eminescu își pune întrebarea *cum e posibil a se naște ceva nou? Ex+istere* desemnează „proveniența din interior”, „punctul de unde pleacă un lucru”, „a fi pornind din *altceva*, ieșind din, fiind prin raport la *ceva* și putând fi perceput ca fenomen nou”, ceea ce Heidegger numește *ființa prezentă*, „modul specific de a fi – prezența desemnând omul aruncat față de sine în temporalitate și abandonat istoricității”²⁴. *Unicitatea* omului, la modul ontologic, este afirmată de Eminescu în diverse contexte, ca în aceste versuri din *Memento mori*: „Cine-mi măsur-adâncdimea – dintr-un om?...

nu – dintr-un gând/ *Neaprofundabil*./ Cum în fire-s numai margini, e în om nemărginire./ Cât geniu, câtă putere – într-o mână de pământ”. Tocmai în puterea *gândului*, îngemănat cu *inima*, descifrează Eminescu *arheitatea* umană. Omul rău, din *Gruie Sânger*, bunăoară, are disponibilități arheale de a deveni bun. Rugăciunea fără arheu nu-i suficientă. Eminescu nu este adeptul fabulei hegeliene a convertirii, prin sinteză, a două lucruri în altul, nici prin „*transsubstanțiu*ne, ca și când din o substanță – singură și unică – s-ar putea naște o altă substanță” (mss. 2261, 189r.). Ieșirea din „pacea eternă”, mișcarea *punctului* primordial, echivalentul *big-bang*-ului din cosmogonia contemporană, rămâne o enigmă pe care savanții moderni o numesc în diverse feluri. Ilya Prigogine vorbea de *rupere de simetrie*. Eminescu o numește *greșeală*, *scrântire din somn*, *atracție*. Aurelia Rusu invocă și *clinamenul* lucrețian care stă sub semnul a ceea ce modernii vor numi *hazard*. André Comte-Sponville interpreta clinamenul ca fisură idealistă de tip liber-arbitru, o *deviere sans cause*. Dar stabilitatea universului se datorează refacerii simetriei primordiale, ca *eternă reîntoarcere*. Revenim la *reprisa* lui Kierkegaard, după care lumea este „o realitate care subzistă și durează din faptul că este o repetiție”. Disperarea lui Kierkegaard s-a născut din refuzul *repetiției* iubirii de către Régine Olsen: *la reprise manquée*, irecuperabilul, care străbate adesea și melancolia eminesciană. În schimb, *reprisa*, comentează Aurelia Rusu, „restituie celui curajos echilibrul psihologic, asemenea unei soațe iubite, mereu inventivă, a cărei prezență e sursă de bucurie pentru insul vindecat de iluzii”²⁵. La Kierkegaard, repetiția devine o misiune, căci „orice creștin este un misionar”: „Pentru Eminescu, reluarea denumește un principiu al filozofiei în regnul naturii și spiritului, reunind într-o noțiune abstractă curgerea și esența continuității și reînnoirii fenomenelor reale – pe când la Kierkegaard, «tristul cavaler al iubirii» neîmpărtaşite, se transmută, decodând conceptul în apostol al absurdului”²⁶. La el, rațiunea sfârșește în abisul disperării, încât mântuirea e posibilă prin lepădarea de rațiune și abandonul total în credință, între ele producându-se o ruptură. În 1882, eterna reîntoarcere devenea, la Nietzsche, balans între depresie și momentele euforice. La Eminescu, repetiția capătă amplitudine cosmică, ca raport constant între finit, infinit, mișcare (mss. 2263, 28r.). La el, eterna reîntoarcere nu este simplă repetiție, ci, totodată, înnoire în cerc, evocând șarpele Ouroburos, ca și *big-bang*-ul. În textul *Despre nemurirea sufletului și a formei individuale*, poetul spune: „C-un cuvânt, o formă care reapare este asemenea unui cuvânt sau unei cugetări reproduse, una ș-aceeași, abstracțiune făcând de identitatea materiei, în care se reprezintă”. Apoi, masa de materie, deși elaborează, „nu decide asupra identității niciunui individ cosmic”, spune poetul. Forma este pecetea identității, arheul, partea imaterială a materiei. Spațiul și timpul sunt neputincioase în fața substanței *în-formate*: „clipa suspendată”: „Și niciun timp cu nicio putere laolaltă / Nu frâng tiparul formei, ce vie se dezvoltă!...”. „Sufletul, spune poetul, trebuie

tratat ca pământul, să i se dea ce-i trebuie spre a fi productiv – ideea, ca sămânța” (mss. 2276A, 209). De aici extinderea la „stratul” etnic, acel humus, *tablă neagră*, „concept ontic și ontologic” extins la misiunea istorică a statului român: „Trebuie să fim un strat de cultură la gurile Dunării; aceasta e singura misiune a statului român, și oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop pune în joc viitorul urmașilor și calcă în picioare roadele muncii străbunilor noștri”²⁷.

Observația lui Eminescu este în acord cu ontologia arheității, încât „strat de cultură” trebuie înțeles în toată complexitatea lui, nu printr-o restricționare la cultură. Eminescu descifra arheul românesc în extraordinarul basm *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Iar mai în afund, în „sămânța” daco-romană: „Pentru a rămânea ceea ce suntem, adică români, pentru a ne împlini misiunea istorică pe care Dumnezeu ne-a încredințat-o din ziua în care Traian împăratul a pus piciorul pe malul stâng al Dunării, trebuie să ținem ca toți membrii statului nostru să fie de nu români de origine, cel puțin pe deplin romanizați”²⁸.

Între „ipoteza atomilor”, „substanța imaterială din univers” și arheul etnic, cu extindere la întreaga umanitate, există o remarcabilă coerență în ontologia eminesciană, pe care Aurelia Rusu o subliniază cu o cazuistică riguroasă. „Materialismul” eminescian, tratat *inter- și trans-disciplinar*, duce la concluzii originale, căci Eminescu nu optează pentru un sistem filozofic anume. De unde și observația paradoxală a poetului că materialistii cu sistem sunt, în fond, niște „idealiști”. Eminescu nu este „materialist”, ci se postează în punctul de vedere materialist spre a demonstra existența *substanței imateriale*. Încât „materialismul fiind monist e mai idealist decât oricare pluralism”: „*idealism și realism(,) monism și pluralism – iată adevăratele antiteze*” (mss. 2275B, 90-91). Eroarea capitală a filozofilor e de a transforma antiteza dintre idealism și materialism într-o *antiteză monstruoasă*: „nu există o adevărată antiteză între idealism și materialism. Amândouă admit o singură *unitate cosmică*” (mss. 2255, 378v.). În acest mod vom înțelege enunțul capital din gândirea eminesciană: *antitezele sunt viața*, miraculoasă prefigurare a lupascienei *logici dinamice a contradictoriului*. Conchidem, împreună cu Aurelia Rusu, că Eminescu este „gânditorul existențial și poetul Ființei”²⁹.

NOTE

¹ Mite Kremnitz, *Amintiri fugare despre M. Eminescu*, în *Eminescu – Înfășurat în manta-mi...*, ediție, antologie, aparat critic de Cristina și Victor Crăciun, Editura Litera-David, Chișinău – București, 1999, p. 325.

² N. Georgescu, *Eminescu și editorii săi*, I, II, Editura Floare albastră, București, 2000.

³ Vezi cap. *Cultul lui Eminescu* din Petru Creția, *Testamentul unui eminescolog*, Editura Humanitas, București, 2000.

- ⁴ Aurelia Rusu, *Eminescu – ipoteza atomilor*, Editura Libertas, Ploiești, 2010, p. 164.
- ⁵ *Ibidem*, cap. *Dramaturgia eminesciană. Ediție critică și critica ediției*, p. 139-164.
- ⁶ *Ibidem*, p. 162. La pagina 138, autoarea insistă asupra ideii: „Întârzierea restituirii integrale a operei; multiplicării manuscriselor prin facsimilarea dispusă față-n față cu transcrierea filologică, acompaniată de adnotările evolutiv-tematice și cronologizările necesare în vederea reconstituirii tiparului fiecărui motiv, temă, variantă, versiune în raport cu titlul definitivat; lipsa continuității și consecutivității în domeniul istoriografiei literare, ca și în cel educațional; motivarea și difuzarea necorespunzătoare în afara țării au creat decalajul intolerabil, pentru unii, inobservabil, pentru alții, cu efecte de nebanuit, în domeniul viitorului”.
- ⁷ Aurelia Rusu face trimitere la vol. colectiv *Heidegger à plus forte raison*, Paris, 2007, la care a reacționat un filozof de valoarea lui François Fédiér: „Am citit tot ce a scris și vă pot spune că nu există niciun cadavru în dulapul lui Heidegger”.
- ⁸ *Ibidem*, p. 164.
- ⁹ Aurelia Rusu, *Eminescu. Orizonturi succesive*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2006.
- ¹⁰ Mihai Drăgănescu, *Ortofizica*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- ¹¹ Pompiliu Constantinescu, *Eminescu, poet păgân*, text restituit în „Manuscriptum”, nr. 1/1977, p. 72, citat de Aurelia Rusu la p. 96-97.
- ¹² Harold Bloom, *Canonul occidental. Cărțile și Școala epocilor*, trad. din engleză de Delia Ungureanu, prefață de Mircea Martin, Grupul Editorial Art, București, 2007.
- ¹³ Cf. Mihail Eminescu, *Poesii • Cu formele și punctuația autorului*, ediție critică sinoptică de N. Georgescu, Editura Floare albastră, București, 2004, p. 230-231.
- ¹⁴ *Timpul*, 6/18 septembrie 1880, p. 1.
- ¹⁵ Ștefan Lupașcu, *Omul și cele trei etici ale sale*, trad. din franceză de Vasile Sporici, Editura Ștefan Lupașcu, Iași, 1999, p. 80.
- ¹⁶ Aurelia Rusu, *op. cit.*, p. 5.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 10-11.
- ¹⁸ *Ibidem*, p. 11.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 13-14.
- ²⁰ *Ibidem*, p. 19.
- ²¹ *Ibidem*, p. 21.
- ²² *Ibidem*, p. 26.
- ²³ *Ibidem*, p. 27.
- ²⁴ *Ibidem*, p. 28-29.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 121.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 123.
- ²⁷ M. Eminescu, articol de fond, în „Timpul” din 2 noiembrie 1879.
- ²⁸ *Idem*, articol de fond, în „Timpul” din 14 octombrie 1879.
- ²⁹ Aurelia Rusu, *op. cit.*, p. 135.

Anatol ION DUMBRĂVEANU, *STUDIUL EREMIAS DE DERIVATOLOGIE ROMANICĂ ȘI GENERALĂ*, CHIȘINĂU, 2008, 250 P.

Studiul lexicului unei limbi presupune cercetarea procedurilor și a mijloacelor de formare a cuvintelor cu precădere în plan sincron. Analiza și interpretarea proceselor derivaționale pune în evidență căile de îmbogățire a vocabularului, dinamica și tendințele evolutive ale acestuia. Inventarierea și clasificarea formanțelor aficiale,

determinarea productivității și viabilității modelelor derivaționale, neapărat corelate cu legitățile formării cuvintelor, sunt imperative în cercetarea sistemică a proceselor și tendințelor derivaționale.

Prezenta lucrare este o primă încercare de a efectua un studiu monografic al proceselor și tendințelor derivaționale care au loc în sistemul nominal panroman. Studiul constituie, de asemenea, o încercare de a sintetiza teoriile tradiționale și moderne ale derivatologiei generale și române, pe de o parte, și de a propune unele principii metodologice de abordare sistemică și sincronă a proceselor derivaționale din perspectivă panromană, pe de alta. În plan structural, monografia se structurează în două mari părți, fiecare din acestea conținând câte două capitole și mai multe paragrafe.

Partea I-a a lucrării este dedicată în întregime problematicii fundamentale a conceptelor derivatologiei generale. Un capitol aparte este consacrat locului și statutului formării cuvintelor în știința lingvistică și caracterului de internivel al acesteia. Merită o atenție deosebită, în acest plan, punerea în discuție a principiilor de abordare și descriere sincronică a formării cuvintelor, autorul lucrării pledând pentru o sincronie dinamică a proceselor derivaționale.

Sintetizând noțiunile de bază ale derivatologiei, se pun în discuție conceptele esențiale ale derivatologiei precum cel de *derivativitate* și *bază derivativă*. La stabilirea raportului de derivativitate autorul remarcă principiul binarității opozițiilor derivaționale aplicabil în exclusivitate în cazul formațiilor (derivatelor) liniare (cu expresie formală explicită). Baza derivativă este definită drept *partea componentă imediată a opoziției derivaționale care precedă formantul, în cazul sufixării, și succedă pe acesta din urmă, în cazul prefixării*. Definiția propusă este aplicabilă și în cazul derivatelor și al compuselor sufixate, precum și în cazul sufixatelor care au drept bază derivativă o îmbinare de cuvinte sau o abreviere.

Autorul fundamentează și specifică, de asemenea, raționalitatea și utilitatea folosirii termenilor și conceptelor având baze derivative culte și tradiționale. Divizarea bazelor derivative în culte și tradiționale este rațională, în opinia autorului, dacă se ține cont de combinabilitatea (compatibilitatea) acestora cu diferite categorii de formanți derivaționali (afixe). În calitate de ipoteză de lucru se lansează teza conform căreia gradul de autonomie și „expansiune” (integrare) sistemică a unui formant de natură livrescă se află în dependență directă de gradul de combinabilitate a acestuia cu bazele derivative tradiționale.

Merită toată atenția și paragraful *Conceptul de afixe derivaționale și statutul funcțional al afixoidelor*, în care este dezvoltată și completată în mod creativ și constructiv teoria profesorului Grigore Cincilei a unităților minime semnificative, în special a formanților oidali. Autorul specifică și precizează că afixoidele, sau tememele afixoidale, pot fi considerate și calificate ca atare numai în cazul când acestea contractează relații derivaționale cu baze derivative autonome, adică libere (în sincronie). Atunci însă, când neoformațiile sunt constituite în exclusivitate din astfel de entități glotice („afixoide”), acestea din urmă trebuie calificate drept elemente de compunere (și nu afixoide), iar respectivele neoformații urmează a fi calificate drept *compuse savante* (culte). Remarcăm că e pentru prima oară în derivatologia generală și romanică când se face o astfel de precizare și diferențiere funcțională a neoformațiilor care conțin asemenea entități glotice.

Alte concepte fundamentale ale derivatologiei generale tratate în profunzime sunt cel de *model* și *tip derivațional*, cel de *polisemie* și *omonimie a*

formanților afixali, cel de proces și productivitate derivațională, cel de clasă deschisă a inventarelor afixale ș.a.

Partea a II-a a monografiei reprezintă rezultatele investigației propriu-zise efectuate de către autor pe parcursul ultimelor trei-patru decenii în domeniul derivării afixale și aceasta în baza materialului factual din cinci limbi românești reprezentative – spaniolă, portugheză, franceză, italiană și română. Corpusul materialului factual conține peste 13.500 de derivate substantivale neologice și recente. În monografie au fost analizate numai neoformațiile afixale liniare cu expresie formală explicită a raporturilor de derivativitate. Conversiunea sau derivarea semantică (implicită) și așa-numita derivare zero nu au intrat în obiectul de studiu. În concepția autorului, o atare delimitare a materialului glotic investigat se explică prin faptul că derivarea semantică nu se pretează la o analiză sincronică și ține în exclusivitate de sfera diacroniei. În monografie nu au fost abordate și alte entități care țin de derivare în sensul larg al termenului, cum sunt compusele și analitismele „cuiburile” și paradigmele derivaționale, precum și derivarea la nivel de text sau epigrammele derivaționale, acestea din urmă aflându-se, conform opiniei autorului, în fază de elaborare și fundamentare teoretică.

În cadrul analizei derivatelor sufixale *nomina agentis* feminine, un deosebit interes prezintă corelațiile derivaționale sufixale de tipul celor românești *-log/-logie, -ist/-ism, -metru/-metrie, -graf/-grafie, -fon/-fonie, -man/-manie, -fil/-filie, -fob/-fobie, -gen/-genie* ș.a. Disocierea neoformațiilor ce conțin afixoide de origine greacă dovedește, în opinia autorului, o viabilitate și productivitate virtuală a modelelor derivaționale corelative. Univocitatea sensului derivațional, exprimat de modelele respective, pe de o parte, virtualitatea corelației derivaționale și raportul de reciprocitate dintre acestea din urmă, pe de altă parte, au, după părerea autorului, o însemnătate determinantă pentru perspectivele de integrare a modelelor și formanților în sistemul derivațional al limbilor cercetate.

Se constată, de asemenea, că în sistemul nominal postverbal al limbilor românești actuale au loc anumite tendințe de neutralizare a corelației derivaționale *nomina agentis / nomina instrumenti* în cadrul modelului derivațional cu reflexul latinescului *-torius* (și parțial *-orius*), tendințe determinate în plan sociolingvistic de progresul tehnico-științific.

Remarcăm faptul că autorul prezentei monografii este cel care a lansat și a fundamentat conceptul și termenul de *compatibilitate derivațională* a formanților afixali cu diverse categorii de baze derivate. Sunt stabiliți, în același timp, coeficienții compatibilității derivaționale – *specifice și largite*. Astfel, *coeficientul compatibilității specifice* a prefixoidelor constituie raportul dintre numărul neoformațiilor care conțin baze derivate culte și suma derivatelor formate cu prefixoidul respectiv, iar *coeficientul compatibilității*

lărgite – raportul dintre numărul formațiilor care conțin baze derivativ tradiționale și suma derivatelor care conțin prefixoidul respectiv.

În acest capitol este verificată ipoteza de lucru, conform căreia, îmbinarea sau, mai exact, compatibilitatea prefixoidelor de origine greacă sau latină cu bazele derivativ tradiționale constituie o dovadă nu numai a unei expansiuni pur cantitative a formațiilor, ci și a gradului de autonomie și integrare a acestora în sistemul afixal al limbilor romanice actuale. În altă ordine de idei, autorul specifică, cu titlu de concluzie, că despre gradul de integrare a formațiilor prefixoidali în sistemele prefixale ale limbilor romanice actuale ne vorbesc nu numai capacitățile combinatorii ale formațiilor respectivi cu diverse categorii de baze derivativ, dar și creșterea cantitativă a derivatelor de acest fel care pătrund în sfera lexicului uzual. Astfel, se constată că un număr considerabil de formații oidali formează în limbile romanice actuale veritabile câmpuri corelative interprefixale. Printre acestea, cele mai reprezentative sunt microcâmpurile volumului (dimensiunii) și al intensității (cu formații *micro-*, *macro-*, *mega-*, *maxi-*, *mini-*; *super-*, *hiper-*, *extra-*, *ultra-* ș.a.). Se remarcă, de asemenea, că după gradul de exprimare a indicilor de intensitate și al productivității derivaționale variantele tradiționale (fr. *sur-*, span. *sobre-*, ital. *stra-*, *sovra-*, rom. *stră-*) ale formațiilor neologice se situează la periferia microcâmpurilor interprefixale.

Una dintre concluziile monografiei ar fi că în sistemul derivațional al limbilor romanice moderne se observă o tendință evidentă de omonimizare a unui considerabil număr de formații prefixoidali (*tele-*₂, *auto-*₂, *foto-*₂, *extra-*₂, *ultra-*₂, *cine-*₂, *euro-*₂ ș.a.). Formații omonimice respectivi formează în limbile romanice actuale microcâmpuri prefixale „intraomonimice” *sui-generis*, în cadrul cărora formații omonimice manifestă o evidentă prevalare asupra protoformațiilor omonimice primari atât sub aspectul coeficientului compatibilității lărgite, cât și sub cel al productivității derivaționale, mai cu seamă în sfera lexicului uzual.

Cele expuse aici îmi permit să conchid că lucrarea prezentată este, cu certitudine, o contribuție valoroasă, în plan teoretic și pragmatic, la studiul derivatologiei generale și romanice, în mod special.

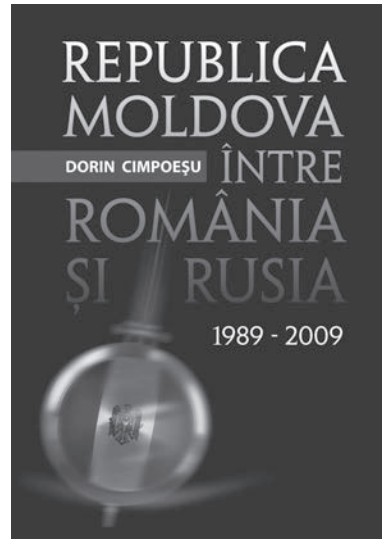
Dorin CIMPŌEȘU **CONTRAREACȚIA RUSIEI
LA TRANSFORMĂRILE
NAȚIONALE ȘI DEMOCRATICE
DIN BASARABIA**

Principalele transformări naționale din R.S.S. Moldovenească, cum ar fi impunerea „limbii moldovenești” ca limbă oficială și revenirea la grafia latină, adoptarea Tricolorului ca drapel de stat, proclamarea unilaterală a suveranității și, apoi, a independenței de stat, s-au realizat într-un context politic deosebit de tensionat,

determinat de rezistența dură la aceste schimbări opusă de cele mai reacționare forțe interne (P.C.M. și rusofonii), manipulate de cercuri interesate de la Moscova.

Ciocnirile cele mai grave și violente s-au produs între mișcarea de renaștere națională, reprezentată de F.P.M. și minoritățile naționale rusofone – preponderent ruși, ucraineni, găgăuzi și bulgari.

Confruntarea dintre valul naționalist – mișcarea de renaștere națională – și minoritățile naționale rusofone a dat naștere „frontului internaționalist” sau „interfrontului”, care s-a organizat cu sprijin

Aspect abordat și în volumul de autor *Republica Moldova între România și Rusia, 1989-2009*, editat de Casa Limbii Române, 2010.

nul activ și direct al aripii conservatoare a regimului totalitar de la Kremlin.

În zilele în care au avut loc dezbateri în Sovietul Suprem privind legislația lingvistică, directorii de întreprinderi industriale din Tiraspol, Bender (Tighina), Râbnîța și Comrat, sprijiniți de organele de partid și sovietele locale, au mobilizat muncitorii la greve. Emisarii de la Tiraspol instigau populația rusofonă la nesupunere, destabilizând situația internă. Greviștii cereau conferirea statutului de limbă de stat limbii ruse sau cel puțin de limbă de comunicare interetnică, în caz contrar, amenințând cu declararea autonomiei teritoriului R.S.S.M. din stânga Nistrului și alipirea acestuia la R.S.S. Ucraineană.¹ Zilnic, pe adresa Prezidiului Sovietului Suprem seseau din Transnistria și din zonele locuite de găgăuzi și bulgari telegrame de protest, învinuiri, ultimatumuri și cerințe de anulare a sesiunii parlamentare.

Revendicările Consiliului muncitorilor din Transnistria, înființat de „directorii roșii” de întreprinderi, erau susținute în Sovietul Suprem de deputații transnistrieni, găgăuzi și bulgari, care se opuneau adoptării proiectelor noilor legi lingvistice, considerate de aceștia „discriminatorii” pentru minoritățile rusofone. Cei mai activi deputați rusofoni erau L. Țurcan, V. Iakovlev (ideologul „interfrontului”), B. Palagniuk, V. Kudreavțev, I. Blohin, Vladimir Solonari, I. Bugugi (reprezentantul mișcării „Găgăuz-halcî”), M. Pașali, I. Mutcoğlu, N. Barinov (reprezentantul bulgarilor din Taraclia), V. Glebov, P. Țâmai și alții. Unii dintre aceștia erau și deputați în Sovietul Suprem al U.R.S.S.

Deputații rusofoni își coordonau acțiunile cu liderii P.C.M., S. Grossu, prim-secretar, și V. Pșenicinikov, secretar doi, precum și cu I. Feklisov, reprezentantul C.C. al P.C.U.S., trimis la Chișinău pentru a urmări evoluția evenimentelor. Aceștia susțineau eliminarea din proiectele de lege a prevederii privind funcția de limbă de comunicare atribuită „limbii moldovenești” și conferirea acestui atribuit limbii ruse. Propunerile liderilor P.C.M. erau susținute și de Ivan Calin, președintele Consiliului de Miniștri, și de renumitul scriitor Ion Druță.

În paralel, se exercitau presiuni directe de către Moscova asupra conducerii Sovietului Suprem al R.S.S.M., fie pentru modificarea proiectelor legislației lingvistice în sensul dorit de „interfront”, fie pentru amânarea sesiunii parlamentare consacrată dezbaterilor și aprobării acesteia. Reprezentantul C.C. al P.C.U.S., I. Feklisov, l-a acuzat pe Mircea Snegur că a scăpat situația de sub control și că o să plătească scump pentru aceasta. În urma demersurilor rusofonilor din Basarabia, M. Snegur a fost invitat în Sovietul Suprem al U.R.S.S., pentru a fi „convins” de necesitatea schimbării proiectelor respective de lege. E. Primakov, avocatul rusofonilor, care dorea menținerea neschimbată a politicii lingvistice sovietice, a încercat să-l convingă pe acesta că proiectele de lege „strămtorau folosirea limbii ruse”.²

M. Gorbaciov însuși a transmis, prin S. Grosu, rugămintea ca Sovietul Suprem al R.S.S.M. să examineze toate problemele „la rece” și să adopte hotărâri rezonabile. V. Babicev, secretar al C.C. al P.C.U.S., l-a avertizat telefonic pe M. Snegur, cerându-i să țină seama de sugestiile colegilor la votarea legilor, altfel urmând să fie aspru pedepsit. „Eram amenințat zilnic, inclusiv în pauzele sesiunii”³, recunoștea M. Snegur.

Moscova suspecta conducerea R.S.S.M. de atitudine ezitantă față de F.P.M. și de instaurarea unei dualități a puterii, cel puțin în procesul legislativ, lucru neadevărat, dacă avem în vedere și faptul că noua legislație lingvistică răspundea numai parțial obiectivelor fundamentale ale mișcării de renaștere națională.

În ciuda presiunilor interne și a celor de la Centru, precum și a grevelor interminabile ale rusofonilor, noua legislație lingvistică a fost adoptată fără nicio modificare.

După votarea legilor respective, deputații rusofoni au părăsit sala Sovietului Suprem, în semn de protest, amenințând cu depunerea mandatelor. Tensiunile au continuat în stânga Nistrului, grevele ținându-se lanț. Noua legislație lingvistică nu a fost recunoscută și, ca urmare, nici aplicată vreodată de către Tiraspol.

Pentru a potoli spiritele, puterea sovietică de la Moscova a trimis, în perioada 5-7 septembrie 1989, o comisie specială a Sovietului Suprem al U.R.S.S., condusă de E. Aulbekov, având ca sarcină medierea conflictului dintre Comitetul de grevă de la Tiraspol și conducerea R.S.S.M. Din nefericire, unii membri ai Comisiei au devenit susținători pe față ai greviștilor, pronunțându-se pentru convocarea unei sesiuni a Sovietului Suprem în vederea anulării legilor deja aprobate.

Grevele au încetat la 25 septembrie 1989, activitatea în întreprinderi fiind reluată. La greve au participat peste 60% (circa 150.000) dintre muncitorii de la 177 de întreprinderi. Prejudiciile economice au depășit 184 milioane de ruble. Pierderile politice au fost însă și mai mari, întrucât în timpul acestora au apărut germenii separatismului în stânga Prutului, grevele fiind doar un pretext.

Încetarea grevelor nu a însemnat și încetarea conflictului dintre rusofoni și autoritățile de la Chișinău, ci, dimpotrivă, acesta a intrat într-o nouă fază de organizare, îmbrăcând forme noi, mai avansate, de manifestare, îndeosebi cu caracter politic.

Realizând că procesul transformărilor impuse de mișcarea de renaștere națională nu mai putea fi oprit și având în față spectrul evenimentelor din 1918, aripa conservatoare (ortodoxă) a puterii de la Moscova și rusofonii din R.S.S.M. au apelat la un experiment istoric deja verificat în practica politică diversionistă, respectiv crearea unei entități statale, separatiste în Transnistria, similară R.A.S.S.M., înființată de regimul sovietic în 1924.

Ca urmare, au început demersurile în acest sens. Astfel, au fost convocați, la Tiraspol, la 25 septembrie 1989, reprezentanții orașelor și raioanelor din stânga Nistrului, inclusiv cei din Tighina (Bender). Cu acest prilej, s-a hotărât crearea unei comisii care, chipurile, avea sarcina să elaboreze argumentele politice, economice și juridice ale înființării unei „republici autonome nistrene”, de data aceasta în componența R.S.S.M. S-a propus, chiar, organizarea unui referendum în problema autonomiei. Un astfel de plebiscit a avut loc la Râbnia, la 3 decembrie 1989. Rezultatele acestuia, favorabile majoritar autonomiei, au fost anulate de Prezidiul Sovietului Suprem al R.S.S.M.

În acțiunile separatiștilor transnistrieni au fost angrenați și rusofonii găgăuzi. La Comrat a fost convocat, la 12 noiembrie 1989, un congres asemănător celui de la Tiraspol, la care s-a hotărât, de asemenea, constituirea „republicii sovietice socialiste autonome găgăuze”, tot în componența R.S.S.M. În același timp, găgăuzii au adresat un apel S.S. al R.S.S.M. și Congresului al II-lea al deputaților din U.R.S.S., cerând să aprobe decizia Comratului. Și deciziile congresului găgăuzilor au fost declarate anticonstituționale și lipsite de temei juridic de Prezidiul S.S. al R.S.S.M. Acesta a recunoscut totuși dreptul la autodeterminare a poporului găgăuz, cerând comisiei constituite în acest scop să grăbească elaborarea documentației necesare. Spiritele găgăuzilor au fost potolite, însă acordarea statutului de autonomie acestora avea să mai aștepte încă cinci ani⁴.

Conflictul dintre Chișinău și Tiraspol nu a rămas fără consecințe în plan politic. Centrul nu putea tolera desființarea statutului de limbă oficială și de comunicare interetnică a limbii ruse și înlocuirea acesteia cu un glotonim, culmea, creat artificial tocmai în laboratoarele istoriografiei și propagandei sovietice. Totodată, Moscova dorea și o întărire a rolului P.C.M. pentru a face față valului de revendicări tot mai radicale ale mișcării de renaștere națională.

În consecință, la 15 noiembrie 1989, a sosit la Chișinău V. Babicev, secretar al C.C. al P.C.U.S., care a convocat o plenară a C.C. al P.C.M., a doua zi, unde a anunțat că primul-secretar, S. Grosu, „a depus cererea de plecare din funcție”⁵, în locul acestuia fiind numit Petru Lucinschi, fost secretar al C.C. al P.C.M. și prim-secretar al comitetului orașenesc de partid Chișinău, care în acel moment era secretar doi al P.C. din Tadjikistan. La scurt timp după plenară, a demisionat din funcție și Ivan Calin, președintele Consiliului de Miniștri, în locul căruia P. Lucinschi l-a adus, tot de la Moscova, pe P. Pascari.

Acțiunile „interfrontului”, rebotezat între timp „Unitate-Edinstvo”, au continuat și în 1990, fără a fi abandonate tezele despre legislația lingvistică „discriminatorie” și învinuirea conducerii comuniste că execută comenzile F.P.M.

La 28 ianuarie 1990, „Uniunea unificată a colectivelor de muncă”⁶, sprijinită de „internaționaliștii de la Chișinău, precum și de către organele locale ale partidului comunist, a organizat un referendum pentru acordarea statutului de autonomie orașului Tiraspol și teritoriilor aflate în subordinea

administrativă a acestuia în componența viitoarei „republici sovietice socialiste nistrene”. Prezidiul S.S. al R.S.S.M. a declarat referendumul anticonstituțional și fără efecte juridice.

Adoptarea Tricolorului ca drapel de stat și a celorlalte simboluri naționale a determinat o escaladare a conflictului dintre Chișinău și Tiraspol. Deputații transnistrieni și găgăuzi au convocat sesiuni ale sovietelor locale, în cadrul cărora au fost luate hotărâri de nerecunoaștere a noilor simboluri naționale și a modificărilor efectuate în Constituția sovietică. Sovietele din Tiraspol, Bender, Râbnîța, Comrat și alte localități au refuzat să arboreze Tricolorul. S-au consemnat ciocniri violente, soldate cu pângărirea drapelului de stat și maltratarea celor care au dorit să-l arboreze. La 21 mai 1990, s-a făcut o încercare de arborare a Tricolorului pe sediile oficiale ale sovietelor din Tighina, care a eșuat, deoarece participanții la mitingul organizat, cu acest prilej, în Varnița, o suburbie a orașului, erau așteptați de „detașamentele paramilitare” trimise în ajutor de către liderii separatiști din Tiraspol.

Pe lângă dezbaterile din S.S., evenimentele din Varnița au avut ca urmări imediate organizarea unor „detașamente de apărare” la Tiraspol, Bender și chiar în Chișinău, din inițiativa directorilor întreprinderilor de subordonare unională. Mai mult, la 22 mai 1990 au început, în Chișinău, înscrierile în așa-zisa „gardă națională”. În aceeași zi „gardiștii” au început să-i atace verbal și, uneori, fizic pe deputații rusofoni la ieșirea din sediul S.S. Incidentul a fost exploatat din plin de parlamentarii transnistrieni și găgăuzi, care au adresat de la tribuna Legislativului un apel către „poporul moldovenesc”, congresele deputaților din U.R.S.S. și R.S.F.S.R., sovietele supreme ale celorlalte republici unionale și lui M. Gorbaciov, în care informau despre incidentul petrecut. Totodată, deputații rusofoni au părăsit lucrările S.S. și au declarat că vor reveni doar în cazul în care vor fi asigurate condiții normale de activitate. Acest lucru s-a produs la 20 iunie 1990. Evenimentul respectiv a fost privit ca o criză parlamentară de mici dimensiuni, însă cu tentă separatistă.

Presa unională sovietică, îndeosebi publicațiile „Pravda” și „Krasnaia Zvezda”, au venit în sprijinul separatiștilor printr-o mediatizare amplă a evenimentului respectiv și prin acuze dure la adresa F.P.M., făcut responsabil de incidentul în cauză⁷.

În plan politic, urmarea directă a tensionării situației a fost demisia ultimului premier sovietic, P. Pascari, și a întregului Consiliu de Miniștri, la 24 mai 1990, precum și „retragerea” la Moscova a președintelui Comitetului securității de stat, Gh. Lavranciuc, și a ministrului afacerilor interne, Vladimir Voronin⁸.

Grupul de deputați rusofoni și-au multiplicat demersurile la Moscova în vederea creării unei structuri paralele ale puterii în R.S.S.M., pe malul stâng al Nistrului, folosind ca pretext „pericolul unirii” Basarabiei cu România.

Acțiunile acestora și-au găsit un sprijin puternic din partea lui N. I. Lukianov, mâna dreaptă a lui M. Gorbaciov, cunoscut ca un susținător înfocat al separatiștilor, precum și la presa unională centrală, care mediatiza pe larg situația din R.S.S.M. și avertiza asupra „pericolului românesc”.

La 20 iunie 1990, din inițiativa deputaților transnistrieni, a fost organizat în localitatea Parcani, de pe malul stâng al Nistrului, un nou congres al deputaților de toate nivelurile din Transnistria, la care s-a pus problema dezvoltării economice separate a regiunii și alegerea unui Consiliu coordonator.⁹ Acesta urma să fie, de fapt, un organ de stat paralel, căruia să-i revină toate prerogativele puterii în regiune.

Mergând pe calea delimitării până la separare de Chișinău, sesiunile extraordinare ale sovietelor orașenești din Tiraspol, Bender și Râbnîța au declarat, la 21 iunie 1990, nevalabile pe teritoriile lor legile privind simbolistica națională.

La 27 iulie 1990, a avut loc un eveniment echivalent cu o intervenție directă a Moscovei în treburile interne ale R.S.S.M., devenită între timp stat suveran. Astfel, în timpul dezbaterilor din S.S. pe marginea proiectului de „Decret cu privire la puterea de stat”, a sosit la Chișinău comandantul Districtului militar sovietic Odesa I. Morozov¹⁰, deputat al poporului din U.R.S.S., ales într-o circumscripție din R.S.S.M., cunoscut prin tendințele șovine. Acesta a ținut să i se dea cuvântul și de la tribuna Legislativului a criticat mișcările politice „informale” din R.S.S.M. și, îndeosebi, F.P.M., pe care l-a acuzat de escaladarea confruntării în societate și de influență în adoptarea legislației lingvistice „discriminatorie” pentru minoritățile naționale.

În a doua jumătate a anului 1990, tendințele separatiste ale rusofonilor au cunoscut un curs mult mai accelerat. La 19 august 1990, a avut loc, la Comrat, un nou congres al deputaților găgăuzi și al conducătorilor sovietelor locale, care a proclamat „republica sovietică socialistă găgăuză”, încălcându-se hotărârile anterioare în materie ale S.S. al R.S.S.M., care nu permiteau autonomia teritorială. Acesta a fost urmat, la 2 septembrie 1990, de congresul al II-lea al deputaților de toate nivelurile din Transnistria, care, la rândul său, a proclamat „republica sovietică socialistă moldovenească nistreană”. Un fapt ieșit din comun, care reflectă, încă o dată, sprijinul direct al Moscovei acordat separatiștilor, a fost că lucrările congresului din Transnistria au fost „protejate” de un batalion al regimentului ministerului de interne unional, dislocat în Chișinău, care s-a deplasat la Tiraspol din ordinul lui V. Bakatin, adjunct al ministrului de interne al U.R.S.S.¹¹.

În ciuda nerecunoașterii hotărârilor celor două congrese de către S.S. al R.S.S.M., liderii separatiști, sprijiniți de formațiunile paramilitare proprii și de unitățile militare sovietice, au continuat marșul dezmembrării Basarabiei și al constituirii unor entități statale separatiste. La 28 octombrie, liderii găgăuzi au organizat alegerea „sovietului suprem al R.S.S. Găgăuze”, iar între 22 și 25 noiembrie 1990 au făcut același lucru și separatiștii

din Transnistria. La 29 noiembrie 1990, au fost deschise lucrările sesiunii primului „soviet suprem” al „r.s.s.m.n.”¹². Separatismul devenise, astfel, un fapt real în Basarabia.

Cele două republici secesioniste au primit legitimitatea necesară de la mentorii lor de la Moscova, prin Decretul „Despre măsurile de normalizare a situației din R.S.S. Moldova”, emis de M. Gorbaciov, președintele U.R.S.S., la 22 decembrie 1990. Liderul sovietic garanta integritatea teritorială a R.S.S.M. numai în interiorul granițelor U.R.S.S. și cerea Chișinăului să abroge noua legislație lingvistică și să renunțe la supremația legilor proprii în favoarea celor sovietice, lucruri inacceptabile pentru noua putere din Basarabia.

Se impune de precizat faptul că, în contextul „transformărilor” cu caracter separatist, au avut loc și primele confruntări violente între forțele paramilitare transnistriene și organele de poliție ale R.S.S.M., pentru apărarea puterii de stat legitime din orașul Dubăsari, soldate cu primele victime umane. Acest eveniment avea să se înscrie în șirul altor numeroase ciocniri armate între forțele de pe cele două maluri ale Nistrului, care au culminat cu declanșarea conflictului militar, din primăvara anului 1992, dintre Federația Rusă și Republica Moldova.

LIMITELE MIȘCĂRII DE RENAȘTERE NAȚIONALĂ

Rolul mișcării de renaștere națională a fost esențial în realizarea transformărilor democratice care au avut loc în Basarabia, în perioada 1989-1991, precum și în desprinderea, chiar dacă nu totală, a acesteia de imperiul sovietic, care o subjugase timp de aproape 50 de ani.

Cu toate acestea, mișcarea de renaștere națională a avut și unele limite care nu i-au permis să se impună, precum cea din Țările Baltice, ca principala forță politică din Basarabia și să-și ducă la îndeplinire în totalitate programul său.

Aceste limite au fost determinate, în principal, de următorii factori:

- controlul transformărilor naționale și democratice de către aripa moderată, naționalistă, a partidului comunist, care a făcut fiecare pas pe linia reformelor numai după consumarea proceselor similare din Țările Baltice și din Rusia, pentru a evita represaliile din partea forțelor conservatoare ale regimului sovietic de la Moscova;
- duplicitatea, lipsa de curaj și teama de măsurile de intimidare ale Centrului manifestate de elita intelectuală a mișcării de renaștere națională, care au făcut ca, mai ales, revendicările de ordin lingvistic și istoric să fie realizate doar pe jumătate și în conformitate cu interesele aripii naționaliste a p.c.m.;
- semilegitimitatea F.P.M., conferită de rezultatele primelor alegeri libere din 1990, care nu i-au permis să obțină puterea deplină, fiind nevoit să gu-

verneze cu un Parlament format în proporție de 83% din comuniști, mulți dintre aceștia regăsindu-se inclusiv în rândurile sale;

- lipsa sprijinului din partea Bisericii Ortodoxe, subordonată canonic Moscovei, care, spre deosebire de Biserica Catolică din Țările Baltice, s-a situat pe poziții prosovietice;

- rezistența dură față de transformările naționale, îndeosebi față de cele privind legislația lingvistică și simbolistica de stat, opusă de aripa conservatoare a p.c.m., „interfront” și de populația rusofonă din stânga Nistrului și Sudul Basarabiei;

- confiscarea mișcării de renaștere națională de către un grup de tineri în frunte cu Iurie Roșca și transformarea acesteia în partid politic (F.P.M., F.P.C.D., P.P.C.D), care a devenit, ulterior, unul dintre instrumentele aflate în mâna Moscovei, prin care aceasta a controlat, o bună perioadă de timp (până în 2005, odată cu realegerea lui Vladimir Voronin în funcția de președinte – *n.n.*), evoluția vieții politice din Republica Moldova și a menținut treaz „pericolul românesc”, atât pentru Transnistria, cât și pentru populația rusofonă din Basarabia.

Limitele mișcării de renaștere națională s-au manifestat, în special, în problemele identitare ale Basarabiei și au avut, și încă au, urmări negative și în ziua de astăzi, atât pentru noul stat Republica Moldova, cât și pentru relațiile acesteia cu România.

Repunerea în drepturi a limbii române doar pe jumătate, prin înlocuirea grafiei chirilice cu cea latină, în condițiile păstrării glotonimului „limba moldovenească” și apoi al statuării acestuia în prima Constituție democratică, adoptată în 1994, nu a însemnat o reparație istorică sau o respectare a adevărului științific. Același lucru este valabil și în cazul etnonimului „popor moldovenesc”.

Jumătățile de măsură luate de comuniștii naționaliști din R. S. S. Moldovenească, cu concursul nemijlocit al moderaților din mișcarea de renaștere națională, prin adoptarea legislației lingvistice din 1989, au servit, și continuă să o facă, interesele Rusiei și ale falsificatorilor istoriei Basarabiei. Pseudoistoricii sovietici și promotorii ideologiei moldovenismului ar fi mândri să vadă astăzi, dacă ar mai trăi, că ideile lor oculte despre populația majoritară din Basarabia și limba vorbită de aceasta s-au materializat în apariția pe harta Europei a unei noi țări, Republica Moldova, a unui nou popor, „poporul moldovenesc”, și a unei noi limbi, „limba moldovenească”, care nu au existat niciodată în istoria bătrânului continent.

Basarabia nu a ființat niciodată ca stat de sine stătător și nu a avut o altă identitate națională decât cea românească. Ca urmare, nu se poate construi o identitate națională reală pe baza unei istorii falsificate, fabricată în laboratoarele regimului comunist totalitar sovietic.

Recunoașterea adevăratei identități naționale, respectiv românești, nu presupune neapărat o revenire a Basarabiei la România, ci înlăturarea unei crize identitare cu care se confruntă Republica Moldova, încă de la apariția sa ca stat, în 1991, și care nu va dispărea decât atunci când adevărul istoric va fi repus în drepturi.

România nu a dorit și nu a forțat unirea cu Basarabia, după implozia imperiului sovietic, deși are un drept istoric de necontestat asupra acestui vechi teritoriu românesc. Aceasta a lăsat ca evenimentele din stânga Prutului să se desfășoare normal, ca și în 1918, fără a interveni în derularea lor. De altfel, România a fost prima țară care a recunoscut independența Republicii Moldova și a chemat „...parlamentele tuturor statelor din Europa și din lume să facă demersurile necesare pe lângă guvernele lor pentru recunoașterea independenței Republicii Moldova”¹³.

Pe de altă parte, România nu poate admite ocultarea sau mistificarea istoriei Basarabiei, pe care le promovează și astăzi unele forțe politice proruse din Republica Moldova, și consideră că între cele două state românești pot exista relații sincere și bazate pe o totală încredere numai în condițiile respectării adevărului istoric și științific.

NOTE

¹ „Patriot”, din 25 august 1989.

² M. Snegur, *Labirintul destinului*, Memorii, vol. I, Chișinău, 2007, p. 580.

³ *Ibidem*, p. 582.

⁴ Abia în 1994, primul Parlament al Republicii Moldova, ales în mod democratic, a votat legea privind UTA „Găgăuz-Yeri”, ceea ce a fost o mare greșeală politică, întrucât era constituită în interiorul granițelor Basarabiei o formațiune statală pe baze etnice, cu drept de autodeterminare completă în cazul unei eventuale schimbări a statutului de independență a teritoriului dintre Prut și Nistru (eventuala revenire la România – *n.n.*).

⁵ M. Snegur, *op. cit.*, p. 646-647.

⁶ „Obidinea soiuz trudovâh kolektivov”.

⁷ M. Snegur, *op. cit.*, p. 785.

⁸ Viitorul președinte al Republicii Moldova, din perioada 2001-2009.

⁹ M. Snegur, *op. cit.*, p. 790-791.

¹⁰ M. Snegur, *op. cit.*, p. 820-821.

¹¹ *Ibidem*, p. 844.

¹² Ioan Scurtu și colaboratorii, *Istoria Basarabiei de la începuturi și până în 1998*, Editura Semne, București, 1998, p. 309-311.

¹³ Declarația Parlamentului României în legătură cu proclamarea independenței Republicii Moldova, din 3 septembrie 1991 („Monitorul Oficial” al României, partea a II-a, nr. 202/4 septembrie 1991).

**Anatol MONOGRAFIE DESPRE
PETRENCU FENOMENUL POLITIC
BASARABEAN**

Monografia domnului Dorin Cimpoeșu constituie o lucrare de doctorat bine documentată și extrem de judicioasă, elaborată și susținută la București. Faptul că autorul s-a aflat mai multă vreme la Chișinău cu misiuni diplomatice a servit drept punct de plecare și o experiență prețioasă pentru cercetarea pe care a inițiat-o.

În *Introducere* (p. 8-32) autorul prezintă succint istoria provinciei românești Basarabia de la răpirea acesteia de către imperiul țarist (1812), Actul Unirii Basarabiei la Patria-mamă România (1918), anexarea Basarabiei de către U.R.S.S. (1940) până la proclamarea independenței de stat a Republicii Moldova (23 iunie 1990). Sunt analizate politicile de deznaționalizare, promovate de regimurile țarist și sovietic față de românii basarabeni, subliniind că și bolșevicii, prin pseudoistoriografia practică, au avut drept obiectiv fundamental „contestarea dreptului istoric de nețăgăduit al României asupra unei părți din teritoriul său, Basarabia, concomitent cu afirmarea «legitimității» și justificarea acțiunilor anexioniste ale imperiilor țarist și sovietic asupra aceluiași spațiu” (p. 15). Autorul a examinat obiectiv și ultima perioadă a dominației sovietice, cea legată de numele lui Mihail Gorbaciov și felul cum au putut oamenii politici și intelectualii din R.S.S.M. să folosească acea liberalizare a sistemului sovietic. Autorul are perfectă dreptate atunci când, în urma studierii Hotărârii „Cu privire la aprecierea politico-juridică a tratatului sovieto-german de neagresiune și a protocolului adițional secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor lor pentru Basarabia și Bucovina de nord”, observă că autorii documentului

nu au scris nimic despre România, „al cărui teritoriu a fost de fapt ciuntit prin anexarea de către Rusia sovietică a celor două provincii românești” (p. 23).

Dorin Cimpoescu este primul în istoriografia românească care a analizat limitele mișcării de renaștere națională a populației autohtone din Republica Moldova (p. 30-32), iar rezultatele acestei cercetări prezintă un interes deosebit.

Capitolul I al tezei este intitulat *Disputa dintre România și Rusia asupra Basarabiei (Republicii Moldova)*. Dorin Cimpoescu demonstrează poziția, politica, posibilitățile, limitele și greșelile comise de România față de Basarabia și Republica Moldova, precum și atitudinea Rusiei (U.R.S.S.) față de același teritoriu. Autorul constată: „Spre deosebire de România, Rusia (U.R.S.S.) a avut și are o strategie bine definită vizavi de Republica Moldova, al cărei scop fundamental este menținerea acesteia, utilizând toate căile posibile, inclusiv cele de natură militară, în sfera sa de influență” (p. 40).

Cel de-al doilea capitol, intitulat *Guvernările politice din istoria recentă a Basarabiei (mai 1990 – iulie 2009)*, este cel de bază, cel mai extins ca volum și ca analiză a realităților politice din Republica Moldova.

Autorul a examinat politica promovată de guvernarea neocomunist-frontistă (mai 1990 – februarie 1994), avându-i ca protagoniști pe Mircea Snegur și Mircea Druc, ultimul fiind urmat de Valeriu Muravschi. Sunt expuse faptele ce au delimitat Republica Moldova de România, fapte comise de M. Snegur – înlocuirea Imnului de Stat „Deșteaptă-te, române” cu Imnul „Limba noastră” de A. Mateevici etc.

Este analizată, în continuare, guvernarea agrariano-interfrontistă (februarie 1994 – martie 1998), adoptarea Constituției și prevederile acesteia, conflictul între instituțiile statului, primele alegeri democratice ale președintelui republicii, alegerile locale din aprilie 1995, oferirea statutului special Găgăuziei (23 decembrie 1994), chestiunea Transnistriei. Un loc aparte îl are subiectul legat de instituționalizarea moldovenismului ca politică de stat (p. 61 și urm.), dar și cel ce se referă la amplele mișcări de protest din primăvara anului 1995 ale studenților și intelectualilor în vederea apărării Istoriei Românilor.

Urmează cercetarea minuțioasă a subiectelor legate de politica președintelui Petru Lucinschi, de apropierea politică a forțelor conduse de Mircea Snegur și Iurie Roșca. Autorul examinează și evoluția lentă, dar sigură, a P.C.R.M.

Coaliția politică de centru-dreapta (martie 1998 – decembrie 1999) este următorul subiect studiat de autor. Sunt prezentate forțele politice, antrenate

în campania electorală din 22 martie 1998 (alegeri parlamentare), programele electorale ale acelor partide, este configurată situația economică a Republicii Moldova în preajma alegerilor; autorul demonstrând implicarea unor forțe tenebre în desfășurarea alegerilor (p. 86 și urm.); au fost indicate cauzele ce au permis ascensiunea P.C.R.M. pe arena politică (p. 88 și urm.)

Sunt importante studiile autorului referitoare la comportamentul lui Petru Lucinschi în calitatea acestuia de președinte al Republicii Moldova față de Alianța pentru Democrație și Reforme (A.D.R., Guvernul Ciubuc-2).

Autorul a studiat minuțios problema revizuirii Constituției Republicii Moldova în sensul în care președintele P. Lucinschi afirmă că nu are suficiente prerogative pentru conducerea republicii; citează dintr-un discurs al lui Lucinschi: „...Lucrurile nu merg bine în țara noastră. Mecanismele de stat nu funcționează corespunzător. Este clar că trebuie să chemăm populația să aprobe trecerea la un sistem prezidențial” (p. 134). Autorul a arătat rolul negativ al omului politic Iurie Roșca atunci când clasa politică din Republica Moldova încerca să pășească pe calea progresului și modernizării. Este și cazul din martie 1999, când P.P.C.D.-ul condus de Iu. Roșca a declarat că nu susține guvernul lui Ion Sturza (p. 137 și urm.), executiv ce a fost demis la 9 noiembrie 1999. Sunt aduse cuvintele liderului coaliției majoritare din Parlament, Alexandru Moșanu, care spunea: „Demiterea cabinetului prooccidental al lui Ion Sturza echivalează cu refuzul Moldovei de a se integra în Europa și întoarcerea sa spre Comunitatea Statelor Independente și Rusia” (p. 140).

Dorin Cimpoeșu analizează formarea și activitatea guvernelor conduse de Valeriu Bobuțac și Dumitru Braghîș, criza celui din urmă și studiază subiectul *Restaurația comunistă sovietică (2001)* [p. 157 și urm.]. Este prezentată obiectiv și corect esența P.C.R.M., sunt arătate convingător cauzele venirii la putere a comuniștilor moldoveni (pe fondul dezbinării partidelor democratice prooccidentale și a politicii interne și externe falimentare a acestora). Este analizată campania electorală de la 25 februarie 2001, platformele electorale ale forțelor politice implicate în cursa electorală; am atras atenția asupra poziției P.P.C.D. (p. 164-166) – este un model de analiză pertinentă.

Scena politică din Republica Moldova înaintea alegerilor parlamentare anticipate de la 25 februarie 2001 (p. 167) – ceea ce ilustrează corect și convingător realitățile politice din Republica Moldova de la începutul aceluși an. Autorul fixează schematic și rezultatele alegerilor: 50,23% obținute de P.C.R.M., și configurația noului Parlament (p. 172; 173).

Urmează analiza politicii de guvernare comunistă, avându-l în prim-plan pe liderul comunist Vladimir Voronin. Autorul prezintă biografiile unor

fruntași comuniști, expune unele greutăți prin care a trecut Voronin la numirea primului ministru, sunt trasate direcțiile de acțiune ale lui V. Voronin (dubla cetățene, agricultura, separatismul, înlăturarea persoanelor cu vederi proromânești de la posturile de forță sau mass-media, politica externă etc. (p. 178-180).

Autorul analizează situația forțelor politice după alegerile parlamentare anticipate (p. 183 și urm.), expune modalitatea alegerii lui Vladimir Voronin în funcția de președinte a Republicii Moldova (aduce o scurtă biografie a acestuia, p. 189), descrie investirea lui în funcție. Subiectul următor este *Desemnarea lui Vasile Tarlev pentru funcția de prim-ministru* (scurtă biografie a acestuia, p. 193).

Dorin Cimpoeșu cercetează începutul guvernării comuniste în Republica Moldova, prioritățile declarate ale acesteia în plan intern, cât și în cel extern; sunt relevate primele acțiuni bilaterale cu Federația Rusă, între care – parafarea Tratatului politic dintre Federația Rusă și Republica Moldova (p. 204), politica Moscovei vizând menținerea Republicii Moldova sub tutela rusă (p. 209 și urm.); sunt analizate primele raporturi ale noii guvernări cu Ucraina. Prezintă interes subiectele legate de soluționarea problemei separatismului nistrean și cel legat de îndepărtarea Republicii Moldova de România. Autorul demonstrează că Voronin a acționat concret și a înlăturat din funcții persoane cu viziuni proromânești din mass-media, a propus instituirea unui spațiu lingvistic unic în cadrul C.S.I., introducerea în învățământ a istoriei Moldovei și a limbii moldovenești.

Alte subiecte importante, examinate de autorul lucrării, sunt: boicotarea de către Rusia și Belarus a ofertelor comerciale românești făcute Republicii Moldova (p. 216), implicații ale noului proiect al Concepției de politică externă (p. 217), amestecul Rusiei în relațiile româno-moldovenești (p. 219), izolarea diplomatică a Republicii Moldova, rezultatele vizitei lui Voronin la Moscova și ratificarea Tratatului politic de bază cu Federația Rusă (p. 226).

Deosebit de important pentru știința istorică, pentru politologie, pentru cunoaștere în ansamblu, este compartimentul intitulat *Evoluția regimului comunist restaurat (2001-2009)* [p. 227-237]. Autorul face o remarcă absolut corectă: „Comuniștii din Basarabia au trecut la aplicarea a ceea ce au învățat ei mai bine în perioada regimului totalitar bolșevic, marea majoritate a liderilor lor, la nivel central sau local, fiind persoane de vârsta a treia, care s-au născut, educat și format în condițiile impuse de ocupanții sovietici, fără a avea nimic în comun cu valorile democratice” (p. 227). Sunt expuse practicile de sorginte totalitară ale P.C.R.M.: acesta a subordonat structurile de forță (M.A.I., S.I.S., Procuratura, sistemul judiciar etc.), s-a comportat ca un partid unic de pe timpurile sovieticilor, a marginalizat la maximum

posibil opoziții politici, cu vederi democratice, a încălcat sistematic drepturile fundamentale ale omului, a încercat să repună în practică ideologia leninistă, a introdus în patrimoniul național monumentele eroilor comuniști – Grigorii Kotovschi, Serghei Lazo etc. (într-adevăr: Lupoanca română, de exemplu, este scoasă de comuniști de pe postament, invocându-se motive minore, nesemnificative), încercarea de a introduce cu forța prin înșelăciune ideologia unică, inclusiv numita Istorie „integrată”, a moldovenismului, prin Legea organică din 2003.

Pe lângă cele afirmate de autor se impun și alte observații: având un partid bine organizat, structurat, disciplinat, Voronin a uzurpat puterea de stat, a lichidat independența sistemului juridic, a lichidat separația puterilor, supunându-și guvernul. Totuși, nu putem califica regimul Voronin ca unul totalitar, ci ca unul autoritar: de formă funcționa Parlamentul ca o mașinărie de voturi ale comuniștilor, exista și presa de opoziție, care publica chiar și critici la adresa regimului, dar nimic din cele relatate nu sensibilizau regimul Voronin.

Dorin Cimpoeșu analizează căderea „liberă” a P.C.R.M., reliefat în alegerile locale din 3 și 17 iunie 2007, apoi examinează alegerile parlamentare din 5 aprilie și 29 iulie 2009 și încheie cu expunerea rezultatelor obținute la ultimele alegeri parlamentare: „Cu o majoritate parlamentară de 53 de mandate, cele 4 partide ale opoziției au format, la 8 august 2009, în urma unor negocieri intense și dificile, o coaliție politică de guvernare, cunoscută sub numele de „Alianța pentru Integrare Europeană” (AIE)” (p. 237).

Urmează capitolul al III-lea, intitulat *Relațiile dintre România și Republica Moldova în perioada guvernării de centru-dreapta* (p. 237-253). Cronologic, autorul revine la perioada 1998-1999, analizează relațiile politice dintre România și Republica Moldova (raporturile dintre șefii de state, dintre Parlamente, Guverne, Ministere, autoritățile publice locale, organizațiile neguvernamentale). Autorul examinează evoluția raporturilor economice dintre cele două state (p. 244 și urm.). Un subiect interesant abordat de autor este cel legat de intențiile de integrare culturală și spirituală a celor două maluri ale Prutului: Guvernul de la București a oferit diverse burse elevilor, studenților, doctoranzilor din Republica Moldova. Deosebit de importante au fost (și rămân în continuare) donațiile de carte, editate în România, participarea intelectualilor din România la diverse manifestări cu caracter omagial sau științific. Dorin Cimpoeșu prezintă și poziții critice privind subiectul dat (p. 247).

De asemenea, este examinat climatul relațiilor bilaterale care a fost (și este) înveninat de câteva publicații de la Chișinău, „Săptămâna” fiind cea mai compromisă publicație de limba română. Dorin Cimpoeșu a analizat cli-

matul relațiilor, în fond, româno-române din timpul guvernării comuniste, caracterizate prin ofensiva moldovenismului agresiv.

Cel de-al patrulea capitol se intitulează *Diferendul transnistrian în timpul guvernării de centru-dreapta* (p. 253-275). Este examinat procesul de negocieri ale Chișinăului oficial cu reprezentanții separatiști de la Tiraspol. Este vorba de tratativele purtate de președintele Republicii Moldova P. Lucinschi cu liderul autoproclematei republici nistrene Igor Smirnov, de constituirea, prin decret, a Comisiei pentru coordonarea și asigurarea procesului de negocieri (p. 256), întâlnirile ce au avut lor în acea perioadă. Dorin Cimpoșu publică proiectul textului „Înțelegerii universale privind reglementarea treptată a relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria”, care permitea regimului separatist o autonomie largă. Sunt examinate diverse aspecte ale raporturilor dintre Chișinău și Tiraspol, constatări ce vor fi utile specialiștilor în acest domeniu; vezi: „Posibile perspective în soluționarea problemei transnistriene” (p. 272 și urm.). Autorul aduce în discuție subiectul legat și de Unitatea Teritorială Autonomă Gagauz-Yeri, ajutorul acordat de turci acestei populații, precum și raionul Taraclia, constituit pe principii etnice (aici majoritari fiind bulgarii basarabeni).

Capitolul V este *Relațiile dintre România și Republica Moldova în timpul restaurației comuniste* (p. 275-307) în care se trec în revistă problemele bilaterale, aflate în suspensie din 2001. Este vorba de Tratatul de Parteneriat Privilegiat și Cooperare dintre România și Republica Moldova, de Acordul în materie de cetățenie, de recuperarea creanței de 34 milioane de dolari rezultată din livrarea de energie electrică în anul 1999, alte recuperări (vezi p. 277). Autorul a expus domeniile în care comuniștii au deteriorat la maximum relațiile bilaterale. Aceasta se referă la educație, mass-media etc. Este vorba totuși de primii ani de guvernare comunistă, de rezultatele vizitei lui Voronin la București etc.

Continuare a subiectului anterior este cel expus în următorul capitol, al șaselea, intitulat *Derapaje grave ale guvernării comuniste în raporturile cu România* (p. 307-319). Autorul sintetizează politica românofobă a guvernării comuniste, între care vom remarca succint următoarele. Este vorba de învinuirile absurde de „expansionism” al României în Republica Moldova; de dezinteresul evident al comuniștilor față de euroregiunile „Prutul superior” și „Dunărea de Jos” etc. Autorul a examinat raporturile bilaterale dintre București și Chișinău începând cu 2005 (p. 313), când în România a venit la putere o guvernare de centru-dreapta, iar președinte a fost ales Traian Băsescu. După câteva tatonări, remarcă autorul, „relațiile bilaterale dintre cele două state au reintrat în albia «firească» a ostilităților față de România, manifestate de regimul comunist în primii săi ani de guvernare” (p. 313). Sunt aduse suficiente exemple ce demonstrează poziția obstruc-

ționistă, românofobă, antieuropeană și antidemocratică a lui Voronin în timpul celui de-al doilea mandat.

Ultimul capitol, al șaptelea, al lucrării este *Problema transnistriană în perioada guvernării comuniste* (p. 319-341), care focalizează politica oficială a Chișinăului (comunist) privind soluționarea conflictului transnistrian. Sunt puse în evidență propunerile lui Voronin privind subiectul dat (p. 323), sunt menționate disputele dintre Voronin și oficialii ruși la același subiect etc. Autorul demonstrează că în ciuda eforturilor depuse și a promisiunilor electorale făcute, regimul comunist al lui Voronin nu a fost capabil să soluționeze problema diferendului transnistrian, iar negocierile între Chișinău și Tiraspol au eșuat (p. 335).

În *Anexe* (p. 341-366) autorul a înserat un șir de hărți istorice care ilustrează spațiul geografic la care se face referință în lucrare. La pagina 363 a fost inclusă o schemă referitoare la evoluția schimburilor comerciale bilaterale (România – Republica Moldova). Altă pagină arată în formă grafică schimburile de vizite între oficialii celor două state românești. În sfârșit, *bibliografia* (p. 366-377) încheie lucrarea recenzată și este riguros elaborată.

În concluzie, volumul *Republica Moldova între România și Rusia, 1989-2009* constituie o lucrare științifică de o înaltă ținută, convingătoare și utilă. Voi aminti că, prin Decret prezidențial, la Chișinău a fost constituită o Comisie împuternicită să studieze și să evalueze regimul comunist din Republica Moldova. M-am convins că studiul monografic, elaborat de către Dorin Cimpoșu, va fi de un real folos în înțelegerea mai profundă a regimului Voronin.

Mihai UN DEMERS ISTORIC RETEGAN DEPĂȘIND TIPUL PUBLICISTIC

Suntem astăzi martorii unei tendințe din ce în ce mai accentuate privind segmentele cronologice supuse analizei de către istorici, în sensul deplasării interesului spre evenimente de dată recentă, care constituie niște repercusiuni și care, la rândul lor, ne influențează sau cărora încă nu li s-a dezvăluit cauzalitatea. Nu ar fi nimic de obiectat, dacă una dintre cerințele primordiale ale cercetării științifice, anume accesul la sursele documentare, ar fi asigurată. În lipsa acestora, avem de-a face cu o abordare de tip preponderent publicistic.

Relațiile României cu una dintre fostele republici unionale, transformate în stat independent după destrucțurarea colosului sovietic, care într-adevăr avea picioare de lut, numită Moldova sovietică și devenită independentă la sfârșitul verii anului 1991, au intrat recent în atenția istoricilor din, să spunem, ambele state, având ca precedent al monografiei de față o lucrare esențială, aceea a lui Gheorghe Cojocar, *Colapsul U.R.S.S. și dilema relațiilor româno-române*, apărută în 2001.

De la bun început trebuie să spun că, după ce am citit primele subcapitole ale lucrării supuse dezbaterii, temerile exprimate mai sus s-au spulberat, autorul ei, Dorin Cimpoșu, reușind să asigure una dintre regulile esențiale ale unui asemenea demers: la baza lui sunt așezate nu memorii (deși el însuși este autorul unui asemenea volum), nu articole de presă oricât de documentate sau / și sofisticate ar fi, ci documente ale instanțelor politice, economice sau de altă natură implicate în relațiile bilaterale, documente provenite în principal din Arhivele diplomatice române. Aici se află unul dintre punctele tari ale cărții,

argumentația sa fiind sprijinită pe documentele care au fost „ produse ” de instanțele românești, în special. Dar și de diferite structuri de putere ale statului de peste Prut, președinție, parlament, partide.

Acest „schelet” foarte bine articulat a fost „îmbrăcat” în materialele pe care media din cele două țări i le-a pus la dispoziție. Fie că este vorba de publicații, de emisiuni de radio sau tv, Dorin Cimpoeșu a selectat eu atenție, din multitudinea de date care circulau cu sprijinul vectorilor amintiți mai sus, ceea ce era necesar pentru susținerea construcției sale. Experiența de cercetător și mai ales cea de diplomat l-au ajutat să pescuiască în noianul de informații, dintre care nu puține erau destinate intoxicării, și să aleagă ceea ce era cu adevărat important pentru a obține răspunsurile la întrebările pe care la puse. Din acest punct de vedere, putem aprecia că monografia lui Dorin Cimpoeșu este și un model de analiză a presei, de recompunere a unui tablou al realității cu ajutorul frânturilor de informații, întocmai ca la jocul de puzzle.

Alături de materialele culese din mediile de informare, autorul a lărgit orizontul cunoașterii problematicii prin folosirea rezultatului cercetărilor efectuate de alții. Memorii ale unor actori de prim rang în evenimentele derulate timp de aproape două decenii în țara de dincolo de Prut, sinteze și monografii au fost folosite în procesul de înțelegere a mecanismului ce declanșă un eveniment sau proces.

Mai ales în folosirea literaturii de specialitate, Dorin Cimpoeșu a trebuit să depășească o frontieră care, paradoxal, nu este definită în termeni preciși și din acest motiv este mai dificil valorificabilă. La București și la Chișinău, în probleme de istorie comună, nu se scrie decât sentimental, emoțional. Ți trebuie multă stăpânire de sine, român fiind, să abordezi neutru relațiile dintre cele două state prin vicisitudinile istoriei, în fond unul singur. Așa cum a știut să aleagă grâul de neghină din informațiile oferite de media, așa a reușit să se mențină de cele mai multe ori într-o neutralitate... ușor favorabilă însă sentimentului național. Nu-i atât de ușor să fii român...?!

Problema bibliografiei a creat o situație destul de delicată, pentru că avem de-a face practic cu două... literaturi: una produsă de istorici aflați la remorca regimului comunist de la Chișinău, în slujba intereselor unei terțe puteri, și alta de factură proeuropeană. În demersul său ar fi fost simplu să o elimine pe prima, să zicem, dar ar fi fost contraproductiv pentru obiectivitatea lucrării.

Monografia are șapte capitole, unele dintre ele neechilibrate, la care se adaugă anexele și rezumatele în limbile română, engleză, germană și rusă.

Centrul de greutate al lucrării este format din analiza trăsăturilor eşichierului politic de la Chișinău din intervalul 1989-2009, pe prezentarea deru-

lărilor politice interne și pe factorii, de natură mai ales externă, care le-au determinat. Sunt înfățișate, pe baza documentelor de planificare politică sau economică, tribulațiile diferitor cercuri ale puterii de dincolo de Prut, pașii extrem de preciși pe care îi face Moscova prin oamenii săi de influență, lipsa de consistență a strategiei guvernelor de la București în ceea ce privește statul vecin, cu care și în prezent, deși situația de acolo este mult diferită de cea existentă cu numai un an în urmă, doar „ne ținem de neamuri”...

Analiza efectuată de autor asupra actelor politice ale forurilor decizionale de la Chișinău, București și Moscova vizează nu declarațiile de circumstanță, ci atitudinile care se regăsesc dincolo de ele.

Și din punct de vedere bibliografic și metodologic lucrarea lui Dorin Cimpoeșu răspunde cerințelor științifice, mai ales dacă luăm în considerare și faptul că subiectul ales este unul de istorie *recentissima*.

Această recenzie nu ar fi completă dacă nu am adăuga câteva cuvinte despre stilul în care este elaborată cartea, fiind propriu unei persoane, pe de o parte, obișnuite cu precizia formulărilor unui document diplomatic, iar pe de altă parte, care dovedește eleganța unui cercetător ce nu se află la prima sa realizare.

Tudor VALENTINA RUSU CIOBANU.
BRAGA PRECURSOARE
A POSTMODERNITĂȚII

Pictorița își amintește că a fost captivată de universul artelor plastice încă de pe la vârsta de patru ani, din momentul unei șocante fascinații în care unchiul Constantin îi ilustrase prin desene animate o șotie săvârșită de copilă.

Născută în mediul citadin chișinăuian din părinte român și mamă lituaniană, în zona actualei Coline Pușkin, Valentina Rusu Ciobanu a păstrat pentru toată viața admirația pentru ulicioarele întortocheate și mediul în care luxurianța din sanatorii și grijile de zi cu zi se aflau într-o stare de armonie exemplară. (Această atmosferă este transpusă și în portretul *Aleco Russo* (1968), aflat în colecția Muzeului Literaturii Române „Mihail Kogălniceanu”.) Faptul că fratele mai mare Victor (artist cu un discurs plastic distinct în arta anilor '30-'70 în genurile graficii, artei monumentale, caligrafiei, totodată, un remarcabil pedagog și cap de generație artistică, custode al Pinacotecii Municipale Chișinău) a urmat studiile la Școala Belle-Arte din Chișinău și s-a căsătorit tot cu o pictoriță distinsă din cercul lui Alexandru Plămădeală, Natalia Danilenco (discipolă, apoi colaboratoare apropiată al ilustrului Alexandru Plămădeală, autorul monumentului lui Ștefan cel Mare de la Chișinău), a influențat-o cu siguranță pe eroina noastră să-și identifice fâgașul afirmării sale în domeniul artelor frumoase.

În 1937-1940 urmează studiile la Școala Belle-Arte din Chișinău, clasa profesorilor Alexandru Plămădeală și August Bayllaire, cel din urmă fiind o personalitate de referință pentru dezvoltarea artelor plastice de la începutul secolului XX, mai întâi în Rusia, apoi, după 1918, în România. O personalitate

de o vastă cultură umanistică, școlit în România, Rusia, Olanda și Franța, cunoscător nemijlocit al evoluției artei occidentale prin deplasări de documentare în Germania, Olanda, Franța, Italia. Deținea o impunătoare colecție de artă, îndeosebi grafică, inclusiv originale semnate de Rembrandt. Poseda o bibliotecă de artă universală.

În anii 1941-1944 Valentina Rusu Ciobanu urmează studiile la Academia de Arte Frumoase din Iași, clasa bine-cunoscutului artist plastic român Corneliu Baba. Își finalizează studiile artistice coborând cu o treaptă la Școala Republicană de Arte Plastice din Chișinău, clasa profesorului Ivan Iakovlevici Hazov. Imediat după absolvire, grație profesionismului vădit al lucrărilor sale, în 1947 este invitată să participe la expoziții republicane de artă. Este încurajată și susținută să-și desăvârșească măiestria, aflându-se în deplasări de creație și de documentare la Moscova. În același an, 1947, îi este achiziționată pentru Muzeul de Artă al Moldovei lucrarea *Întoarcerea ostașului (în satul eliberat)*, o pictură executată conform rețetelor realismului socialist, dar care rămâne o piesă de rezistență a plasticienei.

În această perioadă elaborează o galerie impunătoare de portrete. Sunt lucrate în cheie clar-obscur, culori rupte, complementare, ușor nuanțate prin ansamblul lor, urmărind să surprindă de fiecare dată psihologia și chiar individualitatea personajelor. Această experiență culminează cu realizarea unei opere de vârf, *Fata la fereastră*. De fapt, este o capodoperă a picturii din Chișinăul secolului XX. Proportionarea pastei generos așternute, gradarea stratului prin diluări fin nuanțate și dezinvoltura hazardului cu care sunt aplicate liniile cromatice constituie paradigma pictoriței și pentru lucrările elaborate ulterior. În același timp, genul portretului rămâne una dintre componentele predominante ale operei semnate de Valentina Rusu Ciobanu. Pornind de la oamenii simpli, aproape anonimi, pictorița evoluează către personaje concrete – un fel de eroi ai zilei, ai comunității. Mai întâi, prin Ileana Buhnă din Cărpineni, în *Portretul colhozniciei* aflat în colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei, urmând *Portretul Maria Brovin* (la fel o capodoperă a genului portretisticii naționale), în sfârșit, obțin dreptul de a fi portretizați mai ales intelectualii prin *Portretul unui tânăr (Aureliu Busuioc)*. Urmează *Portretul lui Dumitru Fusu* (1963-1964), *Portretul crescătorului de vite T. Tolici* (1963-1964), *Setea* (1965-1967, elaborată ca lucrare de gen, dar, de fapt, reprezentând portretele cântăreței Maria Bieșu și al artistului Dumitru Fusu), *Portretul cu pocal și țigară* (portretul lui Aureliu Busuioc) (1966), *Emil Loteanu* (1966-1967), *Portretul lui Ion Druță* (1968, versiunea de la Muzeul Literaturii Române „Mihail Kogălniceanu”), *Ion Druță* (1972, versiunea de la Muzeul Național de Artă al Moldovei), *Portretul lui Igor Crețu* (1971), *Serafim Saka* (1972-1973), *A. Pușkin și C. Stamati* (1971), *Grigore Vieru* (1972), *Portretul lui S. Șcurea* (1973, aflat în Fondul Ministerului Culturii al Federației Ruse, Moscova),

Regizorul Vlad Druc (1975), *Citate din istoria artelor* (1978, construită ca lucrare de gen îndărătul căreia aflăm portretul de grup al deputatei Valentina Ostașco și al compozitorului Vasile Zagorschi), *Portretul lui Vlad Ioviță* (1981), *Clepsidra cerului* (portretul Nanei Plămădeală) (1984), *Science-fiction* (portretul scriitorului Andrei Burac) (a doua jumătate a anilor '80), lucrări care concurează ca realizări de vârf în portretistica secolului XX executată în interfluviul Nistru – Prut.

Un detaliu: portretul lui Emil Loteanu, lucrat în cheia contrapunerii abstracției geometrice cu interpretarea convențională a figurii umane stilizate, reprezintă o sinteză sublimată a filozofiei creației populare eșafodată anume pe aceste componente primordiale: geometrism și lirismul datelor realității tangibile – o metaforă rarisimă vizând creația cineastului afirmată prin *Poienile roșii*, un imn geniului creator popular. Fără a-și propune să ilustreze o teză, autoarea a satisfăcut formidabil rigorile decretate de evoluția artei contemporane. Și la capitolul cromatică sunt valorificate posibilitățile bipolare – contrapunerea oranjului (expresie a lumii telurice) cu albastrul (simbol al lumii abstracte celeste). Semnalăm deci datele unei capodopere. Aceleași componente – geometrism / lirism, dar manevrate în alt mod – prin intercalare, le aflăm în portretul lui Grigore Vieru. Este vorba de șirul figurilor geometrice perfecte și paradoxul geometric: triunghiul, pătratul, cercul, cubul, care sunt ordonate în configurația plastică conform principiului yni-yani (plin / vid) și în care, de exemplu, vidul cercului suprapoziționat în registrul superior nu înseamnă altceva decât un plin prin excelență – portretul, expresia spiritului lui Grigore Vieru în proiecție pe infinitatea celestă și ecoul golului din registrul inferior – cercul din care iese mâna deschisă cu porumbelul avântat să-și ia zborul. Hermeneutic vorbind, fiecare parte a spectrului imaginii, la rândul-i, este susceptibilă pentru noi interpretări, ca, de exemplu, mâna drept oglinda cea mai fidelă a personajului portretizat. O altă conotație: mâna deschisă reprezentând expresia simbolică a creștinismului, dar și a omului deschis și pașnic, de asemenea, și a creației. Efectul expresiv al acestor componente, generat de un principiu al congruenței, este amplificat prin alternanța cromatică: oranj-albastru, acestea constituind particularitățile distinctive ale unui stil portretistic de excepție în arta contemporană.

Citate din istoria artelor este concepută pornind de la stratul tradiției realiste ce s-a constituit în debutul secolului al XVI-lea, unde motivul central al lucrării era complementat cu imagini incastrate și atrăgând elemente din arta contemporană a secolului al XX-lea, pe de o parte, vectorul lui Worhel și, pe de alta, vectorul lui Raushenberg. Componentele principale – cele două portrete – sunt intercalate cu imaginile citate după lucrările precursorilor de referință din arta occidentală, de la Giotto încoace. Numai că citatelor nu le este distribuit rolul de context, ci păstrează în țesătura mesa-

jului autoarei însăși expresia textului original. Adică, un procedeu propriu tehnicii literare din sec. XX capătă o expresie plastică fără precedent în cultura noastră.

De la elaborarea unui portret până la configurarea altuia, spațiul existențial este ilustrat prin descifrarea realității tangibile în genuri precum peisajul și natura statică. Casa, strada cu vegetația ei, dar și alte componente, inclusiv din mediul rustic, începând cu studiile ce s-au păstrat încă din anii școlirii, dreptat sunt dezvoltate în creația pictoriței. Îndeosebi în anii '50 peisajul este un travaliu necesar artistei pentru a-și antrena ochiul, mâna și gândirea, ajungând, începând cu sfârșitul anilor '60, să capete ținuta unei elaborări în spirit filozofic și formalizate plastic în simboluri inedite. Exemplificăm afirmațiile noastre cu lucrările *Foc de artificii* (1966), *Pământ și cer* (1969). Peisajul se decodifică drept un element important în structura imaginii așa-ziselor lucrări tematice. Mai întâi, vag, în *Invitație la joc* (1956-1957), apoi în *Plantarea pomilor* (1960-1961), *Setea* (1965-1967, în care acest element este epurat până la paroxism – semne convenționale încadrate în structuri ornamentale), *În parc* (1966), *Tinerete* (1967), *Lunohodul* (Lunomobilul), (1970), *Copiii și sportul* (1970-1971), *A. Pușkin și C. Stamati* (1971), *Glie și oameni* (1975), *Amintiri* (sfârșitul anilor '70), *Citate din istoria artelor* (1978) și *Micul dejun* (1979-1980), 1990. *Anno Domini* (1990), reprezentat drept componentă centrală a imaginii.

Paradoxal, peisajul se relevă tot pe rol de element important și în cazul unui șir de portrete ca *Portretul lui Dumitru Fusu* (1963-1964), *Portretul crescătorului de vite T. Tolici* (1963-1964), *Aleco Russo* (1968), *Igor Crețu* (1971), *Portretul lui Vlad Ioviță* (1982-1983), *Clepsidra cerului* (portretul Nanei Plămădeală) (1984). Curios, peisajului îi este atribuit rol de componentă centrală și la crearea unor naturi statice, ca, de exemplu, *Cană pe pervaz* (1965-1966).

Natura statică este practică în paralel cu peisajul, urmând aceleași paradigme. Exemple de referință corespunzând fazei de început sunt *Natură statică cu floare* (1953), *Natură statică cu clește universal* (mijlocul anilor '50, reprezentând o realizare de vârf pe traiectul ascensiunii artistice a Valentinei Rusu Ciobanu în perioada respectivă). Lucrări caracteristice în acest sens din perioade mai târzii de creație sunt *Flori pe fundal roșu* (1966), *Glastră-II* (1968-1969).

Lucrarea *Întoarcerea ostașului* (în satul eliberat) (1947) conține un aspect de etică ce se interpretează conform principiului: „Dă-i Cezarului ce-i al Cezarului”. Artiștii plastici afirmați în cadrul dominației ideologice ateiste, de fapt, comuniste, context în care s-a impus ca profesionist pictorița, erau obligați, precum bine se știe, să elaboreze așa-numite lucrări tematice. Ei bine, *Invitație la joc* (1956-1957) se percepe ca o astfel de lucrare, dar având

în plus o notă puternică de umanizare care, de fapt, sfida principiile proletcultismului impus cu vehemență la acea vreme. Astfel, lucrarea amintită constituie un portret de grup rezultat în urma studiilor figurilor de țărani din satul Dolna. Un exces de zel în valorificarea umanistică se vedește în acest sens și în lucrările *V. I. Lenin și N. K. Krupskaia* (1969-1970) și *Prietenie* (1974).

Realizările de vârf la capitolul compoziții tematice sunt *Citate din istoria artelor* (1978) și *Micul dejun* (1979-1980). În *Micul dejun* decodificăm o sinteză a genurilor portret, natură statică, peisaj. Pictura este de o acuratețe și dexteritate asemeni elaborărilor marilor maeștri ai Renașterii clasice. În același timp, experiența acumulată în evoluția artei contemporane occidentale este asimilată și transpusă prin filiera individuală a autoarei.

La ai săi 90 de ani împliniți la 28 octombrie 2010 Valentina Rusu Ciobanu a trecut trei praguri: lumea percepută drept *expresie fascinantă a ființării* – în copilărie; unghiul de vedere se preschimbă corespunzător anilor tinereții – *aspirația și devenirea* în plan social, parcă fără griji, în consonanță cu societatea căreia îi aparținea; apoi *neliniștea și suferința* sunt urmări ale dezastrului produs de cel de-al Doilea Război Mondial. Obiectele și subiectele care-i alimentau *fascinația* copilăriei nu le-a pierdut totuși în sinuosul itinerar de afirmare a propriului *eu*. Nici chiar atunci când în diverse perioade și contexte sociale era supusă unor presiuni și tratamente degradante pentru ființa umană în genere, ca, de exemplu, învinuirile aduse de potențaii zilei după crearea lucrării *Plantarea pomilor*, când în toiul nopții era somată să dea explicații cam de ce se produce ca exponent al culturii burgheze. Și tot așa a fost până la schimbările aduse de Gorbi.

Valentina Rusu Ciobanu a evitat să se erijeze drept militantă a unor orientări, puncte de vedere deosebite în contextul vieții culturale, un soi de scepticism nativ a însoțit-o mereu. Aceste calități, uneori, au fost observate de firile mai subtile, ca, de exemplu, Ion Druță, atunci când a invitat-o să se producă în calitate de scenograf la spectacole de referință în evoluția dramaturgiei și artei teatrale la acea vreme. Precum afirma regizorul Ion Ungureanu, pictorița a realizat „adevărate capodopere în scenografie”. Aici, ne întrebăm: Cum a fost posibil așa ceva, fără să fi avut vreo experiență precedentă în domeniu? Un răspuns plauzibil ar fi cunoașterea rolului geometriei în evoluția artelor plastice, în mod aprofundat, a culturii arabe, studiate pe acest segment, pe care le efectua fiul Domniei Sale, Lică (da, se întâmplă ca părinții să învețe de la copii!).

Apropo de învățătură, în februarie 1967, asistând întâmplător la o discuție susținută de Valentina Rusu Ciobanu în atelierul maestrului Mihai Grecu cu arheologul Rikman privitor la evoluția artei contemporane, inclusiv a

realismului socialist, am rămas uluit de vastitatea cunoștințelor celor doi. Erudiția enciclopedică a Valentinei Rusu Ciobanu nu însemna un scop în sine. Concluzie la care am ajuns ulterior când am aflat că împrumuta literatură și unor colegi mai tineri, ca, de exemplu, ediții rarissime ale lui James Joyce oferite lui Petru Jireghea, împărtășindu-și cu generozitate cunoștințele. În plus, știu că la mijlocul anilor '60 de sine stătător a studiat limba engleză, citind apoi în original ceea ce o interesa din operele clasicismului universal, dar și privitor la evoluția artei contemporane.

Totdeauna a fost atentă față de tinerele talente, contribuind discret, dar cu toată puterea, la afirmarea acestora, ca, de exemplu, în cazul lui Sergiu Cuciuc și Andrei Sârbu. Da, curios, a apelat la primul, când cel de-al doilea muncea în condiții aproape subumane într-un atelier de subsol. Ulterior, Andrei Sârbu a primit un atelier pe strada Nicolae Dimo din Chișinău, în anul 1992, grație faptului că în cadrul ședinței Consiliului de Conducere UAP, distinsa maestră a declarat că, dacă nu i se distribuie lui Andrei Sârbu un atelier personal de creație, dânsa va decreta greva foamei. Acest lucru i-a sensibilizat pe responsabili așa încât problema a putut fi rezolvată.

În final subliniem că, în ciuda presiunilor ideologice cărora era supusă în cea mai importantă perioadă a creșterii sale, Valentina Rusu Ciobanu și-a păstrat individualitatea discursului plastic, învrednicindu-se apoi de înalte distincții de stat precum Premiul Național pentru Arta Plastică, titlul onorific de „Artist plastic al poporului”, i s-a conferit titlul de Cavaler al Ordinului Republicii și, de curând, titlul de Cetățean de onoare al municipiului Chișinău.

Creația plastică a Valentinei Rusu Ciobanu este parte componentă a nenumărate colecții publice și private din lume. Este obiectul și subiectul unor abordări importante ale criticilor în artă din țară și de peste hotare, ca, de exemplu, dr. Ludmila Toma, dr. Constantin Ciobanu, dr. Tudor Stăvilă, dr. Constantin Spânu, dr. Constantin Prut, dr. L. Zingher. În altă ordine de idei, interviurile pe care le-a acordat pictorița de-a lungul carierei artistice au relevat libertatea spiritului în creație și refuzul aservirii oricărui stil, direcție sau mișcare artistică. Astfel, Valentina Rusu Ciobanu, prin discursul plastic și proba capacității creatoare susținute în viața culturală, ocupă o treaptă importantă în evoluția artei, ca precursor cert a ceea ce astăzi numim postmodernitate.

Personalitatea plasticienei se distinge pregnant și din șirul creatoarelor cu un discurs de rezistență în secolul XX: Ecaterina Maleșevschi, Elisabet Ivanovsky, Milița Pătrașcu, Nina Arbore, Claudia Cobizev, Valentina Neceaev, Valentina Pufescu-Poleacov, Esther Grecu, Ada Zevin, Vilghelmina Zazerskaya, Alexandra Picunov (Târțău), Brunghilza Epelbaum.

Valentina RUSU CIOBANU
și geometrismul liric

Poartă, sfârșitul anilor '60, ulei pe pânză

II Limba ROMÂNĂ

Natură statică, anii '50, ulei pe pânză

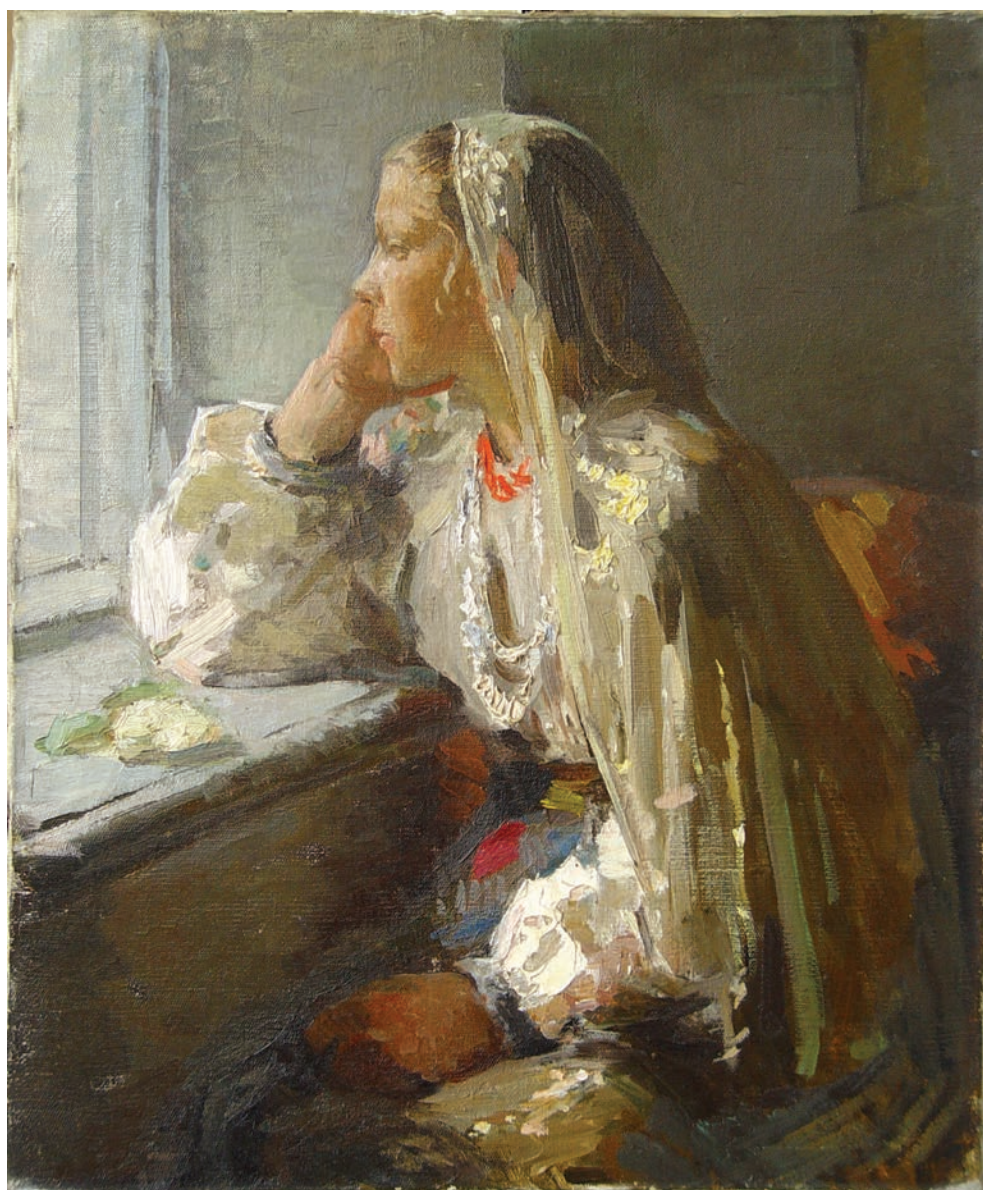
Natură statică, 1953, ulei pe pânză

IV Limba ROMÂNĂ

Portret de fată, sfârșitul anilor '50, ulei pe pânză

Fată la fereastră, 1954, ulei pe pânză

VI Limba ROMÂNĂ

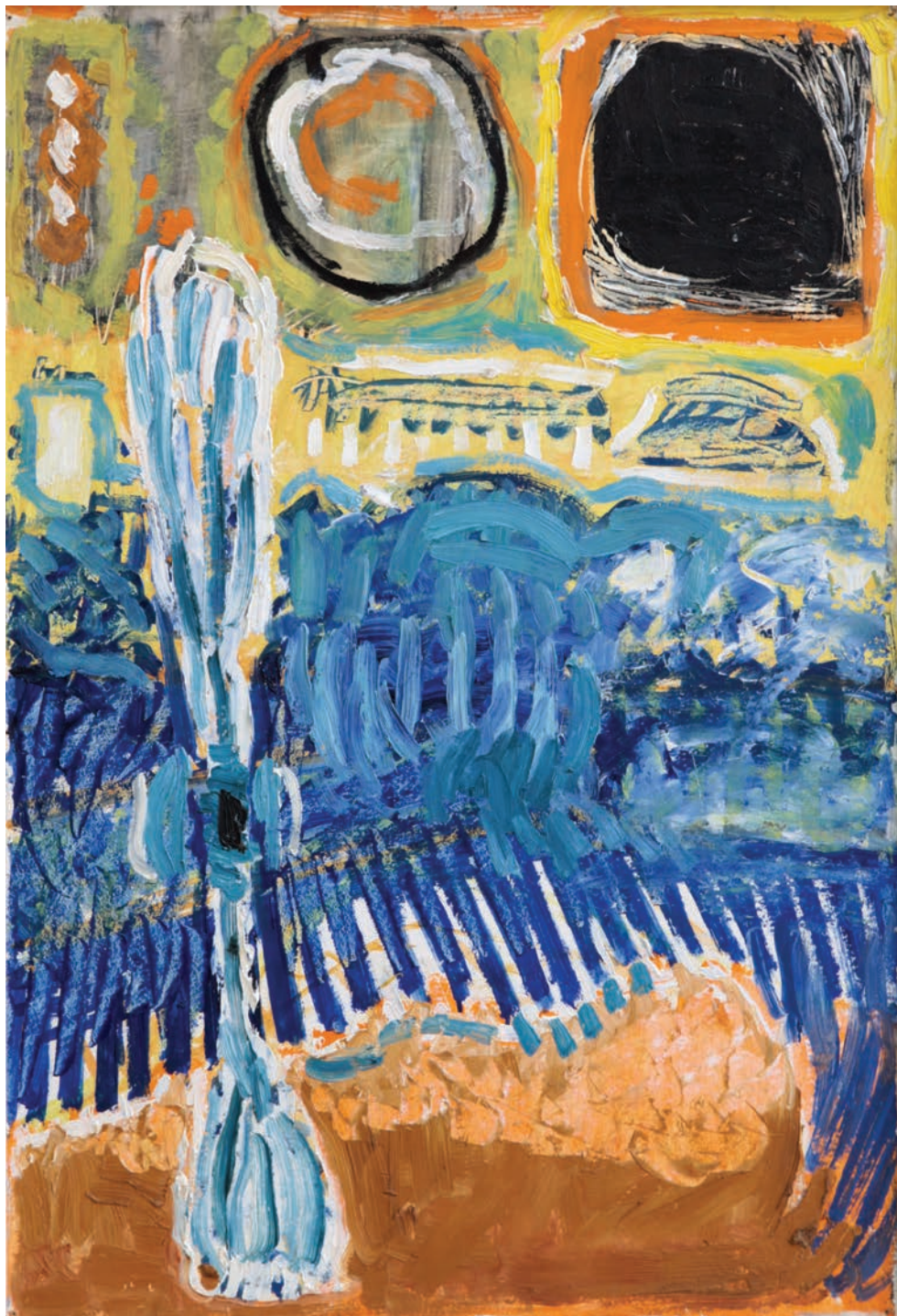

Portretul unui tânăr (Aureliu Busuioc), 1958, ulei pe pânză

Fată cu ulcior, sfârșitul anilor '40, ulei pe pânză

VIII Limba ROMÂNĂ

Compoziție decorativă, sfârșitul anilor '60, ulei pe carton

Motiv medieval, mijlocul anilor '70, acril și vopsea de bronz pe carton

X Limba ROMÂNĂ

The alien (Străinul) (din ciclul *Roboții*), 1969, ulei și acril pe pânză

Compoziție cu sifon, tempera, carton

XII Limba ROMÂNĂ

Răpirea Europei, sfârșitul anilor '60, ulei pe carton

Desuetudine, 1990, acril pe pânză

XIV Limba ROMÂNĂ

Compoziție cu roza vânturilor, începutul anilor '70, acril pe carton

Compoziție decorativă IX, ulei pe carton

XVI Limba ROMÂNĂ

Glastră II, 1968-1969, ulei pe carton

Vlad POHILĂ **MARELE NOSTRU NOROC
DE A-L AVEA
PE VALENTIN MÂNDÂCANU**

Nu este la mijloc nicio exagerare... – puține națiuni s-ar putea mândri cu șansa de a avea un lingvist de talia lui V. Mândăcanu. În fond, dînsul reprezintă *un fenomen* în lingvistica națională și, studiind existența / lipsa acestui fenomen într-un spațiu istoricește (politicește) familiar, apropiat nouă, am constatat, surprins, că în niciuna dintre cele 15 foste republici sovietice nu a existat ceva similar: o muncă, o pasiune, un impact asemănătoare celor dăruite nouă de lingvistul-practician, de intelectualul și patriotul Valentin Mândăcanu.

Mă refer, în primul rînd, la cultivarea limbii materne. Este cunoscut faptul că o habă, destul de îndelungată, în U.R.S.S. nici nu se punea problema cultivării limbilor naționale: se bucura de acest privilegiu doar rusa, pe cînd celelalte idiomuri trebuiau să vegeteze la umbra colosului lingvistic rusesc. Abia prin anii '60 ai sec. XX, cînd demagogia „bilingvismului armonios” cauza fisuri tot mai alarmante, Moscova a permis lingviștilor „minoritari”, din republicile zise unionale, ba chiar și din cele autonome, să se mai ocupe și de evoluțiile din cadrul limbilor naționale vorbite în respectivele spații etno-geografice. Aspectul cel mai delicat – cel mai dificil! – al problemei consta în faptul că a cultiva / a corecta exprimarea, scrierea, în republicile nerusești, însemna, în primul rînd, a le feri de influența masivă, devastatoare a limbii ruse. Or, aceasta contravenea flagrant politicii oficiale, potrivit căreia „marea și viguroasa” limbă rusă („veliki i moguci”, în terminologia imperială) nu putea să aibă o înrîurire decît benefică asupra „limbilor-surori” („mai mici”, „mai puțin dezvoltate” etc. asemenea).

Totuși, cum spuneam, în deceniul al șaptelea „gheața s-a spart”... Atunci, în 1967, a văzut lumina tiparului, la Chișinău, și îndreptarul *Exprimarea corectă*, de V. Mândâcanu. A fost acea carte, pentru noi, basarabeni ajunși la marginea disperării (rusificării, deznaționalizării), un fel de bombă... cu efect întârziat. Relativ întârziat, pentru că în 1975 „bomba” apare în forma unei ediții completate, amplificate și cu un titlu mai inspirat: *Cuvîntul potrivit – la locul potrivit*, retipărită în 1987. La impactul – și acesta, cu regret, cam întârziat – al valorosului îndreptar ne vom referi ceva mai la vale.

Încet-încet, tot pe atunci, sub auspiciile Institutului de limbă și literatură al A.Ș.M., a prins a apărea și serialul de fascicule *Cultivarea limbii*, dar, desigur, acestea nu puteau rezista vreunei comparații cu lucrarea lui V. Mândâcanu. Cum, de altfel, nu puteau rezista comparației nici scrierile, studiile, îndreptarele similare editate în alte republici ex-sovietice, inclusiv în cele în care demnitatea națională era mai puțin terfelită decât la noi. Și unde nici dragostea pentru limba maternă nu se atrofiase în halul în care se ajunsese în R.S.S.M.; dimpotrivă, se înregistra acolo o remarcabilă acuitate a simțului limbii corecte, ferită de influențe „binefăcătoare”: în Republicile Baltice, în Georgia, Armenia sau Azerbaidjan, parțial în Ucraina sau chiar în unele republici autonome, din cadrul Rusiei, precum Tataria, Bașkiria, Tuva... Conform observațiilor mele, cel mai mult au perseverat, în acest sens, lituanienii: ei au scos de sub tipar în anii '60-'80 numeroase, ample, dense, solide îndreptare de exprimare corectă. La modul practic însă, aceste minunate scrieri lingvistice păleau în fața cărților lui V. Mândâcanu, *fiind lipsite de accesibilitate și de comoditate*, atât de necesare în tendința, aspirația sau chiar necesitatea cărților de a deveni maximum utile unui număr cât mai mare de beneficiari. Astfel încât putem spune că V. Mândâcanu nu a avut concurenți în întreg spațiul plurilingvistic, în genere infectat, al „imperiumului relelor”. La drept vorbind, nu a avut dînsul concurenți nici la noi, în Basarabia... Numai să nu fie cu supărare altor lingviști și filologi, pur și simplu intelectuali, sincer și în cunoștință de cauză preocupați de destinul limbii române aici, în stînga Nistrului, care au muncit cu pasiune la ocrotirea și îndreptarea felului cum vorbim și cum scriem. Pur și simplu, cred că nimeni nu ar mai fi putut face ceva similar *Cuvîntului potrivit*... Nu obligatoriu pentru că nu i-ar fi dus capul, dar, mai ales, pentru că asemenea cărți se scriu de către oameni cu solide, adînci cunoștințe în materie, însă care dețin și un simț aparte al limbii materne, avînd și o trăire vibrantă a existenței prin limbă a națiunii din care se trag. Unii lingviști sau filologi, chiar dacă au și au avut buna intenție sau poate că s-au și apucat să facă ceva similar, s-au oprit, pe la mijloc de cale, fără a duce la bun sfîrșit opera: care din lene, care din teamă, care din lașitate, care din comoditate...

De fapt, ce a însemnat – ce mai înseamnă încă – pentru noi îndreptarul de exprimare corectă al lui V. Mândâcanu *Cuvîntul potrivit – la locul potrivit*?
Cu siguranță:

a) un model de „gestionare” (depistare, grupare, explicare / comentare etc.) a greșelilor de limbă; un instrument desăvârșit de combatere, prin formularea de soluții judicioase, limpezi, dar și intransigente, iar în ultimă instanță – salvatoare de vorbire / scriere corectă;

b) o garanție – pentru cei care îl citesc, îl studiază, desigur – că își vor corecta la maximum vorbirea și scrierea, debarasându-se de o serie de greșeli tipice provinciei noastre basarabene, în primul rînd, de numeroase calchieri din rusă;

c) o șansă unică de a contrapune un limbaj îngrijit, frumos, elegant, nuanțat urîțeniei vorbirii „de mahala”, „macaronice”, neglijente, prin această contrapunere oferind beneficiarilor bucuria de a re-descoperi splendoarea limbii literare;

d) un *memento* că „străinismele”, în cazul nostru – rusismele, nu pot decît să ne „infecteze”, să ne „strice”, să ne urîțească limba, iar mai larg – să ne dezvolte o lenevie a spiritului, o lehamite în a căuta cuvintele necesare (și existente), mulțumindu-ne cu un jargon ruso-român, în loc să căutăm formele corecte, soluțiile firești de exprimare, diamantele limbii române;

e) o dovadă în plus că o limbă poate funcționa nestingherit, respectiv, poate fi utilizată fără a te rușina cum / că o vorbești numai dacă ea (această limbă) evoluează fără abateri de la norme, de la un standard, care, în cazul basarabenilor, nu poate fi decît limba română literară, exemplară.

Din păcate, îndreptarul lui V. Mândăcanu rămîne extrem de actual și după cîteva decenii de la apariție. Spun „din păcate”, pentru că, dacă noi eram ceva mai atenți, mai sensibili la sfaturile autorului, un șir – poate chiar șiruri întregi! – de greșeli etalate, lămurite, combătute în cartea cu pricina ar fi trebuit de mult și definitiv să dispară din uzul nostru. Cu regret însă, nu e așa: există în vorbirea (dar și în scrisul) basarabenilor greșeli care persistă fatal, diabolic în limbajul nostru – numai acest ridicol „se primește” (în sensul de „îmi / îți / ne / vă reușește, izbutește, iese”) cît face! Avem, desigur, în această ordine de idei, și partea noastră, mare, de vină, de lenevie, de indiferență... Pe deasupra însă, la mijloc sînt și impactul nefast al ruperii noastre de la matca românească, efectele ocupației rusești, apoi sovietice, cu un total de două secole. Tocmai de aceea considerăm că îndreptarul lui V. Mândăcanu ar trebui reeditat (cu un tiraj suficient pentru fiecă casă de intelectual, de gospodar, în orice familie cu copii – din întreg spațiul nistro-prutean și est-nistean) și să ajungă încă unei generații, cel puțin. Cineva poate insista că între timp vorbirea românească din Basarabia s-a mai îndreptat... Iar altul că între timp au apărut noi, poate și mai perfide greșeli, calchieri... Dînd dreptate ambelor părți, menționăm că în *Cuvîntul potrivit...* oricum se conține „principală bază de greșeli / abateri / anoma-

lii” din limbajul românilor basarabeni și, în acest sens, revenim la gândul amintit mai sus – cartea lui V. Mândâcanu nu are concurenți...

Veșmintul ființei noastre este acel eseu al lui V. Mândâcanu care a bulversat societatea românească din Basarabia, poate la fel cum a putut să o facă re-apariția, aici, în partea stîngă a Prutului, a Tricolorului, a alfabetului latin, a imnului *Deșteaptă-te române!*... Este cu adevărat memorabil acel aprilie 1988, cînd revista *Nistru*, sub redacția lui Dumitru Matcovschi, a inserat incendiarul manifest, care este, pe lîngă multe altele, o lucrare frumoasă, elegantă, perfect construită și... dureros de adevărată. În linii majore, în *Veșmintul ființei noastre*, V. Mândâcanu „nu a făcut decît” să enunțe, să expună o axiomă bine cunoscută, dar care era tabuizată în anii de ocupație străină: că așa-zisa limbă „moldovenească” este, de fapt, româna, scrisă (forțat, prin „ukaz”) cu litere ruse și cu mici concesii făcute graiului moldovenesc, vorbit și în dreapta Prutului, de altfel. Ne-a amintit autorul acestui manifest de anvergură pașoptistă că în ceea ce privește limba noastră totul a început nu de la poetașii din Transnistria și nici de la felul cum se vorbește la Ocnița, la Bășcălia sau la Poșta Veche. Totul a început de la diaconul Coresi, muntean din Tîrgoviște, care a trăit și a activat la Brașov, în Transilvania, editînd primele cărți românești. Aceste cărți erau niște traduceri, realizate în toate trei provinciile istorice românești: Muntenia, Moldova, Transilvania și, tipărindu-le, Coresi a selectat ce era mai bun din fiecare, astfel punând bazele limbii noastre literare unice, așezînd temeiurile „tripartite” ale limbii române. Ideea de unitate lingvistică este esențială în acest splendid eseu cum este, de altminteri, primordială unitatea și pentru dăinuirea însăși a limbii române. Respectarea normei unice stă la baza evoluției firești a fiecărei limbi; orice abatere de la normă conduce la apariția unor deosebiri inutile, nedorite, adeseori și „deocheate”, în ultimă instanță sfidarea normei avînd consecințe fatale: chiar dacă nu asigură nașterea, formarea, afirmarea unei limbi noi (cum și-au dorit-o ocupanții și acoliții lor), cu certitudine contribuie la mutilarea limbajului celor care, dintr-un motiv sau altul, nu respectă, se îndepărtează de la normele limbii literare unice, sau exemplare, cum spunea celebrul nostru conațional Eugeniu Coșeriu (și, întîmplător sau nu, consăteanul lui Valentin Mândâcanu).

Nu știu alți ocupanți decît rușii („ajutați” de unii dezrădăcinați „de pe loc”) care să fi denigrat mai intens, mai penibil, mai bătărănește, mai criminal Marea noastră Unire cu Țara, perioada aflării Basarabiei în componența României (1918-1940; 1941-1944). Scopul acestor „critici” devine explicabil dacă ne amintim că țările care și-au re-dobândit independența – Polonia, Finlanda, Lituania, Letonia, Estonia – au izbutit să o facă și grație tăriei nostalgiilor pe care le aveau pentru perioada cînd au trăit fără „fratele mai mare” de la Răsărit. Desigur, s-a falsificat în sensul denigrării anilor de independență și acolo, dar la noi, am impresia, s-a întrecut orice măsură.

Din fericire, cărțile, studiile, articolele care au prins a apărea la Chișinău după 1989 au putut contracara valul de minciuni, falsuri, insulte privind recentul nostru trecut românesc – da, în măsura posibilităților oferite de timp și de pregătirea autorilor. În acest sens, V. Mândăcanu se poate mândri cu un obol admirabil, pe cât de consistent, documentat, convingător, pe atât și de tulburător: eseul numit *Elogiu interbelicului românesc*. Mulți, foarte mulți intelectuali și gospodari de frunte din Basarabia interbelică – și nu numai localnici, români, dar și de origine etnică străină – au beneficiat din plin de avantajele acelor ani interbelici; nimeni însă nu a scris ceva la cota recunoștinței la care s-a ridicat V. Mândăcanu prin scrierea eseului amintit. Datorită acestei lucrări, credem, s-a mai șters din rușinea ce se adunase pe capul nostru, acumulând, decenii la rînd, și suportînd în tăcere atîta agresivitate, porcoasă, a veneticilor și a mancurților locali.

Nu știu de ce mi se pare că publicul nostru cititor, chiar dacă nu este răsfățat de o presă de limbă română prea bogată, nu are o impresie clară despre cele mai recente scrieri ale lui V. Mândăcanu. Mă refer la serialul *Surse de lumină*, pe care dînsul le publică, număr de număr, săptămînal, într-un colț de pagină al gazetei „Flux”. E o selecție – extrem de riguroasă – de cugetări, declarații, crîmpeie din memorii, referințe și aprecieri ale unor înaintași ai românimii, dar și ale unor contemporani. Gîndurile culese sînt judicios comentate, adeseori îți vine greu să apreciezi ce are mai multă pondere: spusa „pescuită”, pentru noi, de V. Mândăcanu, sau comentariul făcut de antologator? Căci, din aceste comentarii, dincolo de impresii personale – din care răzbate multă admirație, uneori durere, alteori și revoltă, găsim multe precizări de ordin istoric, filologic, lingvistic, etic, civic, literar-artistic etc. Un timp, la noi, în Basarabia sub ocupație sovietică, a fost subapreciată, se pare, specia cugetării, a aforismului. Poate era la mijloc și o reducere intenționată a ariei tematice a maximelor, gîndurilor, reflecțiilor date publicității, punîndu-se accentul pe cele ideologizate, de care lumea se săturase. (Spre deosebire de alte țări, fie ele și comuniste: bunăoară, în România anilor '60-'80, s-a editat cu un constant succes colecția „Cogito”, inserînd exclusiv cărți-culegeri de aforisme.) În 2005, Editura Prometeu din Chișinău a reeditat *Cugetări* de N. Iorga, surescitînd un viu interes față de acest compartiment al creației marelui nostru cărturar și în genere al literaturii române și universale. Cum am notat într-o recenzie, s-a produs la noi, după acest eveniment editorial, o adevărată „nicolae-iorgizare” a multor emisiuni radiofonice, televizate, a unor scrieri publicistice din presă, care au prins a promova energic, ca motouri sau „suduri”, cele mai diferite „laturi ale scînteierii” uriașei minți a lui N. Iorga. Menționăm, în context, că celebrul nostru cărturar și mare mucenic nu numai a scris *Cugetări*, considerate de specialiști veritabile capodopere, puse alături de poeziile lui Eminescu, poveștile lui Creangă, comediile lui Caragiale etc. Nicolae Iorga

a și cules, a colecționat cugetări, gânduri, maxime, aforisme ale unor autori notorii. Nu știu dacă, inițiind rubrica *Surse de lumină*, V. Mândăcanu „a mers pe urmele lui Iorga”; cert este că această superbă colecție, pe care ne-o propune (deocamdată numai) în ziarul *Flux*, are avantajul de a fi, după cum am mai menționat, norocos completată de comentariile și precizările autorului nostru. Sînt niște comentarii și precizări atît de importante într-o epocă prea de tot grăbită, cînd mulți, tinerii mai ales, găsesc timp pentru cele mai diverse îndeletniciri, dar cel mai puțin găsesc vreme pentru a citi, pentru a se documenta... Din acest unghi de vedere, *Surse de lumină* ar fi o minunată carte de învățatură pentru toți basarabenii noștri, atît de necăjiți și de nedreptățiți, inclusiv la capitolul „parte de carte”, dar mai ales pentru mințile și sufletele tinerilor noștri ar fi acest volum ca o adevărată mană cerească. Și ar mai fi niște superbe lecții de românism, pe care nu toți tinerii noștri au șansa de a le primi, atît de generos și atît de limpede prezentate, nici măcar dacă ar urma cîteva facultăți...

Deși a tipărit în ultimul deceniu cîteva cărți, cu caracter memorialistic, mai ales, V. Mândăcanu nici pe departe nu este un răsfățat al editurilor. Or, cărțile Domniei Sale – și mă refer, în primul rînd, la *Cuvîntul potrivit – la locul potrivit*, *Elogiu interbelicului românesc* și *Surse de lumină* – se cer a fi editate sau reeditate. Știu – o știm cu toții! – în epoca aceasta a nesfîrșitei noastre călătorii spre economia de piață intervin probleme de ordin financiar... La fel de bine e cunoscut faptul că finanțele, la noi, se află mai mult la discreția străinilor care nici de cultura proprie nu le pasă, nu că de a noastră. Da, avem și noi unii businessmeni... Însă cam ciudați sînt oamenii aceștia, unii – ciudați de tot, căci, în cazul sponsorizării acțiunilor culturale cu subliniat caracter național, par a se ține de sucita optică a „patrioților” ceia cehi, din romanul cu bravul soldat Švejk, al lui Jaroslav Hašek: „Da, sîntem cehi, și ne iubim națiunea, dar totul rămîne înde noi; despre aceasta mai bine să nu știe și alții...”. Însă chiar să fi secat izvorul generozității, sensibilității puținilor businessmeni cu simțire românească? Admit că oamenii de afaceri, cei care știu poate cel mai bine cît de greu se face banul, nu sponso- rizează chiar orice carte, expoziție, spectacol. Dar cînd e vorba de Valentin Mândăcanu... cred că maestrul ar trebui să fie rugat să i se publice scrierile, nu dînsul să aștepte predispoziția sau mila nu știu cărui (com)patriot!

Unde mai pui că, mai cu o nouă scriere, mai cu o vorbă de spirit la o manifestare publică, familială sau colegială, iată că maestrul Valentin Mândăcanu a ajuns și la cea de-a optzecea aniversare... Trecerea tot mai grăbită și mai agitată a anilor nu i-au putut schimba nici tăria leonină a friii, nici sclipitoarea inteligență, nici din bogăția memoriei nu au fost în stare să-i știrbească ceva, cu atît mai puțin să-i atingă ineputabilul izvor cu vorbe de duh. Despre limba română, despre înălțarea și dramele Neamului, despre românism în genere vorbește cu același elan și cu aceeași căldură. Zbu-

ciumul, necazurile se fac simțite în sufletul Domniei Sale mai ales când se referă la corectitudinea limbii vorbite și scrise la noi, și ieri, și azi... „Chiar mai deunăzi am auzit la un post de televiziune spunînd cineva: «*S-a născut în cămașă...*». De parcă nu ar fi auzit de această frază atît de simplă, atît de firească: «*E un norocos...*». Dacă însă cineva ține cu tot dinadinsul să se exprime mai «sofisticat», în asemenea caz, nu are decît să zică: «*S-a născut într-o zodie norocoasă*» ori chiar: «*S-a născut cu tichia în cap...*». Unii jurnaliști confundă substantivele «*pomeneală*» și «*pomină*», scriind, de pildă: «*Nici pomină de democrație la noi!*», respectiv, «*S-a făcut de pomeneală...*», cînd folosirea amintitelor paronime ar trebui să fie tocmai inversă: «*Nici pomeneală (nici vorbă, nici adiere) de democrație...*»; «*S-a făcut (a ajuns) de pomină, adică de risul găinilor...*». După o pauză, se mai înviorează: „A propos, un gospodar din zona Codrilor se lăuda la televizor cu o colecție de ouă, de cele mai diferite păsări, inclusiv, pretindea omul, că ar avea în colecție și un *ou de... curcan!* Iar cu nevoia aceasta de inundații, am aflat, iată, la un post de radio, că un nenorocit s-a înecat în... «*fluviul Bîc...*». Și asta în condițiile cînd *Dunărea* nu e numită decît «*rîu!*»!

„Fluviul” Valentin Mândăcanu, ceva mai domol, oricum își poartă în continuare apele limpezi, purtătoare de vlagă, prin grădinile conașionalilor săi din stînga Prutului.

Deși au trecut de atunci două decenii și ceva, îmi stăruie în memorie o spusă a distinsei lingviste de la București, Mioara Avram: „Destinul limbii române din Basarabia, evoluția ei în bine, depinde foarte mult de faptul cîți vor înțelege ce mult a făcut Valentin Mândăcanu pentru voi, pentru ocrotirea limbii române din acest spațiu, aflat, vorba cronicarilor, în calea relilor...”

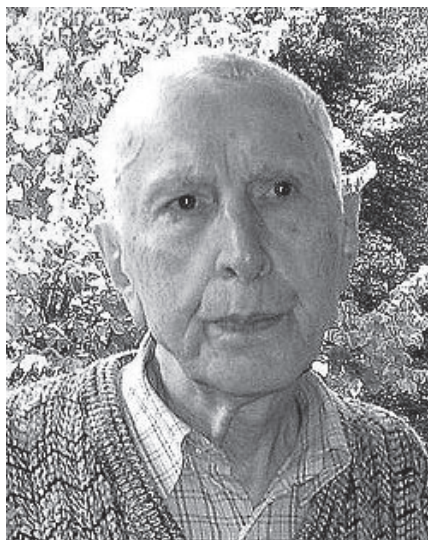
Iulian **PAVEL CHIHAIA. EXERCIȚII** **BOLDEA DE SUPRAVIEȚUIRE**

Născut la 23 aprilie 1922, la Corabia, Pavel Chihaia urmează, între anii 1940 și 1944, Facultatea de Litere în București, apoi, până în 1948, lucrează ca funcționar la Direcția Generală a Teatrelor. În anul 1960 este angajat la Institutul de Istoria Artei, secția artă medievală, unde realizează, între 1960 și 1978, șaptezeci de studii despre istoria culturii și artei, adunate în cinci volume cu titlul *Artă medievală* (Editura Albatros, 1998). Teza de doctorat la Sorbona, Paris, în 1973, va fi publicată ulterior cu titlul de *Immortalité et décomposition dans l'art du Moyen Age* (Editura Fundația Culturală Românească, Madrid, 1988). În anul 1978, împreună cu soția sa Maria-Ioana Chihaia (născută Mira), cere azil politic în Germania. În România îi apar, după 1989, cărțile *Fața cernită a libertății. 20 convorbiri la Europa Liberă* (Editura Jurnalul Literar, 1991), *Mărturisiri din exil* (Editura Institutul European, 1994), *Țara românească între Bizanț și Occident* (Editura Institutul European, 1995), *Treptele nedesăvârșirii* (Editura Eminescu, 1997), *Legendele unei lumi posibile* (Editura Jurnalul Literar, 2000), *Înfăptuiri pontice* (Editura Ex Ponto, 2005). Pavel Chihaia este autor de piese de teatru (*La farmecul nopții*) și de romane (*Blocada, Hotarul de nisip și Cearta sufletului cu trupul*).

Creația lui Pavel Chihaia, fie că e vorba de domeniul istoriei artei sau culturii (*Immortalité et décomposition dans l'art du Moyen Age, De la Negru Vodă la Neagoe Basarab, Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*), fie că este vorba de spațiul literaturii (romanul *Blocada, Fața cernită a libertății, 20 de convorbiri la „Europa liberă”, Treptele nedesăvârșirii, Mărturisiri din exil*), se revendică de la o serie de opțiuni gnoseologice și deontologice ferme, autentice, care

girează demersul său de o elocvență angajare morală.

În studiile sale de medievistică, Pavel Chihaia valorifică teoria mentalităților, așezând textul literar într-o corelație strânsă cu iconografia și cu simbolologia medievală. În viziunea autorului studiului *Immortalité et décomposition dans l'art du Moyen Age* cercetătorul culturii medievale este un adevărat psihanalist al unui trecut revolut, pe care încearcă, prin instrumentele imagologiei și ale teoriei mentalităților, să-l resuscite. În studiile sale despre Evul Mediu românesc, Pavel Chihaia a relevat existența a trei „Renașteri” târzii, identificând totodată prezența unei tipologii a cavalerismului în cultura românească, pe baza examinării unor obiecte de cult și a unor reprezentări iconografice.

În biografia spirituală a lui Pavel Chihaia, exilul a reprezentat o etapă de o covârșitoare importanță, un moment al rupturii și al regăsirii de sine, în măsura în care, în mod mai mult sau mai puțin premeditat, istoricul de artă și scriitorul Pavel Chihaia a parcurs, de-a lungul întregii sale vieți, un itinerariu spiritual cu valențe simbolic-inițiatice, itinerariu ce conferă biografiei sale aura unui destin și care condensează în sine izbânzii și piedici, eșecuri și exaltări. În acest context, al drumului *către sine*, pe care l-a parcurs Pavel Chihaia, exilul a reprezentat piatra de hotar, răscrucea care a marcat decisiv, cu pecetea deznădejzii și a speranței, o operă de o incontestabilă anvergură. Exilul a căpătat, astfel, pentru Pavel Chihaia, semnificația unui moment al regenerării, căci, părăsind un spațiu demonizat, marcat de accentele malefice ale unei istorii desacralizate, Pavel Chihaia și-a regăsit adevărata identitate, apelând la un model etic adecvat, de certă validitate.

Recuperator și benefic, drumul exilului înseamnă și o etapă a desăvârșirii de sine. De altfel, în *Cuvântul înainte* al volumului *Treptele nedesăvârșirii*, Pavel Chihaia rememorează perioada cea mai sumbră a existenței sale, dar și a destinului României, perioadă în care impactul istoriei asupra conștiințelor se profila amenințător; supraviețuirea (existențială, pur și simplu, dar și morală) era o simplă speranță, spulberată de forțele terorii comuniste. Demersul cultural al lui Pavel Chihaia, de o incontestabilă relevanță ideatică și de o reală complexitate, e asumat din perspectiva unei morale subiacente care orientează aserțiunile cărturarului înspre un set bine circumscris de exigențe și imperatiive etice: cultul adevărului și al valorii, vocația libertății, ținuta „ascensională”

a eului (Cornel Moraru) etc. Savantul de largă reputație, medievistul, autor al unor cărți de referință pe plan european în domeniu, și-a asumat, prin studiile sale, relevanța relațiilor dialectice care se stabilesc între tradițiile răsăritene și influențele occidentale, relații ce trasează, în modul cel mai prompt, orizontul culturii românești, al cărei profil se singularizează și din perspectiva acestui metabolism tranzitoriu, decis de relația tradiție / influență.

Într-o poziție oarecum mediană, de interferență, se situează, în ansamblul creației lui Pavel Chihaiia, scrierile cu caracter autobiografic, în care raporturile dintre imperativele referențialității și exigențele eului sunt mai dinamice. În astfel de scrieri regizate de conștiința – mărturisită sau nu – a unui pact autobiografic, în care mărturisirea autentică în mod decisiv practica și transcendența scriiturii, Pavel Chihaiia își dezvăluie, cu subtilitate și disponibilitate afectivă, resorturile psihologice cele mai intime, într-un demers autoscopic profund, de excelentă calitate („Tot timpul am avut impresia nedesăvârșirii. De câte ori am întâlnit prin arhive manuscrisele găsite fără încheiere la moartea unui scriitor, de câte ori am privit contururi schițate pe pânză în ultimele zile ale unui pictor, apoi partiturile rămase fără sfârșit, am gândit că numai zeii își pot contempla în întregime – dincolo de timp – creația. M-a nemulțumit gândul că opera mea va traversa secolele sub un veșmânt sărăcăcios, altul decât cel mărturisit mie însumi”). Exigent cu alții și cu sine în măsura în care această dominantă gnoseologică a nedesăvârșirii rezumă un crez estetic și o paradigmă morală, Pavel Chihaiia e, deopotrivă, un savant și un scriitor ce și-a consacrat existența slujirii idealurilor libertății efective și a adevărului neperversit, idealuri atât de drastic amputate în perioada comunismului. Multe din paginile scrise de Pavel Chihaiia sunt adevărate *exerciții de supraviețuire* – expresie limpede, incontestabilă a unui destin exemplar, prin anvergura sa teoretică și științifică, dar și prin rectitudine morală.

Cristinel MITOLOGICĂ
MUNTEANU

Zeus convocase toate zeitățile în Olimp. Era o ședință lărgită obligatorie, având pe ordinea de zi tot felul de chestiuni arzătoare (printre care, evident, și încălzirea globală...). Așa că, vrând nevrând, venirea de pretutindeni zei și zeițe de toate rangurile și de toate mărimile, satiri focoși, driade sfoase (până la proba contrarie...), nimfe și naiade tulburătoare (în sensul că se scăldau în ape tulburi...); în fine, lume bună sau lume rea, prieteni sau adversari politici ireconciliabili, tineri și bătrâni, mame și copii¹ etc. Ce mai, toată suflarea divină era adunată în păr (pentru că – trebuie să o spunem din capul locului – zeii nu aveau pe atunci probleme cu calviția...).

Conform convenției în vigoare, la astfel de întruniri conflictele de orice fel erau interzise cu desăvârșire. De aici și cutuma de mai târziu, ca în timpul olimpiadelor să fie pace. Prin urmare, toate armele trebuiau predate la garderobă² și lăsate în custodia lui Hephaistos, care era, fără îndoială, persoana cea mai indicată pentru o astfel de operațiune delicată, întrucât el fabricase mai toate armele și îi cunoștea bine pe proprietarii acestora (deci nu mai era nevoie ca predarea să se facă în baza unui proces-verbal; și-apoi nici tichetele numerotate nu mai erau necesare...). Organizatorii erau și ei scutiți de o bătaie de cap în plus, nemaipunând la socoteală faptul că lucrul acesta îi convenea de minune Aphroditei care, atunci când scăpa de sub supravegherea lui Hephÿ (cum îl alinta ea ca să-i adoarmă vigilența), nu pierdea ocazia de a flirta cu cineva (inclusiv cu Ares, ce nu strălucea prin inteligență și se dumerea, de aceea, din păcate, tare greu...).

Numai Zeus își păstra întotdeauna atributele puterii, fulgerele, însă doar așa, în eventualitatea în care

se defecta instalația nocturnă de iluminat (căci uneori dezbaterile se prelungeau nepermis de mult și-i apuca noaptea, adică Nyx). „Instalația” cu pricina era, de fapt, o flacără. Olimpică, bineînțeles... De obicei, se stingea ori de câte ori strănuta Eol. Atunci Zeus reaprindea imediat combustibilul fosil, trăsnindu-l cu blândețe. Nu de alta, dar se lăsa așa o beznă peste Olimp, încât zeii începeau să-și bage degetele în ochi (unii altora...). Iar cel mai mult avea de suferit Argus (or, știm că Herei nu-i plăceau deloc asemenea evenimente...).

Dar să trecem peste aceste amănunte ne semnificative (doar în aparență), care nu fac altceva decât să ne deturneze de la firul istorisirii noastre. În definitiv, nici nu ne interesează ce se va fi discutat acolo și care va fi fost rezultatul dezbaterilor. Ceea ce contează este că la final, la ieșirea din uriașa sală de ședințe, s-a produs o regretabilă eroare. Unde anume? Chiar la garderobă... Adică exact unde ne-am fi așteptat mai puțin.

Să fi fost, oare, din cauză că Hephaistos era puțin obosit? Sau, poate, fiindcă o surprinsese pe Aphrodita aruncându-i o otheadă, nu tocmai subtilă, prostănacului de Ares (în semn de rămas bun sau de grabnică revedere? – oricum, zeul războiului nu-și putea da seama...)? Cea de-a doua ipoteză ni se pare mai plauzibilă. În orice caz, de osteneală sau de furie, faurul Olimpului se zăpăci atât de rău, încât, la plecare, îi dădu Artemidei³ arcul lui Eros și lui Eros, arcul Artemidei. La fel procedă și cu tolbele de săgeți. Niciunul nu sesiză încurcătura, mai ales că mintea le era la alte prostioare. Artemis se gândea că „Ce bună ar fi o partidă de vânătoare!”. Eros se gândea că „Ce bună ar fi o partidă cu Psyche!”... Și-apoi, arcurile semănau destul de mult. E drept însă că un ochi exersat, din afară, lesne ar fi observat diferența: atunci când era întins la maxim (ca Minodora), arcul lui Eros arăta ca o inimă, în timp ce arcul încordat al Artemidei aducea mai degrabă cu o frunză de arțar... Totuși nu avu cine să le atragă atenția, întrucât naratorul nostru obiectiv și omniscient rămase, spre cinstea lui, neimplicat până la capăt. Dar ce mai atâta vorbă? Cei doi își luară armele așa cum le fură date și plecară fiecare în treaba lui / ei, fără să bănuiască, desigur, cătuși de puțin, ce consecințe vor avea acțiunile lor de acum înainte.

Intrigați, într-o anumită măsură, de aceste fapte, noi ne-am propus să zăbovim nițel alături de Artemis ca să aflăm ce a pățit din vina lui Hephaistos.

Încredințată că purta un echipament corespunzător, Artemis cea sprintenă (ca un pârâu de munte primăvara⁴) purcese la vânătoare prin pădurea ce se întindea (mai mult de) cât vezi cu ochii. Abia făcu câțiva pași și privirea i se opri pe o pasăre – nedefinită îndeaproape – ce dormita într-un salcâm. „Floare la urechel!”, gândi; și trimise repede o săgeată spre coroana salcâmului înflorit. Fiind o arcașă neîntrecută, Artemis nici nu concepea să rateze ținta (și, *in genere*, nici nu rata). Numai că, de data aceasta, constată

înciudată că săgeata, după ce zbârnâise într-un mod bizar, se înfipse într-o ramură din salcâmul amintit. Pasărea se făcu nevăzută, dar – lucru vrednic de mirare – arborele atins se plecă spre zeiță și o copleși cu parfumul strașnic al florilor ce cădeau ploaie peste ea. Reuși cu greu să se strecoare din îmbrățișarea vegetală. „Curios... Foarte curios...”, își zise.

Ceva mai încolo, un cerb păștea iarbă înrourată. Ținti cu grijă, însă rezultatul fu același. Cerbul dispăru în inima pădurii, speriat și complet nevătămat, iar săgeata răni ușor scoarța unui stejar de prin preajmă. Și acesta se repezi să o învăluie cu crengile sale viguroase, ascunse în frunzișul verde crud plesnind de sănătate, dar Artemis se retrăsese la timp, contrariată: „Să știi că au înnebunit copacii! Da, asta trebuie să fie...”

Rătăcind prin desișuri, cu gândul la cele întâmplute, auzi deodată un foșnet. Duse iute mâna la tolbă, după o săgeată, căutând cu privirea următoarea victimă. „Acum nu-mi mai scapă!”. Când colo, ce să vezi? Se ivi un bărbat... Pesemne, tot un vânător (mai avusese ea de-a face cu de-alde ăștia: Orion, Acteon...). Chipul zeiței se destinse și un surâs sălbatic i se așternu pe buze: „Cu-atât mai bine!”. Însă, chiar în acel moment, simți o durere ușoară în degetul mic al mâinii drepte. Din nebăgare de seamă, se zgâriase în vârful unei săgeți...

Ce s-a petrecut după aceea? Ei bine, desișurile erau atât de... dese, încât vederea (altminteri, destul de ageră) a naratorului nostru nu putu să răzbată mai departe. Sunt cazuri în care omnisciența se risipește pe alocuri...

* * *

Cât despre neastâmpăratul de Eros, suntem datori să spunem că nici el nu stătuse cu mâinile în sân (al său, firește...). Între timp, ticluise o altă poznă: își pusese în gând să împerecheze vulturul lui Zeus cu Cerberul lui Hades... Vă dați seama și singuri ce-a ieșit. Următoarea ședință olimpică avea să fie una cu părinții... Dar asta e deja o altă poveste, pe care așteptăm să ne-o relateze trimisul nostru special, Hermes... Așa a promis. Or, Hermes (o știm cu toții) este un tip care se ține de cuvânt... BREAKING NEWS! Uite că trimisul nostru special, Hermes (a cărui viteză este proverbială), și-a ținut promisiunea și ne-a transmis (practic, „de la fața locului”, atât de repede a ajuns!) urmările năzbâtiilor lui Eros.

Până prelucrează colegii din regie informația primită, ne putem întreba ce ar fi putut să rezulte din încrucișarea vulturului lui Zeus cu Cerberul lui Hades? Nici mai mult, nici mai puțin decât un... zmeu. Acuma, desigur, ar exista unele dificultăți în a explica cum ar fi putut fi adusă pe lume această creatură simpatică și, mai ales, cine / care i-ar fi putut servi drept mamă

dintre cele două creaturi de sex masculin. Înclinăm să credem că vulturul lui Zeus ar fi avut capacitatea necesară pentru așa ceva, și nu ne bazăm doar pe faptul că *vulturul* este epicen, ci, în special, pe argumentul că rapaceea *zburătoare* în cauză (acum a devenit feminină, vedeți?) ar fi putut dobândi unele trăsături ale stăpânului său. Zeus, bărbat-bărbat (și încă ce bărbat... umblat!), dar tot născuse și el o dată dintr-o tâmplă despicată (că-ncepuse să îl ardă și i-a dat Hephÿ c-o bardă). Deci așa se petrecu și Atena se născu...

Dar să nu tragem concluzii pripite, ci mai bine să ne reamintim că lui Eros îi fusese dat, din greșală, arcul Artemidei, așa că nimic din ceea ce am expus mai sus nu mai era posibil, după cum ne-o confirmă știrea de ultimă oră. Numai că Eros nu avea de unde să știe asta... În consecință, Cerberul și-a pierdut unul dintre cele trei capete (evident, nu din dragoste...), iar vulturul s-a ales și el (doar) cu o sperietură strașnică (pentru că era supersonic).

Nu trecu mult și grozăvia ajunse la urechile păgubiților: Zeus (care tuna și fulgera), respectiv Hades (ce pământ cutremura)⁵. Vinovatul fu dibuit pe dată, se alcătui un complet de judecată și... [aici textul devine foarte încâlcit, greu de descifrat, chiar (h)ermetic, drept pentru care cred că va mai dura ceva până vom afla detaliile privind desfășurarea procesului și sentința... Al naibii Hermes ăsta – vrea să mă silească să mă apuc de hermeneutică!].

NOTE

¹ Bunăoară, Aphrodita îl adusese pe fiu-său, Eros, de urechi, punându-l să promită că nu va face vreo boacăna (știm noi de care...).

² De ce la garderobă? Simplu: unele zeități, în afară de arme, nu mai purtau nimic altceva. Așadar, armele se lăsau la garderobă, după cum se hotărâse la un congres anterior. Existaseră, desigur, și unele voci (cu veleități lingvistico-filologice) care solicitaseră crearea unei secții speciale pentru arme ce ar fi trebuit să se numească **gard(e) armă* (sau, mă rog, echivalentul grecesc al acestui compus), dar s-a considerat, pe bună dreptate, că o astfel de inițiativă ar fi complicat inutil și sarcinile de serviciu ale personalului auxiliar, și terminologia. După cum se vede, nici pe atunci lingviștii nu se bucurau de prea multă apreciere...

³ Deși învechită (mai nou, DOOM₂ recomandă să spunem și să scriem **lui** *Artemis*, pe motiv că *Artemidei* ar fi ieșit din uz), preferăm forma de G-D *Artemidei*. Faptul că *Artemis* este mai „băiețoasă” nu justifică nicidecum utilizarea lui... *lui*.

⁴ Am renunțat aici, cu părere de rău, la o suită de comparații homerice sugestive.

⁵ Nu mai vorbim de cei de la P.A.M. (Protecția Animalelor Mitologice), care organiză ample acțiuni de protest și de sensibilizare a opiniei publice. Știm aceasta, întrucât manifestările respective au fost imortalizate de una dintre Gorgone, adică de Meduza (cea care era înzestrată cu o cameră de luat... vederile), și păstrate ca atare în arhiva de cremene a Olimpului, înfruntând vitregia timpului...

Erast **NOUĂSPREZECE MĂRTURII**
CĂLINESCU **DESPRE „CIUMA”**
COLECTIVIZĂRII

Catastrofă națională ce nu trebuie uitată. O expoziție la Muzeul Țăranului Român, cu caracter militant, prin suferința celor nouăsprezece mărturisitori, care strigă nedreptatea și mișelia și cruzimea colectivizării agriculturii românești. Strigă utopia destructivă a epocii menite să desființeze brutal talpa țării, țărănimea păstrătoare a credinței și a tradiției neamului nostru. Strigă neputința unui popor sugrumat la el acasă, fără legitimitate, fără dreptate, fără cinste, fără milă, fără Dumnezeu.

Expoziția intitulată în mod sugestiv „Ciuma” este prezentată în broșura *Boul Roșu* (Carmen Huluiță și Irina Nicolau). „...Dihanie apocaliptică ce a călcat în picioare ordinea unei lumi, schimbând o lume de stăpâni în slugi”.

Cărticica este roșie, ca „broșurile ideologice” și obligatorii ale timpului, ca sângele țăranilor noștri care s-au împotrivit acestui coșmar.

„Născută din respect pentru adevăr și pentru suferința nedreaptă, cartea a fost compusă bucată cu bucată, așa cum aduni de pe câmpul de luptă de aici o cruce de plumb, de acolo o baionetă, un ceas, suspinul unui muribund, șiretul de la o gheată... i-am lăsat să vorbească unii lângă alții, așa cum au trăit atunci: demni cu lași, curajoși cu oportuniști, cinici cu resemnați, brute cu neîntinați, profitori cu victime.

Am avut o singură grijă, să rezulte, fără echivoc, cruzimea, absurdul, ilegalitatea, minciuna, fățarnicia și, frecvent, grotescul colectivizării, a cărei oroare societatea nu este capabilă să o înțeleagă pe deplin nici în prezent...”

Nouăsprezece mărturii, culese ca niște ierburi de leac pentru o societate încă bolnavă, din satele județelor Arad, Caraș-Severin, Călărași, Dâmbovița, Ilfov, Maramureș, Olt, Suceava, Teleorman – de la țărani, electricieni, strungari, pensionari, de la un fost primar și de la un fost veterinar.

„Ca ei sunt mulți. Nu s-au întâlnit niciodată. Dar poveștile lor seamănă, așa cum seamănă lacrimile. Au trăit, fiecare în felul său, același coșmar. Au scăpat întregi cei care au refuzat să considere coșmarul ca o realitate definitivă”

„Părinții mei, țărani adevărați... Pământ au avut, că bunicu a avut pământ dat, care au luptat în război li s-a dat pământ și au mai și cumpărat. Și am avut pământul nostru atunci... cai, căruță, tot ce ne trebuia. Când culegeam la porumb, lăsam dovleci în gluga de coceni, dam foc și când terminam treaba, dimineața, dovleci erau copti. Mâncam brânză din destul, pește și cu bota de vin. Beam la vin și tăiam la coceni și eram toți sănătoși și voioși... Tot era al nostru, de aduceam acasă, eram mulțumiți cu ce-aduceam acasă...”

„Ne trimitea pă noi de mici, io chiar, când aveam șasă ani, mă punea călare pă cal și mă trimitea cu oile. Tata atunci avea vite. Avea boi, avea cai, avea vacă, avea oi, că nu aveau pământu lor, ci muncea pă moșia boierească și acolo putea să țâie vite cât de multe...”

„Dup-aia au trecut anii, în '47 o fost o sărăcie, o foamete... Pă urmă o venit potopu ăsta cu... îi zicea „BOUL ROȘU” atunci. Și intra peste noi în casă...”

„Cum să-i dau eu averea mea, să dai boi, tot ce-aveai, la colectiv, pământ...”

„Pământu era moștenire de la bătrâni... Și ei, când ni l-o dat, nici că n-o visat că ni l-a lua oarecine, ni l-o dat să-l muncim și să trăim de pe el”

„S-o dat atunci ordin să distrugă chiaburii. Și-apoi noi am fost chiaburi. Tot mi-au luat ce-am avut”

„Când mergeam la cooperativă, era scris pe tablă, acolo: «Chiaburii trebuie loviți cu lovitură de moarte»... Așa era politica comunistă... Un bun proprietar era considerat dușman de clasă!... I-o luat și i-o dus pă Canal... Cei săraci declarau: – Țștia ne-au exploatat... Țștia-s răii”

„Înainte de război n-o fo niciunde să lucre omu... O venit la taica și-o zâs: «Dă-mi de lucru să am de mâncare». I-a pus la moară, să sape un șanț... Le-o dat de mâncare cât o putut... fărină, brânză, ce-o avut. Și-apoi ățtia o zis: «Tu ai exploatat»”

„Ne-au chinuit. Intrau în casă... nu-ți mai lăsau nimic... Fugeau copiii de frică, când îi vedeau... BOU ROȘU și cu toate nenorocirile de pe lume... Cote de carne, cote de lapte, cote de porumb de grâu, de fasole, n-aveai porumb, dai fasole pentru porumb, nu te lăsau niciodată!... Că nu aveai nici o oaie și erai trecut cu treizeci de oi («Să le cumperi!»)... Pentru carne, de nu aveai, dai bani... Cum a sosit omu meu cu brânzuca după șase oi... Dădusem cota... Da ne-a luat-o și p-aceea ce-o adusesse... Atâta am apucat, un caș care l-am aruncat sub pat și cu acela am rămas... Taică-meu a făcut pușcărie. Maică-mea gravidă cu mine, la fel. Pe motive de-astea, inventate: că n-ai declarat oi, ci berbeci...”

„Ne-au luat tot. Și vaca. O pus la noi paznic să vadă dacă oalele au urme de lapte, dacă în ziua aceea am mâncat lapte... Ascundeam munca noastră... Eu săpam, Maria și cu mama cărau pământul, cu lighean, cu căldare, cu ce puteam și noi... Am băgat 2.000 kilograme de porumb acolo, toată noaptea. Până la ziuă am pus caii la plug și am arat locu să nu se cunoască”

„Nu mai aveam nimic... Și vine și o anunță pe mama: «Tovarășa Drăgoi, mâine seara să predai cota de 2.000 litri de lapte!». Cu mama, cu surorile mamei, cu niște fine, am umblat prin toate cătunele și am adunat lapte și telemea și caș și cașcaval, unt, au făcut echivalența. Până a doua zi seara am predat cota de lapte. Ei, fără să mai întrebe, i-au făcut proces verbal de sabotaj!... Era reforma monetară. Mama schimbă toți banii pe care îi avea și capătă 150 lei, bani noi, și merge cu adeverința la proces. Avocatul a zis: «Domnule, a predat cota de lapte». Și au achitat-o. Și mama: «Domnule avocat, să vă plătesc». Țsta bagă mâna în poșeta mamei și îi ia toți banii. Mama începe să plângă. «Domnule avocat, e seară, am 17 km până acasă». – «Cât costă autobuzul?» – «12 lei». I-a dat 12 lei și el a oprit restu. Se duseseră boii și caii și vacile și tot. Nu mai aveam nimic...”

„Vai de capul nostru ce viață am mai avut. Asta a fost până ne-a băgat în colectivă... Când o fost revoluția în Ungaria, n-o fost glumă!... Și-atunci s-o spăriet foarte rău și-aiștea de la noi... Cotele obligatorii o dispărut... După aia o început să colectivizeze...”

„Primele unelte ale colectivizării au fost nemernicii satelor... Țăranii fugeau de-acasă și se ascundeau în beciuri, în căpițe, pe câmp. Un bătrân s-a ascuns în cosciugul pe care și-l construisese și-l ținea în pod...”

Cei care nu aveau nimica și nici la lucru nu le plăcea,ăștia au devenit cei mai mari colectiviști atunci... Umblau din casă în casă, ca popa cu crucea, să te scrii... Să ne scrim, să dăm pământu! Muncă de lămurire: E bine în colectiv. Nu mai dați cote, munciți mai puțin și aveți mai mult. Bătrânii, bolnavii vor primi pensii mari. Minciuni! I-am întrebat: E obligatoriu?, și ei o spus nu, că-i benevol. Dacă-i benevol, atunci eu când am să văd că co-

lectivizarea este bună, am să mă-nscriu... Au venit diverși de la Sighet, să-i convingă pe bătrâni: O să fie bine, nu o să mai aveți grija pământului, o să umblați cu ceas pe mână, o să fiți domni”.

„O-nceput cu forța... Pe mama o aduceau colea în curte și începea bătaia... O târau de păr într-o cameră alături, mai dădeau cu cizma-n burtă, mai pe spinare... Sau îl băteau pe fratele meu în fața ei, să spună unde e tata. Zice mama: Mă uitam cum îi dădeau cu bâta în cap și mă gândeam, acum am să-i văd creierul întins pe bâta lu ăsta... Și pe mine m-o dus la post... Unde ți-e omu?... Și mă-njurau. Să-l scoți pe bărbat-tu, îmi zice, că de nu, te ducem la electrică și-acolo te scuturăm până te omorăm... Am picat jos... S-o dus la sobă și-o pus pe o lopată jărătic și-o venit la gura mea să-mi umple gura cu jărătic. Eu atâta m-am gândit: Doamne, scapă-mă, nu mă omorî! Și s-o întors cu jărăticu și l-o țapat în sobă-napoi. Și-apoi m-o bătut și n-am putut să mă mai scol și tot mi-o dat picioare și m-o scos afară... Și prin mălai am venit acasă. Tremuram toată. I-am dat cuconiței să sugă și o leșinat cuconița. Și-am ajuns cu ea prin spital vreo nouă săptămâni. Așa că m-am scris... Pă unii i-o luat. Și-i ducea și-i bătea și-i tortura. Vorbeam cu Ionu Bacului. O zâs că l-o bătut, i-o luat mâna lui să scrie... N-o vrut. Tăt nu s-o scris până la urmă. I-o zis: Mă, am să-ți leg o droangă de grumaz, de-aia ce au vacile. Și-am să-ți dau drumu prin sat să te vadă țărănimea muncitoare că tu ești dușmanu ei și nu-i vrei binele, ca să facă colectiv. Și nu s-o-nscris... Cinci-șase luni o stat arestat și l-o bătut până s-o-mbolnăvit... Care n-au mai putut să suporte s-au trecut la colectivă”.

„No, apoi dacă m-am înscris, a fost musai să dăm caii, carăle, aveam două care. Am avut cai buni... ..Dă căruță, plug, dă tot atelaju astea le-a luat... Tot am dat la colectiv. N-am avut ce face! D-apoi mi-au luat pământu! Eram tare supărată că mi-o luat pământu! Îmi părea rău de pământ. Zestre de la părinții mei și de la socrii, nu l-am furat... Nu era voie să aduci ce lucraseși. Pe locul tău, lucrat de tine, te-o prins, te-o bătut și ți-o luat și ce lucraseși. Ca să plătești amenda, îți luau hainele, îți luau cheptarul, ca să vii s-aduci banii, despăgubirea... De furat apoi... Nu să pârau unu pă altu, că tăți furau... El fura a lui, era conștient că nu-i păcat! Că pământu lui o fo încorporat acolo, la colectivă, l-o fo comasat. Era a lui, numa nu putea să zâcă că-i a lui... Că era luat cu japca de ăștia...”.

„Cu ce să trăiești? Cinci lei pe zi, în 1959 ne da pe o zi de muncă... O-nceput oamenii să facă cerere să iasă din ceapeu. O jumătate de sat o făcut cerere și o dus-o poștașu la Sighet. O venit securitatea să descopere cine o fost omu care i-o împins pe oameni să facă cerere. O zâs că o fost taică-meu, că-i chiabur. Da nu de la el pornise. L-au luat, l-au dus, l-au bătut câteva nopți întruna. L-au lăsat în drum ca pe un câne, leșinat... L-o arestat pe poștaș, că de ce-o dus cererea... Pe oameni i-au luat și i-au bătut și p-ăștia măr...”.

„Ce-au făcut acolo ca să le dea cererile!... Era Florescu unu, activ dă partid. I-a chemat ca să le zică că le dă cererile, să-i pornească la muncă, că nu mai muncea nimeni. Nimic. Și l-au bătut: era Florescu cu capu spart. M-am dus și io. Bărbatu-meu: «Nu te du, fă!». M-am dus că trăgea clopotele. Era la lume! Mă-ntorsei și mă uitai pă șosea: zece, douășpe mașini dă armată. Mi-am făcut socoteala, zic, are vreo mitralieră pă botu mașinii și cu toată lumulița asta!... Ce cătai io ca o proastă?... Și-am luat-o pă uliță. Și i-au răzbităștia. Cu armata. Bătea armata, spărgeau geamuri, spărgeau... Un vecin de-al meu, de-aici, cu foarfecile de vie i-a scos ochii căpitanului. Da au făcut pușcărie. Și i-au bătut. Doi oameni au murit din bătaia care i-a bătut...”

„Răscoala este ca focu, se întinde. Cer toți, copii, femei, bărbați, într-un glas și o pornire, cererile de colectivizare. Pe ferestre, dinlăuntru, li se aruncă cu brațul cererile. Toți năvălesc, căutând fiecare cererea lui și rupând-o. Exemplul se întinde. Țăranii, înarmați cu topoare, opresc autobuze și caută miliție... Marin Ilie Petcu, cel mai iscusit și corect țăran și mecanic – casă de lut cu trei camere, „chiabur” – aude pași pe scară la ușă. Două camere se umplură de milițieni. «Mergi cu noi». «Merg, să mă îmbrac». «Nu, mergi așa cum ești». Ca lupii înșfăcară omu din pat și plecară cu el târâș. Desculț, în cămașă, cu capul gol. Copiii mici țipă, femeia țipă: «Lăsați-l să se îmbrace. Unde-l luați dezbrăcat acum?». Prinsă ca în chingi, femeia este ținută de peste tot. Și la gură, să nu țipe. Soția fratelui, cu casa în curte, aude țipete. Ajunge înainte cu felinarul. Repede săriră și fratele victimei, cu vecinul. Prizonierul este eliberat și toți fug. Marin Liciu, „Micu”, un paltin de om, întâmplat pe drum, vrea să vadă ce se întâmplă la familia Petcu. Vine pe vale și... «Trage, că este chiabur». Primul mort. Țăranii curg pe toate drumurile. Socotesc că frații Petcu au fost arestați și să-i elibereze. Ion Brăileanu, al doilea mort. La sfat. Fierar, avere – ciocanul și nicovala și o casă insalubră, s-o iei toată în brațe. Venise să se răzbune de felul cum îi fusese luată cererea. Pavel Păduț, al treilea mort. Țăran sărac și tânăr. Un altul, orfan, este împușcat în picior. Numărul morților crește. Oamenii nu se mai culcă în casă. Suntem încercuiți de armată. Nu se mai opune rezistență. Ușile la case sunt rupte cu rângile și luați ca iepurii... Două săptămâni de cercetări și percheziții și sunt prinși și frații Petcu, Marin și Vasile. Și arestați de securitate” (Vâlcele, Olt).

„La noi, în Ardeal, agricultorii care nu aveau pământ proprietate, lucrau în perioada secerișului la batoză, cu plata în uium (în natură). În vara lui 1949 bolșevicii au hotărât să fie plătiți cu bani, lucru care n-a fost acceptat de batozari. În timp ce, chipurile, duceau tratative cu ei, în lunca Gurbediului securitatea a adus o puternică unitate militară, înarmată până-n dinți. Au dat ordin morilor, care erau tot ale partidului, să nu macine niciun bob de grâu fără bon de la primărie, unde primar era omul lor, roșu. Timpul trecea, lumea nu avea pâine. Sătenii scot batoza cu forța în câmp, dar conducerea

confiscă cureaua de transmisie. Activiștii vin mereu cu „lămurirea”. Sătenii veneau și ei cu cererea de a da drumul batozelor, spunând că nu au ce mânca. Un oarecare Weisz, venit de la Tinca, le spune țăranilor că dacă n-au ce mânca, să mănânce fragi și dunde. Sătenii s-au repezit la el, l-au prins de gât, l-au ridicat în tavan, apoi l-au lăsat să cadă jos ca pe o cocă. Cei de afară au răsturnat mașina activistului cu roțile în sus, iar tovarășul Weisz a scăpat cu fuga peste câmp. Seara, în sat, a sosit o mașină cu activiști, securiști, milițieni înarmați, însoțiți de două camioane de securiști din Lunca, să ne liniștească... Cu toții au sărit din pat, alarmați, chemându-se unii pe alții spre primărie, să vadă cu ce scop au venit. Se striga „Sculați, fraților”, bătând cu ciomege în garduri și în găleți de tablă, să audă toată suflarea satului. Unii s-au dus la clopotar și l-au obligat să bată clopotele. Un număr de săteni au făcut un cordon, ca să-i întrebe de ce au venit noaptea, de ce nu vin ziua să stea de vorbă și să dea drumul batozelor, să aibă lumea pâine. Au tras în săteni fără somație... Au căzut Bologan Ion și Botou Gheorghe, amândoi țărani săraci... La noi, în Girișul Negru, satul a fost complet ocupat de armată... La o zi, două, au început a ridica pe cei care l-au agresat pe Weisz, pe cei care au alarmat satul, pe cei cu clopotul... La Tinca, securiștii au stat cu sătenii de vorbă: «Mă, de ce ați făcut asta? Partidul se bazează pe voi, are încredere în voi. Cum să vă scăpăm acuma pe voi și cum să spălăm și rușinea partidului? Voi ați fost instigați de chiaburi să faceți asta, ați fost plătiți. Dați-ne numele lor, că vouă vă dăm drumu acasă...». Țiganului Ian-cu Cârpaciu i-au smuls o declarație că eu i-am dat 800 de lei să răstoarne mașina lui Weisz și să-l ia la bătaie. Ne-au ridicat. Am fost deportat cu soția în Dobrogea, cu încă opt familii (Cermei, Arad).

Și-o renunțat oamenii. Ce să mai ieși din ceapeu?... Până ne-am obișnuit cu colectivul... Săraci. Să ajungi la 10-18 lei pe zi!... Recolta, apăi... o avut cum o avut, nu prea strălucită... în fiecare an cumpărau animale și le pierdea până-n cellalt... Că n-o avut ce le da... N-o mers treaba bine. Și să nu cumva să îndrăznești să zici despre ei că n-or făcut bine. Erau tot timpul pe tine, ca să nu stai liniștit’.

„M-o purtat la securitate trei ani după ce s-o făcut colectiva. Ș-apăi m-o luat la-ntrebări... Și eu le-am spus: «Apoi de ce să-mi mîi pruncii la colectivă?». Că l-au pus pe Ion să ducă carne putredă la abator. «Apoi noi să mîncăm carne putredă?». Așa mi-o dat Dumnezeu curaj și-am grăit. Feciorul îmi spunea acasă că nu mai vrea să meargă la colectiv, că uite la ce treabă murdară l-o pus, de l-a luat gălbinarea. Atunci am mînat celălalt fecior și l-au pus să încarce gunoi. Da era un pic de gunoi deasupra și sub el, viței îngropați acolo în loc de gunoi. «Apoi cu carne de vițel se gunoia pământu?». N-o vrut a merge pruncu, o zăs că el mai bine se spînzură decât să margă acolo. «Toate animalele pier. Au pierit sute de vaci...». Acu, zic, lupii și câinii mîncă carne... M-o judecat să mă ducă patru ani la închisoare.

Fiindcă am zis că au acuma lupii drum a mânca carne în sat... Conducerea colectivei m-a acuzat că «asta a omorât patru sute de vaci». Eu am stat înlemnită la ușă, nu mai puteam să grăiesc. Da maioru cela se uita la mine... o văzut că-i minciună. Cum am putut eu să deschid ușile grajdurilor de la colectivă să omor vacile?»

„Cam după vreo zece ani o început să se mai moaie, să mai iese omu. C-au văzut deja ce prost mergeau treburile. Zicea bătrânu: «Bă pruncule, bagă de seamă la meji (hotarele dintre pământuri)». Eu: «Lasă-mă-n pace cu mejile astea. N-or fi-n veci mejile la loc». Da el: «Oare când a veni vremea să fie mejile ca-nainte». Zicea și maica mea: «Oare când s-a schimba lumea. Că noi am mai văzut schimbări de-astea»».

„Am fost odată la un diacon în Săliște. Mi-a deschis cartea. Când am fost mai necăjită; no, eram chiaburi... «Doamne, zice, supărată ești! Nor negru se revarsă asupra dumitale». Era colectiv, atunci. «Da, zice, a veni timpul când îți vei căpăta averea-napoi. Și-i înflori ca crinu». Veneam și le spuneam: «Mă prunci, s-a sparge colectiva». Ei ziceau: «Hai, mamă, dumneata grăiești nebuneli». Da vezi că s-a spart! O seamă de oameni grăiesc că gazdele o spart-o. Da nu gazdele, Dumnezeu o spart-o...»

*

Actualitatea tragediei colectivizării, care a urmărit distrugerea satului românesc, a clasei țărănești, talpa țării, constă în faptul că astăzi este aplaudată aceeași acțiune dusă însă, cu mijloace mai perfide, de aceeași ocultă mondială, prin Uniunea Europeană. Iar vina nu este a aplaudacilor, ci a noastră, care am neglijat să reamintim opiniei publice, am marginalizat această catastrofă națională, despre care nu s-a scris atât cât despre celelalte crime ale comunismului.

**Leons „LETONII, DAR ȘI CEIALȚI
BRIEDIS BALTICI, LUCREAZĂ
în dialog cu ÎN CULTURĂ AIDOMA NATURII”
Grigore VIERU**

În vara acestui an, am avut prilejul – de multă vreme așteptat, dorit, visat – de a vizita Țările Baltice din nou, după 21 de ani (aproape ca și la Alexandre Dumas...).

Emoțiile revederii unor locuri dragi și a unor oameni scumpi sufletului au fost numeroase și, deocamdată, greu de redat în cuvinte. Cu totul deosebite au fost întâlnirile cu poetul și traducătorul Leons Briedis – în „cîteva reprize”, la cafelele vechi, tihnite, sau la berării moderne, zgomotoase, din inima Rîgăi. Om al surprizelor plăcute, Leons, la ultima noastră discuție din acest iulie torid, mi-a întins o mapă cu materiale din arhiva personală, materiale ce fac o dovadă în plus a rarității și atașament față de literatura română, a strînselor sale relații cu personalități marcante ale spiritualității noastre. Mi-a sugerat ca unele materiale să le valorific publicîndu-le în revista „Limba Română” – inclusiv în semn de recunoștință pentru gestul de a fi găzduit, la aniversarea sa, din anul trecut, un eseu despre el și un ciclu de versuri de ale sale, în traducerea soției, Maria Briede-Macovei. Dar, a subliniat Leons, astfel ar putea colabora și el la o revistă din Chișinău, care i s-a părut de excepție, și ar vrea să o vadă menținîndu-se mereu la această apreciazabilă cotă a calității.

Am transcris din „mapa de la Riga”, în primul rînd, un interviu pe care i l-a luat Leons Briedis lui Grigore Vieru, în luna mai 1983, cînd poetul nostru s-a aflat acolo, în Letonia, la un festival literar-artistic. M-au impresionat mesajul și tonalitatea acestui dialog, reflecțiile despre poezia letonă versus cea română din Basarabia, însă, în mod deosebit, m-a înduioșat dragostea scriitorului de la Chișinău pentru limba maternă și neliniștea pentru destinul ei în acei ani, cînd popoarele înglobate în U.R.S.S. erau supuse unei rusificări atroce. Se referea, desigur, la limba letonă, căci se adresa vorbitorilor ei, or, din aceste declarații transpare clar neliniștea și afecțiunea lui Gr. Vieru pentru limba română, fapt confirmat și de manuscrisul caligrafiat cu litere latine (reamintim: în 1983).

Interviul a apărut în săptămînalul Uniunii Scriitorilor letoni, „Literatura un Maksla” (Literatură și Artă), fiind însoțit de poza pe care o alăturăm și noi, precum și de poezia *Fiii noștri* – desigur, în letonă, dar tîlmăcită tot atunci, în română, de Maria Briede-Macovei. Cum poezia lui L. Briedis are, la prima vedere, o legătură subredă cu interviul reconstituit de

Mai, 1983. Grigore Vieru și Leons Briedis, la o întâlnire cu cititorii letoni din orașul-port Liepaja

noi, se impun niște amănunte. Tocmai atunci, în primăvara lui 1983, în familia lui Leons și a Mariei Briedis s-a născut cel de-al doilea fiu, Adrian (cel mai mare, Cornel, era deja bun de școală). Grigore Vieru i-a consacrat nou-născutului o poezie, cu titlu de „implicare la botezul puiului de cerb” (Briedis traducându-se în română „cerb”). Tot atunci Leons i-a răspuns, recunoscător, prin poemul *Fiii noștri*, cu precizarea: Lui Grig Vieru. Dedicajia lirică a lui Gr. Vieru a fost publicată, în acele zile de primăvară a lui 1983, în letonă, în gazeta scriitorilor, apoi – în alt ziar din Riga – și în traducere rusă. Originalul însă, cu regret, s-a rătăcit pe undeva, în frumoasa țărișoară de pe malul Mării Baltice...

Profitînd de ocazie, țin să-mi exprim, și pe această cale, toată gratitudinea bunului nostru prieten Leons Briedis – pentru sincera lui dragoste față de noi, pentru amabilitatea de a-mi fi încredințat spre publicare niște materiale inedite, inclusiv acest interviu, prin care Grigore Vieru revine din Letonia în Basarabia, iar mai larg – se reîntoarce, de pe alte tărâmuri, la cititorii, la admiratorii săi.

Vlad POHILĂ

– Am dori să știm ce mai faceți, la ce lucrați acum?

– Am muncit anul trecut împreună cu minunatul scriitor al copiilor Spiridon Vangheli la un abecedar experimental pentru copiii care merg la școală de la șase ani. Am vorbit pe silabe aproape un an de zile, pentru că am înțeles că așa-zisa poezie filozofică a mea și a colegilor mei nu va avea niciun rost dacă nu vom pregăti cititorul, din fragedă copilărie, pentru ea.

Paralel am scris împreună cu tinerii noștri compozitori un ciclu întreg de cîntece de estradă. Pentru că am înțeles, ca și Jānis Peters, că a scrie versuri pentru un cîntec este o treabă serioasă. Un cîntec poate fi ascultat cu sapa sau mistria în mîină; o carte de poezie nu poate fi citită astfel. Omul azi este foarte ocupat și obosit. El nu prea are nici vreme, nici putere să citească volume de poezie. Omul (masele) azi **ascultă** poezia mai mult prin cîntec. De aceea una din sarcinile poeților de azi, aș spune – una din obligațiile lor, e să scrie poezii pentru cîntece. (Poezii, nu texte.) Ei nu trebuie să lase acest sector important în grija (care grijă?!) meseriașilor.

– Ce vă leagă de pămîntul, de poporul Letoniei?

– De pămîntul leton mă leagă minunații ei poeți Imants Ziedonis și Ojārs Vācietis, Māris Čaklais și Jānis Peters, Knuts Skujenieks și Imans Auziņš, Doina Avotina, Lija Brīdaka, Olga Lisovska și, desigur, Leons Briedis, care ne-a onorat învățîndu-ne și îndrăgîndu-ne limba și literatura. Cunosc acești poeți personal și cunosc bine și poezia lor.

Dumneavoastră, ca și cetățenii din celelalte țări baltice, lucrați în cultură aidoma naturii. Natura, cînd zămislește un stejar sau un fluture, bunăoară, nu spune: „La stejarul acest, pentru că va trăi 500 de ani, am să lucrez serios, iar fluturașul acest, pentru că va trăi cîteva ore, am să-l fac așa cumva..., am să-l «halturesc»” [fac de mîntuială – *n.n.*, *Vl.P.*]. Natura creează la fel de serios și perfect și stejarul, și fluturele. Vācietis, Ziedonis, Čaklais, bunăoară, lucrează cu aceeași seriozitate și la un poem filozofic, și la o poezie sau o poveste pentru cei mici.

Am fost de cîteva ori în Letonia. Vin cu o deosebită bucurie la Dumneavoastră, pentru că aici mă înțeleg mai bine pe mine însumi.

Zilele astea am avut norocul să particip la sărbătoarea lui Imants Ziedonis. M-a bucurat mult dragostea și prețuirea Dumneavoastră pentru el. Ziedonis este într-adevăr o personalitate. În toate el este unul din *cuietele* de aur într-o potcoavă de aur la un cal de aur care se numește limba letonă, cal care a trecut poporul leton prin toate furtunile vremurilor. Acum să vedem ce înseamnă un cui, amintindu-ne de un cîntec popular englez:

„Din lipsa unui cui
S-a pierdut o potcoavă,
Din lipsa unei potcoave
S-a pierdut un cal,
Din lipsa unui cal
S-a pierdut un ostaș,
Din lipsa unui ostaș
S-a pierdut o bătălie,

Din lipsa unei bătaii
S-a pierdut un regat,
Și toate din lipsa unui cui”.

– Există între poezia letonă și cea din Moldova anumite similitudini? Dar deosebiri? Care ar fi ele?

– Și poezia letonă, și cea moldovenească (cea bună, desigur) nu povestesc viața, ci o recrează. Și poezia noastră, și poezia Dumneavoastră nu se „lățesc”, ci merg în adânc. Cred că asta ne apropie în primul rînd. Ce ne deosebește? Nu știu, nu m-am gîndit la asta. Probabil că numai limba în care scriem.

– Care este, în opinia Dvs., rolul poeziei în societatea contemporană?

– Rolul poeziei azi este același care a fost și cu o sută de ani în urmă. Să-i facă omului clipa mai ușoară și mai frumoasă, să-l facă pe om mai bun, mai încrezut în forțele sale. Să-l facă să-i fie dragă viața, natura din sînul căreia este uneori smuls. Să încurajeze, cum spune poetul, soarele să răsară și femeia să nască. Să împingă la viață. Cam astea ar fi sarcinile distinsei Doamne pe nume Poezia, plus cîteva mai noi. Una din ele aș vrea s-o ilustrez cu ajutorul unei întîmplări.

Mă întorceam cu avionul de la o casă de creație. Alături de mine era o femeie sub 50 de ani. Bluziță verde, basma viu colorată pe cap, degete n-oduroase, muncite – o țărancă. Zbura pentru prima oară cu avionul, nu-și dezlipise pînă atunci tălpile de pămînt, și cît am zburat n-a mai slobozit din mîni speteaza din față a scaunului de care se încheștase, și-i pierise și graiul. Abia la Chișinău, cînd roțile aeronavei atinseseră pămîntul, hurducîndu-ne strașnic, femeia, simțind pămîntul sub ea, a scos două vorbe curat de-ale noastre, care mustrau aspru avionul, dar și cu blîndețe în glas, așa cum cerți un dobitoc folositor: „Ho, nebunule!”.

Mă gîndesc că una din sarcinile mai noi ale poeziei ar fi cam asta: să strige din cînd în cînd vremii, mai ales cînd vremea ne scutură, așa cum a strigat femeia aceea la avion...

– Ce ați dori colegilor de breaslă de la Riga, tuturor letonilor?

– Doresc poporului leton cît mai mulți poeți buni. Cineva spunea că nu-i e milă de țara fără cititori, milă i-i de țara fără poeți. Cît mai mulți poeți, prozatori, dramaturgi, critici literari, învățători buni de limbă și literatură, iar prin ei – o continuă înflorire a limbii letone, pentru că limba este dreptatea cea mai mare pe care și-a făcut-o poporul sieși.

Limba este comoara cea mai de preț a poporului, spunea un mare clasic al literaturii noastre. De aceea a vorbi corect și frumos este un act patriotic.

Mă bucură că poeții letoni tineri (Uldis Berzins, bunăoară) își dobîndesc poezia din frumusețea limbii materne, iar nu din experimentele poeziei franceze, de pildă, care sînt bune, dar nu sînt letone. Mă bucură că poeții tineri letoni (Leons Briedis, bunăoară), devin tot mai clari în expresie și gîndire (fără să neglijeze adîncimea), tot mai fierbinți, dacă putem spune așa, adică devin tot mai aproape de cei pentru care scriem.

Riga, mai 1983

Leons BRIEDIS

FIII NOȘTRI

Lui Grig Vieru

Cît de limpezi și curați
cresc fiii noștri
Privind la ei
întotdeauna vezi
cerul.

Căci absolut totul
de ce se ating ei
se transformă
în semn de aur
și de argint
oricît ar fi noaptea de noapte

Ei sînt primăvara
ce ne-aduce sărbătoarea
în sufletele noastre
oricît ar fi ele de încărcate
de nelibertate

Cuvîntul nostru
îi sfințește
lacrima maicii
îngenunchind
îi ocrotește

Ah feciorii noștri –
veșnici

1983

**Andrei TEIUL,
PROHIN LEMN AL ICOANELOR**

Cultura românească medievală și o mare parte din cea modernă s-a constituit într-un dialog continuu cu natura. Locuitorii actualelor orașe de piatră resimt într-o mult mai mică măsură freamătul când misterios, când amenințător al codrilor, câmpiilor, râurilor. Câteva secole în urmă, spațiul românesc era acoperit în proporție de cca 60-70% cu păduri [1, p. 24]. Profesorul Ioan Simionescu constata, la 1937, că vegetația României Mari include 3.300 de exemplare, adică „35% din numărul total al speciilor din flora Europei întregi” [2, p. 245]. „Civilizația lemnului”, „Codru-i frate cu românul” sunt formule binecunoscute care exprimă ansamblul credințelor și practicilor tradiționale românești, influențate de conviețuirea permanentă cu pădurea. Constantin Brâncuși susținea că numai românii știu să cioplească lemnul. Un alt sculptor contemporan, Mihai Olos, crede că „piatra se epuizează și epuizează natura, pe când lemnul se regenerează și o regenerează. Lemnul are căldură (umană) și toleranță” [3, p. 269]. Între arborii pe care tradiția românească i-a investit cu virtuți deosebite se numără teiul.

Numele teiului provine din latină, de la *tilia*, fiind astfel încă o amintire a Romei Antice, la fel ca și arțarul, fagul, frasinul, plopul, salcia, ulmul. Ros-tit, lexemul *tei* are o structură diafană: începe cu o consoană urmată de două vocale, de parcă s-ar sprijini pe pământ, pentru a se risipi în văzduh, ca un abur. În spațiul dintre Nistru și Tisa cresc mai multe specii: tei mare (cunoscut și ca tei pădureț sau tei pucios), tei alb, tei argintiu, tei roșu. Se întâlnește, mai des, amestecat, în pădurile de fag și de stejar, sau în arboreturi puri, pe marginea șo-

selelor, în parcuri și în grădini. Pe locurile unde vegetează teiul contribuie la ameliorarea solului. În afară de rădăcină, toate celelalte produse ale teiului (scoarța, liberul, frunzele, florile, fructele) se folosesc pentru necesitățile omului. Din polenul și nectarul teiului se obține o miere verzuie, parfumată. Florile uscate intră în compoziția ceaiurilor medicinale (contra răcelii, gripei, tusei, bronșitei, tulburărilor digestive, cearcănelor etc.), precum și a băilor calmante [4, p. 164-166]. Din scoarța teiului se extrăgeau fibre pentru legarea viței-de-vie sau a pomilor fructiferi, se confecționau frânghii și rogojini. Fibrele mai erau utilizate la tratarea (prin frecare) inflamației de pe picioarele oilor. În construcții, o bârnă de tei avea rolul de a feri clădirea de trăsnet. Lemnul teiului este folosit și astăzi la fabricarea mobilei, chibriturilor, planșetelor de desen, a creioanelor. Prin utilizarea florilor de tei se obținea vopseaua galbenă, iar cărbunele din acest copac servea la prepararea negrului, în care se colora mobila țărănească [5, p. 232-233].

Diverse texte folclorice și datini prescriu teiului valori magice. În imagină europeană, teiul simbolizează prietenia și fidelitatea. Era un păcat de moarte să tai acest arbore. Sub coroana teiului veneau, pentru câteva zile, bolnavii, în speranța de a obține vindecare [6, p. 346]. Teiul a fost cândva și un altar de închinare, afirmă cunoscutul semiotician Ivan Evseev [7, p. 601]. În Oltenia, Duminica Mare este supranumită Duminica Teiului. În ajunul acestei zile, flăcăii aduc crengi de tei din pădure pentru a împodobi casele și curțile. Alături de busuioc și de salcie, teiul se pune la icoane. Pentru a alunga bolile și spiritele malefice, ramurile de tei erau înfipte printre culturile agricole, legate de coarnele vitelor sau de uneltele de muncă, la brâu, de stâlpii caselor, în șoproane și chiar pe morminte. Cu ajutorul crengilor de tei poate fi abătută grindina. Din tei erau confecționate copăița și leagănul pentru prunci. Toaca mănăstirească și troițele tot din lemn de tei erau cioplite. Coaja teiului era bună pentru buciume, instrument cu valoare apotropaică. După o legendă românească, Maica Domnului ar fi traversat râul spre poarta lui Pilat cu ajutorul crengilor de tei. Înzestrat cu atâtea semnificații importante pentru existența materială și cea spirituală, nu este întâmplător că intuiția populară a ales teiul ca arbore din care sunt meșterite icoanele [8, p. 191; 9, p. 172].

Denumind, la origini, orice imagine religioasă (frescă, mozaic, tablou, gravură), termenul *icoană* (εἰκών) a ajuns, cu timpul, să fie aplicat doar picturilor sacre pe suport mobil, de obicei, din lemn [10, p. 174]. În vechile texte românești, icoana și realizarea ei sunt desemnate prin, respectiv, „chip” și „a închipui”, traducând *ad literam* grecescul εἰκών. Pentru confecționarea suportului viitoareii icoane, la români, se prelucra lemnul de paltin, cireș, păr și, mai rar, de tisă. Începând din secolele XVII-XVIII, se utilizează frecvent teiul [11, p. 19]. În alte regiuni ale lumii ortodoxe icoanele mai erau

pictate pe tăblițe de plop, salcie, stejar, fag, chiparos, nuc, mestecăn, pin, molid, zadă. Icoanele românești de la sfârșitul secolului al XVI-lea conțin motive vegetale, avimorfe sculptate pe ramele de lemn. Pe partea dorsală erau inserate una-două pene de lemn pentru a preîntâmpina deformarea icoanei odată cu trecerea timpului. Meșterii preferau lemnul teiului, deoarece este moale, ușor de prelucrat, are mai puține noduri și ramuri adventive, nu se scorojește atât de grav [12, p. 17; 13, p. 64; 14]. Însă a existat, vom vedea mai jos, și o motivație spirituală pentru alegerea teiului.

Între icoanele românești păstrate predomină cele zugrăvite pe lemn, dar s-au realizat și icoane pictate pe sticlă, gravate în metal, modelate în encaustică, mozaic, brodate, săpate în os, în fildeș. Această mare diversitate de materiale utilizate în arta sacră demonstrează iscusința și pietatea meșterilor locali de a exprima revelațiile credinței utilizând tehnici complicate. Instrucțiunile date pictorilor iconari enumeră, printre calitățile necesare artistului, smerenia, evlavia, răbdarea, alături de cunoștințele matematice și măiestria desenului. „Nu se poate să pictezi o icoană, reprezentând doar imaginea exterioară a trupului”, zice Cuviosul Ioan din Shanghai. „Icoana trebuie să reflecte eforturile spirituale nevăzute și să iradieze slava cerească” [15]. Teoreticienii în iconografie subliniază strânsa legătură dintre icoană și trăirile personale ale pictorului. Icoana este creată în rugăciune și pentru rugăciune [16], de aceea mesajul icoanei poate fi pătruns doar prin intermediul rugăciunii [17]. După aprecierea lui Victor Lazarev, specialist notoriu în arta medievală, icoana e „destinată cunoașterii lumii transcendente”, imaginea sacră fiind „creată pentru a-l cufunda pe om în liniștea contemplării” [18, p. 77]. În tradiția românească, icoanele erau dispuse în două locuri sacre ale locuinței: pe peretele de răsărit (indicând locul nașterii Mântuitorului) sau lângă vatra focului. Celelalte obiecte ale casei (patul, masa, cuferele) erau orientate în funcție de poziția icoanelor. În afară de icoanele pictate, la români s-au folosit și *icoane de vatră* – plăcuțe întunecate, din lemn, având desenul scrijelat sau cioplit, înfățișând sfinți, dar și personaje indescifrabile, probabil rămășițe ale panteonului păgân [8, p. 89]. Primele bunuri salvate din locuința arzândă erau icoanele. Se știe că, în vremuri de secetă sau de inundații, icoana era trimisă pe ape (fântână, râu), printr-un ritual specific, către sfântul care trebuia să lege / dezlege ploile. Parte integrantă a icoanei, teiul împărtășește aceeași tensiune a sentimentului religios. Cercetătoarea Sabina Ispas, directorul Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu” (București), conchide că, pentru poporul român, „teiul este cel care îl ajută pe om să intre în relație cu transcendentul, punându-i la dispoziție substanța pentru redarea imaginii sacre” [19, p. 37].

Conform dogmei ortodoxe, închinarea se aduce nu lemnului icoanei, ci persoanei reprezentate în ea. Dar, în iconografie, ca și în celelalte domenii

ale vieții bisericești, credincioșii au ales cele mai prețioase materiale pentru confecționarea obiectelor de cult. În consecință, pietatea populară a conferit semnificații sacre anumitor metale, minerale, arbori, plante, utilizate în ritualurile creștine. Sfântul Alipie (sec. XI-XII), părintele iconarilor din vechea Rusie, considera că vopselele icoanei posedă virtuți taumaturgice, drept care vindeca bolnavii ungându-i cu penelul. Creațiile folclorice românești mărturisesc, la rândul lor, ipostaza privilegiată a teiului, ca lemn al icoanelor. În cântecele populare, teiul este invocat, ca și alți arbori sau flori, în debutul textului: „Frunzulița teiului / Sus la vârful muntelui” [20, p. 302], „Frunzuliță, crăci de tei” [20, p. 279], „Frunzuliță cui de tei” [20, p. 312], „Frunzuliță lemn de tei” [21, I, p. 288], „Frunză verde creț de tei” [21, II, p. 181], „Frunzuliță foi de tei” [21, II, p. 336]. Pentru Lucian Blaga, asemenea formule introductive semnifică „un verde arhaic, de mitologie și magie a pădurii, și a zeităților vegetale” [22, II, p. 393]. Teiul este prezent în fantezia poetului popular, sugerând prosperitatea și vigoarea naturală: „Retevei / De tei / Limbă de balaur” [21, I, p. 220], „Bordeiaș, bordei, bordei / Cu mărtăceii de tei” [21, I, p. 340], „Ca să-ți dau șalvarii mei, / Verzui ca floarea de tei” [21, II, p. 211]. Arborele capătă o valoare deosebită în baladele haiducești, protagoniștii declarându-se solidari cu teiul pe parcursul întregii vieți, mulțumindu-i și binecuvântându-l: „Teiule cu foaia lată, / Niciun vânt să nu te bată, / Că bine mi-ai prins odată, / Odată-n copilărie, / Când eram în haiducie, / Și acum cărunțit, / Tot sub tine tăbărât” [21, II, 18]; „Când de poteră fugeam, / La tulpina ta veneam: / Tu cu umbră mă păzeai, / Și cu frunza mă-nvelei, / Tot de poteri mă scăpai” [21, II, 18]. Valoarea apotropaică a teiului este evocată în folclorul tradițiilor de iarnă, unde lemnul teiului este asociat cadrului divin: „- Mă duc, Doamne, pân’ la Rai, // S-aleg zece copilași, / Toți cu bicele de tei. // Să trosnească, să plesnească, / Plugușorul să pornească” [23, p. 83]. Într-o celebră poezie a lui George Coșbuc, pe care Ștefan Hrușcă o interpretează sub formă de colind, se spune că, la nașterea Mântuitorului, „Și îngerii cântau în cer, / Cu flori de tei în mână”. Conform poveștilor populare, crucea de tei, prefăcută ulterior în copac, izgonește prezența demonică și sacralizează spațiul [24, p. 384]. În basmul *Tei-legănat*, o bucată din lemnul arborelui se umple de căldura dragostei umane și prinde viață, devenind un voinic înzestrat cu puteri excepționale, care călătorește prin lumile paralele și învinge forțele răului [25, p. 126 și urm.].

În mentalitatea arhaică, teiul era perceput, așadar, ca instrument prin care divinitatea intervine în lumea profană pentru a-i ajuta omului să depășească obstacolele și să traverseze sigur cotiturile primejdioase ale vieții. Atunci când bradul, un alt arbore sacru din folclorul autohton, îi contestă imaginar valoarea, teiul își afirmă demn rostul creștin: „Icoane mă face / De mă ipsosește / Și mă zugrăvește, / Și pe mine scrie / Cu vâpseli frumoase / «Iisuse Cristoase» / La care se-nchină / Noroade și

gloate, / Neamurile toate” [21, II, p. 19-20]; „Vin meșteri, mă meșteresc / Icoane mă-nchipuiesc / Și-n beserecă m-anină, / Toată lumea mi să-nchină” [19, p. 36-37].

Sintetizând simbolistica folclorului național, împreună cu rânduielele și credințele sale, Mihai Eminescu înveșnicește imaginea teiului în cultura română modernă. În timp ce ritualurile arhaice pleacă inevitabil în amintire, teiul lui Eminescu, falnicul arbore din Iași, continuă să cucerească sensibilitatea noilor generații, alături de teii versurilor eminesciene. „Teiul sfânt” e leitmotivul unor creații celebre, în care copacul patronează împlinirea visului de iubire (*Dorința, Povestea teiului, Luceafărul*) sau trecerea în neființă (*O, mamă..., Mai am un singur dor, Doină*). Aflând despre moartea bărbatului, Dochia sădește un tei care va suplini locul soțului și al tatălui pentru o durată ce pare să nu aibă sfârșit: „Crește teiul și-nflorește / Și viața mi-o umbrește. / Și în umbră-i cum trăiesc, / Eu nu mai îmbătrânesc. / [...] / Că mama ție ți-a face, / Sub cel tei bătut de vânt, / Pătișorul la pământ; / [...] / Și când vântul va sufla, / Teiul te va legăna” (*Povestea Dochiei și ursitorile*). Omologarea dintre om și pom, substituirea individului prin intermediul unui arbore (brad, măr), se întâlnește în numeroase obiceiuri și ritualuri ale românilor [8, p. 139, 146]. Acțiunea magică a teiului se exercită, la Eminescu, prin intermediul florilor și al miresmei ce alimentează reveria. În trunchiul teiului se deschide poarta spre tărâmul zânelor (*Fiind băiet, păduri cutreieram, Povestea Dochiei și ursitorile*), iar la rădăcina-i pornește „izvorul cel de vrajă” (*Făt-Frumos din tei*). Astfel, teiul e valorificat în toate componentele sale, participând integral în aventura umană, de la un hotar al vieții până la celălalt, fapt remarcat în folclorul și datinile noastre așijderi. Arborele îndeplinește perfect misiunea divinității omniprezente, iubitoare de oameni, fiind, mai precis, un instrument al divinului, o punte de legătură cu sacrul, aidoma icoanei.

Sensul întregii culturi tradiționale poate fi înțeles drept căutare de tainice deschideri, unde cerul vine în atingere cu pământul. Într-un luminiș al pădurii mitologice românești își bate frunza teiul sfânt, vestigiul unei spiritualități ancestrale, martor al pururi tinerelor elanuri romantice. Teiul și icoana constituie simboluri ce ocupă locuri identice în imaginarul românesc, fiind, ambele, receptacole pentru prezența divină. Primul – ca perpetuare a credinței (*panteistice*) precreștine, cea de-a doua – în calitate de atribut canonic al bisericii. Această interferență între tei și icoană constituie o altă mărturie a creștinismului cosmic al românilor (Mircea Eliade), în care omul este frate cu *râul, ramul*.

NOTE

1. C. C. Giurescu, *Pădurea Carpato-Danubiană în preistorie, în Dacia și în Dacia Romană*, în „Almanahul Pădurii”, București, 1985, p. 24-27.

2. Ioan Simionescu, *Țara noastră: oameni, locuri, lucruri*, București, 1937.
3. Mihai Olos, *Cultura și civilizația lemnului; civilizația și sălbătăcia pietrei*, în „Almanahul Pădurii”, București, 1985, p. 268-271.
4. Șt. Mocanu, D. Răducanu, *Plantele medicinale – tezaur natural în terapeutică*, Editura Militară, București, 1986.
5. Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
6. J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Editura Artemis, București, 1994, vol. 3.
7. Ivan Evseev, *Enciclopedia simbolurilor și arhetipurilor culturale*, Editura Învierea, Timișoara, 2007.
8. Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2001.
9. Ion Talos, *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2001.
10. Vasile Drăguș, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
11. Corina Nicolescu, *Icoane vechi românești*, Editura Meridiane, București, 1971.
12. Г. Островский, *Рассказ о русской живописи*, Изд. Изобразительное искусство, Москва, 1990.
13. Т. Мороз, *Православная икона*, Издательство Тригон, Санкт-Петербург, 2008.
14. И. Э. Грабарь, *История Русского Искусства*, том VI (www.nesusvet.narod.ru).
15. Святитель Иоанн Шанхайский, *О святых иконах* (www.nesusvet.narod.ru).
16. Архимандрит Зинон, *Беседы иконописца*, Изд. Фонд им. А. Меня, 1997 (www.nesusvet.narod.ru).
17. Монахиня Иулиания, *Труд иконописца*, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1995 (www.nesusvet.narod.ru).
18. Victor Lazarev, *Istoria picturii bizantine* (trad. Fl. Chirițescu), Editura Meridiane, București, 1980, vol. 1.
19. Sabina Ispas, *Disputa bradului cu teiul și plopul*, în „Magazin istoric”, nr. 10 (439), octombrie 2003, p. 33-37.
20. Bogdan Petriceicu-Hașdeu, *Soarele și luna. Folclor tradițional în versuri* (ed. I. Oprișan), Editura Saeculum I. O., București, 2002, vol 1.
21. G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române* (ed. G. Antofi), Editura Minerva, București, 1985, vol. I-III.
22. Lucian Blaga, *Opere* (ed. D. Blaga, S. Nicolau), Editura Știința, Chișinău, 1995, vol. 1-2.
23. *Noi umblăm și colindăm. Din poezia obiceirilor de iarnă* (sel. E. Roșca), Editura Editon, Chișinău, 1995.
24. *Povești, Snoave și Legende* (ed. I. C. Chițimia), Editura Academiei R.S.R., București, 1967.
25. *Basme populare românești* (alc. Gr. Botezatu), Editura Litera, Chișinău – București, 2008.

Nicolae FELECAN **CONGRES INTERNAȚIONAL
DE LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE
ROMANICĂ LA VALENCIA**

În zilele de 6-11 septembrie 2010 la Universitatea din Valencia a avut loc cel de-al XXVI-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (26 CILFR, Valencia, 2010). Primirea oaspeților și înmânarea mapei cu documentele Congresului a avut loc duminică, 5 septembrie, în clădirea Facultății de Filologie. Deschiderea festivă s-a desfășurat în Aula Universității din Valencia, cu o vechime de câteva secole, luni, 6 septembrie, ora 10, în prezența Consilierului Educației orașului Valencia și a regiunii valenciene, a Rectorului Universității și a Președintelui Societății de Lingvistică Romanică, doamna profesoară Maria Iliescu de la Universitatea din Innsbruck.

Reuniunea a înregistrat peste 800 de participanți din peste 35 de țări de pe toate continentele. România a avut, și de data aceasta, o reprezentare foarte largă.

Lucrările Congresului s-au desfășurat în 16 secțiuni, pe parcursul a cinci zile – luni, marți, miercuri, vineri, sâmbătă –, fiindcă, în ziua de joi, congresiștii au avut ocazia să opteze pentru una din cele cinci excursii programate pe trasee „istorice și literare” diferite, fiecare cu bogate vestigii de cultură și civilizație iberică: (1) Alzira, Sagunt, Sueca, Casa Blasco Ibañez, (2) Alcoy, Castalla, Alicante, Orihuela, Elche, (3) Xativa, Gandia, La Valldigna, (4) Peñíscola, Morella, (5) Valea Albaida și Alcoia.

În fiecare zi a congresului au avut loc conferințe plene, susținute de cele mai reprezentative nume ale domeniului, și „mese rotunde” vizând probleme importante ale filologiei romanice actuale.

Întrucât nu este posibil și nici oportun ca în acest spațiu restrâns să redăm titlul lucrărilor, vom oferi,

în schimb, pentru o imagine de ansamblu a varietății acestora, tematica fiecărei secțiuni în parte: 1. Fonetică și fonologie, 2. Morfologie și sintaxă, 3. Semantică, 4. Lexicologie și frazeologie, 5. Formarea cuvintelor, 6. Onomastică (Toponimie și antroponimie), 7. Sociolingvistică, 8. Aspecte diatopice, 9. Pragmatică, 10. Analiza discursului. Scris și oral, 11. Filologia și lingvistica textelor și a dicționarelor limbilor romanice. Variații diastematice în epoca antică, 12. Surse electronice. Lexicografia, 13. Traduceri în limbile romanice. Traducerea automată, 14. Limbile creole și contactele lingvistice, 15. Latina târzie și medievală. Romanica primitivă, 16. Istoria lingvisticii și a filologiei romanice.

Serile au fost și ele pline, cu programe atractive și reconfortante: luni, recepție oferită de Primăria orașului Valencia, la Palatul Expozițional, marți, recepție la Centrul Cultural Beneficientia, miercuri, recepție la Biblioteca valenciană, iar vineri banchetul. În cursul zilei de miercuri a avut loc Adunarea Generală a membrilor Societății de Lingvistică Romanică, care au analizat activitatea Societății între cele două congrese și au ales noul organism de conducere pentru următorii trei ani. În Comitetul de conducere, din partea României, a fost aleasă doamna profesoară Rodica Zafiu, de la Universitatea din București.

În finalul acestor precizări se cuvin menționate și alte câteva aspecte. În primul rând a surprins insistența organizatorilor de a-și face cunoscută limba valenciană (un dialect al catalanei), pe care au folosit-o tot timpul, inclusiv în susținerea comunicărilor. Pentru a-i familiariza pe participanți cu înfățișarea acesteia, în mapa cu documentele Congresului, alături de un impresionant volum, cu peste 900 de pagini conținând rezumatele comunicărilor, și a altor pliante cu informații utile pentru întregul parcurs al desfășurării sale, s-a aflat, caz unic, și un *Ghid de conversație*, pentru români, *român-valencian*, „conceput ca un ajutor în momentul stabilirii unui prim contact cu limba valencienilor”, pe care o consideră „marca de identitate cea mai importantă”. „De aceea, se afirmă mai departe în *Introducerea* acestuia, folosim toate mijloacele posibile pentru a o face cunoscută și pentru ca înșiși cetățenii noștri să o recunoască drept propria limbă”. Ca structură, *Ghidul* urmează alcătuirea altor lucrări similare, cuvinte și expresii privind formulele de salut, de mulțumire, datele personale, situații din viața de zi cu zi, propoziții și fraze foarte des folosite, care, în totalitatea lor, cuprind vocabularul de bază. La sfârșit se mai găsește și un mini-dicționar român-valencian „destinat să rezolve punctual probleme de lexic”.

În al doilea rând se cuvine a menționa faptul că Spania a organizat pentru a V-a oară acest Congres. Primul a avut loc la Madrid (1965), apoi la Palma de Mallorca (1980), Santiago de Compostella (1989), Salamanca (2001) și acum la Valencia (2010).

Situat pe Rio Turia, într-una din cele mai dezvoltate regiuni agricole, orașul Valencia are un peisaj de invidiat. Câmpiile care îl înconjoară pot avea și trei-patru recolte pe an. Portocalii și lămâii flanchează șoselele, iar orzul crește alături de porumb. Aceasta este *huerta*, o câmpie cultivată și irigată, care era considerată de mauri a fi Raiul pe pământ. Chiar și eroul El Cid a fost sedus de ea. Intrând în Valencia, a spus: „Din prima zi în care am văzut acest oraș, l-am găsit pe placul meu și mi l-am dorit și am cerut Domnului să mă facă stăpânul lui”, lucru care s-a întâmplat în anul 1094, când l-a cucerit de la mauri.

Orașul a fost întemeiat cu numele de Valentia de către romani în 138 *a. Ch.* și a devenit cunoscut ca centrul în care se retrăgeau soldații veterani. Ales pentru temperatura sa blândă de-a lungul întregului an, romanii au profitat de soarele și de apele din munții din împrejurimi pentru a transforma solul fertil în unul din cele mai bine irigate terenuri de pe teritoriile lor. Ulterior a fost stăpânit de vizigoți și mauri, care au îmbunătățit ingeniosul sistem de canale. Din 1238 este integrat regatului Aragon, iar în sec. al XV-lea intră în epoca sa de aur, depășind Barcelona. Aici se înființează și prima tipografie a țării în anul 1474. La ora actuală, cu o populație de 800.000 de locuitori, Valencia este al treilea oraș ca mărime după Madrid și Barcelona.

De interes special este prima hartă a localității, din 1704, realizată în cinci ani, deoarece cartograful Padre Tosca l-a măsurat, stradă cu stradă, cu o panglică. Este și astăzi una dintre cele mai precise hărți de oraș existente.

Încercând un tur al Valenciei, vom începe cu piața principală, *Plaza del Ayuntamiento* aflată în centrul orașului, care adăpostește primăria, *Ayuntamiento*, poșta și stațiile de autobuz. La nord de acest centru se află *Plaza del Mercado*, construită din cărămidă și țiglă, care găzduiește și principala piață agroalimentară. Clădirea-dom, o adevărată catedrală a mâncării, cu ferestre cu vitralii și portaluri împodobite, are peste 8.030 de metri pătrați, fiind una din cele mai mari piețe din Europa. În apropiere se află *Plaza de la Reina*, cu Catedrala, construită pe locul unui templu roman închinat Dianei. Obiectivul turistic principal este clopotnița octogonală neterminată din sec. XV, numită *Miguelete* sau *Micalet* în dialectul valenciano. Din vârful acesteia se poate admira o frumoasă panoramă a domurilor din țiglă smălțuită ale orașului și a *huertei*, ce se întinde în spatele ei până la dealurile din apropiere. În Catedrală se află și capela ce găzduiește o cupă din agat roșu, despre care se spune că ar fi Sfântul Graal. Prin Poarta Apostolilor, un portal sculptat din sec. al XIV-lea, ajungi în *Plaza de la Virgen*. În această intrare antică se adună o dată pe săptămână, de aproape 1000 de ani, vechiul Tribunal al Apei din Valencia, una din cele mai vechi instituții din lume. Opt judecători, îmbrăcați în negru, reprezentând unul din marile *acequias* sau canale de irigație ale *huertei* (930 de ha. de pământ cultivat

care înconjoară orașul), dau verdictul pe loc, impunând o amendă oricărui fermier, care, din neglijență sau lăcomie, ar depăși timpul stabilit pentru irigarea terenurilor proprii.

Legată de Catedrală printr-un mic pod, este Basilica de Nuestra Señora de los Desamparados (Doamna Noastră a celor Abandonați), patroana spirituală a orașului încă din sec. XVII. Imaginea Fecioarei care este așezată deasupra altarului a fost sculptată în anul 1416 pentru capela primei instituții de boli mintale din Spania. Vizavi de bazilică este *Palau de la Generalitat*, din sec. XV, în stil gotic, care găzduiește guvernul local. De aici se întinde *Calle de Serranos* până la *Torres de Serranos*, o poartă a orașului construită în anii 1390, care oferă o minunată priveliște asupra celor mai mari grădini ale orașului (*Jardines del Real*) și a albiei uscate a râului Turia, transformată într-o lungă salbă de parcuri și terenuri de sport, traversate de un amestec de poduri vechi și noi.

În josul râului se află principala sală de concerte a Valenciei, *Palau de la Musica*. Mai departe, spre port, se află cel mai îndrăzneț proiect al orașului, *La Ciutat de les Arts i de les Ciències* (Orașul Artelor și al Științelor). Proiectat în mare parte de arhitectul valencian Santiago Calatrava, el este format din patru spații fundamentale. Cinematograful sferic OMNIMAX a fost deschis primul. Celelalte părți ale complexului – *Umbracullo*, o alee spectaculoasă mărginită de copaci, și Parcul Oceanografic – s-au deschis recent.

Călătoria noastră turistică ar putea continua încă mult timp, dar, din motive de spațiu, ne oprim cu enumerarea obiectivelor aici, urmând ca pe celelalte să le depănăm fiecare în minte.

Vladimir ZAGAEVSCHI **SIMPOZION INTERNAȚIONAL
DE DIALECTOLOGIE
LA CLUJ**

Simpozionul de dialectologie, la început cu statut național, iar mai apoi internațional, lansat în 1980 la Cluj-Napoca de către Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, azi „Sextil Pușcariu”, a parcurs o cale lungă, în timp și în spațiu, laborioasă și productivă, poposind, de regulă, la fiecare doi ani, în mai multe centre academice și universitare, dar și preuniversitare din România: Timișoara (1982), Iași (1984), Sibiu (1986), Craiova (1988), Cluj-Napoca (1990), București (1992), com. Belinț, jud. Timiș, Școala de cultură generală (1994), Baia Mare (1996), după o pauză de 7 ani – Alba Iulia (2003), Reșița (2004), Baia Mare (2006, 2008, două ediții la rând), ca mai apoi să se întoarcă, a treia oară, în capitala Ardealului, de unde și-a luat startul cu 30 de ani în urmă.

Așadar, între 16-18 septembrie 2010, la Cluj-Napoca, și-a desfășurat lucrările cel de-al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie, organizat de către Societatea română de Dialectologie, în incinta Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”. Simpozionul s-a internaționalizat începând cu ediția a X-a, găzduită în 2003 de Universitatea „1 Decembrie” din Alba Iulia, unde, de data aceasta, au participat și lingviști din Germania, Anglia, SUA, Serbia. La edițiile următoare Simpozionul a găzduit și oaspeți din Italia, Ungaria, Ucraina.

La cea de-a XIV-a ediție a Simpozionului s-au întrunit cercetători și cadre didactice universitare din diferite centre academice și universitare din România (București, Iași, Timișoara, Baia Mare, Reșița, Constanța, Alba Iulia, Sibiu și, desigur, din Cluj-Napoca), din Republica Moldova (Chișinău), din Serbia (Bor) și din Italia (Torino).

Ședințele Simpozionului, desfășurate într-un singur amplu atelier, au fost moderate de lingviști-dialec-

tologi de prestigiu din România, Republica Moldova și din Italia, printre care: Petru Neiesu, Teofil Teaha, Nicolae Saramandu, Vasile Frățilă, Nicolae Felecan, Vasile Țăra, Vasile Pavel, Vladimir Zagaevschi, Alfonso Germani, Federica Cugno, Dumitru Loșonți, Adrian Turculeț ș.a.

Fixându-și tematica în aria dialectală nord- și subdunăreană, mai multe comunicări au vizat aspectul lexical, examinat sub diferite unghiuri: semantic, etimologic, lexicografic, terminologic, onomasiologic. Astfel, Teofil Teaha (București) a stăruit asupra unor cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale; Nicolae Felecan (Baia Mare) a prezentat unele aspecte lexical-semantice ale graiului din satul de baștină Caila (jud. Bistrița-Năsăud); Mircea Farcaș (Baia Mare) a sesizat anumite interferențe lexicale în Maramureș; Adrian Chircu (Cluj-Napoca) a prezentat rezultatele unei cercetări lexico-semantice privind unele franțuzisme în subdialectele românești; Gabriel Bărdășan (Timișoara) a descifrat anumite formațiuni lexicale interne cu baza moștenită din latină în vocabularul dialectului istroromân; Gabriela Adam (Cluj-Napoca) a examinat harta lexicală-semantică *am obosit* pe baza *NALR-Crișana*; Ana Maria Pop (Timișoara) s-a oprit asupra repartiției elementelor de origine italiană în lexicul graiurilor istroromâne; Petru Neiescu (Cluj-Napoca) a dezvăluit aspectul etimologic în *Dicționarul dialectului istroromân*; Marcu Mihail Deleanu (Reșița-Timișoara) a insistat asupra etimologiei cuvântului *sânzâiene*; Vasile Frățilă (Timișoara) a relatat despre terminologia corpului uman (*capul*) în meglenoromână; Dumitru Loșonți (Cluj-Napoca) a supus cercetării terminologia păstoritului; Mihaela Dana Zamfir (București) a urmărit istoria schimbărilor de sens și de difuziune dialectală a termenilor pentru noțiunile *puer* și *heres* în dacoromână; Ramona Potoroacă (Sibiu) a cercetat terminologia portului popular românesc din zona Timocului Negru; Manuela Nevaci (București) a scos în evidență aspecte etnolingvistice la românii fărșeroți (aromâni); Maria Marin (București) a examinat câteva trăsături ale unui dicționar dialectal; Claudia Ionescu (București) a analizat reprezentarea regionalismelor în câteva dicționare românești; Adrian Rezeanu (București), Simion Dănilă (com. Belinț, jud. Timiș) și Ștefan Vișovan (Baia Mare) au abordat în comunicările lor probleme de onomastică (antroponimie, toponimie), iar Nicolae Saramandu (București), Vasile Pavel (Chișinău), Mihaela Mariana Morcov (București) și Carmen Ioana Radu, aceasta din urmă în colaborare cu Manuela Nevaci (București), au prezentat comunicări legate de aspectul onomasiologic (motivațional) al materialului dialectal.

Un interes sporit au avut numeroase comunicări vizând diverse fenomene de gramatică dialectală (morfologie), fonetică, interacțiune dintre graiuri și limba literară sau folclor, de istorie a lingvisticii ș.a.: ocurența prepozițiilor *a-* < lat. *ad-* / *in-* < lat. *in-* (Iulia Mărgărit, București); aspectul verbal în istroromână și meglenoromână (Richard Sârbu, Timișoara); sintagme cu valoare de superlativ în dacoromână (Vasile Țăra, Timișoara); prepozițiile *de*, *din*, *pe* în *ALR-MTD* (Nicolae Mocanu, Cluj-Napoca); reparti-

ția dialectală a opoziției [șă] / [șe] pe baza ALRR. *Sinteză* (Daniela Răutu, București); cercetări de fonetică experimentală asupra intonației graiurilor (Adrian Turculeț și Oana Beldianu, Iași); probleme legate de interacțiunea dintre graiuri și limba literară sau folclor (Vladimir Zagaevschi, Chișinău, Aida Todî, Constanța, Alin Mihai Gherman, Alba Iulia, Eugen Beltechi, Cluj-Napoca); fenomene aflate la interferența ariilor în graiurile din nord-vestul Banatului (Ioan Taiciuc, Cluj-Napoca); momente din corespondența lui Sever Pop cu Sextil Pușcariu (Doina Grecu, Cluj-Napoca); o micromonografie a graiului din Feleacu (jud. Cluj) (Rozalia Colciar).

Cu noutăți științifice s-au prezentat la Simpozion și lingviștii italieni privind graiurile italiene (Federica Cugno, Torino, și Alfonso Germani, Centro Inchieste Dialectali „La Ciocia” ARCE).

Participarea la Simpozionul Internațional de Dialectologie de la Cluj a creat și posibilitatea vizitării unei instituții patrimoniale naționale: Muzeul Limbii Române, fondat în 1919 și direcționat de Sextil Pușcariu, constituind și o bună ocazie de lansare a mai multor cărți de lingvistică, apărute în ultimii ani la Editura Clusium din Cluj-Napoca, dar și la Editura Academiei Române în colecția „Etimologica”, volume semnate de renumiți lingviști clujeni, bucureșteni, timișoreni (unii din ei plecați în lumea celor dreپți). În felul acesta participanții la Simpozion și-au putut completa bibliotecile personale cu cărți de specialitate importante, care apar în tiraje mici și pe care, în ultima vreme, nu le poți găsi în librării. Tocmai de aceea credem că ar fi bine să le nominalizăm, pentru a le face cunoscute celor interesați de aceste apariții editoriale: Dumitru Copceag, *Tipologia limbilor romanice*, 1998, 256 p.; Dumitru Copceag, *Studii de lingvistică*, 2001, 200 p.; Romulus Todoran, *Contribuții la studiul limbii române*, 1998, 336 p.; Ioan Pătruț, *Studii de onomastică românească*, 2005, 240 p.; Ștefan Munteanu, *Scrieri alese*, 2003, 270 p.; Ion Mării, *Harta lexicală semantică*, 2002, 190 p.; Ion Mării, *Contribuții la lingvistica limbii române*, 2004, 216 p. – toate apărute la Editura Clusium; Ion Mării, *Studii de etimologie lexicală dacoromână*, 2005, 180 p.; Dumitru Loșonți, *Certitudini și ipoteze etimologice*, 2007, 186 p. – ambele cărți apărute la Editura Academiei Române în colecția „Etimologica”; Adrian Rezeanu, *Studii de toponimie urbană*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2009, 282 p. În același timp, semnatarul acestor rânduri a prezentat participanților câteva exemplare ale revistei chișinăuiene „Limba Română”.

La fine am dori să adresăm gratitudinea noastră *ab imo pectore* organizatorilor celui de-al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie, dlui prof. dr. Petru Neiescu, președintele Societății Române de Dialectologie, dlor prof. dr. Eugen Beltechi, Dumitru Loșonți și celorlalți colaboratori ai Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, care, în condiții grele, de criză economică și financiară, au făcut eforturi deosebite ca Simpozionul să nu fie amânat pentru timpuri mai bune, iar lucrările lui să se desfășoare într-o atmosferă firească și productivă.

Ana BANTOȘ **ÇA ME TOUCHE BEAUCOUP!**

În noaptea de 16 spre 17 septembrie 2010, la Sofia, s-a stins din viață cunoscutul antropolog basc Pierre Bidart. Originar din Saint-Etienne-de-Baïgorry (Pyrénées-Atlantiques), Pierre Bidart și-a făcut studiile la prestigioasa Casa Velázquez de Madrid. Apoi a predat la Universitățile din Pau și Bordeaux II. Între 2005 și 2008 a fost directorul Școlii Doctorale de Științe Umaniste a Universității Bordeaux II. A fost directorul de studii în antropologie în cadrul Școlii doctorale francofone de la Universitatea din București, membru al Colegiului de redacție al revistei „Ethnologie française”, Cavalier al Legiunii de Onoare. Figură proeminentă a învățământului francez, Pierre Bidart a activat și a publicat, cu preponderență, în sfera societății și culturii basce, a arhitecturii regionale, a societăților din Europa de Est, comuniste și postcomuniste. Datorită lui s-a intensificat colaborarea între Universitatea Bordeaux II și universitățile din București, Sofia, Minsk, Chișinău. Studenți, masteranzi și doctoranzi din țările respective și-au făcut studiile la Bordeaux sub îndrumarea sa.

Printre ultimele sale cărți sunt *La singularité basque* (PUF, 2001), *Défendre la société, une posture anthropologique* (Atlantica, 2008) și urma să apară *Le sanglier de feu. Les formes sensibles du politique*, o lucrare despre formele sensibile ale politicului și naționalismului basc în Franța. Cu începere din 2006 distinsul profesor a organizat *Universitatea europeană și internațională de vară în antropologie*, la care participau exponenți din diverse spații geografice, nelipsind invitații din România, Ucraina și din Republica Moldova. În 2008 au avut această șansă Ana Graur, Maria Mocanu, folcloriste, și subsemnata.

Ana Graur, Ana Bantoș, Pierre Bidart și Maria Mocanu la Irissary, Franța, 2008

În iunie anul curent Pierre Bidart și-a început misiunea diplomatică în Bulgaria, în calitate de consilier cultural și științific pe lângă ambasada Franței. A fost omul care și-a dedicat toate cunoștințele, energia și puterile sufletului aflării de lianți între Estul și Vestul Europei, încercând să pătrundă în nuanțele și problemele cele mai importante ale societății posttotalitare, inclusiv ale celei de la noi. L-am cunoscut ca pe un intelectual venind din Occident și manifestând interes real pentru deschiderea frontierelor între Est și Vest, profesorul Bidart s-a identificat cu occidentalul ce nu rămâne indiferent în fața unor situații care aparent nu privesc civilizația europeană în sens major. Știa că, în 2009, după ce m-am opus desființării Institutului de Filologie al A.Ș.M., am fost destituită din funcția de director și m-a încurajat mereu cu optimismul și umorul ce îl caracterizau. S-a bucurat apoi când a aflat că am susținut teza de doctor habilitat. Ulterior, fiind expulzată și din funcția de cercetător științific coordonator, a rostit următoarele cuvinte: „Ça me touche beaucoup!”. Este expresia care a descris și starea mea de spirit la aflarea veștii triste despre plecarea dintre noi a inimosului profesor și antropolog basc, alături de care ne-am aflat noi, cele trei basarabence, în 2008, în catedrala de la Irissary, unde unul dintre prietenii săi a interpretat muzică la orgă în memoria mamei lui Pierre Bidart, trecută în lumea celor dreپți chiar în zilele Universității de vară organizată de el.

Dumnezeu să-l odihnească în pace în pământul Patriei sale, pe care a prețuit-o nespuse de mult!

AUTORI

Ana BANTOȘ, conf. univ. dr., Catedra de literatură universală și compara-tă a U.S.M., critic și istoric literar, Chișinău.

Iulian BOLDEA, prof. univ. dr., decan al Facultății de Științe și Litere, Uni-versitatea „Petru Maior”, redactor al revistei „Vatra”, Târgu-Mureș.

Tudor BRAGA, critic de artă, Chișinău.

Leons BRIEDIS, poet, traducător, eseist, filozof al culturii, editor leton; membru al Academiei de Științe a Letoniei.

Emil BRUMARU, poet, Iași.

Erast CĂLINESCU, prof. univ. dr., București.

Dorin CIMPOEȘU, prof. univ., doctor în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București.

Theodor CODREANU, prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist, Huși.

Mircea A. DIACONU, prof. univ. dr., Universitatea „Ștefan cel Mare”, Su-ceava.

Anatol EREMIA, dr. hab. în filologie, cercetător științific coordonator, In-stitutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Nicolae FELECAN, prof. univ. dr., Universitatea de Nord, Baia Mare.

Nicolae GEORGESCU, prof. univ. dr., decanul Facultății de Filologie, Uni-versitatea „Hyperion” din București, scriitor.

Mioara KOZAK, prof. dr., Colegiul național „Unirea”, Târgu-Mureș.

Gheorghe MANOLACHE, scriitor, prof. univ. dr., Facultatea de Litere și Arte a Universității „Lucian Blaga”, Sibiu.

Ioan MILICĂ, lector dr., Facultatea de Litere, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

Cristinel MUNTEANU, lector dr., Universitatea „Constantin Brâncovea-nu”, Pitești, filiala Brăila.

206 **Limba ROMÂNĂ**

Anatol PETRENCU, prof. univ. dr. hab. în științe istorice, Facultatea de Istorie și Filozofie, U.S.M., director al Institutului de Istorie Socială „ProMemoria”, Chișinău.

Vlad POHILĂ, scriitor, publicist și traducător, Chișinău.

Andrei PROHIN, profesor de istorie, Liceul Teoretic „N. Iorga”, Chișinău.

Mihai RETEGAN, prof. univ. dr., Facultatea de Istorie a Universității din București.

George RUSNAC, prof. univ. dr. hab. în filologie, Facultatea de Litere, U.S.M., Chișinău.

Valentina RUSU CIOBANU, artist plastic, Chișinău.

Nicolae SARAMANDU, prof. univ. dr., director adjunct al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București.

Constantin ȘCHIOPU, conf. univ. dr., Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, U.S.M., Chișinău.

Vladimir ZAGAEVSCHI, conf. univ. dr., Facultatea de Litere, U.S.M., Chișinău.

ABONEAZĂ-TE LA REVISTA NOASTRĂ!

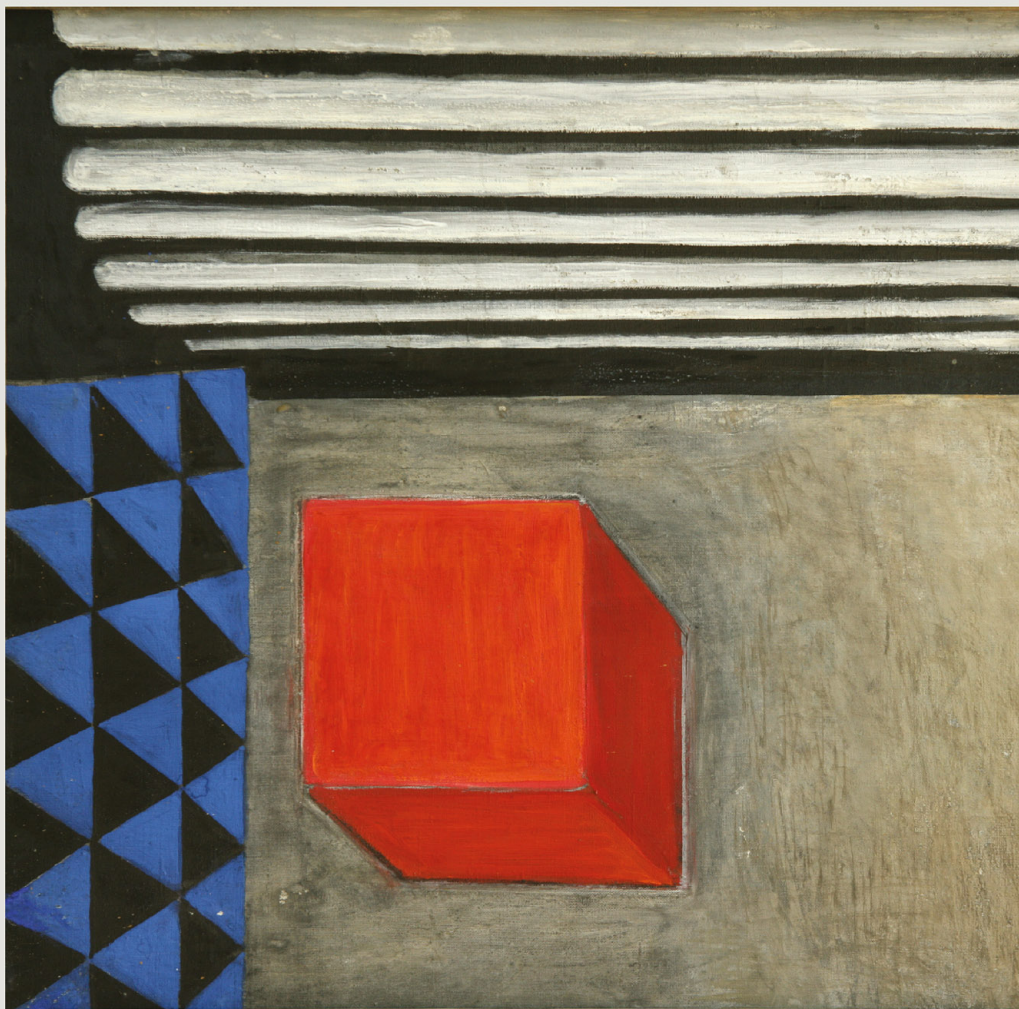
„Limba Română” este o publicație care ți se adresează dacă ești student sau profesor, cititor implicat în sfera culturală sau pur și simplu interesat de starea actuală a limbii, literaturii, istoriei, artei în contextul unei societăți aflate în derivă. „Limba Română” te va atrage în spațiul de configurare a valorilor ca repere pentru echilibrul tău spiritual.

În 2011 revista „Limba Română” va apărea bimestrial, în formă de carte cu un volum de 192 de pagini, inclusiv 16 color reprezentând artiști plastici consacrați de la noi și din lume. Pășind în cel de-al treilea deceniu de apariție, publicația va aborda problematica patrimoniului cultural românesc din perspectivă europeană prin inaugurarea noilor rubrici susținute de autori de prestigiu din întreg spațiul limbii române.

Perfectarea abonamentelor – la oficiile poștale din întreaga republică, indicele de abonament – PM77075, preț – 40 de lei pentru un număr.

ISSN 0235-9111

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ